

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

ISSN 2306-6814

9 772306 681405

Науково-практичний журнал

№ 3 лютий 2022

Головний редактор:

Ємельянов В.М.,
доктор наук з державного управління,
професор, заслужений діяч науки
і техніки України

Заступники головного редактора:

Антонова Л.В.,
кандидат економічних наук, доктор наук
з державного управління, професор
Нора Г.А.,
доктор економічних наук, професор

Відповідальні секретарі:

Штиршов О.М., кандидат наук з
державного управління, доцент
Тимофеев С.П., кандидат наук з
державного управління, доцент
Кучеренко Г.Б.

Члени редакційної колегії:

Abbas Mardani, Ph.D. in Philosophy Management
(USA)
Бартош Гордецки, доктор політичних наук, профе-
сор факультету журналістики й політичних наук
Університету імені Адама Міцкевича (м. Познань,
Польща)
Беглиця В. П., кандидат економічних наук, доктор
наук з державного управління, професор
Гармідер А. Д., доктор економічних наук, доцент
Гнат'єва Т. М., кандидат економічних наук,
доцент
Гришова І. Ю., доктор економічних наук
Дацій О. І., доктор економічних наук
Денисенко М. П., доктор економічних наук,
професор
Козловський С. В., доктор економічних наук,
професор
Кравчук А. О., кандидат економічних наук, доцент
Кушнір С. О., кандидат економічних наук,
професор
Лазарева О. В., доктор економічних наук,
професор
Ніколюк О. В., доктор економічних наук,
професор
Плеханов Д. О., кандидат економічних
наук, доктор наук з державного
управління, професор
Резнікова Н. В., доктор економічних наук,
професор
Сазонець І. А., доктор економічних наук,
професор
Сазонець О. М., доктор економічних наук, професор
Сорока С. В., доктор наук з державного управління,
професор
Стоян О. Ю., кандидат економічних наук,
доктор наук з державного управління, доцент
Тарасова Т. О., доктор економічних наук,
професор
Чвортко Л. А., кандидат економічних наук, доцент
Яременко Л. М., к. е. н., доцент, доцент кафедри
фінансів, обліку і оподаткування
Ярошевська О. В., доктор економічних наук,
професор

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 3 лютий 2022 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць

Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України з питань

ЕКОНОМІКИ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Категорія «Б»

(Наказ Міністерства освіти і науки України від
02.07.2020 № 886)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

*Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"*

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою
Чорноморського національного університету
імені Петра Могили 10.02.22 р.

Підписано до друку 10.02.22 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 19.9.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1002/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2022

РОЗМІЩЕННЯ СТАТТІ

1. Вимоги щодо змісту наукової статті.

1.1. Високий науковий рівень статті.

1.2. Приймаються раніше не опубліковані наукові статті.

1.3. Автор несе відповідальність за оригінальність тексту статті (за плагіат відповідає автор).

1.4. Стаття повинна бути написана українською, російською або англійською мовою.

1.5. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних назв, географічних назв та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації.

1.6. Остаточне рішення про публікацію ухвалюється Редакційною колегією, яка також залишає за собою право на додаткове рецензування, редагування і відхилення статей.

2. Вимоги щодо оформлення наукової статті.

2.1. У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (Регистр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»)

2.2. Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад. (На мові статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою). ORCID ID.

2.3. Назва статті (Регистр – «Как в предложениях») мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.

2.4. Анотація.

2.4.1. Мовою статті (обсяг не менш як 100 слів).

2.4.2. Англійською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).

2.4.3. У статті не українською мовою обов'язкова анотація українською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).

2.5. Ключові слова (5—8 слів) мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.

2.6. Текст статті.

У статті повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи:

— постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

— аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

— формулювання цілей статті (постановка завдання);

— виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових

результатів;

— висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі;

— список літератури;

— список літератури (References) в романському алфавіті.

Згідно з новими правилами, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один мовою оригіналу і окремим блоком той же список літератури (References) в романському алфавіті (harvard reference system), повторюючи в ньому в тому ж порядку всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні.

Для правильного оформлення, скористайтеся рекомендаціями <http://www.economy.in.ua/d/references.doc> або замовте цю послугу в редакції (див. анкету для автора).

3. Технічні вимоги до статті.

3.1. Обсяг рукопису — 20—35 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.

3.2. Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman). Якщо стаття зроблена в редакторі Microsoft Word (версія 2007) і має розширенням .docx, обов'язково потрібно відправити додатково файли статті Perezberezeni u format .doc dla Microsoft Word (версія 97-2003) або .rtf. Назва файлу має відповідати прізвищу автора (наприклад: Іванов або Ivanov).

3.3. Кількість табличного матеріалу та ілюстрацій повинна бути доречною. Цифровий матеріал подається у таблиці, що має порядковий номер (наприклад, Таблиця 1.) і назву (друкується над таблицею посередині жирним шрифтом). Ілюстрації також потрібно нумерувати і вони повинні мати назви, які вказуються під кожною ілюстрацією (наприклад, Рис. 2. Переваги ефективної структуризації попиту).

3.4. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених у програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).

3.5. Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

3.6. Посилання на літературу в тексті необхідно подавати в квадратних дужках, наприклад, [3, с. 35; 8, с. 56–59], в яких перша цифра вказує порядковий номер джерела в списку літератури, а друга – відповідну сторінку в цьому джерелі; одне джерело (зі сторінкою) відокремлюється від іншого крапкою з комою.

3.7. У статті не повинно бути переносу слів та макросів При наборі слід вимкнути автоматичний «м'який» перенос (заборонені «примусові» переноси – за допомогою дефісу). Абзаци позначати тільки клавішею «Enter», не застосовувати пробіли або табуляцію (клавіша «Tab»).

4. Матеріали, які потрібно подати до редакції.

4.1. Стаття, рисунки окремими файлами (якщо потрібно (див. пункт 3.4)).

4.2. Анкета (скачати на сайті).

4.3. Рецензія на статтю* (з підписом рецензента та печаткою):

— якщо автор або один із співавторів не має наукового ступеня (статті українською, російською або англійською мовами);

— якщо в статті один автор, який не має наукового ступеня доктора наук (статті англійською мовою).

Матеріали надсилати на електронну адресу economy_2008@ukr.net

* Рецензію та витяг редакція має право запросити у автора з науковим ступенем.

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 3 лютий 2022 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Отливанська Г. А., Орлов В. М.

Інвестування телекомунікацій у розвитку ІКТ України 5

Чужиков В. І., Чужиков А. В.

Конгломерація медійного бізнесу в ЄС 13

Нусінова О. В.

Удосконалення процесу комунікацій між суб'єктами корпоративного управління у процесі розробки і прийняття рішень у багатопрофільних холдингах 19

Шевченко Б. О., Непокупна Т. А., Яковенко А. І., Степаненко С. В.

Відображення логіки економічного аналізу сутності господарських операцій у вимогах до обліку за міжнародними стандартами фінансової звітності 25

Андросюк Ю. Є., Балан В. Г.

Нечітка модель управління взаємодією зі стейкхолдерами в проєкті впровадження сіркополімерів у ключові галузі економіки 30

Пікус Р. В., Лялькін О. С.

Формування інвестиційної стратегії страхової компанії в умовах сучасних викликів 41

Водянка Л. Д., Суховецька Д. А., Занюк А. А.

Поняття емоційного вигорання та його профілактика 49

Примак Т. Ю., Тиш Я. П.

Оцінка ефективності туристичної інфраструктури міста Житомир 54

Швед Ю. А.

Функції ради директорів та наглядової ради при здійсненні корпоративних угод зі злиття та поглинання 60

Державне управління

Гбур З. В.

Виклики та загрози в морській безпеці України 66

Гавриченко Д. Г.

Трансформації системи охорони здоров'я в умовах децентралізації України 72

Динник І. П.

Запровадження інституту префекта в Україні: сучасний стан та тенденції розвитку 77

Кошова С. П.

Розвиток космічної галузі в Україні 81

Чукот С. А., Шумська Л. О.

Запровадження розумних енергосистем як складової розумного міста з використанням великих даних: сучасні виклики та тенденції 88

Сухова К. К., Коцура В. В.

Нормативно-правова база формування та реалізації механізму державного управління з організації надання соціальних послуг у територіальній громаді 96

Плотнікова М. Ф., Якобчук В. П., Ходаківський Є. І., Войтенко А. Б., Колеснікова М. С.

Державна політика реалізації туристичного потенціалу України 102

Лі Цзіньпін, Цзя Іюфей, Мельниченко А. А.

Урядова фінансова підтримка науково-інноваційного розвитку: порівняння політики Китаю та інших країн 113

Теребун О. С.

Концептуалізації взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади 119

Данів Р. І.

Здобутки у галузі наукового забезпечення розвитку механізмів публічного управління у сфері запобігання та протидії контрабанді в умовах європейської інтеграції 123

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 3 / 2022

CONTENTS:

Economy

Otlyvanska G., Orlov V.

INVESTING OF TELECOMMUNICATIONS IN DEVELOPMENT UKRAINIAN ICT 5

Chuzhykov V., Chuzhykov A.

MEDIA BUSINESS CONGLOMERATION IN THE EU 13

Nusinova O.

IMPROVING THE PROCESS OF COMMUNICATION BETWEEN CORPORATE GOVERNANCE ENTITIES IN THE PROCESS OF DEVELOPMENT AND DECISION-MAKING IN MULTIDISCIPLINARY HOLDINGS 19

Shevchenko B., Nepokupna T., Yakovenko L., Stepanenko S.

REFLECTION OF THE LOGIC OF ECONOMIC ANALYSIS OF THE ESSENCE OF ECONOMIC OPERATIONS IN THE REQUIREMENTS FOR ACCOUNTING ACCORDING TO INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS 25

Androsiuk Iu., Balan V.

FUZZY MODEL FOR MANAGING INTERACTION WITH STAKEHOLDERS IN THE PROJECT OF IMPLEMENTING SULFUR POLYMERS INTO KEY SECTORS OF THE ECONOMY 30

Pikus R., Lialkin O.

INSURANCE COMPANY INVESTMENT STRATEGY FORMATION IN THE CONDITIONS OF MODERN CHALLENGES 41

Vodianka L., Sukhovetska D., Zanyuk A.

THE CONCEPT OF EMOTIONAL BURNOUT AND ITS PREVENTION 49

Prymak T., Tysh Ya.

EVALUATION OF EFFICIENCY OF ZHYTOMYR TOURISM INFRASTRUCTURE 54

Shved Yu.

AUTHORITY OF THE BOARDS OF DIRECTORS AND THE SUPERVISORY BOARDS IN MERGERS AND ACQUISITIONS 60

Public administration

Hbur Z.

CHALLENGES AND THREATS IN UKRAINE'S MARITIME SECURITY 66

Havrychenko D.

TRANSFORMATIONS OF THE HEALTHCARE SYSTEM IN THE CONDITIONS OF DECENTRALIZATION OF UKRAINE 72

Dynnyk I.

ESTABLISHMENT OF THE INSTITUTE OF PREFECT IN UKRAINE: CURRENT STATE AND DEVELOPMENT TRENDS 77

Koshova S.

SPACE INDUSTRY DEVELOPMENT IN UKRAINE 81

Chukut S., Shumska L.

INTRODUCING SMART GRID AS PART OF A SMART CITY USING BIG DATA: CURRENT CHALLENGES AND TRENDS 88

Sukhova K., Kotsur V.

REGULATORY FRAMEWORK FOR THE FORMATION AND IMPLEMENTATION OF THE MECHANISM OF PUBLIC ADMINISTRATION FOR THE ORGANIZATION OF SOCIAL SERVICES IN THE LOCAL COMMUNITY 96

Plotnikova M., Yakobchuk V., Khodakovsky Ye., Voytenko A., Kolesnikova M.

STATE POLICY OF THE UKRAINE TOURIST POTENTIAL REALIZATION 102

Li Jinping, Jia Yongfei, Melnychenko A.

GOVERNMENT FINANCIAL SUPPORT FOR RESEARCH AND INNOVATION DEVELOPMENT: A COMPARISON OF CHINESE AND OTHER COUNTRIES' POLICIES 113

Terebun O.

CONCEPTUALIZING THE INTERACTION BETWEEN CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS AND PUBLIC AUTHORITIES 119

Daniv R.

ACHIEVEMENTS IN THE FIELD OF SCIENTIFIC SUPPORT OF THE DEVELOPMENT OF MECHANISMS OF PUBLIC GOVERNANCE IN THE FIELD OF PREVENTION AND COUNTERCOMING OF COUNTER-TRAFFICKING 123

УДК 338.47

Г. А. Отливанська,
д. е. н., доцент, професор кафедри національної економіки,
Національний університет "Одеська юридична академія"
ORCID ID: 0000-0002-1648-9934

В. М. Орлов,
д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки та цифрового бізнесу,
Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку
ORCID ID: 0000-0001-6992-5500

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.3.5

ІНВЕСТИВАННЯ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙ У РОЗВИТКУ ІКТ УКРАЇНИ

G. Otlyvanska,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor
of the Department of National Economics, National University "Odesa Law Academy"
V. Orlov,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department
of Economics and Digital Business, State University of Intellectual Technologies and Communications

INVESTING OF TELECOMMUNICATIONS IN DEVELOPMENT UKRAINIAN ICT

Ціллю статті є проведення аналізу стану та тенденцій інвестування сфери телекомунікацій у контексті розвитку ІКТ України протягом 2010—2020 років. Вид економічної діяльності "Інформація і телекомунікації" залишався привабливим для інвестування у вітчизняній економіці у 2010—2020 роках. Обсяг інвестування у кризисному 2020 році зріс на 1% навпаки загальній тенденції падіння інвестування по країні в цілому. Періоди масштабного інвестування у діяльність "Інформація і телекомунікації" безпосередньо пов'язані з піками інвестування в розвиток мереж мобільного зв'язку. Протягом 2010—2020 років інвестиції у телекомунікації складають більше 60% від загального розміру інвестицій у діяльність "Інформація і телекомунікації". Перехід на новий стандарт зв'язку у 2015 році обумовив збільшення частки капітального інвестування у щорічних доходах в середньому з 15 до 19%. Показано, що телекомунікаційні компанії заклали достатню технічну базу для розвитку жорсткої та м'якої інфраструктури цифровізації та поширення ІКТ.

The aim of the article is to analyze the situation and trends of telecommunications investment in the context of Ukrainian ICT development in 2010—2020. The type of economic activities "Information and Telecommunications" was in demand for investment in the Ukrainian economy in 2010—2020. Internet access has become the most consumed service in Ukrainian telecommunications and provided most of its revenue. The volume of ICT investment in the crisis 2020 year increased by 1% in contrast to the general downward trend in investment in the country.

Traditionally, the main financial source of investment was the own funds of economic entities (more than 80%), external sources were bank loans. In addition, the authorities' participation at the local and state levels in financing computer programming and publishing, broadcasting and television is positive. Tangible assets, mostly in machinery and equipment, dominated the objects of investments. Investing in intangible assets were concentrated in the software of telecommunications.

Periods of large-scale investment in "Information and Telecommunications" activities are directly related to the peaks of investment in the development of mobile networks standard. During 2010—2020, investments in telecommunications were taking more than 60% of the total investment in "Information and Telecommunications" activities. However, this share was reduced from 74% to 67%.

The transition to the new standard of communications in 2015 caused an increase in an average share of capital investment in annual income from 15 to 19% in "Information and Telecommunications" activities. There are the two trends: increasing the productivity of the telecommunications sector and reducing the share of its investments in the total investment of "Information and Telecommunications" activities. It has been shown Ukrainian telecommunications have formed a sufficient technical base for the development of hard and soft infrastructure for digitalization and ICT dissemination. It is important to further accelerate the capital investment in Ukraine's telecommunications to the extent that it can meet the growing demand of public authorities, a business sector and population in ICT services.

Ключові слова: інвестування, телекомунікації, ІКТ, розвиток, тенденції, дохід.
Key words: investment, telecommunications, ICT, development, trends, income.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні сфера телекомунікацій виступає так званим "техніко-технологічним підґрунтям" розповсюдження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), займаючи одне з провідних місць у розбудові інформаційного суспільства.

У світовому вимірі достатній рівень розвитку ІКТ у країні формує можливості щодо створення партнерських відносин та участі у міжнародному інформаційному бізнесі, глобальних ланцюжках вартості, відкриваючи вагомі перспективи для вітчизняної економіки та соціального життя. Тому нарощування обсягів інвестування в техніку та технологію телекомунікаційної сфери є першорядним питанням у забезпеченні подальшого розвитку ІКТ країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У науковій літературі питання інвестування телекомунікаційної сфери у взаємозв'язку з питаннями розвитку ІКТ, цифровізації економіки, соціального інвестування розглядають вчені С.І. Грицуленко, В.Л. Гура, М.А. Дем'янчук, І.О. Іртищева, Л.М. Ємельяненко, І.С. Крамаренко, Л.І. Федулова. Поряд з цим процеси цифрової трансформації та глобалізації, вплив пандемії COVID-19 на економічні процеси та соціум вимагають пильної уваги щодо стану та тенденції інвестування сфери телекомунікацій, її ролі у поширенні ІКТ.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Ціллю статті є проведення аналізу стану та тенденцій інвестування сфери телекомунікацій у контексті розвитку ІКТ України протягом 2010—2020 років.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Телекомунікаційна сфера, що зв'язує різні об'єкти і суб'єкти в єдине середовище ІКТ, займає домінуючу частину "твердої" цифрової інфраструктури.

Загальний стан інвестування ІКТ характеризується динамікою обсягів її інвестицій. Діяльність суб'єктів гос-

подарювання ІКТ України відбивається в статистичних даних за видом економічної діяльності "Інформація і телекомунікації".

У таблиці 1 надано показники, що характеризують капітальне інвестування економіки України та виду економічної діяльності "Інформація і телекомунікації" у 2010—2020 роках.

Капітальні інвестиції у вітчизняну економіку протягом 2010—2020 років мали тенденцію до збільшення, що за 10 років склало 232%. Максимальний обсяг інвестицій у 584,4 млрд грн вкладено у 2019 році. Найвищий річний приріст у 34% спостерігався у 2011 році, а найбільше падіння на 28% відбулось у 2020 році внаслідок пандемії COVID-19. Поряд з тим інвестиції за видом економічної діяльності "Інформація і телекомунікації" за 10 років зросли на 245% та у 2020 році склали 21,14 млрд грн. Пік інвестування був у 2018 році, коли вкладення склали 28,6 млрд грн. У цьому році мобільні оператори України інвестували значні кошти в технологію 4G, як результат капітальні інвестиції в діяльність "Інформація і телекомунікації" склали 5,4% від загального інвестування в економіку. Протягом 2010—2020 років значне зменшення інвестицій зафіксовано у 2014 та 2016 роках. Падіння інвестицій у 2014 році було викликано складними політичними факторами (анексія Криму та початок бойових дій на сході країни), а у 2016 році було реакцією на великомасштабне інвестування 2015 року, в якому щорічний приріст інвестування склав 281%. У кризовому 2020 році обсяг інвестування ІКТ зріс на 1% навпаки загальній тенденції падіння інвестування у країні.

Частка капітальних інвестицій за видом економічної діяльності "Інформація і телекомунікації" у валових інвестиціях коливається від мінімуму 3,6% у 2019 році до максимуму 8,4% у 2015 році, коли мобільні оператори України інвестували значні кошти в технологію 3G. Таким чином періоди масштабного інвестування у діяльність "Інформація і телекомунікації" безпосередньо пов'язані з інвестуванням у розвиток мереж мобільного зв'язку. Це обумовлено тим, що протягом 2010—

Таблиця 1. Капітальне інвестування сфери ІКТ та економіки України у 2010–2020 роках

Показники за роками	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Капітальні інвестиції в економіку України, млрд грн	180,6	241,3	273,3	249,9	219,4	273,1	359,2	412,8	526,3	584,4	419,8
Щорічна динаміка капітальних інвестицій в економіку України	1,19	1,34	1,13	0,91	0,88	1,24	1,32	1,15	1,28	1,11	0,72
Капітальні інвестиції у діяльність «Інформація і телекомунікації»	8,6	9,73	10,17	9,9	8,2	22,97	15,7	17,0	28,6	20,9	21,1
Щорічна динаміка капітальних інвестицій «Інформація і телекомунікації»	x	1,13	1,04	0,97	0,83	2,81	0,68	1,09	1,68	0,73	1,01
Частка капітальних інвестицій у діяльність «Інформація і телекомунікації» в загальному обсязі інвестування, %	4,8	4,0	3,7	3,9	3,7	8,4	4,4	4,1	5,4	3,6	5,0

Джерело: складено за даними [10].

2020 років інвестиції у телекомунікації складають домінуючу частку від загального розміру інвестицій за видом економічної діяльності "Інформація і телекомунікації" (табл. 2, рис. 1; 2).

Динаміка інвестування телекомунікаційної сфери протягом 2010—2020 років не відзначається стійкістю. Після років масштабного інвестування у 2015 та 2018, слідує роки значного скорочення інвестування відповідно на 45% та 46%, що напевне пов'язане з потребою освоєння та компенсування коштів інвестованих у розвиток мереж за новими стандартами. У 2020 році приріст капітального інвестування у сферу ІКТ на 1% був також забезпечений завдяки інвестиціям у телекомунікації, які зросли на 22%, перекинувши падіння інвестицій за іншими сегментами діяльності "Інформація і телекомунікації".

Інвестиції у комп'ютерне програмування зросли у загальному обсязі з 347,5 млн грн до 2,4 млрд грн у 2019 році, протягом періоду мали стійку тенденцію до зростання, яке перевищувало загальний приріст у діяльність "Інформація і телекомунікації", окрім 2017 та 2020 років, коли відбулось падіння на 55% та 20%

Рис. 1. Структура інвестицій за видами діяльності "Інформація і телекомунікації" у 2010 році

Рис. 2. Структура інвестицій за видами діяльності "Інформація і телекомунікації" у 2020 році

Джерело: складено за даними [10].

Таблиця 2. Капітальне інвестування за видами діяльності "Інформація і телекомунікації" у 2010–2020 роках

Показники, млн грн	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Інформація та телекомунікації	8625,8	9730,0	10167,7	9864,0	8175,1	22975,0	15651,2	17038,1	28644,4	20904,0	21144,7
Видавнича діяльність, радіомовлення, телебачення	1923,8	2643,0	2775,0	2354,1	1840,8	2304,3	2820,9	3093,3	4565,3	5763,8	4629,8
Телекомунікації	6354,5	6506,8	6771,5	6875,4	5664,0	19536,4	10705,4	12269,3	21340,0	11577,4	14111,1
Комп'ютерне програмування	347,5	580,2	621,2	634,5	670,3	1134,3	2124,9	964,8	1963,5	2433,3	1954,2
Надання інформаційних послуг	*	*	*	*	*	*	*	710,6	775,7	1129,4	449,6
Щорічна динаміка капітальних інвестицій «Інформація і телекомунікації», %	x	1,13	1,04	0,97	0,83	2,81	0,68	1,09	1,68	0,73	1,01
Щорічна динаміка капітальних інвестицій «Видавнича діяльність, радіомовлення, телебачення», %	x	1,37	1,05	0,85	0,78	1,25	1,22	1,10	1,48	1,26	0,80
Щорічна динаміка капітальних інвестицій «Телекомунікації», %	x	1,02	1,04	1,02	0,82	3,45	0,55	1,15	1,74	0,54	1,22
Щорічна динаміка капітальних інвестицій «Комп'ютерне програмування», %	x	1,67	1,07	1,02	1,06	1,69	1,87	0,45	2,04	1,24	0,80
Щорічна динаміка капітальних інвестицій «Надання інформаційних послуг», %	x	*	*	*	*	*	*	*	1,09	1,46	0,40

* — капітальні інвестиції за видом діяльності "Надання інформаційних послуг" протягом 2010–2016 років включено до показника капітальних інвестицій за видом діяльності "Комп'ютерне програмування".

Джерело: складено за даними [10].

відповідно. Така динаміка інвестицій у комп'ютерне програмування спричинила зміну структуру інвестицій в діяльність "Інформація і телекомунікації". Порівнюючи структуру у 2010 та 2020 роках (рис. 1–2) можна побачити зменшення частки інвестицій у телекомунікації на 7% та зростання частки інвестицій у комп'ютерне програмування до 9%.

Важливе значення для притоку інвестицій у діяльність "Інформація і телекомунікації" належить прямим іноземним інвестиціям (ПІІ). Протягом 2015–2020 років спостерігався позитивний тренд щодо притоку іноземних інвестицій в акціонерний капітал компаній, окрім

2016 року коли відтік склав 287,4 млн доларів США. Головними країнами-інвесторами для телекомунікаційних компаній України за даними 2019 року були Нідерланди (біля 81% від іноземного акціонерного капіталу), Кіпр (близько 11,3%), Велика Британія (1,3%). Частка інвесторів з Російської Федерації значно впала та на 2019 рік складає близько 0,5% [13]. Отже, збільшення іноземного капіталу у вітчизняних компаніях за видом діяльності "Інформація і телекомунікації" вказує на їх привабливість та перспективність з точки зору закордонних інвесторів. У світовому масштабі згідно з Доповіддю про світові інвестиції ЮНКТАД [3, с. 180] ПІІ у ви-

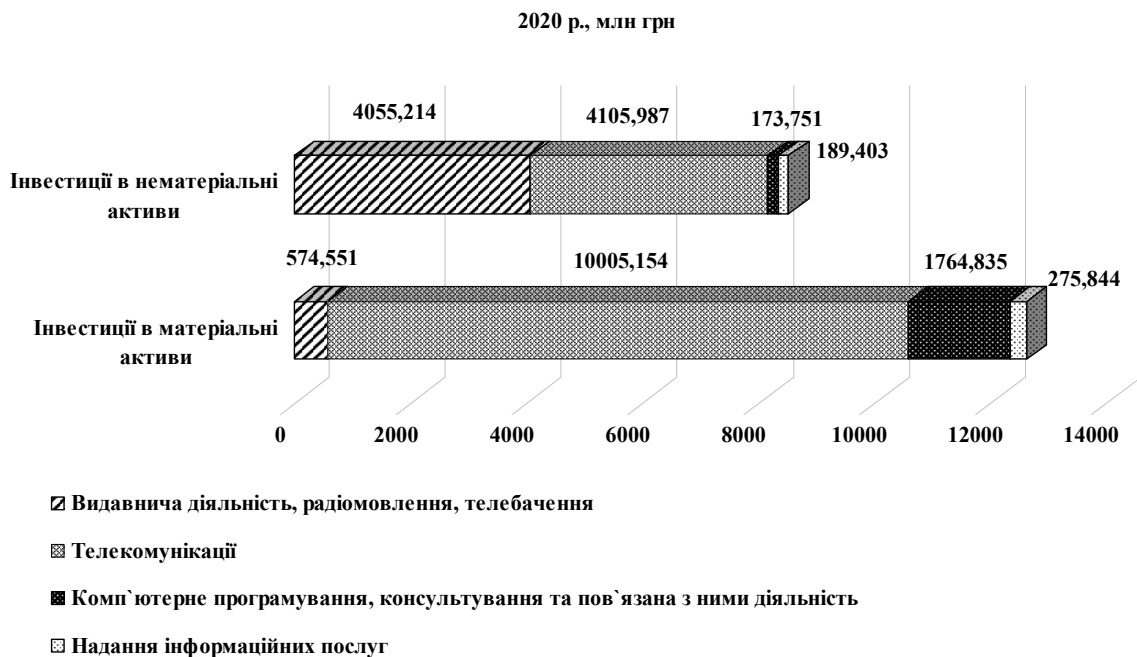

Рис. 3. Капітальні інвестиції у 2020 р. за підвидами діяльності "Інформація і телекомунікації" та видами активів, млн грн

Джерело: складено за даними [10].

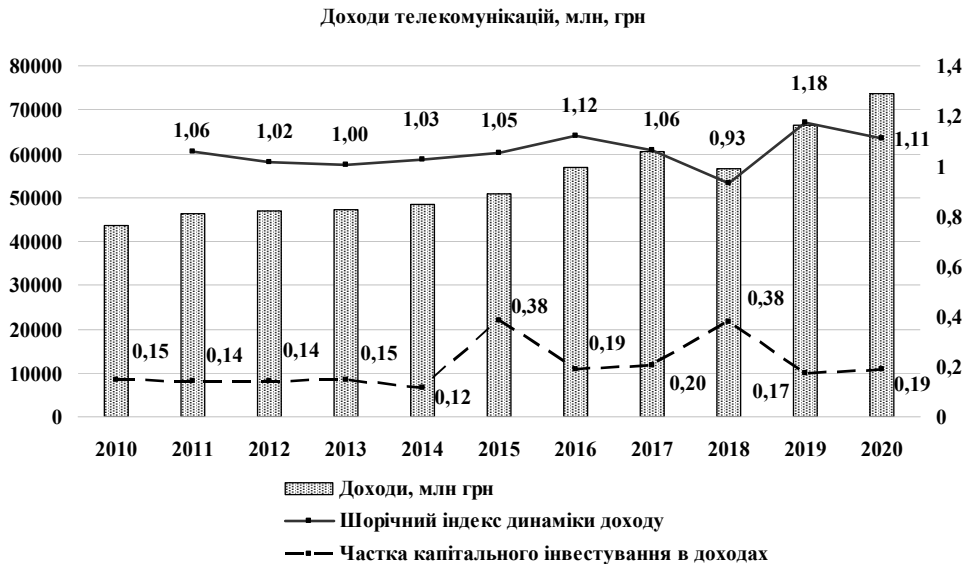

Рис. 4. Динаміка доходів телекомунікацій України та частки капітального інвестування у доходах за 2010–2020 роки

Джерело: складено за даними [8;10].

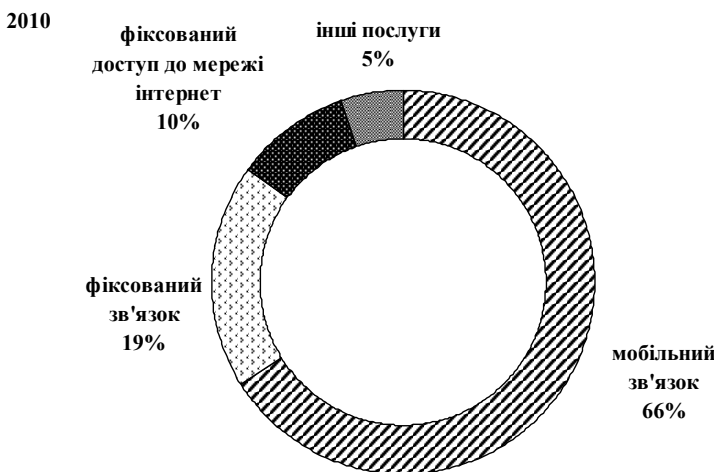

Рис. 5. Структура доходів телекомунікацій у 2010 році

робничу потужність у 2020 році скоротились за всіма секторами економіки за виключенням ІКТ де ПІІ зросли на 24% з прискоренням розвитку цифрових технологій.

Об'єктами капітальних інвестицій виступають матеріальні та нематеріальні активи, а їх розподіл за певними видами допомагає сформувати уяву про цілі інвестування. На рисунку 3 показано розподіл капітальних інвестицій у 2020 році між матеріальними та нематеріальними активами за підвидами економічної діяльності "Інформація і телекомунікації".

У 2020 році інвестиції у матеріальні активи на 4,01 млрд більше за інвестицій у нематеріальні об'єкти, у які інвестовано 8,5 млрд грн. Характерним є розподіл інвестицій між підвидами діяльності, а саме: найбільше інвестовано в нематеріальні активи телекомунікацій, де основним об'єктом інвестування у 3,2 з 4,1 млрд грн було програмне забезпечення [10]. Поряд з цим майже 48% від інвестицій в нематеріальні активи у розмірі 4,06 млрд грн

вкладено у нематеріальні активи видавничої діяльності, радіомовлення та телебачення, з яких 2,5 млрд інвестиції у діяльність телевізійного мовлення [10] на об'єкти промислової власності, авторські та суміжні права, ліцензії тощо.

Розподіл інвестицій в матеріальні активи має дещо іншу структуру. Найбільша частина, а саме: 79% від загального обсягу у 12,6 млрд грн у матеріальні активи припадає на інвестиції у телекомунікації, де основна маса грошей біля 8,2 млрд грн сконцентрована на вкладення у машини, обладнання та інвентар. Наступним за розміром є показник інвестицій 1,76 млрд грн у матеріальні активи діяльності з комп'ютерного програмування, більша частина з яких обсягом 1,25 млрд грн спрямована також на машини, обладнання та інвентар. Таким чином, за об'єктами інвестування з часткою у 60% домінують матеріальні активи, головним сегментом інвестування обох матеріальних і нематеріальних об'єктів за видами діяльності є телекомунікації, на другій позиції за інвестуванням у нематеріальні активи — діяльність телевізійного мовлення, за матеріальними активами — комп'ютерне програмування.

Аналіз джерел фінансування у 2020 році дозволяє констатувати, що 17,9 млрд грн або 84% капітальних інвестицій за видом діяльності "Інформація і телекомунікації" профінансовано за рахунок власних джерел компаній, 2,64 млрд грн або 12,5% склали кредити банків отримані телекомунікаційними компаніями, 406 млн профінансовано місцевими бюджетами у діяльність комп'ютерного програмування, 95,5 млн грн інвестовано з державного бюджету у видавничу діяльність, радіомовлення та телебачення. Тобто фінансування капітальних інвестицій за видом діяльності "Інформація і телекомунікації" відбувалось переважно за рахунок власних джерел, зовнішніми джерелами традиційно залишаються кредити банків, позитивним є участь держави на місцевому та державному рівні для фінансування діяль-

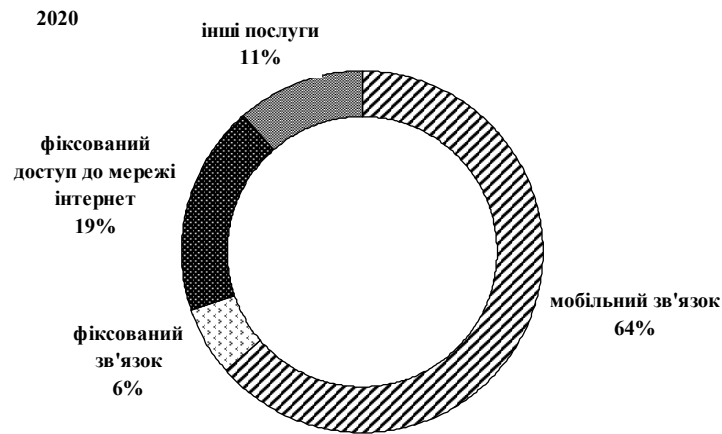

Рис. 6. Структура доходів телекомунікацій у 2020 році

Джерело: складено за даними [8].

ності з комп'ютерного програмування і видавничої діяльності, радіомовлення та телебачення відповідно.

Основним результатом діяльності суб'єктів господарювання сфери телекомунікацій України, що визначає поточні та перспективні можливості інвестування є розмір отриманих доходів [12].

У 2020 році загальні доходи від надання послуг зв'язку в Україні склали 78 958 млн грн, з них доходи від надання телекомунікаційних послуг 73 688 млн грн. Отже, частка телекомунікаційних послуг в структурі доходів складає 93,3%. На рис. 4—6 надано динаміку доходів телекомунікаційної сфери України та їхню структуру за видами зв'язку у 2010—2020 роках.

Динаміка доходів телекомунікаційної сфери України у 2010—2020 роках демонструє загальне зростання доходів на 69% або 30 млрд грн. Поряд з динамікою доходів, важливим показником для аналізу інвестування є частка капітальних інвестицій у доходах, розмір якої у 2010—2020 роках можна умовно поділити на два періоди 2010—2014 роки, коли вона коливалась у межах 12—15% та її підвищення після піку 2015 року у 38% її значення коливалось у межах 17—20%. Отже, перехід на новий стандарт зв'язку обумовив необхідність збільшення частки інвестування у техніку та технологію зв'язку.

Найвищі темпи зростання на 268% показали доходи від інших послуг, що включають супутниковий зв'язок,

трансляцію теле і радіо програм, надання в користування каналів і об'єктів інфраструктури. На другій позиції за зростанням 224% послуги фіксованого доступу до Інтернет, що склало 9,6 млрд грн. Триває скорочення доходів сегменту фіксованого телефонного зв'язку, яке за 10 років склало 45 % або 3,7 млрд грн.

У 2010—2020 роках найбільшу частку або більше 60% у доходах займає мобільний зв'язок. Фіксований телефонний зв'язок у наслідок падіння скоротив частку на 13% та займає 6% обсягу телекомунікаційних послуг. Фіксований доступ до мережі інтернет має протилежну тенденцію, збільшивши частку до 20% у 2020 році. Підсумовуючи, зазначимо, зростання ринку телекомунікаційних послуг забезпечують сегмент мобільного зв'язку та фіксованого доступу до мережі інтернет. Отже, мобільний зв'язок продовжує забезпечувати найбільше зростання доходів телекомунікацій, доходи від надання послуг якого у 2020 році склали 46 943 млн грн. У структурі доходів від надання послуг мобільного зв'язку найбільшими були частки доходів від послуг доступу до мережі Інтернет — 59,9% та доходів від надання послуг голосової телефонії — 18,1%, сумарна частка яких становила 78 %.

Рівень доходів від мобільного зв'язку передусім залежить від кількості споживачів та рівня споживання послуг, що виражається питомими показниками трафіку на одного абонента та підсумовується у показнику середнього доходу від одного абонента (табл. 3).

Кількість активних ідентифікаційних телекомунікаційних карток мережі мобільного зв'язку перевищує наявне населення України біль ніж на 10 млн, тобто сегмент мобільного зв'язку є стабільно насиченим, коливання за кількістю абонентів є незначними та пов'язані в основному з відказом від користування другою картою. Середньомісячний дохід від одного абонента має стійку тенденцію до зростання. В 2020 році за загального зменшення кількості карток, дохід від одного абонента зріс на 13%, що, як зрозуміло, пов'язано зі зростанням вартості послуг. Найбільшими учасникам у сегменті мобільного зв'язку України є Київстар, ВФ України і lifecell, їх разом також називають як "велика трійка телекому". В звітах компаній за 2020 рік зазначено про такий розподіл абонентів між операторами Київстар — 25,4 млн, Vodafone — 19 млн, lifecell — 7,6 млн або-

Таблиця 3. Користувачі мобільного зв'язку в Україні у 2010—2020 роках

Рік	Кількість активних ідентифікаційних карток мобільного зв'язку, млн од.	Середньомісячний дохід від надання послуг мобільного зв'язку у розрахунку на одну активну ідентифікаційну телекомунікаційну картку, грн/міс.
2010	53,9	44,6
2011	55,6	46,5
2012	59,3	43,6
2013	62,5	41,3
2014	61,2	43,0
2015	60,7	45,6
2016	56,7	52,3
2017	55,7	55,9
2018	54,0	54,0
2019	54,8	63,6
2020	54,0	72,5

ментів. До того важливим є факт, що найбільші учасники Київстар та ВФ Україна втратили абонентів, а найменший учасник з трійки збільшив їх кількість [1]. Насиченість мобільного сегменту та зростаючий попит на послуги з доступу до інтернет обумовив вхід операторів мобільного зв'язку до сегменту фіксованого доступу до мережі. Київстар працює в цьому сегменті ще з 2010 року, але активно залучає користувачів з 2016. Станом на кінець 2020 року Київстар є лідером надання послуг фіксованого доступу до інтернет в Україні з абонентською базою у 1,094 млн [7]. У серпні 2021 року оператор Vodafone заявив про придбання компанії Фарлелп-Інвест та вихід на ринок послуг з фіксованого доступу до інтернет [2].

ВИСНОВКИ

Вплив пандемії COVID-19 не спричинив негативний вплив на діяльність суб'єктів сфери телекомунікацій, а навпаки зумовив зростання попиту на послуги, збільшення доходів та притік інвестицій не тільки в Україні, а і у світі.

Вид економічної діяльності "Інформація і телекомунікації" є привабливим для інвестування у вітчизняній економіці, зокрема: за 2010—2020 роки спостерігається перевищення зростання приросту інвестування в діяльність "Інформація і телекомунікації" у 245% надприростом інвестування національної економіки у 232%; обсяг інвестування ІКТ у кризовому 2020 році зріс на 1% навпаки загальній тенденції падіння інвестування у країні.

Періоди масштабного інвестування у діяльність "Інформація і телекомунікації" безпосередньо пов'язані з інвестуванням в розвиток мереж мобільного зв'язку. Це обумовлено тим, що протягом 2010—2020 років інвестиції у телекомунікації складають домінуючу частку (більше 60%) від загального розміру інвестицій за видом економічної діяльності "Інформація і телекомунікації". Важливим є факт, що перехід на новий стандарт зв'язку у 2015 році обумовив збільшення усередненої частки інвестування ІКТ від щорічних доходів з 15% до 19%.

Зміни у динаміці капітального інвестування за підвидами діяльності "Інформація та телекомунікації" зумовили зменшення частки інвестицій у телекомунікації на 7% та зростання частки інвестицій у комп'ютерне програмування до 9% від їх загального обсягу. Попри скорочення частки інвестування у телекомунікаційну сферу, вона залишається найбільшою, забезпечуючи у 2020 році 67% від загального обсягу інвестування у діяльність "Інформація та телекомунікації".

За об'єктами інвестування превалюють матеріальні активи, з яких основні кошти вкладаються в машини та обладнання. Інвестування в нематеріальні активи концентрується у програмному забезпеченні учасників телекомунікаційної сфери.

Традиційно основним джерелом фінансування інвестицій виступають власні кошти господарюючих суб'єктів (більше 80%), зовнішніми джерелами залишаються кредити банків. Поряд з цим позитивним є участь держави на місцевому та державному рівні для фінансування діяльності з комп'ютерного програмування і видавничої діяльності, радіомовлення та телебачення.

Основним сегментом сфери телекомунікацій протягом десяти років залишається мобільний зв'язок, поряд

з яким прискорений розвиток має фіксований доступ до мережі Інтернет. У структурі доходів мобільного зв'язку послуги від передачі даних займають 60%. Отже, доступ до мережі Інтернет став основною послугою, що споживається в телекомунікаційному секторі України та забезпечує більшу частину її доходу. На ринку послуг мобільного зв'язку приваляють три основні гравці — Київстар, Vodafone і lifecell, два з яких вже працюють у сегменті фіксованого доступу до інтернет. При цьому Київстар вже є лідером з послуг фіксованого доступу до інтернет.

Тобто узагальнено можна виділити такі тенденції. Зростання доходності сфери телекомунікацій, джерелом якого виступають послуги з фіксованого і мобільного доступу до інтернет, та скорочення частки інвестицій телекомунікацій від загального обсягу інвестування діяльності "Інформація і телекомунікації". Нарощування інвестицій іншими видами діяльності у сегменті "Інформація та телекомунікації" свідчить, що телекомунікаційні компанії заклали достатню технічну базу для розвитку жорсткої та м'якої інфраструктури цифровізації та поширення ІКТ. Після вичерпання сформованого резерву може виникнути дефіцит технічної бази, уповільниться темпи розвитку ІКТ. Тому на поточний момент важливим є подальше прискорення капітального інвестування телекомунікаційних компаній України до обсягів здатних забезпечити зростаючий попит державних органів влади, бізнес-сектору та населення у послугах ІКТ.

Література:

1. "Київстар" і "Vodafone Україна" прозвітували про зменшення кількості абонентів, тоді як у lifecell вона збільшилася майже на 12%. URL: <https://mind.ua/news/20215247-kiyivstar-i-vodafone-ukrayina-prozvituvati-pro-zmenshennya-kilkosti-abonentiv-todi-yak-ulifecell-v>
2. Vodafone Україна виходить на ринок фіксованого зв'язку <https://www.vodafone.ua/news/vodafone-ukrana-vihodit-na-rinok-fiksovanogo-zvyazku>
3. World Investment Report 2021: investing in sustainable recovery. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2021_en.pdf
4. Грицуленко С.І., Джигалюк О.І. Український ринок телекомунікаційних послуг у контексті стратегії поведінки його учасників в умовах цифрової трансформації економіки та соціуму. Бізнес Інформ. 2019. № 11. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2019-11_0-pages-194_203.pdf
5. Гура В.Л., Ткачук М.С. Інвестиційна привабливість галузі телекомунікацій в Україні. URL: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.2/131.pdf>
6. Дем'янчук М.А. Теоретичні, методологічні та прикладні основи збалансованого розвитку телекомунікаційного підприємства в умовах цифрових трансформацій: монографія. Одеса: ФОП Бондаренко М.О., 2020. 412 с.
7. Домашній інтернет від Київстар. URL: <https://kyivstar.ua/uk/mm/news-and-promotions/domashniy-internet-vid-kyivstar-lider-rynku-fiksovanogo-internetu-ukrayiny>

8. Звіти про роботу Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації. URL: <https://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=34&language=uk>

9. Іртищева І.О., Крамаренко І.С., Іртищев О.С., Га-рагуля А.В., Ставцов Р.В. Цифрова економіка в Україні: виклики сьогодення та завдання управління. Ефективна економіка. 2020. № 7. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8074> (дата звернення: 4.01.2022). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.7.18

10. Капітальні інвестиції в Україні. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

11. Киевстар, Vodafone и lifecell купили основные лицензии на 4G в диапазоне 1800 МГц за 5,4 млрд грн. URL: <https://ain.ua/2018/03/06/licenzii-na-4g-v-1800-mgc/>

12. Отливанська Г.А. Інвестиційна діяльність телекомунікаційного підприємства: теорія та практика: монографія. Одеса: Бондаренко М.О., 2019. 408 с.

13. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України/з України URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zd/inv_zd/pi_ak_ks_ved/arh_pi_ak_ks_ved_u.html

14. Федулова Л.І., Ємельяненко Л.М. Децентралізація в сфері соціальної політики в регіонах України. Економіка та держава. 2021. № 4. С. 4—11. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.4.4

References:

1. Mind (2020), "Kyivstar and Vodafone Ukraine reported a decrease in the number of subscribers, while in lifecell it increased by almost 12%", [Online], available at: <https://mind.ua/news/20215247-kiyivstar-i-vodafone-ukrayina-prozvituvati-pro-zmenschennya-kilkosti-abonentiv-todi-yak-u-lifecell-v> (Accessed 4 January 2022).

2. The official site of Vodafone (2021), "Vodafone Ukraine enters the fixed line market", [Online], available at: <https://www.vodafone.ua/news/vodafone-ukrana-vihodit-narink-fiksovanogo-zvyazku> (Accessed 4 January 2022).

3. UNCTAD (2021), "World Investment Report 2021: investing in sustainable recovery", [Online], available at: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2021_en.pdf (Accessed 4 January 2022).

4. Hrytsulenko, S.I., and Dzhychaliuk, O.I. (2019), "The Ukrainian Market of Telecommunication Services in the Context of the Strategy of Behavior of Its Participants in the Conditions of Digital Transformation of the Economy and Society", *Biznes Inform*, vol. 11, [Online], available at: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2019-11_0-pages-194_203.pdf (Accessed 4 January 2022).

5. Hura, V.L. and Tkachuk, M.S. (2013), "Investment attractiveness of the telecommunications industry in Ukraine" [Online], available at: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.2/131.pdf> (Accessed 4 January 2022).

6. Dem'ianchuk, M.A. (2020), *Teoretychni, metodolohichni ta prykladni osnovy zbalansovanoho rozvytku telekomunikatsijnoho pidpriemstva v umovakh tsyfrovyykh transformatsij: monohrafiia* [Theoretical, methodological and applied bases of balanced development of telecommunication enterprise in the conditions of digital transformations], Bondarenko M.O., Odesa, Ukraine.

7. The official site of Kyivstar (2020), "Home internet from Kyivstar", [Online], available at: kyivstar.ua/uk/mm/news-and-promotions/domashniy-internet-vid-kyivstar-lider-rynku-fiksovanogo-internetu-ukrayiny (Accessed 4 January 2022).

8. The official site of National Commission for The State Regulation of Communications and Informatization (2022), "Annual report 2010—2021", [Online], available at: <https://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=34&language=uk> (Accessed 4 January 2022).

9. Irtysheva, I., Kramarenko, I., Irtyshev, O., Harahulia, A. and Stavtsov, R. (2020), "Digital economy in Ukraine: challenges of today and tasks of management", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 7, available at: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8074> (Accessed 5 Jan 2022). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.7.18

10. State Statistics Service of Ukraine (2010-2021), "Capital investments in Ukraine 2010-2020. Statistical data", [Online], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/8074> (Accessed 5 Jan 2022).

11. Ain (2018), "Kyivstar, Vodafone and lifecell bought the main licenses for 4G in the 1800 MHz band for UAH 5.4 billion.", [Online], available at: <https://ain.ua/2018/03/06/licenzii-na-4g-v-1800-mgc/> (Accessed 5 Jan 2022).

12. Otlivanska, G.A. (2019), "Investytsijna diial'nist' telekomunikatsijnoho pidpriemstva: teoriia ta praktyka [Investment activities of telecommunications companies: theory and practice], Bondarenko M.O., Odesa, Ukraine

13. State Statistics Service of Ukraine (2021), "Direct investment (share capital) in the economy of Ukraine / from Ukraine 2010—2020", [Online], available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zd/inv_zd/pi_ak_ks_ved/arh_pi_ak_ks_ved_u.html (Accessed 5 Jan 2022).

14. Yemelianenko, L. and Fedulova, L. (2021), "Invest in the digital economy: global trends and practices of Ukraine", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 4, pp. 4—11. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.4.4

Стаття надійшла до редакції 24.01.2022 р.

www.dy.nauka.com.ua

Електронне фахове видання

**ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвитку**

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73

УДК 339. 13:339.94]: 070 + 654.19]

В. І. Чужиков,

д. е. н., професор, профектор з науково-педагогічної роботи та міжнародних зв'язків,
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"
ORCID ID: 0000-0003-3483-9122

А. В. Чужиков,

д. е. н., доцент, професор кафедри європейської економіки і бізнесу,
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"
ORCID ID: 0000-0002-0312-1655

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.3.13

КОНГЛОМЕРАЦІЯ МЕДІЙНОГО БІЗНЕСУ В ЄС*

V. Chuzhykov,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Vice rector in charge of international affairs,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

A. Chuzhykov,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of European
Economy and Business, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

MEDIA BUSINESS CONGLOMERATION IN THE EU

Статтю присвячено дослідженню проблем конгломерації медійного бізнесу в сучасному ЄС. Автори сконцентрували свою увагу на перевагах міждисциплінарних досліджень та розширили коло дотичних до них проблем ідентифікації характерних рис медійного підприємництва, до яких було віднесено: когнітивні процеси, мережевізацію, таксономізацію, культурний капітал, платформізацію, оцифрування культурних цінностей, а також концепції естетичного управління і метафізичного маркетингу. Аналітиками був розглянутий поведінковий і стратегічний менеджмент в медіа та виявленні секторальні і горизонтальні тренди розвитку конгломераційних медіа. Зазначено, що рівень конгломераційної активності в сучасних США є значно вищим ніж в ЄС. Важливим пріоритетом американської моделі є швидкий трансфер в дочірні компанії креативних працівників та передових технологій. Розкрито структурну основу європейської моделі конгломерації, яка охоплює групи, середовище, установи, платформи, а також Інтернет, телебачення, радіо, видавництва, консолідована діяльність яких дозволяє суттєво знизити трансакційні витрати, покращити якість продуктів та сервісів і підвищити таким чином глобальну конкурентоспроможність. Запропоновано авторську модель дифузії глобальної і європейської медійної індустрії, котра об'єднує такі блоки: "принципи", "фактори", "інституції", "механізми", "інструменти". Доведено, що міжкомунікаційні зв'язки у пропонованій графічній схемі передбачають пошук нових рішень, генерування та створення нових мереж. Виявлена нова місія інституцій ЄС, зокрема Європейської Комісії, Європейського Парламенту, Ради ЄС та підпрограми "Media" у процесі формування європейського креативного простору та сформульовано визначення Європейського медійного конгломерату.

The article is devoted to the investigation of the problems of conglomeration of media business in the modern European Union and its comparison with other forms of organization of this kind of entrepreneurship, which exist in large numbers in the world. Being well aware of the complexity and contradictions of media processes, the authors focused on the benefits of interdisciplinary research and thus expanded the range of issues related to the main problems of identifying the characteristics of media entrepreneurship. These included cognitive processes, networking, taxonomization, cultural capital, platformization, digitization of cultural values, competition, as well as the concepts of aesthetic

* Підготовлено в межах проєкту "Студії ЄС у ВНУ імені Лесі Українки" програми Європейського Союзу ERASMUS+напряму кафедра Жана Моне (№ 611478 — EPP — 1 — 2019 — 1 — UA — EPPJMO — CHAIR).

management and metaphysical marketing. Analysts examined behavioural and strategic management in the media and identified sectoral and horizontal trends in the development of conglomerate media. It is underlined that the level of conglomerate activity in the modern United States is much higher than in the EU, because the prime basis of the country's media business in this state is making profit and ensuring high level of competitiveness. An important priority of the American model is the rapid transfer of creative workers and advanced technologies to subsidiaries, as eloquently evidenced by the income received from leading TNCs (leaders of JSC & T Jobs, Facebook Jobs, The Walt Disney Company Jobs). The structural basis of the European model of media conglomeration, which includes media groups, media environment, media institutions, media platforms, as well as the Internet, TV, radio, publishing houses, the consolidated activities of which can significantly reduce transaction costs, improve the quality of products and services and thus increase their global competitiveness. The author's model of diffusion of the global and European media industry is proposed, which covers the blocks "principles", "factors", "institutions", "mechanisms", "tools". It is proved that intercommunication connections in the proposed graphic scheme involve finding new solutions, generating and creating new networks. The new mission of the EU institutions, including the European Commission, the European Parliament, the Council of the EU and the "Media" subprogramme in the process of forming the European Creative Space, is identified.

The definition of the European media conglomerate is suggested as a hybrid model of development of this specific type of entrepreneurial activity, important elements of which are its taxonomy, the presence of a matrix business organization, active horizontal and sectoral collaboration and advanced development of digital technologies.

*Ключові слова: конгломерація, ЄС, медіа, медійний бізнес, медійний простір, медійне регулювання.
Key word: conglomeration, the EU, media, media business, media space, media regulation.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Швидкий розвиток глобального цифрового середовища суттєво вплинув на характер, структуру і контент медійної індустрії, внаслідок чого реальне інформаційне середовище стало більш уразливим, більш диференційованим, більш гнучким та таким, що здатне стрімко змінюватись під впливом кон'юктурних, соціо-культурних, біхевіористичних, економічних, геополітичних та інших чинників.

Активна консолідована дифузія медіа, значна психологічна уразливість користувачів, а також їх комп'ютерна та телевізійна залежність, зростаюча в світі рекламна експансія, постійна стресова напруженість соціуму сформували надзвичайно крихке медійне середовище з високим ступенем спонтанного виникнення глобальних кризових ситуацій в ньому, домінуючим впливом корпорацій і одночасним преваліюванням олігархічних підходів до побудови економічної моделі управління свідомістю. Яскравим прикладом цього можуть слугувати численні зіткнення ідеологічних і геополітичних інтересів, які зазвичай призводять до численних конфліктів, включаючи військові вторгнення і роль медіа у цьому випадку важко переоцінити. З іншого боку, медійний бізнес мало чим відрізняється від інших видів підприємництва, а тому може бути регульованим як на національному та регіональному рівнях так і на наднаціональному, що нерідко викликає значні розбіжності між державами, ТНК та іншими великими інтеграційними угрупованнями.

З огляду на вище сказане слід зауважити, що в сучасному Європейському Союзі нагромаджено чималий досвід системного регулювання медійного підприємства, яке здійснюється з урахуванням потреб бізнесу, контентного плюралізму, часу, що резервується за рекламою, медійної грамотності, секторальних і горизонтальних відносин між регіональними і міжнародними телекомпаніями, таксономічної побудови європейського медійного середовища, фундаментальною основою якого останнім часом стала активна цифровізація ЗМІ та зумовлена нею платформізація креативного середовища ЄС. Перелічене вище є актуальним й для України з її надзвичайно високим ступенем олігархізації телебачення, конфліктності телеедіру, активним втручанням політичних сил в роботу телеканалів і, що надзвичайно важливо, використанням "хмарних технологій, що в десятки разів збільшує потужність інформаційних потоків, які скеровані на рядового споживача. Перелічене вище й визначило актуальність пропонованої статті, її значущість та важливість.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В останні півсторіччя затребуваність у поточній інформації з боку глобального соціуму стрімко зростала, починаючи від газетно-журнального домінування, теле-радіо бумів і закінчуючи цифровим форматом, вплив якого на медійне середовище вже найближчим часом обіцяє стати надзвичайно потужним, адже саме

він інтегрує в своїй основі усі попередні медіа, а також інші види нових інформаційних ресурсів, про існування яких було відомо хіба що обмеженому колу споживачів. Як результат, сам соціум не лише починає активно використовувати нові можливості цифрового середовища, а й провокує зростання глобального попиту на них, що зазвичай веде до постійної трансформації медійного ринку, зростання економічних і технологічних ризиків провайдерів, телевізійних компаній, інших медійних підприємств, основним індикатором діяльності яких поступово стає поведінка споживачів, котру в сучасній літературі розглядають під кутом методологічного апарату економічної психології. Доволі успішно це робить німецький дослідник Л. Верт, який досить аргументовано пояснює вплив індивідуальних емоцій, настроїв і мотивів на глобальні когнітивні процеси [1, с. 171—174, 181—182, 200—207]. Утім, значно далі, як нам здається, пішов британець D. Giles, який ретельно дослідив психологію медіа, котра, на його думку, уособлює в собі так званий соціальний біхевіоризм, парасоціальну взаємодію, а також психологізацію нових медіа, в яких чільне місце посідає "глобальне павутиння" [2, с. 31—32, 93—95, 165—177]. Водночас варто зазначити, що посилення гуманітарного тренду в оцінюванні масштабів і напрямів медійної трансформації, аж ніяк не може підміняти організаційні, та бізнесові акценти дослідження. Проведене свого часу Д. Галліном та П. Манчіні вивчення особливостей європейських моделей медіа дозволило, з одного боку, встановити їх "традиційний характер" (середземноморська, центрально-європейська, північноатлантична) [3, с. 84, 130, 176], утім з другого, авторам вдалося обґрунтувати власний таксономічний підхід до виокремлення країнових моделей медіа, котрі були ідентифіковані за допомогою сучасних категорій політичної економії (йдеться про моделі політизованого плюралізму, демократичного корпоративізму, лібералізму) [3, с. 69]. Проте варто підкреслити, що подібне розширення предмету дослідження глобальних медіа постійно вносить свої корективи до розуміння їх цілісності, яка, на думку нідерландського дослідника Г. Гагоорта, котрому вдалося поєднати мистецтво (у нашому випадку це телевізійне, віртуальне, мережне) та запровадження підприємницького стилю в медійній індустрії, що охоплює креативність створюваного продукту [4, с. 34, 134—135], культурний капітал [4, с. 50, с. 317], матричну організацію бізнесу [4, с. 206—208], неписані правила [4, с. 156], оцифрування цивілізаційного надбання [4, с. 34], стратегічний діалог [4, с. 145], чинники конкуренції [4, с. 26, с. 137] і, як це не дивно, звучить у XXI ст. в Європі — цензуру [4, с. 53—56].

Не менш дискусійною виглядає позиція американського науковця П. Гуле де Монто, який обрав для себе дослідження арт-фірми з її доволі суперечливими локалізаціями. Саме цим автором обґрунтовані концепції естетичного управління та метафізичного маркетингу [5]. Водночас П. Гуле де Монто ретельно досліджуючи проблеми підприємництва в арт-середовищі, виокремлює в ньому найважливіші складові: "дилему дуальності, тоталітаризм, банальність (або мистецтво, що вибухнуло)" [5, с. 101, 109]. Зазвичай, щодо цих категорій можна дискутувати досить довго, зокрема над темою яким саме має бути вимір банальності?

У сучасній науковій літературі, що присвячена дослідженню медійної індустрії надзвичайно важливим, на нашу думку, є розуміння наступних секторальних змін організаційної структури бізнесу, виявлення трендів розвитку, управління технологічними змінами, глобальне лідерство тобто всього того, що становить стратегічний менеджмент, який L. Kung вважає своєрідним містком поєднання теорії і практики [6]. Водночас сучасні науковці приділяють чимало уваги дослідженню параметризації секторів сучасних медіа, адже окремі з них, як, приміром, телебачення, не лише не втратило свої позиції, а навіть, розширилось внаслідок переміщення в глобальну мережу. Ось чому британець G. Creeber зосереджує свою увагу на перевірці гіпотези співрозмірності інституційної структури телебачення рівню його регулювання через відповідність сучасним критеріям [7, с. 124—136].

Слід зазначити, що аналітичні дослідження щодо європейського медійного бізнесу, його регулювання та трансформації є поки що поодинокими в сучасній науковій літературі. Насамперед це стосується України, яка прагне увійти до глобального медійного ринку з конкурентоздатними видами продуктів.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є системне дослідження характеру, структури, механізмів і інструментів конгломерації медійного бізнесу в Європейському Союзі в умовах посилення глобальної економічної турбулентності, цифровізації інформаційного середовища та зростаючих зовнішніх загроз.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Суттєвий вплив глобальних процесів на європейське інформаційне середовище і самого середовища на світові медійні процеси виявився на зламі тисячоліть надзвичайно політизованим, а відтак значних змін зазнала структура ЗМІ, в межах якої суттєво збільшилась питома вага Інтернету за рахунок зменшення частки телебачення, частина продукції якого відтепер вже ідентифікувалася в межах "глобального павутиння", а згодом й на рівні "хмарних систем". Цьому активно сприяло запровадження нових технологій, експансія на світові ринки уніфікованих медійних продуктів, пряма, або опосередкована підтримка тієї частини медійного бізнесу, що була скерована на гуманітарні цілі. До цього слід додати й інші ініціативи ЄС, які носили здебільшого характер субнаціональної взаємодії і чітко регулювалися на рівні національних урядів та місцевих громад, для яких локальні події виявились більш значущими, ніж світові чи загальноєвропейські. До цього слід додати ще й те, що останні два роки у світі мала місце активна конгломерація медійних та пов'язаних з ними інших профільних компаній, внаслідок чого чітко визначалася десятка лідерів американського ринку, що досить ілюстративно відображено в таблиці 1.

Відтак виходило, що сучасні медійні конгломерати можна трактувати у спрощеній формі, як медіа-групи, медіа-установи, медіа-платформи, телеканали, радіо, телебачення, видавництва, тематичні парки, Інтернет, консолідована діяльність яких суттєво знижує трансакційні витрати, покращує якість продукції що випус-

Таблиця 1. ТОП-10 медійних конгломератів США за рівнем отриманих доходів, 2021

№	Назва	№	Назва
1.	AT&T Jobs	6.	Fox News Jobs
2.	Facebook Jobs	7.	CBS Jobs
3.	The Walt Disney Company Jobs	8.	Netflix Jobs
4.	Comcast Jobs	9.	Hearst Jobs
5.	Warner Media Jobs	10.	News Jobs

Джерело: [8].

кається, дозволяє здійснювати контроль за глобальними секторальними ринками. Водночас і це добре видно з таблиці, важливою перевагою подібного роду об'єднання бізнесових інтересів є швидке переміщення фахівців, менеджерів, фінансистів, експертів та креативних працівників у віддалені філії по всьому світу, що зазвичай сприяє, з одного боку, підвищенню конкуренції, з другого — активній американізації місцевих медійних продуктів. Утім, варто зауважити, що найбільші ризики такого прискореного трансферу лежать на дочірніх компаніях, які з точки зору організації бізнесу, як, наприклад, Viacom, якому вдалося об'єднати MTV, BET, Paramount Pictures, виглядають майже ідеальними. Ще однією перевагою медійних конгломератів може слугувати розширена секторальна модель, яка інтегрує в собі кабельні канали, новинний контент, бізнес — канали, спортивні мережі, телекомунікації, відеоігри, Інтернет, аудіоіндустрію, видавництва тощо.

Напривеликий жаль, подібного роду гіперконцентрація ділової активності може бути по-різному сприйнята в Європейському Союзі, адже існує реальна можливість загроза олігополізації цього потужного континентального ринку, а це суперечить усім нормативним документам ЄС. Разом з тим варто зазначити, що бажання монополізації національного медійного середовища час від часу виникає в ЄС. Можна пригадати, наприклад, хоча б "медійну імперію" Сільвіо Берлусконі (Італія) чи лібералізований варіант дочірніх компаній BBC — 1, BBC — 2, BBC... (Велика Британія). Рішучі дії з боку Європейської Комісії, а також національних урядів та окремих наднаціональних дорадчих структур таких як Європейська медійна лабораторія з її ідеєю створення інноваційних платформ ЗМІ [9] призупинили запровадження американізованої моделі ЗМІ в Європі і переконали довели, що у сучасному ЄС є усі реальні можливості поєднання інтересів бізнесу і його соціальної відповідальності з метою створення цивілізованого медійного ринку (рис. 1).

Бажання багатьох науковців виокремити європейський, а також глобальний тренд дослідження звичайно що потребує схвальної оцінки, утім слід чітко розуміти, що будь-яка реальна або ж віртуальна дифузія потребуватиме більш широкої інтерпретації, приміром такої, як це свого часу зробив американець E. Rogers, на думку якого, медійний процес має базуватися виключно на інноваціях, котрі передбачають їх генерацію [10, с. 137], пошук нових рішень [10, с. 169—171], продукування атрибутів [10, с. 223—225] і, як результат, створення мереж [10, с. 300—306]. На пропонованому рисунку подібні категорії представлені повною мірою, а відтак сама схема являє собою комбіновану модель глобального лібералізму в медіа в її поєднанні з жорстким рин-

ковим регулюванням, ієрархічним бізнесом і можливим таксономічним, опосередкованим дотриманням певних пропорцій через зростаючу конгломерацію взаємних зв'язків. Утім, друга частина пропонованої схеми утворює європейський медійний базис, що охоплює розгалужену систему регуляторно підтримуючих механізмів, інструментів, факторів, принципів, інституцій (органів). Враховуючи "вмонтований" в світову економіку глобальний тренд розвитку європейських медійних систем можна стверджувати, що й елементи глобальної конгломерації також матимуть свій прояв в державах ЄС, а відтак впливатимуть на функціонування (так само, як і глобальний ринок та його учасники) на традиційні для "Економіксу" категорії попиту і пропозиції.

На пропонованому рисунку доволі чітко зазначені суто європейські принципи функціонування (субсидіарність, комплементарність, пріоритетність, інноваційність), а також надзвичайно значущий тренд — медійний плюралізм. Важливі функції регулювання (як виконавчого органу) покладено на Європейську Комісію, а її важливими інструментами при цьому виступають, як традиційні фонди ЄС (регіональний, згуртування, соціальний тощо), так і спеціфічні (сусідства, безпековий, демократії, партнерства). Доволі значущим є перелік механізмів підтримки медіа, насамперед регіональних, котрий включає численні проекти, гранти, програми, підпрограми, і, що надзвичайно важливе це те, що саме механізми дозволяють відокремити європейські медіа від американських, канадських, новозеландських, японських, малайзійських та інших міжкrajнових конгломератів, в яких важливу роль відіграє наявність онлайн-медійних платформ.

Більшість сучасних науковців сходяться на думці про те, що традиційна політика підтримки медійного бізнесу має постійно трансформуватися і, на думку D. Fatykhov, бути повністю гармонізованою до комунікаційної політики з її механізмами зворотнього зв'язку, моделями взаємодії, заходами щодо посилення конкуренції, цифровізацію більшості технологічних процесів, безпекою надання і отримання інформації створених візуально-звукових, а відтепер ще й емоційних образів [11, с. 51]. На думку V. Klimkiewicz, важливим напрямом провінційного тренду європейської медійної політики, має стати обґрунтування поєднання економічних і культурних складових, пояснення нових функцій інституцій ЄС [12]. Отже, реально ми маємо дві моделі медійної трансформації: неоліберальну, основу якої становить комерціалізація відповідних процесів та сервісів і неокейнсіанську, керівним принципом якої стає поширення креативного виробництва. Утім, далеко не всі погоджуються з подібного роду класифікацією. Зокрема, V. Nasker в неокейнсіанській (європейській) моделі виокремлює надзвичайно важливі категорії: транскордонні медійні потоки, зростання впливу медійних транснаціональних конгломератів, централізацію медійного контролю, розширення, інтенсифікацію процесів комерціалізації, дифузію медійних технологій [13].

Інституційно процес конгломерації в ЄС являє собою еволюціонування цілої низки регуляторних заходів. Зокрема, важливу роль відіграють окрім згаданої вище Європейської Комісії, Рада ЄС та Європейський парламент, заходи регулювання в якому ідентифікуються на чотирьох рівнях: Директива про аудіовізуальні медіа-

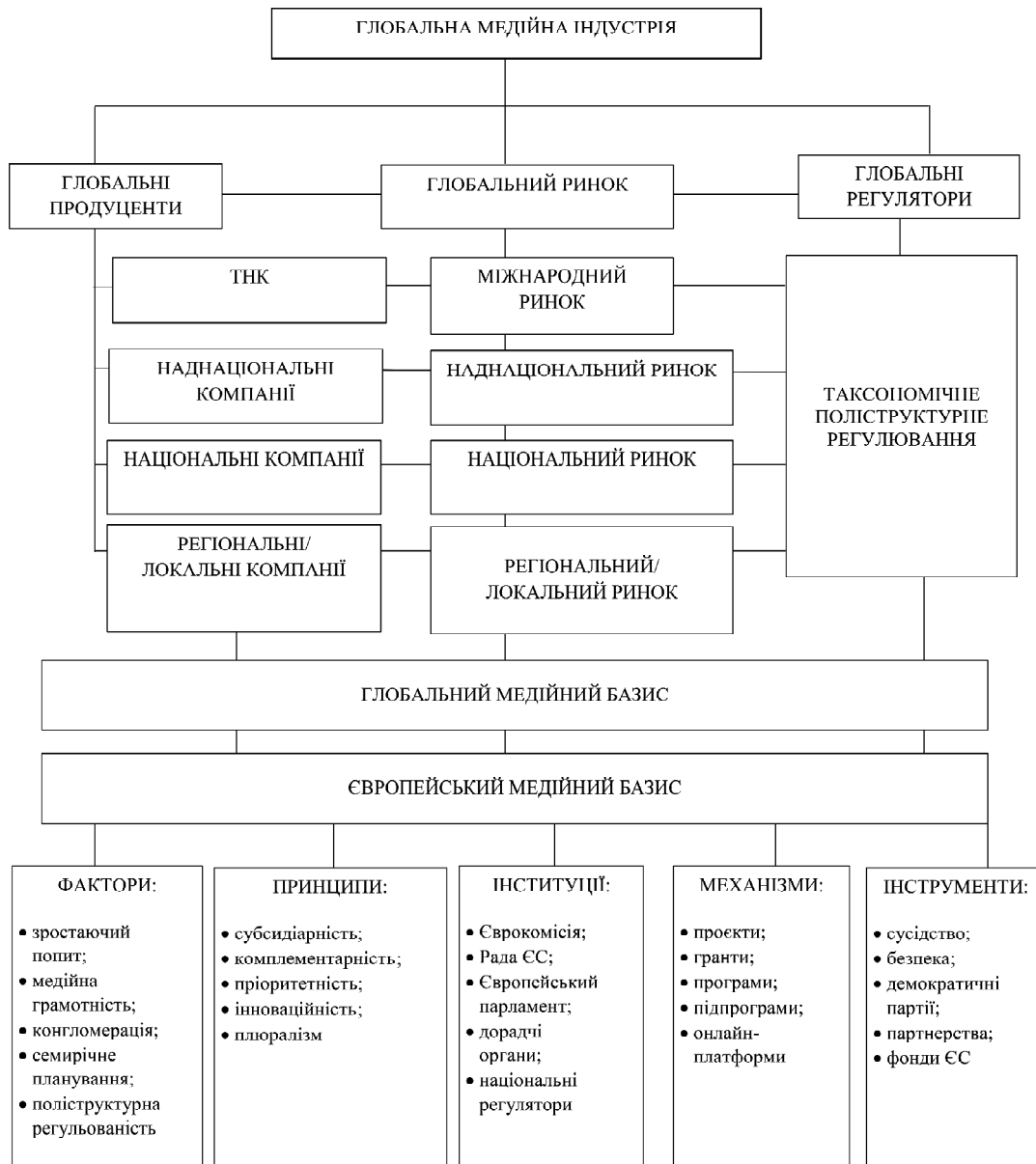

Рис. 1. Дифузія глобальної і європейської медійної індустрії

Джерело: складено авторами.

послуги, Креативна Європа, Плану дій для медіа і аудіо-візуального секторів, Медійна грамотність [14]. Водночас варто зазначити, що ключовою залишається згадувана вище Директива, котра попри те, що постійно зазнавала змін (останні в 2018 році), тим не менше й зараз вважається найбільш дієвим інструментом. Водночас важливим фінансовим інструментом залишається підпрограма MEDIA, програми Креативна Європа, а у політичному сенсі — Хартія Європейського Союзу про основні права (медійний плюралізм).

Сказане вище дозволяє стверджувати, що конгломерація медійного бізнесу в ЄС являє собою об’єктивний процес дифузії неоліберальних та неокейнсіанських моделей організації підприємництва в реальному інформаційному середовищі з метою досягнення, на цивілізаційній основі, системної підтримки наднаціональними механізмами і інструментами регулювання, важливих економічних, технологічних, креативних, просвітницьких та інших переваг на глобальному та внутрішньому ринках, що ра-

зом узятє забезпечуватиме для європейських медійних компаній значні конкурентні переваги.

ВИСНОВКИ

Сучасні медіа являють собою складний багатофункціональний і поліструктурний водночас конгломерат секторальних і субсекторальних відносин в межах глобального медійного середовища, найважливішими ознаками якого стали: висока динаміка трансферу продуктів і сервісів, зростаюча комерціалізація, висока технологічність і креативність, різнорівнева регульованість та посилена сингулярність процесів переміщення значних за обсягами потоків інформації, емоцій, рекламних сповіщень та швидкозмінних смаків, уподобань та моделей поведінки соціуму.

З огляду на домінуючі процеси комерціалізації медіа, їх креативізацію, колаборацію та платформізацію у світі сформувалися два основні напрями конгломерації медійного бізнесу: неоліберальний, з його фокусуванням на прибутках, жорстких правових відносинах між

окремими компаніями і високою видовищністю створюваних продуктів та неокейнсіанську, в основі чого лежить чітке регулювання з боку інститутів ЄС. Таке позиціонування є доволі значним, натомість зростаюча креативність продукованих медійних і художніх творів європейських авторів скерована, зазвичай, на духовне, ментальне, етичне, естетичне сприйняття побаченого і почутого, і його впливу на поведінку споживачів.

Водночас варто зауважити, що європейський медійний конгломерат являє собою своєрідний гібридний варіант внутрішньої трансформації ЗМІ, адже його основними рисами у XXI ст. стали: різномірнева таксономічність, наявність дієвих середньострокових стратегій розвитку, матрична організація бізнесу, активна горизонтальна і секторальна колаборація, розвиток цифрових технологій, використання інструментарію естетичного менеджменту і метафізичного маркетингу.

Водночас характер, структура, механізми і інструменти європейського медійного конгломерату суттєво відрізняються від американського аналогу своєю системністю, вираженістю та прагматизмом. Ось чому під конгломерацією медійного бізнесу в ЄС слід розуміти масштабний, поліструктурний процес глобальної дифузії різномірневих підходів до його організації та регулювання з використанням селективного інструментарію економічних, соціальних, технологічних, управлінських та поведінкових рішень цього специфічного виду підприємництва. Подібного роду особливості слід враховувати й Україні, яка прагне розширення експорту своєї медійної продукції до ЄС та формування на цій основі повноцінної зони вільної торгівлі.

Література:

1. Верт Л. Экономическая психология. Теоретические основы практическое применение: монография. Харьков, 2013. 432 с.
2. Гагоорт Г. Менеджмент мистецтва. Підприємницький стиль: монографія. Львів: Літопис, 2008. 360 с.
3. Гуле де Монто П. Арт-фирма: Эстетический менеджмент и метафизический маркетинг: монография. Киев: Companion Group, 2013. 416 с.
4. Giles D. Psychology of the Media: monograph. New York: Palgrave MacMillan, 2010. 230 p.
5. Creeber G. Tele-Visions. An introduction to Studying Television: monograph. London: Palgrave MacMillan, 2009. 192 p.
6. Kung L. Strategic management in the Media. From Theory to Practice: monograph. Los Angeles: Sage, 2009. 248 p.
7. Fatykhov D. Political aspects of the media of the European Union: from information to communication. Theories and Problems of Political Studies. 2018. Vol. 4, Is. 5A. Pp. 48—53.
8. Rogers E. Diffusion of innovations: monograph. New York: Free press, 2003. 576 p.
9. Галлін Д., Манчіні П. Сучасні медіасистеми: три моделі відносин ЗМІ та політики: монографія. Київ: Наука, 2008. 320 с.
10. Audiovisual and media policy of the EU. URL: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/138/audiovisual-and-media-policy>
11. Europe's media Lab. URL: <https://europemediaLab.eu/media-policy-media-Lab>

12. 15 Largest media conglomerates in the United States. URL: <https://www.zippia.com/advice/largest-media-conglomerates/>

13. Klimkewicz B. European Media Policy: monograf. URL: https://www.usosweb.uj.edu.pl/kontroler.php?action=Katalog2/przedmioty/pokazPrzedmiot&prz_Kod=WZID-D-D-WM3

14. Haoker V. EU media policy and EU 2020 Strategy. New roles and actions for players of the Creative Europe. European Union at the crossroads: The European perspectives after the global crisis. URL: <https://halshs.archives-ouvertes.fr>

References:

1. Vert, L. (2013), Ekonomycheskaia psykholohyia. Teoretycheskye osnovy praktycheskoe prymenenye [Economic psychology. Theoretical foundations practical application], Kharkiv, Ukraine.
2. Hahoort, H. (2008), Menedzhment mystetstva. Pidpriemnyts'kyj styl' [Art management. Entrepreneurial style], Litopys, Lviv, Ukraine.
3. Hule de Monto, P. (2013), Art - fyрма: Estetycheskyj menedzhment y metafyzicheskyj marketynh [Art Firm: Aesthetic Management and Metaphysical Marketing], Companion Group, Kyiv, Ukraine.
4. Giles, D. (2010), Psychology of the Media: monograph, Palgrave MacMillan, New York, USA.
5. Creeber, G. (2009), Tele-Visions. An introduction to Studying Television: monograph, Palgrave MacMillan, London, UK.
6. Kung, L. (2009), Strategic management in the Media. From Theory to Practice: monograph, Sage, Los Angeles, USA.
7. Fatykhov, D. (2018), "Political aspects of the media of the European Union: from information to communication", Theories and Problems of Political Studies, vol. 4, is. 5A, pp. 48—53.
8. Rogers, E. (2003), Diffusion of innovations: monograph, Free press, New York, USA.
9. Hallin, D. and Manchini, P. (2008), Suchasni mediasystemy: try modeli vidnosyn ZMI ta polityky [Modern media systems: three models of media and politics], Nauka, Kyiv, Ukraine.
10. Fact Sheets on the European Union (2021), "Audiovisual and media policy of the EU", available at: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/138/audiovisual-and-media-policy> (Accessed 15 Jan 2022).
11. Europe's media Lab (2022), available at: <https://europemediaLab.eu/media-policy-media-Lab> (Accessed 15 Jan 2022).
12. Sky, A. (2021), "15 Largest media conglomerates in the United States", available at: <https://www.zippia.com/advice/largest-media-conglomerates/> (Accessed 15 Jan 2022).
13. Klimkewicz, B. (2022), "European Media Policy", available at: https://www.usosweb.uj.edu.pl/kontroler.php?action=Katalog2/przedmioty/pokazPrzedmiot&prz_Kod=WZID-D-D-WM3 (Accessed 15 Jan 2022).
14. Haoker, V. (2020), "EU media policy and EU 2020 Strategy. New roles and actions for players of the Creative Europe. European Union at the crossroads: The European perspectives after the global crisis", available at: <https://halshs.archives-ouvertes.fr> (Accessed 15 Jan 2022).
Стаття надійшла до редакції 24.01.2022 р.

УДК 658.114.5:65.014.1:334.758

О. В. Нусінова,
д. е. н., професор, DBA of corporate governance, MBA,
начальник управління корпоративних прав, ТОВ "Смайт Холдинг", Київ
ORCID ID: 0000-0002-4004-517X

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.3.19

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ КОМУНІКАЦІЙ МІЖ СУБ'ЄКТАМИ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ У ПРОЦЕСІ РОЗРОБКИ І ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ У БАГАТОПРОФІЛЬНИХ ХОЛДИНГАХ

O. Nusinova,
Doctor of Economic Sciences, Professor, DBA of corporate governance, MBA,
Head of Corporate Rights Department, Smart Holding LLC, Kiev

IMPROVING THE PROCESS OF COMMUNICATION BETWEEN CORPORATE GOVERNANCE
ENTITIES IN THE PROCESS OF DEVELOPMENT AND DECISION-MAKING IN
MULTIDISCIPLINARY HOLDINGS

У статті наголошено, що у великих холдингових структурах існує як організаційна, так і територіальна віддаленість суб'єктів корпоративного управління, що значно ускладнює комунікації між ними у процесі розробки та експертизи прийняття рішень як операційного, так і стратегічного характеру. Відзначено, що шляхи вирішення проблеми низької ефективності комунікаційної взаємодії топ-менеджерів різних рівнів у складі холдингу можуть бути різними та мати свої особливості залежно від типу холдингу. Розглянуто особливості побудови комунікацій в системі корпоративного управління на прикладі холдингу за участю іноземного інвестора. Описано специфіку функціонування холдингу за участю іноземного інвестора. Запропоновано дати можливість менеджменту іноземного інвестора (або певній його частині) приймати участь в аналізі ініціатив варіантів прийняття рішень ще на етапі їх обговорення. Сформульовано етапи досягнення мети забезпечення відповідності процесу комунікації між менеджментом компанії іноземного інвестора та українських субопераційних компаній. Запропоновано низку заходів, що дозволяють полегшити процес комунікаційної взаємодії між учасниками корпоративного управління як менеджменту вітчизняних субопераційних компаній, так і менеджерів компанії іноземного інвестора. Запропоновано варіанти залучення менеджменту компанії іноземного інвестора у процес розробки, аналізу та прийняття рішень: 1) просте інформування; 2) залучення до аналізу рішень; 3) інформування зі зворотною реакцією. Запропоновано ввести позицію координатора процесу комунікацій з числа менеджерів компанії іноземного інвестора для удосконалення процесу оформлення документів при розробці внутрішніх комунікацій. Охарактеризовано права координатора. Наведено модулі бізнес-процесів у комунікаціях між українським менеджментом та менеджментом компанії іноземного інвестора.

The article emphasizes that in large holding structures there is both organizational and territorial remoteness of corporate governance entities, which significantly complicates communication between them in the process of development and examination of decision-making, both operational and strategic. Despite the era of digital technologies and the possibility of interaction of participants in corporate relations with each other through electronic means of communication, without a developed and effective mechanism of such communication interaction, video participation itself will be less productive. It is emphasized that the ways to solve the problem of low efficiency of communication interaction of top managers of different levels in the holding may be different and have their own characteristics depending on the type of holding. However, in any case, it makes sense to involve the management of the holding in the process of generating and discussing decisions. Within the limits of the given research features of construction of communications in system of corporate management on an example of holding with participation of the foreign investor are considered. The specifics of the holding's operation with the participation of a foreign investor are described. It is proposed to enable the management of a foreign investor (or a certain part of it) to participate in the analysis of the initiations of decision-making options at the stage of their discussion. Two stages of achieving the goal of ensuring compliance of the communication process between the management of a foreign investor and Ukrainian sub-operating companies are formulated: first, ensuring full awareness of the management of a foreign investor's decision-making and compliance with the principles of continuity and transparency; secondly, ensuring the participation of managers of foreign investors in the discussion and examination of decisions. To this end, the article proposes a number of measures to facilitate the process of communication between participants in corporate governance of both management of domestic sub-operating companies and managers of foreign investors: establish regular meetings of the management of the foreign investor's company and the management of Ukrainian operating companies; to develop a classification of decisions made within the holding, and on its basis to determine the list of possible classifications of communications in the decision-making process; to develop business processes of the specified communications. Options for involving the management of a foreign investor in the process of development, analysis and decision-making are proposed: 1) simple informing; 2) involvement in the analysis of decisions; 3) informing with feedback. It is proposed to introduce the position of the coordinator of the communications process from among the managers of the company of a foreign investor to improve the process of paperwork in the development of internal communications. The rights of the coordinator are described. Modules of business processes in communications between the Ukrainian management and the management of the company of a foreign investor are given.

*Ключові слова: управління, корпоративне управління, комунікації, прийняття рішень, холдинг.
Key words: management, corporate governance, communications, decision making, holding.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Питання ефективного корпоративного управління у багатопрофільних холдингах в сучасних умовах загострюється проблемою відсутності ефективних комунікацій між суб'єктами управління. Це пояснюється передусім тим, що у них управління у більшості випадків організаційно та територіально віддалене від операційної діяльності. Проблема полягає в тому, що, з одного боку, є апарат управління холдингу, а з іншого — топ-менеджмент субопераційних або виробничих компаній, які готують рішення у контексті операційної діяльності. Сама по собі специфіка функціонування холдингу, побудова його апарату управління, традиції та стилі управління не передбачають тісної комунікаційної взаємодії між вказаними суб'єктами як такої. При цьому згенеровані проекти рішень, доходять, як правило, до топменеджерів холдингу, які повинні приймати рішення в уже готовому вигляді. Тому останні фактично не беруть участі у фор-

муванні цих рішень та не можуть вплинути на їх зміст ще на етапі обговорення. На нашу думку, керівництво холдингу повинно отримувати інформацію про стан розробки і прийняття рішень ще на етапі їх підготовки. І не тільки отримувати інформацію про стан розробки і прийняття рішень, але і безпосередньо брати участь в їх розробці.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання підвищення якості та ефективності корпоративного управління компаній постійно знаходять відображення у працях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. При цьому інтерес представляють не тільки загальні питання такого управління, але і відмінні його особливості залежності від організації діяльності та форми власності таких компаній. Значним науковим доробком у теорії і практиці корпоративного управлін-

Рис. 1. Етапи формування системи комунікацій між учасниками корпоративних відносин у процесі прийняття рішень

ня є роботи таких західних дослідників: Дж. Барлоу, М. Гібсон, Т. Гріффін, Д. Крічтон-Міллер, Д. Лейкер, Р. Лінч, С. Майлз, П. Уорман та ін. Серед вітчизняних фахівців варто відмітити наукові результати таких фахівців, як: О. Анісімова, Н. Бичкова [1], О. Вакульчик, А. Гаврилова [2], В. Голівер [4], Л. Довгань, Н. Карачина, І. Лебідь [7], Т. Момот, В. Нусінов [4; 5; 7], В. Пастухова, Л. Савчук, Т. Сливка [6], А. Черпак, Н. Шура [5] та ін.

Ефективність функціонування холдингів у своїх працях досліджували С. Беляєва, М. Лазарева [3], І. Лукач, М. Плахотнікова, С. Румянцев, М. Тупота [8], Ю. Уманців, Л. Чепурда та ін.

Проте питання удосконалення системи корпоративного управління саме в умовах діяльності холдингових компаній на сьогодні розроблені недостатньо, що обумовило завдання наукового пошуку у цьому напрямі. Для цього у статті здійснено пошук шляхів удосконалення механізму комунікацій одного із видів холдингів — холдингу за участю іноземного інвестора.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Удосконалення процесу комунікацій між суб'єктами корпоративного управління українських холдингів у процесі розробки і затвердження управлінських рішень, проведення експертизи їх прийняття.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасна практика корпоративного управління має цілий арсенал науково-практичних здобутків у напрямку організації такого управління, спрямованої на підвищення ефективності взаємодії органів корпоративного управління між собою. Здавалось би, епоха цифрових комунікаційних технологій, зокрема, можливість проведення відеоконференцій між суб'єктами корпоративного управління, може вирішити питання долучення топ-менеджерів холдингу до процесу розробки і прийняття рішень. Проте без розробленого та ефективно працюю-

ючого механізму такої комунікаційної взаємодії сама по собі відео-участь буде менш продуктивною. Адже є сенс долучати керівництво холдингу як до обговорення рішень, так і до їх генерації.

Попри загальність проблеми недовіри до комунікацій при формуванні та прийнятті управлінських рішень у холдингах, її вирішення доцільно знаходити окремо для кожного типу холдингу, оскільки різноманітність існуючих на сьогодні видів холдингів (холдинг за участю іноземного інвестора, державний холдинг, багатопрофільний національний холдинг тощо) накладають свої відбитки на процес комунікацій учасників корпоративних відносин.

У межах даного дослідження розглянемо можливість комунікаційної взаємодії на прикладі холдингу за участю іноземного інвестора. Вибір об'єкту досліджень обумовлений тим, що у

данних холдингів достатньо велика територіальна віддаленість між тими менеджерами, що приймають рішення, і тими, хто їх формує. Крім того, існують і деякі ментальні відмінності між ними. Все це ускладнює процес комунікацій.

Специфіка функціонування холдингу за участю іноземного інвестора полягає в такому: у якості ініціатора рішення виступає українська компанія, яка проводить аналіз наявних ініціатив; результати аналізу доводяться до відома менеджменту іноземного інвестора; у ряді випадків між обома сторонами може виникнути дискусія, оскільки певні рішення топ-менеджменту можуть не влаштовувати іноземного інвестора.

Тому вважаємо, що у даному випадку було б більш ефективним дати можливість менеджменту іноземного інвестора (або певній його частині) приймати участь в аналізі ініціатив з самого початку. У зв'язку з цим нами пропонується низка заходів, мета яких — забезпечити відповідність процесу комунікацій між менеджментом компанії іноземного інвестора та українських субопераційних компаній, включаючи супутній для цього процесу документообіг, вимогам чинного законодавства цих країн. Зазначену мету запропоновано реалізовувати у два етапи (рис. 1).

Для цього, на нашу думку, необхідним є таке.

По-перше, забезпечити інформованість менеджменту компанії іноземного інвестора про найбільш значущі проекти та заходи учасників холдингової групи, для чого необхідно спрямовувати їм відповідні матеріали, а в момент оформлення рішень — меморандуми, в яких коротко обґрунтовується доцільність запропонованих рішень. Для цього у матриці повноважень необхідно передбачити позиції менеджменту іноземного інвестора стосовно питань, по яким вони мають бути інформовані, після чого відповідним чином змінити регламент та інші супутні документи матриці.

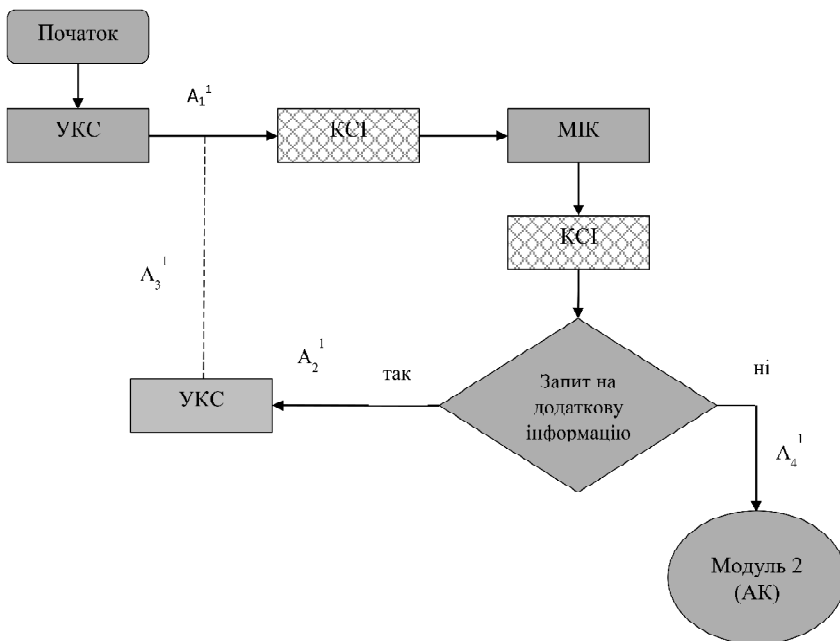
По-друге, встановити регулярні зустрічі менеджменту компанії іноземного інвестора та менеджменту

Рис. 2. Варіанти залучення менеджменту компанії іноземного інвестора у процес розробки, аналізу і прийняття рішень

Таблиця 1. Перелік умовних скорочень для модулів бізнес-процесів комунікацій

АК	Адміністратор (менеджер компанії іноземного інвестора; керівник напрямку, в яке входять українські субопераційні компанії)
МІК	Менеджер компанії іноземного інвестора, комунікатор
КСІ	Корпоративний секретар компанії іноземного інвестора (може як брати, так і не брати у процесі аналізу рішень)
УКС	Корпоративний секретар української субопераційної компанії

A ₁ ¹	Передача запиту від УКС до МІК
A ₂ ¹	Запит на надання додаткової інформації від МІК до УКС
A ₃ ¹	Повторна передача матеріалів від УКС до МІК з урахуванням оновлених даних
A ₄ ¹	Передача матеріалів від МІК до АК з урахуванням оновлених даних

Рис. 3. Модуль 1: Комунікації між комунікатором (менеджер компанії іноземного інвестора) та менеджментом українських субопераційних компаній

українських операційних компаній. Ці зустрічі, зокрема, можна організувати у вигляді відеоконференцій, під час яких розглядатимуться поточні питання, які накопичилися в період між зустрічами. Можливі також додаткові тематичні відеоконференції, наприклад, у частині організації бюджетування.

По-третє, розробити класифікацію рішень, що приймаються в межах холдингу, та на її основі визначити перелік можливих варіантів класифікацій комунікацій у процесі прийняття рішень. У залежності від виду холдингу класифікація рішень може дещо відрізнятись.

По-четверте, розробити бізнес-процеси вищевказаних комунікацій. При цьому менеджмент компанії іноземного інвестора, отримуючи документи, вивчає їх та у випадку необхідності запитує додаткову інформацію. Передбачається "природність" процесу, відсутність будь-яких обов'язкових дій. Процес комунікації багато в чому залежить від якості надаваних документів та їх сприйняття менеджментом компанії іноземного інвестора. Також визначальну роль відіграють обмеження в часі. Передбачається проходження документів за прискореною процедурою — без додаткових запитів.

У процесі апробації запропонованого алгоритму необхідно також розробити "книги стандартів" документів, що пересилаються (меморандум, доповідна записка, запити і т.і.). При розробці зовнішніх комунікацій пропонується використання таких варіантів залучення менеджменту компанії іноземного інвестора у процес розробки і прийняття рішень (рис. 2).

Всі варіанти роботи є автономними, і кожний наступний варіант містить у собі елементи попереднього за принципом матришки.

Перший варіант є найбільш простим. Питання, по яким має бути проінформований менеджмент компанії іноземного інвестора в рамках зовнішніх комунікацій, можуть бути уточнені у процесі дискусії.

Підставою для інформування менеджерів компанії іноземного інвестора є необхідність: по-перше, отримання згоди безпосередніх акціонерів, якщо рішення приймається на Зборах акціонерів; по-друге, заручення підтримкою акціонерів у випадку, якщо рішення приймається іншими органами управління.

У процесі розробки зовнішніх комунікацій передбачається розроб-

ка шаблонів супровідних документів, зокрема, протоколів рішень, що приймаються, та іншого документообігу. Всі шаблони мають бути максимально спрощені, містити всього декілька фраз. При цьому після короткого періоду адаптації учасників комунікацій ці шаблони можуть бути замінені на зручні довідливі супроводжувальні листи аналогічного змісту.

Для удосконалення процесу оформлення документів при розробці внутрішніх комунікацій пропонується ввести позицію координатора процесу комунікацій з числа менеджерів компанії іноземного інвестора. При цьому необхідно обґрунтувати легітимізацію його участі у процесі комунікацій між менеджментом українських субопераційних компаній та компанією іноземного інвестора в якості так званого "єдиного вікна входу-виходу".

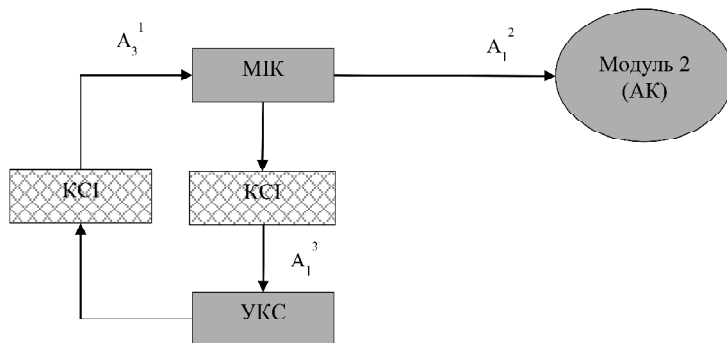
Координатор повинен мати право:

- здійснювати комунікації між менеджерами компанії іноземного інвестора та субопераційних компаній; за результатами нарад і дискусій робити запити до корпоративного секретаря субопераційної компанії (у разі наявності такої посади) по тим чи іншим документам, а також виступати ініціатором підготовки документів;

- робити запити щодо консультацій у міжнародних консультантів;

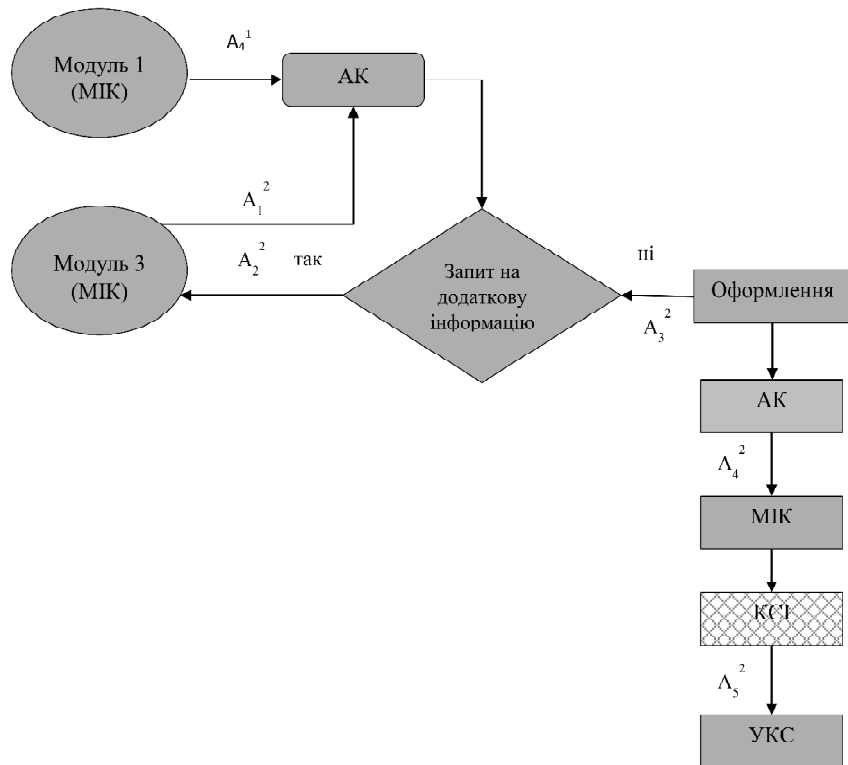
- здійснювати інші функції, пов'язані із зовнішніми та внутрішніми комунікаціями.

Модулі бізнес-процесів у комунікаціях між українським менеджментом та менеджментом компанії іноземного інвестора наведені на рисунках 3—5, а перелік умовних скорочень — у таблиці 1.

A_3^3	Передача запиту на надання додаткової інформації на вимогу АК від МІК до УКС
A_3^1	Повторна передача матеріалів від УКС до МІК з урахуванням оновлених даних
A_1^2	Передача матеріалів від МІК до АК (вхід модуль 2)

Рис. 5. Модуль 3: Передача запиту додаткової інформації між Адміністратором (менеджером компанії іноземного інвестора; керівником напряму, в який входять українські субопераційні компанії) та корпоративним секретарем української компанії

A_4^1	Передача матеріалів від МІК до АК з урахуванням оновлених даних
A_1^2	Вторинна передача матеріалів від МІК до АК
A_3^2	Передача запиту на надання інформації (модуль 3) від АК до МІК
A_5^2	Оформлення рішення в компанії іноземного інвестора
A_4^2	Передача оформлених матеріалів від АК до МІК
A_5^2	Передача оформлених матеріалів від МІК до УКС

Рис. 4. Модуль 2: Загальна схема комунікації між компанією іноземного інвестора та українською субопераційною компанією

Нагадаємо, що вище було описано перший варіант залучення менеджменту компанії іноземного інвестора у процес розробки, аналізу і прийняття рішень. Варіанти 2 і 3 мають містити в собі варіант 1, а також додатково містити ланцюжок питань та відповідей менеджера компанії іноземного інвестора, що має статус координатора, та співробітників українських субопераційних компаній.

Ми розглянули тільки один з видів холдингу (з іноземними інвестиціями). Комунікації в холдингах інших видів також мають свої особливості, які будуть розглянуті нами пізніше.

ВИСНОВКИ

Таким чином, головна задача підвищення ефективності корпоративного управління будь-якого холдингу полягає, між іншим, у побудові та налагодженні ефективних комунікацій між головними акціонерами та менеджментом субопераційних компаній. Особливо важливим цей процес вбачається в тих холдингах, де існує територіальна або організаційна віддаленість вказаних учасників корпоративних відносин. Головна мета запропонованих у роботі заходів — дати мож-

ливість головним акціонерам приймати участь в аналізі і обговоренні ініціатив ще до того, як відповідні рішення будуть прийняті та доведені до них для остаточного затвердження.

Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі визначено питання удосконалення механізму комунікаційної взаємодії між учасниками корпоративного управління у інших видах холдингів.

Література:

1. Бичкова Н.В. Структура власності національних корпорацій та її вплив на ефективність фінансово-господарської діяльності. Вісник ОНУ. Серія: Економіка. 2010. Вип. 20. Т. 15. С. 5—15.

2. Гаврилова А.А. Формування акціонерної власності індустріального сектора економіки України. Наукові праці ДонНТУ. Серія: Економічна. 2004. Вип. 80. С. 60—65.

3. Лазарева М.Г. Холдинг: його економічна сутність та основи функціонування. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер.: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2013. Вип. 181 (2). С. 206—217.

4. Нусінов В.Я., Голівер В.П. Питання урахування оцінки корпоративних конфліктів у рейтинговій оцінці якості корпоративного управління. Інвестиційно-інноваційна політика: пріоритетні галузі та потенційні джерела: матеріали Міжн. наук.-практ. конф. (Львів, 19 трав. 2018 р.). Львів: ЛЕФ, 2018. С. 21—23.

5. Нусінов В.Я., Шура Н.О., Чубаров Д.В. Роль економічного потенціалу в підвищенні ефективності управління підприємством корпоративного типу. Ефективна економіка. 2016. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5231>

6. Сливка Т.О. Особливості формування та розвитку корпоративної власності в Україні. Економіка, фінанси, право. 2011. № 8. С. 11—15.

7. Тевелєв Д.М., Нусінов В.Я., Нусінова О.В., Лебідь І.О., Павлов К.Ю. Оцінка рівня репутації та корпоративного управління на підприємствах: монографія. Кривий Ріг: Видавець ФОП Чернявський, 2013. 282 с.

8. Тупота М. О. Холдингова компанія як одна з найефективніших форм функціонування бізнесу. Економіка та держава. 2008. № 8. С. 66—68.

References:

1. Bychkova, N. V. (2010), "Ownership structure of national corporations and its impact on the efficiency of financial and economic activities", Visnyk ONU. Ekonomika, vol. 20, no. 15, pp. 5—15.

2. Havrylova, A. A. (2004), "Formation of joint-stock ownership of the industrial sector of the Ukrainian economy", Naukovi pratsi DonNTU. Serii: Ekonomichna, vol. 80, pp. 60—65.

3. Lazareva, M. H. (2013), "Holding: its economic essence and basics of functioning", Naukovyj visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Ekonomika, ahrarnyj menedzhment, biznes, vol. 181 (2), pp. 206—217.

4. Nusinov, V. Ya. and Holiver, V. P. (2018), "The issue of taking into account the assessment of corporate conflicts in the rating assessment of the quality of corporate

governance", Investytsijno-innovatsijna polityka: pryoritetni haluzi ta potentsijni dzherela, mizhnarodna naukovopraktychna konferentsiia [Investment and innovation policy: priority industries and potential sources, International scientific and practical conference], LEF, L'viv, Ukraine, 19 may, pp. 21—23.

5. Nusinov, V. Ya. Shura, N. O. and Chubarov, D. V. (2016), "The role of economic potential in improving the efficiency of corporate-type enterprise management", Efekty`vna ekonomika, vol. 11, Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5231> (Accessed 8 September 2021).

6. Slyvka, T. O. (2011), "Features of formation and development of corporate property in Ukraine", Ekonomika, finansy, pravo, vol. 8, pp. 11—15.

7. Teveliev, D. M. Nusinov, V. Ya. Nusinova, O. V. Lebid', I. O. and Pavlov, K. Yu. (2013), Otsinka rivnia reputatsii ta korporatyvnoho upravlinnia na pidpriemstvakh [Assessment of the level of reputation and corporate governance in enterprises], Vydavets' FOP Cherniavs'kyj, Kryvyj Rih, Ukraine.

8. Tupota, M. O. (2008), "Holding company as one of the most effective forms of business operation", Ekonomika ta derzhava, vol. 8, pp. 66—68.

Стаття надійшла до редакції 27.01.2022 р.

www.agrosvit.info
 Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

УДК 33.073.52:336.25

*Б. О. Шевченко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри політекономії,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
ORCID ID: 0000-0002-3952-5205*

*Т. А. Непокупна,
к. е. н., доцент, доцент кафедри політекономії,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
ORCID ID: 0000-0002-4688-5954*

*Л. І. Яковенко,
д. е. н., професор, професор кафедри політекономії,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
ORCID ID: 0000-0003-4512-7411*

*С. В. Степаненко,
к. е. н., доцент, завідувач кафедри політекономії,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
ORCID ID: 0000-0002-1524-2577*

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.3.25

ВІДОБРАЖЕННЯ ЛОГІКИ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ СУТНОСТІ ГОСПОДАРСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ У ВИМОГАХ ДО ОБЛІКУ ЗА МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ

*B. Shevchenko,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Political Economy,
Poltava National V. G. Korolenko Pedagogical University*

*T. Nepokupna,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Political Economy,
Poltava National V. G. Korolenko Pedagogical University*

*L. Yakovenko,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Political Economy,
Poltava National V. G. Korolenko Pedagogical University*

*S. Stepanenko,
PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department of Political Economy,
Poltava National V. G. Korolenko Pedagogical University*

REFLECTION OF THE LOGIC OF ECONOMIC ANALYSIS OF THE ESSENCE OF ECONOMIC OPERATIONS IN THE REQUIREMENTS FOR ACCOUNTING ACCORDING TO INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS

У статті розкрито економічний зміст вибору методів обліку як інструментів відображення економічної сутності функціонування підприємства за обраною бізнес-моделлю формування доходу. З'ясовано логіку використання у фінансовій звітності методу амортизації як універсального засобу, що через використання відсоткового інструменту дозволяє оптимально вирішити ключові питання обліку. Розкрито природу банківських комісій як відсоткового доходу, який через вимоги МСФЗ має амортизуватися, тим самим збільшуючи ефективну ставку за позицією. Через розкриття сутності вимог МСФЗ до обліку хеджування з'ясовано економічний зміст процедур визнання відносин хеджування ефективними і неефективними. Зроблено висновок

про те, що бухгалтерська звітність, що побудована у відповідності до принципів і вимог МСФЗ, висвітлює економічну сутність бізнесу як суб'єкта аналізу і розкриває філософський зміст господарської діяльності.

The modern Ukrainian accounting system is a unique structure that is the result of a creative synthesis of national business traditions and international standards. Of all the world's accounting models, International Financial Reporting Standards (IFRS) have been selected as the standard for domestic accounting. However, the problems of contextual interpretation of accounting methods in the analysis of the economic essence of business transactions, namely — highlighting the logic of reflecting the economic essence of business transactions in the requirements for accounting under international financial reporting, determined the relevance of the chosen topic.

The article reveals the economic content of the choice of accounting methods: at amortized cost or at fair value through profit or loss estimates. They are presented as tools to reflect the economic essence of the enterprise according to one of the chosen business model of income generation: income is generated over time; income is generated as a result of transactions for the sale of assets. It is shown that the vast majority of enterprises in the manufacturing sector and in the field of financial asset management correspond to the first group of business models. The logic of using the depreciation method in financial reporting as a universal tool, which through the use of interest rate instruments allows you to optimally address key accounting issues: where to show financial results and how it works. The nature of bank commissions as interest income, which due to the requirements of IFRS for accounting should be depreciated thereby increasing the effective interest rate on the loan. The disclosure of the nature of the requirements of IFRS for hedge accounting has clarified the economic content of procedures for recognizing hedging relationships as effective and ineffective. It is concluded that the financial statements, prepared in accordance with the principles and requirements of International Financial Reporting Standards (IFRS), highlight the living essence of business as a subject of analysis and reveal the philosophical content of economic activity.

Ключові слова: стандарти бухгалтерського обліку, методи обліку, завдання бухгалтерського обліку, господарські операції, економічний аналіз.

Key words: accounting standards, accounting methods, accounting tasks, business operations, economic analysis.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Змістовний економічний аналіз, прогнозування, і, відповідно, прийняття адекватних управлінських рішень на будь-якому рівні їх здійснення неможливі без належного інформаційного забезпечення. Значна частина управлінських рішень приймаються на основі інформації бухгалтерської (фінансової) звітності, що розглядається як один із ключових інформаційних компонентів управління бізнесом, забезпечення належного контролю господарської діяльності, оцінювання її результатів.

Сучасна українська система бухгалтерського обліку є унікальною структурою, що виступає результатом творчого синтезу національних традицій господарювання і міжнародних стандартів. З усіх світових моделей бухгалтерського обліку як стандарт для вітчизняного обліку обрано міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ). Цей вибір законодавчо закріплений Законом України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" та низкою наказів і постанов Міністерства фінансів України. В них зазначено, що міжнародні стандарти фінансової звітності — це прий-

няті Радою з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку документи, якими визначено порядок складання фінансової звітності [1]. І Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні", і розпорядчі документи Міністерства фінансів України, і стандарти бухгалтерського обліку містять положення, які адаптують вітчизняну практику до світових стандартів, розширюють інформаційні можливості, оптимізують методикку і зменшують трудомісткість облікової діяльності. Водночас деякі аспекти цих положень потребують уточнення і з'ясування економічного змісту їх контекстного трактування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Формування й застосування принципів бухгалтерського обліку взагалі та принципів міжнародного стандарту фінансової звітності зокрема у своїх працях досліджували такі вітчизняні й зарубіжні фахівці: Н. Генералова, Л. Кук, П. Хорга, Ф. Лука, Д. Берардіно, А. Озеран, Т. Осадча, С. Бардаш, О. Рожнова, Р. Хейс і К. Бейкер та інші.

Проте розвиток бухгалтерського обліку на сучасному етапі, проблеми імплементації положень МСФЗ у ос-

Таблиця 1. Методи обліку результатів функціонування бізнес-моделі

Відображення фінансового результату	Вимоги і смисли МСФЗ [2, МСБО 1, п. 7]
Фінансовий результат від звичайної діяльності: – прибутки і збитки (PL)	«... загальний дохід за вирахуванням витрат за винятком компонентів іншого сукупного доходу» [2, МСБО 1, п. 7]
Фінансовий результат від «незвичайної діяльності»: – інший сукупний дохід (OCI)	– приріст вартості від переоцінки [2, МСБО 16, 38]; – переоцінка програм зі встановленими виплатами [2, МСБО 19]; – результат переведення результатів та фінансового стану закордонних господарських одиниць в іншу валюту [2, МСБО 21]; – ефективна частина хеджу (резерв хеджування грошових потоків); – зміна вартості опціонів за перебігом часу; – зміна вартості форвардних елементів

подарську практику у цілому і невирішеність проблеми контекстного трактування методів обліку в аналізі економічної сутності господарських операцій зокрема, зумовили необхідність проведення нашого дослідження, більш глибокого аналізу й відповідного теоретичного обґрунтування наявної проблеми.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є висвітлення логіки відображення економічної суті господарських операцій у вимогах до обліку і фінансової звітності за міжнародними стандартами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою обліку є відображення наявних у підприємства інструментів (як фінансових, так і нефінансових) у доречний і корисний спосіб, для того щоб користувач звітності мав можливість сформулювати об'єктивне судження щодо оцінки сум, строків і невизначеності грошових потоків суб'єкта господарювання [2, МСФЗ 9, п. 1.1]. Саме ця інформація вкрай необхідна для організації та забезпечення ефективності процесів і процедур управління підприємством у економічних аспектах його діяльності.

Принципова особливість міжнародних стандартів фінансової звітності полягає у тому, що при опрацюванні звітності вони рекомендують спиратися не на юридичні норми, а на економічні реалії. Таке положення знайшло відображення в одному з принципів організації обліку як принцип превалювання сутності над формою. Ідея привнесення в практику бухгалтерського обліку концепції (доктрини /принципу /правила) превалювання сутності над формою (або пріоритету змісту над формою, або "сутність проти форми" — "substance versus form") належить англо-американській обліковій школі, ідеї якої лягли в основу МСФЗ, які дали набути значного поширення у світі, зокрема і в нашій країні. Концепція превалювання сутності над формою — це підхід до кваліфікації фактів господарських операцій, при якому бухгалтер, приймаючи рішення про відображення операції або події, повинен насамперед керуватися економічною сутністю (змістом) відображуваного факту, а не його юридичним оформленням, і у разі, якщо буде виявлено суперечність між ними, він повинен на-

дати перевагу сутності (змісту), а не формі [3]. Тобто мова має йти про те, що методи обліку мають відображати економічну сутність господарських операцій, розкривати логіку отримання прибутку як кінцевої мети функціонування обраної бізнес-моделі.

Саме поняття бізнес-моделі утворює основу сучасних підходів до організації обліку і формування інформативної звітності [4, с. 20.]. Відповідно до класичного визначення, бізнес-модель — це втілення логіки отримання прибутку. Вона визначає вибір методології, що має застосовуватися у процесах вибору й оцінки інструментів, розрахунку і контролю ризиків, адекватного їх відображення у звітності [2, МСФЗ 9, п. 4.1.1]. Введення поняття бізнес-моделі до категоріального апарату методології організації фінансової звітності

ми оцінюємо як намагання підвищити рівень об'єктивності усіх форм звітності, відновити довіру до їх змісту і, по суті, виступає реалізацією принципів, що були проголошені президентом компанії PWC Семюелом А. Діпіазою-молодшим і професором Гарвардської школи бізнесу Робертом Дж. Екклзом у їхній праці "Майбутнє корпоративної звітності" [5]. Згадані автори наполягають на тому, що зовнішня звітність має вирішувати такі завдання:

- моделювання зовнішньої звітності за зразком внутрішньої;
- можливість ідентифікації і верифікації інформації зацікавленими сторонами;
- акумулювання і розкриття інформації із зовнішніх джерел важливої для аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства;
- розкриття інформації щодо реального економічного об'єкту;
- забезпечення можливості порівняльної оцінки ризиків і затрат відносно вигод.

У прагненні забезпечити зазначені вимоги до звітності слід бути свідомим того, що у реальному бізнес-середовищі будь-яке підприємство функціонує у рамках однієї з двох груп бізнес-моделей:

1. Доход формується за перебігом часу: "Часова вартість грошей є складовою процентів, що передбачає компенсацію лише за перебіг часу" [2, МСФЗ 9, п. Б4.1.9А].
2. Доход формується як результат здійснення операцій з продажу активів.

Цим групам відповідають методи обліку: за амортизованою вартістю або за справедливою вартістю через оцінки прибутку або збитку. Фінансовий результат усього, що не відповідає умовам нормального перебігу бізнес-процесів підлягає обліку за справедливою вартістю через інший сукупний дохід (таблиця 1).

Переважає більшість видів і форм економічної діяльності суб'єктів господарювання з управління фінансовими активами відповідають першій групі бізнес-моделей. Так, більша частина балансу банку містить такі операції, що передбачають відшкодування часу. Саме тому у середньовічній Європі такі операції засуджувалися і церквою, і суспільством. Так, канон *palea Eijiciens* від V ст., відомий як Декрет Граціана, що увійшов до канонічного кодексу Католиць-

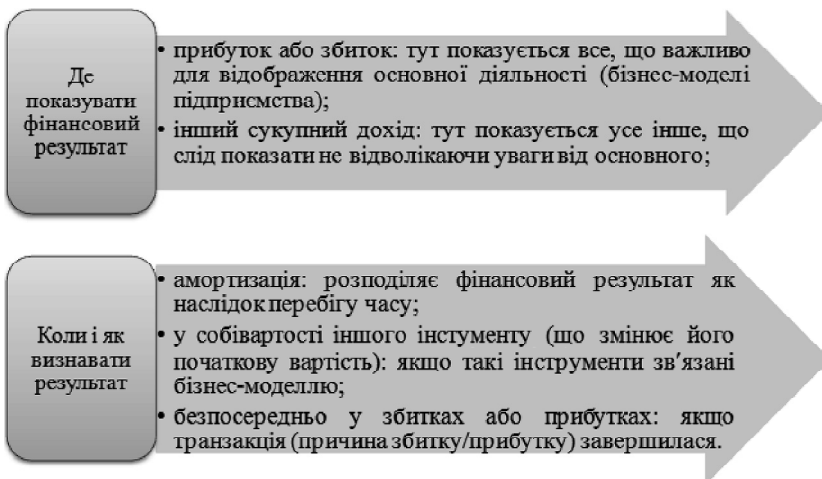

Рис. 1. Ключові питання відображення результатів діяльності підприємства

кої церкви проголошував: "...найбільш проклятим є лихвар, що продає час — дар Божий" [6]. Цей аргумент застосовується і в Ісламі для пояснення неприйняття відсоткових інструментів.

Але слід зважати, що і дохід підприємства у виробничій сфері також виникає за перебігом часу. Ще Адам Сміт стверджував, що "відсоток завжди є похідним доходом", а відтак і основа такого доходу — виробнича діяльність — ув'язана із часовим виміром [7, с. 44—50].

Основною рисою формування доходу у виробничій сфері порівняно із фінансовою сферою завжди є більша невизначеність, а відтак і ризиковість.

Рекомендовані стандартами визнання інструментів методики дійсно найкращим чином дозволяють врахувати ці аспекти. Ключові питання відображення результатів діяльності полягають у такому (рис. 1):

— де показувати фінансовий результат: у прибутку чи збитку як фінансовий результат інструментів, що обліковуються за амортизованою вартістю, і інструментів, що обліковуються за справедливою вартістю через прибуток і збиток, або через інший сукупний дохід;

— як визнавати фінансовий результат: одномоментно за фактом укладання

угоди; розподіляючи у часі, у фінансовому результаті іншого інструменту, у собівартості іншого інструменту.

Найбільш вдалий, на нашу думку, підхід до розв'язання вказаних завдань полягає у застосуванні у фінансовій звітності методу амортизації. Логіка використання цього методу означає не що інше, як розподіл у часовому просторі доходів, що формуються, за своєю економічною сутністю, за перебігом часу, але при цьому є

такими, що утворюються на підприємстві у фізичній грошовій формі у терміни (моменти часу), які визначені умовами угоди (контракту) або ustalеними звичаями ділового обігу. Такий метод обліку і закладена у ньому логіка математичних розрахунків цілком відповідає економічній суті доходу як категорії обліку: за будь-яким таким потоком платежів можна розрахувати ставку відсотку (вона називається ефективною ставкою відсотку [2, МСФЗ 9, Дот. А.].

Зазначимо, що такий інструмент є відсотковим, навіть якщо термін "відсоток" у документації відсутній. Ілюстрацією цього у фінансовій діяльності можуть бути ситуації набуття банківськими комісійними стягненнями суперечливого характеру. Так, наприклад, банки часто доповнюють кредитні угоди з підприємствами різними додатковими умовами і обмеженнями. Як то: зміни до умов угоди за дострокового погашення кредиту, зміни облікової ставки Національного банку України, зміни фінансово-економічного стану позичальника тощо. В разі виникнення певних умов або здійснення певних заходів, які можуть носити вимушений або об'єктивний характер, позичальник змушений оплачувати, по суті, сам факт виникнення цих певних обставин. За право здійснювати такі заходи банки стягують з позичальника комісійні платежі при укладанні кредитної угоди. Прикладами таких попередніх комісій є комісії за організацію позики, за фіксацію ставки відсотку, за право дострокового погашення у майбутньому та

Таблиця 2. Складові елементи розрахунку амортизації

Комісії, що є невід'ємною частиною ефективної ставки відсотка за фінансовим інструментом [2 МСФЗ 9, п. 5.4.2]	Комісії, що не є невід'ємною частиною ефективної ставки відсотка за фінансовим інструментом [2 МСФЗ 9, п. 5.4.3]
<p>- Комісії за видачу кредиту, одержані суб'єктом господарювання у зв'язку зі створенням або придбанням фінансового активу. Такі комісії можуть включати в себе компенсацію за діяльність на кшталт оцінки фінансового стану позичальника, оцінки та реєстрації гарантій, застави та інших заходів із забезпечення, ведення переговорів щодо умов інструмента, підготовку та опрацювання документів, а також здійснення операції. Ці комісії є невід'ємною частиною забезпечення участі в одержаному в результаті фінансовому інструменті;</p> <p>- комісії за надане зобов'язання видати позику, одержані суб'єктом господарювання, коли зобов'язання з кредитування не оцінюються згідно пункту 4.2.1(а) та існує ймовірність укладення суб'єктом господарювання конкретної кредитної угоди. Ці комісії розглядаються як компенсація за поточну участь у придбанні фінансового інструмента. Якщо строк дії зобов'язання спливає, а суб'єкт господарювання позики не надає, то комісія визнається як дохід після закінчення строку;</p> <p>- комісії, сплачені за видачу фінансових зобов'язань, що оцінюються за амортизованою собівартістю. Ці комісії є невід'ємною частиною забезпечення участі у фінансовому зобов'язанні. Суб'єкт господарювання відрізняє комісії та витрати, які є невід'ємними складовими ефективної ставки відсотка за фінансовим зобов'язанням, від комісій за видачу та операційних витрат, пов'язаних із правом надавати послуги, — наприклад, послуги з управління інвестиціями</p>	<p>- Комісії, що справляються за обслуговування позики;</p> <p>- комісії за надане зобов'язання видати позику, коли зобов'язання з кредитування не оцінюються згідно пункту 4.2.1(а), а укладення суб'єктом господарювання конкретної кредитної угоди є малоймовірним;</p> <p>- комісії за організацію синдикованої позики, одержувані суб'єктом господарювання, який організовує позику та не зберігає за собою жодної частини пакету позики (або зберігає за собою частину за тією самою ефективною ставкою відсотка за зівставний ризик, що й інші учасники)</p>

ін. Більшість таких комісій за правилами МСФЗ мають амортизуватися, тобто вони є, по суті, відсотковими доходами, які збільшують ефективну ставку за позикою (табл. 2).

Іншим прикладом висвітлення вимогами до обліку економічної сутності операцій є застосування обліку хеджування. Формальна специфікація відносин хеджування, визначення інструмента хеджування, об'єкта хеджування, характеру ризику, що хеджується, а також порядок оцінювання суб'єктом господарювання відповідності відносин хеджування вимогам ефективності хеджування [2, МСФЗ 9, п. 6.4.1(б)] має за мету забезпечення усвідомлення керівництвом підприємства і персоналом суті здійсненої економічної діяльності.

Завдання визнання хеджування полягає у забезпеченні сукупного відображення фінансових результатів об'єкта й інструмента хеджування. Об'єкт і інструмент хеджування можуть бути різними, як, наприклад, кредит і біржовий відсотковий дериватив. Але попри те, що правила визнання фінансових результатів по кожному із цих об'єктів і інструментів окремо відмінні, їх фінансові результати мають визнаватися одночасно. Кваліфіковані інструменти і об'єкти хеджування описані у пп. 6.2 і 6.3 МСФЗ (IFRS) 9 відповідно [2, МСФЗ 9, пп. 6.2, 6.3].

Подібні, але різноспрямовані фінансові результати, які мають перекривати один одного за процедурами хеджування, утворюють ефективне хеджування. За хеджуванням потоків платежів у рамках звітності а рїогі визнається, що їх сума дорівнює нулю, і тому результати можливої облікової невідповідності виносяться за рамки прибутку і збитку до іншого сукупного доходу [2, МСФЗ 9, п. 6.5.11]. Ті ж частки фінансових результатів за об'єктом і інструментом хеджування, які знаходяться за рамками визнаних відносин хеджування, визначаються неефективністю хеджування і визнаються у прибутках і збитках як і будь-який інший результат регулярних операцій підприємства.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Формальна звітність часто-густо залишається поза уваги економістів і аналітиків. Управління підприємством здійснюється на базі управлінської звітності. До формальної звітності ставляться як до вимушеного обтяження. Ми знаходимо таку позицію легковажною і невиправданною. Бухгалтерська звітність, що побудована відповідно до принципів і вимог Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ), розкриває живу сутність бізнесу як суб'єкта аналізу. Серед умовного переліку прикладних знань і навичок, які зумовлюють професійні компетентності аналітика, знання і розуміння принципів бухгалтерського обліку і побудови відповідної звітності значною мірою імплементовані у теоретичні конструкції політичної економії, розділу економіки, що розкриває філософську сутність господарської діяльності.

Напрями подальший досліджень мають полягати у площині удосконалення методів застосування діалектичної єдності категорій пізнання, що закладені до прин-

ципів організації обліку у з'ясуванні і поясненні сутності економічних відносин.

Література:

1. Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" від 16.07.1999 р. (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>
2. Міжнародний стандарт фінансової звітності (IFRS). URL: <https://mof.gov.ua/uk/mizhnarodni-standarti-finansovoi-zvitnosti>
3. Кругляк В., Курілов Є. Економічна сутність та ділова мета: чому їх наявність важлива у правилах ТЦУ? URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100019895-ekonomichna-sutnist-ta-dilova-meta-chomu-yikh-nayavnist-vazhliva-u-pravilakh-ttsu>
4. Остервальдер О., Ів Пиньє. Створюємо бізнес-модель. Київ: "Наш формат", 2017. 288 с.
5. Дипіаза С.А., Екклз Р.Дж. Будущее корпоративной отчетности. Как вернуть доверие общества. М.: Альпина Паблшер, 2003. 216 с.
6. Вовк Д. Вплив християнства на право держав європейської цивілізації: концептуальні засади осмислення. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7495/1/Vovk_25.pdf
7. Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів. Київ: Наш формат, 2018. 736 с.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (Accessed 05 Jan 2022).
 2. Ministry of Finance of Ukraine (2021), "International Financial Reporting Standards", available at: <https://mof.gov.ua/uk/mizhnarodni-standarti-finansovoi-zvitnosti> (Accessed 05 Jan 2022).
 3. Kruglyak, V. and Kurilov E (2020), "The essence and business purpose: why their presence is important in the rules of TP?", Official publication of the State Fiscal Service of Ukraine "Bulletin, officially on taxes", [Online], vol. 34, available at: <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100019895-ekonomichna-sutnist-ta-dilova-meta-chomu-yikh-nayavnist-vazhliva-u-pravilakh-ttsu> (Accessed 05 Jan 2022).
 4. Ostervalder, O. and Pyn'ie, I. (2017), Stvoriuiemo biznes-model [We create a business model], "Nash format", Kyiv, Ukraine.
 5. Dipiazza, S. A. and Jekklz, R. Dzh. (2003), Budushee korporativnoj otchjotnosti. Kak vernut' doverie obshhestva [The future of corporate reporting. How to regain public trust], Al'pina Pabliher, Moscow, Russia.
 6. Vovk, D. (2012), "The influence of Christianity law of European civilization: conceptual principles of understanding", Zahal'ni problemy pravovoi nauky. Visnyk, [Online], vol. 1 [68], available at: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7495/1/Vovk_25.pdf (Accessed 05 Jan 2022).
 7. Smith, A. (2018), Doslidzhennia pro pryrodu i prychny bahatstva narodiv [The Wealth of Nations], "Nash format", Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 19.01.2022 р.*

Ю. Є. Андросюк,

Голова Ради директорів групи компаній "Захід-Схід", директор ТОВ "Захід-Схід Консалтинг"

ORCID ID: 0000-0002-5151-3186

В. Г. Балан,

к. ф.-м. н., доцент, доцент кафедри менеджменту інноваційної та інвестиційної діяльності,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID ID: 0000-0002-1577-0636

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.3.30

НЕЧІТКА МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯ ВЗАЄМОДІЄЮ ЗІ СТЕЙКХОЛДЕРАМИ В ПРОЄКТІ ВПРОВАДЖЕННЯ СІРКОПОЛІМЕРІВ У КЛЮЧОВІ ГАЛУЗІ ЕКОНОМІКИ

Iu. Androsiuk,

CEO of a Group of Companies "West-East", Director of "West-East Consulting", Kyiv

V. Balan,

PhD in Physico-Mathematical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Management of Innovation and Investment, Taras Shevchenko National University of Kyiv

FUZZY MODEL FOR MANAGING INTERACTION WITH STAKEHOLDERS IN THE PROJECT
OF IMPLEMENTING SULFUR POLYMERS INTO KEY SECTORS OF THE ECONOMY

У статті пропонується модель для ідентифікації, аналізу та оцінювання стейкхолдерів проекту впровадження сіркополімерів у ключові галузі економіки та формування стратегій взаємодії з ними на всіх етапах цього проекту. Для вирішення поставленої проблеми застосовується модифікація моделі ASC (Accountability Scorecard) за допомогою засобів нечітко-множинної теорії та побудови нечіткої матриці "внески" – "стимули". Для оцінювання рівня "внесків" стейкхолдерів у розвиток проекту та величини "стимулів" для цих зацікавлених сторін використовується лінгвістична семирівнева шкала з відповідними нечіткими числами в триангулярному вигляді та трикутними функціями належності. Запропоновані узагальнені стратегічні рекомендації щодо управління взаємодією зі стейкхолдерами для кожної з областей побудованої нечіткої матриці та механізм формування пропозицій по кожному стейкхолдеру на основі перспективного планування. Розроблений підхід може бути використаний при реалізації інноваційних та інвестиційних проєктів з метою розробки стратегії взаємодії та забезпечення ефективної співпраці з зацікавленими сторонами.

The article focuses on the importance of solving the problems associated with the need to dispose of industrial waste by turning it into modern environmental, resource-saving, reliable, and durable materials with high performance properties based on the use of innovative technologies. It is noted that this is one of the main modern priorities of the national economy, which is fully consistent with the European Green Deal. The article presents a study of the national multi-project of the introduction

of sulfur polymers into key sectors of the economy for identification, analysis, and evaluation of its stakeholders at each stage of implementation. A possible toolkit for stakeholder analysis of the project and a roadmap for its application are considered. A model for identifying, analyzing, and evaluating the stakeholders of the sulfur polymers implementation project and forming the strategies of interaction with them at all stages of this project has been developed. To solve this problem, a modification of the ASC (Accountability Scorecard) model is used with the help of fuzzy set theory and the construction of a fuzzy matrix "contributions" – "incentives". The algorithm of the developed approach envisages the involvement of experts representing the most important areas of multi-project implementation, and the use of the Fuzzy Delphi procedure, if necessary, to reconcile their judgments. A linguistic seven-level scale with corresponding fuzzy numbers in triangular form and triangular membership functions is used to assess the level of stakeholders' contributions to project development and the value of incentives for these stakeholders. For each of the areas of the constructed fuzzy matrix, generalized strategic recommendations for managing of interaction with stakeholders at each stage of the project and the mechanism for forming appropriate proposals based on forward planning are proposed. The developed approach can be used in the implementation of innovation and investment projects to develop a strategy of interaction and ensure effective cooperation with stakeholders.

Ключові слова: стейкхолдери проекту, модель ASC, лінгвістичні змінні, терм-множина, нечітке оцінювання, сіркополімери.

Key words: project stakeholders, ASC model, linguistic variables, term set, fuzzy estimation, sulfur polymers.

ВСТУП ТА ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Найбільш життєво важливими проблемами, що потребують нагального вирішення не тільки в Україні, а й в інших країнах світу, є проблеми, пов'язані з необхідністю утилізації промислових відходів, й зокрема, сірки, що утворюється як побічний продукт переробки нафти і газу та є однією з речовин, які найбільше забруднюють навколишнє середовище та здійснюють на нього негативний вплив. Перетворення техногенних відходів сполук сірки у перспективні будівельні матеріали з використанням інноваційних технологій є одним із головних сучасних пріоритетів не тільки вітчизняної, а й світової економік (країн Євросоюзу, Великобританії, Сполучених штатів та ін.). Це завдання повною мірою узгоджується з Global Green New Deal [14], Європейським зеленим курсом (European Green Deal) [5], які є програмними документами, що анонсують перехід до кліматично-нейтральної, циркулярної економіки до 2050 року й окреслюють стратегічні зміни в екологічній та кліматичній політиках, США, ЄС та країн-партнерів. Україна долучається до співпраці з США, ЄС саме з цих питань, зокрема у рамках Східного партнерства, поглиблення процесу асоціації з ЄС, Паризької угоди, природоохоронних конвенцій, Енергетичного Співтовариства, Меморандуму про стратегічне енергетичне партнерство Україна-ЄС тощо. Відповідно до вищезазначеного особливо важливими і цікавими є національні та наднаціональні проєкти, які мають вирішувати проблеми перетворення техногенних відходів у сучасні екологічні, ресурсозберігаючі, надійні та довговічні матеріали з високими експлуатаційними властивостями. Цій меті задовольняють проєкти зі створення екологічних полімерних матеріалів нового покоління — сіркоасфальтобетонів та сіркобетонів (сіркополімерів), які мають значні переваги порівняно з класичними матеріалами — бітумними асфальтобетонами та цементобетонами.

Реалізація проєкту впровадження сіркополімерів у ключові галузі економіки [1] є надзвичайно складним завданням і потребує участі різноманітних організацій — державних установ, комерційних структур, приватних фондів, фізичних осіб тощо. Відповідно до цього постає проблема ідентифікації та оцінювання впливу наявних та потенційних стейкхолдерів, а також налагодження ефективної взаємодії з ними на всіх етапах даного проєкту.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Концепція зацікавлених сторін (Stakeholder concept) у контексті проєктного управління широко розкривається у роботах таких зарубіжних науковців: Фріман Р.Е. [13], Кочан Т.А. і Рубінстейн С.А. [17], Мітчелл Р.К., Агле Б.Р., Вуд Д.Дж. [18], Крік Т., Форстейтер М., Мо-наган Ф., Сіланпа М. [6], Пост Дж, Престон Л., Сачс С. [21]. Важливим етапом у розвитку теорії зацікавлених сторін є розробка Стандарту взаємодії із стейкхолдерами (Accountability Stakeholder Engagement Standard) [10]. Останніми публікаціями, у яких ґрунтовно розглянуто теоретичні аспекти визначення стейкхолдерів підприємства з акцентом на критерії, параметри ідентифікації, а також інструментарій аналізу є роботи вітчизняних та зарубіжних вчених [4; 7; 8; 23].

У цьому огляді джерел зробимо акцент на дослідженнях, пов'язаних із застосуванням методології нечітко-множинної теорії для оцінювання стейкхолдерів проєкту та управління взаємодією з ними. Автор [24] пропонує нечітку модель для вибору найбільш відповідних типів стратегій залучення організації з її різними зацікавленими сторонами. Рішення обрати той чи інший тип стратегії ґрунтується на нечітких вагових коефіцієнтах застосовності стратегій, що розглядаються як випадкові величини для найбільш ймовірних сценаріїв і

визначаються на основі цієї бази правил нечіткого висновку, з використанням нечіткого генерованого критерію, що поєднує математичне очікування та стандартне відхилення. Ранжування стратегій відбувається на основі впорядкування нечітких чисел. У дослідженні [12] для класифікації та визначення пріоритетів зацікавлених сторін пропонується модель, що базується на матриці Менделоу з комп'ютерною інтелектуальною теорією грубих множин та нечіткою логікою, які використовуються, щоб отримати ступінь важливості для кожної зацікавленої сторони у визначеному класі. У роботі [20] розроблений фреймворк на основі нечіткої логіки та візуальної аналітики, який, на думку авторів, здатний оцінити важливість зацікавлених сторін, вказавши точний ступінь належності до певної групи інтересів. У якості ілюстрації можливостей даного підходу він був застосований для побудови та візуалізації профілю ключових зацікавлених сторін видобувного сектору та оцінювання їх значимості в контексті корпоративної соціальної відповідальності. Автором статті [16] розроблено підхід до аналізу зацікавлених сторін на основі нечітких когнітивних карт, який дає змогу якісно та кількісно оцінювати зацікавлених сторін щодо певної проблеми.

Попри суттєвий прогрес та досягнення в області методичного забезпечення оцінювання стейкхолдерів проєктів та підприємств, практичного застосування різноманітних методів та інструментів для реальних проєктів, існує потреба у вдосконаленні підходів до аналізу зацікавлених сторін глобальних національних та наднаціональних інвестиційно-інноваційних проєктів на основі нечіткої експертної інформації.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розробка методичного інструментарію для ідентифікації, аналізу й оцінювання стейкхолдерів проєкту впровадження сіркополімерів у ключові галузі економіки та формування стратегій взаємодії із

зацікавленими сторонами на всіх етапах цього проєкту за допомогою вдосконалення моделі ASC (Accountability Scorecard) на основі застосування засобів нечітко-множинної теорії.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Як зазначалося вище, реалізація проєкту впровадження сіркополімерів у ключові галузі економіки є досить складним завданням, оскільки передбачає виконання певної послідовності етапів (рис. 1), на кожному з яких задіяна велика кількість зацікавлених осіб та організацій (стейкхолдерів).

Згідно зі стандартом ISO 26000:2010 стейкхолдери — це особи або група осіб, зацікавлених у будь-яких рішеннях або діяльності, пов'язаній з реалізацією проєкту [22]. У п'ятому виданні A Guide to the Project Management Body of Knowledge [11] стейкхолдерами вважаються особи, групи або організації, які можуть впливати, на які можуть вплинути або які можуть сприймати себе схильними до впливу рішення, дії або результату проєкту. Левченко Н.М. у [7] наводить визначення Аммарі А.О.: стейкхолдери — це будь-які особи або групи осіб, що впливають на діяльність за проєктом або відчувають на собі вплив цієї діяльності, а також будь-які особи або групи осіб, які можуть допомогти в розробці пропозицій щодо підвищення комерційної та суспільної ефективності проєкту. Аналіз зацікавлених осіб дає змогу [26]:

- визначити інтереси всіх стейкхолдерів, які можуть вплинути на проєкт;
- виявити потенційні проблеми, які можуть зупинити проєкт або знизити його успішність;
- виділити ключових осіб, які повинні бути поінформовані про хід проєкту;
- визначити групи осіб, які повинні бути залучені на кожному етапі проєкту;

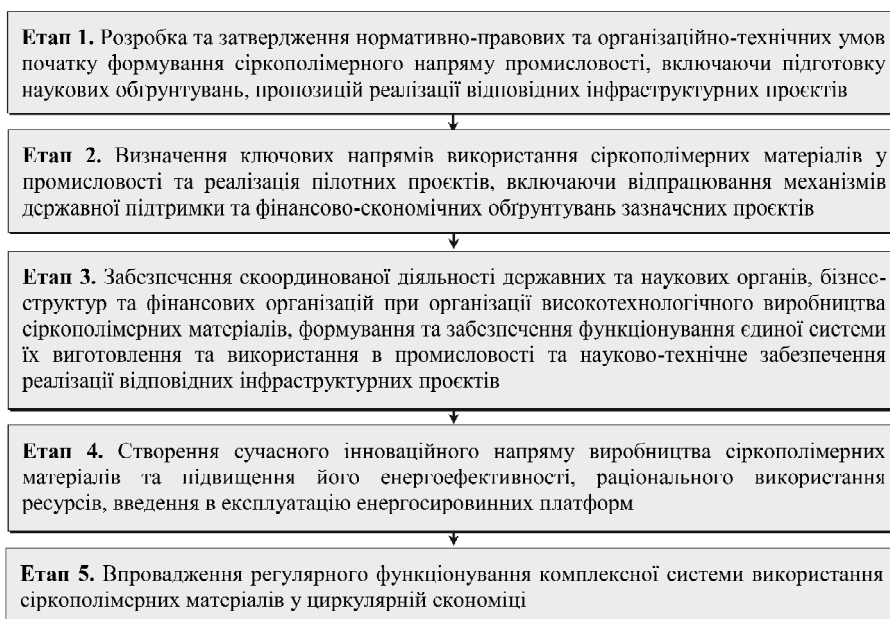

Рис. 1. Етапи реалізації проєкту впровадження сіркополімерів у ключові галузі економіки

Джерело: [2].

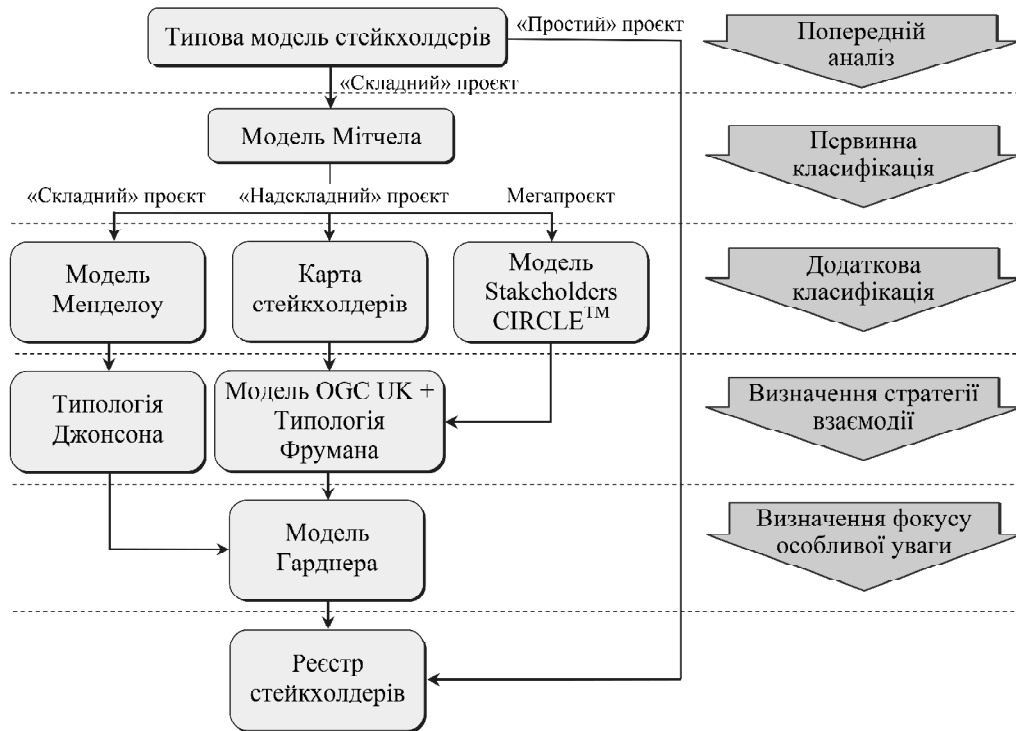

Рис. 2. "Дорожня" карта аналізу стейкхолдерів

Джерело: [9, с. 225].

— оцінити засоби, правила і принципи комунікації впродовж виконання усього проекту;

— спланувати дії та заходи для зниження негативного впливу стейкхолдерів на хід проекту.

Упродовж кожного етапу реалізації проекту перелік стейкхолдерів та їх вплив на проект може змінюватись. Тому необхідна розробка інструментарію управління взаємовідносинами з ними на основі динамічного підходу та забезпечення досягнення синергійних ефектів при взаємодії та взаємної вигоди. Одним із основних завдань при цьому є мінімізація ризиків виникнення різноманітних деструктивних конфліктів у разі невідповідності взаємних очікувань чи ігнорування інтересів окремих груп стейкхолдерів, а також сприяння налагодженню партнерських відносин та формуванню ділової репу-

тації. На думку авторів [21], взаємовідносини зі стейкхолдерами є "найважливішим активом, яким повинні управляти менеджери, і кінцевим джерелом організаційного багатства".

Для вирішення проблеми ідентифікації та аналізу стейкхолдерів проекту розроблено досить широкий перелік інструментів, основними серед яких є такі: 1) карта зацікавлених сторін (Stakeholder's Map) (наочне представлення груп стейкхолдерів за критеріями рівня інтересу "високий/низький" та рівня впливу "сильний/слабкий"); 2) модель А. Менделоу — матриця "влада/інтерес" (класифікація та групування стейкхолдерів за двома параметрами: ступенем можливості впливати, тобто за параметром "влади" (рівнем повноважень, що визначає здатність зацікавлених сторін впливати на

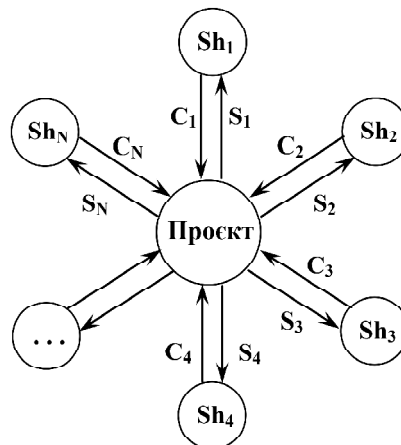

Рис. 3. Структура моделі ASC (Accountability Scorecard)

Джерело: узагальнено на основі [19].

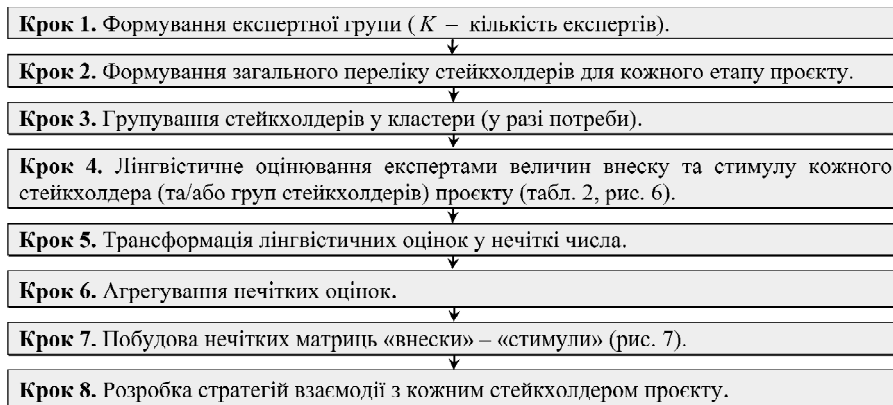

Рис. 4. Етапи методичного підходу до ідентифікації й оцінювання стейкхолдерів проєкту та формування загальних стратегій взаємодії з ними

Джерело: авторська розробка.

успішність реалізації інноваційного проєкту), та за рівнем вмотивованості здійснювати такий вплив, тобто за параметром "інтерес" (рівнем зацікавленості стейкхолдерів, що визначається їх бажанням впливати на результати реалізації інноваційного проєкту)); 3) модель Мітчела (ідентифікація зацікавлених сторін залежно від поєднання одного, двох, трьох атрибутів (влада, легітимність, актуальність); 4) матриця стейкхолдерів — складається у вигляді таблиці, де експерти оцінюють як ступінь та силу впливу стейкхолдера на проєкт, так і його інтереси в аспекті діяльності суб'єкта господарювання, а також визначаються можливі стратегії взаємодії; 5) модель Гарднера — матриця "влада/динаміка" (ідентифікація стейкхолдерів за ставленням до влади, якою вони володіють, та динамікою їх положення). Більш детально застосування відповідних інструментів зображено на "дорожній" карті аналізу стейкхолдерів (рис. 2).

Відповідно до стандарту AA 1000 SES (Stakeholders Engagement Standard) [10] взаємодії із зацікавленими сторонами при визначенні та оцінюванні стейкхолдерів необхідно враховувати такі метрики як рівень відповідальності, ступінь впливу, ступінь близькості та ступінь залежності.

Одним із найбільш потужних і дієвих методів для роботи зі стейкхолдерами є модель ASC (Accountability Scorecard), розроблена Ф. Ніколсом [19] (рис. 3). Основною особливістю цієї моделі є те, що зацікавлені сторони проєкту оцінюються за величиною їх внеску (Contribution) у розвиток проєкту та величиною стимулів (Stimulus), мотивації, які отримують стейкхолдери (Sh) від залучення до проєкту. Отже, модель ASC передбачає ідентифікацію зацікавлених сторін, визначення їх внесків та стимулів для них, ранжування стейкхолдерів, вибір показників, інструментів та стратегій співпраці з кожним окремо взятим стейкхолдером.

На рисунку 4 представлено основні кроки застосування модифікованої на основі нечітко-множинного підходу моделі ASC для ідентифікації, оцінювання стейкхолдерів та формування загальних стратегій взаємодії з ними при реалізації кожного з етапів проєкту впровадження сіркополімерів у ключові галузі економіки.

Відповідно до розробленого методичного підходу одним із найважливіших його етапів є ідентифікація переліку стейкхолдерів проєкту із визначенням їх інтересів та очікуваних загальних результатів від співпраці (табл. 1).

Можливі два основні підходи до формування стратегії взаємодії зі стейкхолдерами проєкту:

— перший базується на виділенні кластерів (груп) стейкхолдерів проєкту (рис. 5), для кожного з яких формується узагальнена стратегія з подальшою деталізацією з урахуванням особливостей співпраці для кожної зацікавленої сторони кожного кластеру на основі нечіткої матриці "внески" — "стимули";

— другий підхід передбачає побудову нечіткої матриці ("внески" (Contribution) — "стимули" (Stimulus), у якій всі ідентифіковані стейкхолдери позиціонуються відповідно до оцінок експертів з подальшим формуванням індивідуального підходу до взаємодії з кожним стейкхолдером.

У цьому дослідженні будемо використовувати змішаний підхід, відповідно до якого на нечіткій матриці "внески" — "стимули" позиціонуються як окремі стейкхолдери, так і їх групи, а потім формулюються відповідні рекомендації щодо співпраці.

Для оцінювання експертами величин внесків стейкхолдерів (чи їх груп) і стимулів для них використовується шкала лінгвістичних термів (табл. 2) з відповідними нечіткими триангулярними числами та функціями належності (рис. 6).

У табл. 3 наведені лінгвістичні оцінки 3-х експертів рівня "внесків" ідентифікованих стейкхолдерів у реалізацію проєкту та "стимулів", які вони отримують від "проєкту".

Лінгвістичні оцінки кожного k -го експерта ($k = \overline{1, K}$) внеску L_{ik}^C та стимулу i -го стейкхолдера L_{ik}^S необхідно трансформувати в нечіткі числа за шкалою, наведеною у таблиці 2: $L_{ik}^C \rightarrow \tilde{C}_{ik}, L_{ik}^S \rightarrow \tilde{S}_{ik}$ (табл. 4).

У разі суттєвого розходження оцінок експертів може бути застосована процедура Fuzzy Delphi-методу, яка дає змогу отримати більш узгоджені оцінки.

Таблиця 1. Перелік ідентифікованих стейкхолдерів проекту

№ п/п	Зацікавлена сторона	Прогноз впливу на ключові інтереси	Очікувані результати
Sh ₁	Міністерство інфраструктури	Отримання інфраструктурних об'єктів за новими технологіями з кращими характеристиками за менші кошти	Реалізація амбітних державних програм – «Великого будівництва» (автобани, аеропорти, порти, промислове будівництво тощо)
Sh ₂	Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів	1. Реалізація масштабних проєктів по переробці величезних обсягів промислових, зокрема сірковмісних, відходів. 2. Реалізація проєктів зі зменшення викидів	1. Покращення стану навколишнього середовища, позбавлення спадщини радянської індустріалізації. 2. Участь у міжнародних проєктах із ліквідації техногенних катастроф. 3. Реалізація грантових екологічних програм разом з міжнародними. 4. Зменшення викидів парникових газів, CO ₂
Sh ₃	Міністерство економіки	1. Створення високоприбуткових інвестиційно привабливих підприємств з великою кількістю робочих місць. 2. Експорт наукоємних та високотехнологічних продуктів зі значною доданою вартістю, а не сировини	1. Значні конкурентні переваги на міжнародних ринках. 2. Участь у міжнародних логістичних проєктах країн Чорноморського басейну. 3. Залучення іноземних інвестицій. 4. Створення нових робочих місць
Sh ₄	Міністерство фінансів	Забезпечення своєчасного проходження фінансових експертиз	Виділення бюджетних коштів для реалізації в заплановані терміни етапів проєкту
Sh ₅	Міністерство освіти і науки	Нові програми навчання у закладах вищої, спеціалізованої, професійної та професійно-технічної освіти	1. Виділені наукові гранти в міністерстві для наукових робіт проєкту, 2. Організовані заходи для підготовки кадрів у закладах вищої та професійно-технічної освіти
Sh ₆	Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості	1. Включення проєктів «Еконанобуд» до планів міністерства та організація переліку необхідних заходів щодо впровадження проєктів. 2. Включення проєктів «Еконанобуд» до стратегічних інфраструктурних проєктів в Україні	1. Виділення необхідного бюджетного фінансування для реалізації проєктів. 2. Участь у робочих групах міністерства та створених Кабінетом Міністрів України
Sh ₇	Місцеві громади	Будівництво високоякісних доріг 3-4 категорії, мостів, улаштування доріг, тротуарів, зливової каналізації	1. Зменшення витраток з місцевого бюджету на будівництво і ремонт доріг. 2. Покращення здоров'я місцевих жителів. 3. Рекультивация земель. 4. Створення сотень нових робочих місць
Sh ₈	Укравтодор, облавтодори	Використання дешевих дорожньо-будівельних матеріалів з якісними характеристиками набагато кращими ніж у стандартних цементобетонів та бітумних асфальтобетонів під час будівництва доріг 1-2 категорії	Отримання доріг якістю на рівні з найкращими світовими зразками за менших витрат
Sh ₉	Будівельні компанії	1. Отримання більш якісних та тривких будівельних матеріалів за нижчих цін. 2. Виграш міжнародних підрядів на будівництво	Більш швидке та надійне будівництво об'єктів
Sh ₁₀	Забудовники	Реалізація більш масштабних інфраструктурних проєктів за менші кошти	Широке застосування якісних екологічних полімерних матеріалів у будівництві інфраструктурних об'єктів
Sh ₁₁	Інвестори	Інвестування у високотехнологічну галузь з високою прибутковістю.	Високі дивіденди від інвестиційної діяльності у відносно короткі (3-5 років) терміни
Sh ₁₂	Замовники галузевих доріг (Нафтогаз, гірськозбагачувальні і комбінати)	Використання дорожніх та аеродромних плит, виробів залізобетонних конструкцій (ЗБК) з сіркобетонів із довшим циклом використання	Зменшення витраток на облаштування видобувних потужностей
Sh ₁₃	Замовники спеціалізованої інфраструктури	Отримання вітчизняних високоякісних матеріалів для реалізації проєктів	Стійкі та довговічні інфраструктурні об'єкти за нижчої вартості
Sh ₁₄	Підприємства військово-промислового комплексу	Отримання вітчизняних високоякісних матеріалів для реалізації військових проєктів	Швидке розгортання фортифікаційних ліній, укріплених районів та оборонних споруд, об'єктів військової інфраструктури (ангарів, ремонтних майстерень, складів паливно-мастильних матеріалів тощо)
Sh ₁₅	Міжнародні екологічні організації	Вирішення проблем величезних звалищ промислових, зокрема сірковмісних відходів, зменшення забруднення ґрунтів, вод та повітря	1. Оздоровлення навколишнього середовища Центральної Європи. 2. Відповідь на виклики концепції Global Green New Deal, European Green Deal
Sh ₁₆	Комунальні підприємства (з обслуговування каналізаційних систем, доріг тощо)	1. Цілорічні ремонти доріг за будь-яких погодних умов окрім інтенсивних опадів. 2. Швидке виконання замовлень на ремонти підв'ітних ділянок	1. Збільшення термінів експлуатації відремонтованих доріг. 2. Зменшення ризиків невиконання плану ремонтно-відновлювальних робіт
Sh ₁₇	Укрзалізниця	Отримання екологічних виробів ЗБК з сіркобетону (стовпів, шпал, елементів укріплення полотна) з кращими якісними характеристиками за нижчою ціною	Більш дешево і якісне будівництво нових та ремонт існуючих ділянок залізничних колій, будівництва нових ділянок та напрямів залізничної мережі із матеріалів нового покоління

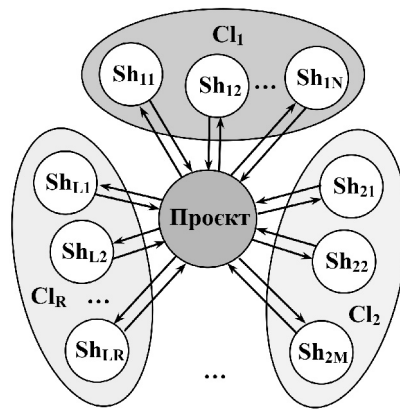

Рис. 5. Модель управління стейкхолдерами через формування кластерів

Агрегування одержаних нечітких оцінок стейкхолдерів здійснюється за формулами (1) та (2) (табл. 5):

$$\tilde{C}_i = \frac{1}{K} (\tilde{C}_{i1} \oplus \tilde{C}_{i2} \oplus \dots \oplus \tilde{C}_{iK}) = \frac{1}{K} \bigoplus_{k=1}^K \tilde{C}_{ik} \quad (1);$$

$$\tilde{S}_i = \frac{1}{K} (\tilde{S}_{i1} \oplus \tilde{S}_{i2} \oplus \dots \oplus \tilde{S}_{iK}) = \frac{1}{K} \bigoplus_{k=1}^K \tilde{S}_{ik} \quad (2).$$

Після цього можна побудувати нечітку матрицю ASC "внески" — "стимули" (рис. 7) (для уточнення одержаних нечітких оцінок використовується α -переріз ($\alpha = 0,7$). Зазначимо, що якщо задане нечітке число $\tilde{u} = (a, b, c)$, то його α -переріз визначається таким чином $\tilde{u}_\alpha = (a(1-\alpha) + \alpha b, b, c(1-\alpha) + \alpha b)$.

На цій матриці виділено 9 областей: A_1, A_2, \dots, A_9 , для кожної з яких можна сформулювати стратегії взаємодії зі стейкхолдерами, враховуючи особливості інноваційного проекту.

A_1 — ця область характеризується значним внеском стейкхолдерів у проект при низькій зворотній віддачі проекту. Наявність великої асиметрії через відсутність відповідного "стимулу" може бути причиною погіршення (і навіть припинення) взаємодії між зацікавленою стороною та проектом за ініціативою стейкхолдера. Реко-

Таблиця 2. Шкала лінгвістичних термів оцінювання стейкхолдерів проекту та відповідних нечітких трикутних чисел

Лінгвістичні терми	Позначення	Нечітке «трикутне» число
Дуже низький рівень	Very low	VL (0; 0; 1)
Низький рівень	Low	L (0; 1; 2)
Низький середній рівень	Medium Low	ML (1; 2; 3)
Середній рівень	Medium	M (2; 3; 4)
Високий середній рівень	Medium High	MH (3; 4; 5)
Високий рівень	High	H (4; 5; 6)
Дуже високий рівень	Very high	VH (5; 6; 6)

Джерело: [25].

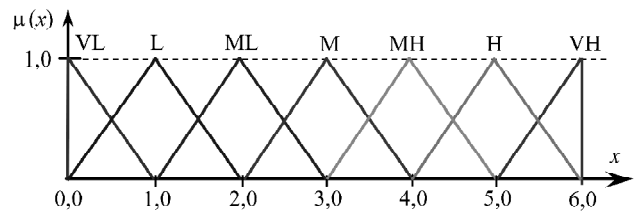

Рис. 6. Трикутні функції належності термів

Джерело: [25].

Таблиця 3. Лінгвістичні оцінки експертів "внесків" та "стимулів" стейкхолдерів проекту

Стейкхолдери	Лінгвістична оцінка «внесків» L^C			Лінгвістична оцінка «стимулів» L^S		
	E ₁	E ₂	E ₃	E ₁	E ₂	E ₃
Sh ₁	VH	H	VH	M	MH	M
Sh ₂	M	M	MH	H	VH	VH
Sh ₃	ML	ML	M	ML	M	ML
Sh ₄	VL	L	L	M	M	MH
Sh ₅	ML	M	M	M	M	MH
Sh ₆	ML	M	ML	H	H	VH
Sh ₇	H	VH	H	VH	VH	H
Sh ₈	VH	VH	VH	VH	VH	H
Sh ₉	H	H	VH	H	VH	H
Sh ₁₀	M	MH	M	M	M	MH
Sh ₁₁	VH	H	VH	VH	H	VH
Sh ₁₂	H	VH	H	H	H	VH
Sh ₁₃	MH	H	MH	MH	M	MH
Sh ₁₄	VL	L	VL	M	M	MH
Sh ₁₅	VH	VH	H	MH	M	MH
Sh ₁₆	L	L	ML	M	MH	M
Sh ₁₇	ML	L	ML	MH	M	MH

Таблиця 4. Нечіткі оцінки експертів "внесків" та "стимулів" стейкхолдерів проєкту

Стейк-холдери	Нечітка оцінка «внесків» \tilde{C}			Нечітка оцінка «стимулів» \tilde{S}		
	E ₁	E ₂	E ₃	E ₁	E ₂	E ₃
Sh ₁	(5; 6; 6)	(4; 5; 6)	(5; 6; 6)	(2; 3; 4)	(3; 4; 5)	(2; 3; 4)
Sh ₂	(2; 3; 4)	(2; 3; 4)	(3; 4; 5)	(4; 5; 6)	(5; 6; 6)	(5; 6; 6)
Sh ₃	(1; 2; 3)	(1; 2; 3)	(2; 3; 4)	(1; 2; 3)	(2; 3; 4)	(1; 2; 3)
Sh ₄	(0; 0; 1)	(0; 1; 2)	(0; 1; 2)	(2; 3; 4)	(2; 3; 4)	(3; 4; 5)
Sh ₅	(1; 2; 3)	(2; 3; 4)	(2; 3; 4)	(2; 3; 4)	(2; 3; 4)	(3; 4; 5)
Sh ₆	(1; 2; 3)	(2; 3; 4)	(1; 2; 3)	(4; 5; 6)	(4; 5; 6)	(5; 6; 6)
Sh ₇	(4; 5; 6)	(5; 6; 6)	(4; 5; 6)	(5; 6; 6)	(5; 6; 6)	(4; 5; 6)
Sh ₈	(5; 6; 6)	(5; 6; 6)	(5; 6; 6)	(5; 6; 6)	(5; 6; 6)	(4; 5; 6)
Sh ₉	(4; 5; 6)	(4; 5; 6)	(5; 6; 6)	(4; 5; 6)	(5; 6; 6)	(4; 5; 6)
Sh ₁₀	(2; 3; 4)	(3; 4; 5)	(2; 3; 4)	(2; 3; 4)	(2; 3; 4)	(3; 4; 5)
Sh ₁₁	(5; 6; 6)	(4; 5; 6)	(5; 6; 6)	(5; 6; 6)	(4; 5; 6)	(5; 6; 6)
Sh ₁₂	(4; 5; 6)	(5; 6; 6)	(4; 5; 6)	(4; 5; 6)	(4; 5; 6)	(5; 6; 6)
Sh ₁₃	(3; 4; 5)	(4; 5; 6)	(3; 4; 5)	(3; 4; 5)	(2; 3; 4)	(3; 4; 5)
Sh ₁₄	(0; 0; 1)	(0; 1; 2)	(0; 0; 1)	(2; 3; 4)	(2; 3; 4)	(3; 4; 5)
Sh ₁₅	(5; 6; 6)	(5; 6; 6)	(4; 5; 6)	(3; 4; 5)	(2; 3; 4)	(3; 4; 5)
Sh ₁₆	(0; 1; 2)	(0; 1; 2)	(1; 2; 3)	(2; 3; 4)	(3; 4; 5)	(2; 3; 4)
Sh ₁₇	(1; 2; 3)	(0; 1; 2)	(1; 2; 3)	(3; 4; 5)	(2; 3; 4)	(3; 4; 5)

мендація: необхідно проаналізувати взаємовідносини зі стейкхолдером, зрозуміти, які очікування від проєкту є в нього, отримати інформацію, що допоможе підвищити ефективність діяльності команди проєкту, визначити її нові внутрішні можливості для забезпечення "задоволеності" стейкхолдера та досягнення взаємної вигоди.

A₂ — у цій області стейкхолдери також здійснюють потужний внесок у проєкт при середньому рівні "стимулу" зі сторони проєкту. Існує деякий дисбаланс, який потребує ґрунтового структурного аналізу. Рекомендації: як і для області A₁ — необхідно вдосконалити роботу проєктної групи з налагодження ефективних комунікацій зі стейкхолдером та забезпечення вищого рівня "задоволеності" стейкхолдера результатами співпраці щодо реалізації проєкту.

A₃ — у цій області розміщуються стейкхолдери, які є дуже важливими для реалізації проєкту, причому

рівень їх "стимулювання" є також високим. Це може свідчити про взаєморозуміння та наявність ефективних комунікацій, що допомагають досягти відповідного рівня взаємовигоди. Рекомендації: продовжувати співпрацю на основі партнерського діалогу з метою напруження спільних рішень, управління ризиками, ефективного вирішення можливих конфліктних ситуацій для забезпечення успішної реалізації проєкту й досягнення при цьому тактичних і стратегічних цілей стейкхолдера.

A₄ — середній рівень "внеску" стейкхолдера при низькому рівні "стимулу". Асиметрія у цьому випадку може призвести до амотивації та втрати інтересу стейкхолдера до реалізації проєкту. Рекомендації: проєктній команді необхідно розібратися з причинами "недостимулювання" стейкхолдера та розробити заходи, спрямовані на роз'яснення ситуації, що склалася, та на усунення виявлених диспропорцій.

Таблиця 5. Агреговані нечіткі оцінки експертів "внесків" та "стимулів" стейкхолдерів

Стейк-холдери	Нечітка оцінка «внесків» \tilde{C}	Нечітка оцінка «стимулів» \tilde{S}
Sh ₁	(4,67; 5,67; 6)	(2,33; 3,33; 4,33)
Sh ₂	(2,33; 3,33; 4,33)	(4,67; 5,67; 6)
Sh ₃	(1,33; 2,33; 3,33)	(1,33; 2,33; 3,33)
Sh ₄	(0; 0,67; 1,67)	(2,33; 3,33; 4,33)
Sh ₅	(1,67; 2,67; 3,33)	(2,33; 3,33; 4,33)
Sh ₆	(1,67; 2,67; 3,33)	(4,33; 5,33; 6)
Sh ₇	(4,33; 5,33; 6)	(4,67; 5,67; 6)
Sh ₈	(5; 6; 6)	(4,67; 5,67; 6)
Sh ₉	(4,33; 5,33; 6)	(4,33; 5,33; 6)
Sh ₁₀	(2,33; 3,33; 4,33)	(2,33; 3,33; 4,33)
Sh ₁₁	(4,67; 5,67; 6)	(4,67; 5,67; 6)
Sh ₁₂	(4,33; 5,33; 6)	(4,33; 5,33; 6)
Sh ₁₃	(3,33; 4,33; 5,33)	(2,67; 3,67; 4,67)
Sh ₁₄	(0; 0,33; 1,33)	(2,33; 3,33; 4,33)
Sh ₁₅	(4,67; 5,67; 6)	(2,67; 3,67; 4,67)
Sh ₁₆	(0,33; 1,33; 2,33)	(2,33; 3,33; 4,33)
Sh ₁₇	(0,67; 1,67; 2,67)	(2,67; 3,67; 4,67)

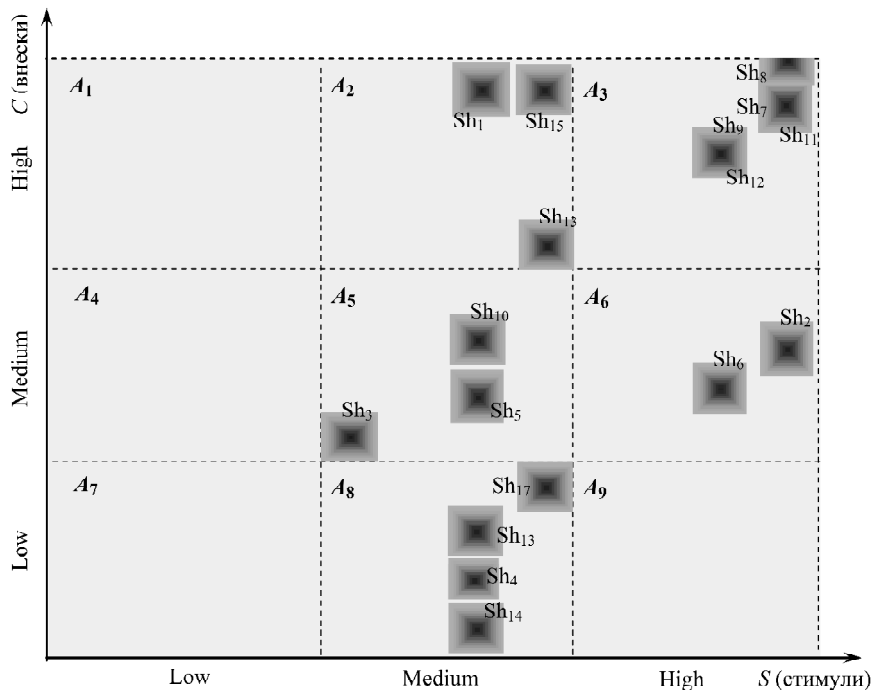

Рис. 7. Нечітка матриця ASC "внески" — "стимули" стейкхолдерів проєкту

A_5 — у цій області маємо середній рівень "внеску" стейкхолдера при такому ж рівні "стимулу" для нього. Рекомендації: проєктній команді необхідно розробити напрями вдосконалення співпраці на основі партнерського діалогу, які могли б забезпечити більш потужну участь стейкхолдера в реалізації проєкту, з пошуком можливостей відповідної його мотивації.

A_6 — ця область характеризується середнім рівнем "внеску" стейкхолдера в реалізацію проєкту та досить високим рівнем "стимулу", що свідчить про необхідність активізації діяльності зацікавленої сторони. Рекомендації: необхідно обговорити зі стейкхолдером причини невідповідності та асиметрії та розробити заходи щодо посилення "результативності" залучення стейкхолдера до реалізації проєкту.

A_7 — для цієї області є характерними низькі рівні і "внесків" стейкхолдерів, і відповідних "стимулів". Причиною цього може бути недостатньо ефективна робота та "недопрацювання" як проєктної команди, так і стейкхолдера. Рекомендації: проведення спільної роботи в напрямі виявлення перспективних можливостей для посилення рівня взаємодії.

A_8 — ця область характеризується низьким рівнем "внесків" стейкхолдерів та середнім рівнем "стимулу". Рекомендації: організувати відкритий діалог для обговорення потенційних проблем, посилення віддачі від зацікавленої сторони і можливостей подальшої співпраці, з урахуванням потенційних ризиків і загроз.

A_9 — ця область характеризується найбільш яскравою вираженою асиметрією щодо вигод, які отримує стейкхолдер та команда проєкту: низький рівень "внеску" та високий рівень "стимулу". Ця асиметричність має спонукати менеджмент проєкту до перегляду взаємовідносин із зацікавленою стороною, і навіть може призвести до припинення співпраці за ініціативою команди проєкту. Рекомендації: на основі відкритого діалогу зі стейкхолдером необхідно визначити причини наявної диспропорції, проана-

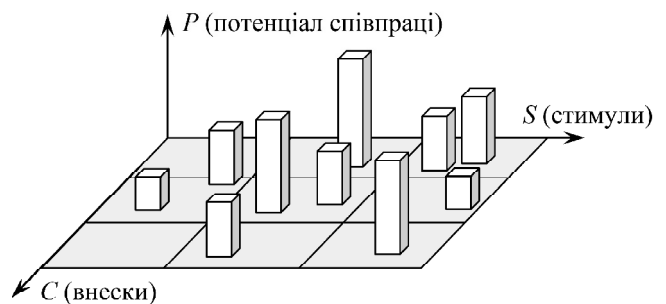

Рис. 8. Тривимірна модель аналізу стейкхолдерів проєкту

лізувати можливості стейкхолдера щодо підвищення рівня його "внеску" в реалізацію проєкту.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Підсумовуючи одержані результати, можна зробити висновок, що застосування модифікованої на нечіткій основі матриці ASC дає змогу більш ефективно вирішити проблему оцінювання стейкхолдерів складного проєкту та сформулювати стратегії взаємодії з ними на кожному з його етапів. Незалежно від того, в якій області будуть розміщені стейкхолдери, важливо розуміти, що питання балансу "внесків" — "стимулів" мають обговорюватися на основі активного та партнерського діалогу, використовуючи різноманітні комунікаційні платформи для взаємодії, з метою вирішення проблемних питань, забезпечення синергії співпраці та гармонізації взаємовідносин на принципах, цінностях і практиках соціальної відповідальності [3; 15].

Подальші розвідки за темою даного дослідження можуть бути спрямовані на вдосконалення розробленої моделі шляхом застосування нечітких методів багатокритерійного оцінювання для визначення рівнів "внесків" та "стимулів", формування рекомендацій щодо управління взаємодією зі стейкхолдерами з урахуванням особ-

ливостей інноваційного проєкту та специфіки співпраці з кожною зацікавленою стороною, розробки фреймворку для визначення нечітких значень та візуалізації одержаних результатів (наприклад, побудова тривимірної моделі, рис. 8) з використанням програмних додатків FuzzyTECH чи Fuzzy Logic Toolbox for MatLab.

Інший напрям досліджень може бути спрямований на інтелектуалізацію методичного підходу шляхом розробки системи підтримки прийняття рішень щодо формування стратегій взаємодії із стейкхолдерами на основі сформованих баз нечітких знань.

Література:

- Андросюк Ю.Є. Розробка концепції впровадження екологічних полімерних матеріалів нового покоління — сіркополімерів у ключові галузі економіки. Abstracts of the 2nd International scientific and practical conference. Potere della ragione Editore. Rome, Italy. 2020. Pp. 566—572. URL: <https://sci-conf.com.ua/ii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-european-scientific-discussions-26-28-dekabrya-2020-goda-rim-italiya-arhiv/> (дата звернення: 20.01.2022).
- Андросюк Ю.Є. Етапи реалізації проєкту впровадження екологічних полімерних матеріалів нового покоління — сіркополімерів у ключові галузі економіки України. Пріоритети фінансово-економічного управління: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 15.01.2021). Одеса: Східноєвропейський центр наукових досліджень, 2021. С. 85—89.
- Баюра Д.О., Шульга М.Г. Методологічні підходи до оцінювання впливу стейкхолдерів та рівні корпоративної соціальної відповідальності. Теоретичні та прикладні питання економіки. 2018. Вип. 2. С. 9—20.
- Герасименко Ю.В. Ідентифікація стейкхолдерів підприємств та оцінка їхнього впливу: теоретичний аспект. Вісник ЖДТУ. 2019. № 1 (87). С. 9—16.
- Європейський зелений курс. 2021. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobotnictvo/klimat-yevropejska-zelena-ugoda> (дата звернення: 18.01.2022).
- Крик Т., Форстейтер М., Монаган Ф., Силанпа М. Взаимодействие с заинтересованными сторонами: практическое руководство по организации взаимодействия со стейкхолдерами. 2005. 148 с. URL: http://www.urbanecomomics.ru/sites/default/files/2528_import.pdf (дата звернення: 20.01.2022).
- Левченко Н.М. Стейкхолдер-аналіз як інструмент ефективного управління проєктами в умовах інтеграції України до європейського та світового бізнес-простору. Інноваційні механізми управління корпоративними інтеграційними процесами підприємств / за ред. Ткаченка А.М. Запоріжжя: ЗНТУ. 2019. 220 с.
- Смачило В.В., Колмакова О.М., Коломієць Ю.В. Процедура аналізу стейкхолдерів підприємства. Економіка і суспільство, 2017. Випуск 12. С. 348—353.
- Ципес Г.Л., Шадаева Н.М. Управление отношениями с заинтересованными сторонами проєкта: от простого к сложному (часть 1). Управление проєктами и программами. 2015. № 2. С. 138—156.
- AA1000 Stakeholder Engagement Standard. 2015. 40 p. URL: https://www.accountability.org/wp-content/uploads/2016/10/AA1000SES_2015.pdf (дата звернення: 21.01.2022).
- A guide to the project management body of knowledge (PMBOK® guide: Approved American National Standard AN-SI/PMI 08-001-2012. Fifth edition. USA: Project Management Institute, 2013. 589 p.
- Elsaid A., Salem R., Abdul-Kader H. A Dynamic Stakeholder Classification and Prioritization Based on Hybrid Rough-fuzzy Method. Journal of Software Engineering, 2017. Vol. 11 (2). Pp. 143—159. DOI: 10.3923/jse.2017.143.159
- Freeman R.E. Strategic management: a stakeholder approach. Cambridge University Press, 2010. 276 p.
- Global Green New Deal. URL: <https://www.c40.org/what-we-do/building-a-movement/global-green-new-deal/> (дата звернення: 21.01.2022).
- Guidance on social responsibility ISO/DIS 26000. URL: <http://www.isotc.iso.org> (дата звернення: 20.01.2022).
- Hester P. Analyzing Stakeholders Using Fuzzy Cognitive Mapping. Procedia Computer Science, 2015. Vol. 61, Pp. 92—97.
- Kochan T.A., Rubinstein C.A. Toward a Stakeholder theory of the firm: the Saturn partnership. Organization Science. 2000. Vol. 11 (4). Pp. 367—386.
- Mitchell R.K., Agle B.R., Wood D.J. Toward a theory of stakeholder identification and salience: defining the principle of who and what really counts. The Academy of Management Review, 1997. Vol. 22 (4). Pp. 853—886.
- Nickols F. The Accountability Scorecard: A Framework for Reconciling & Integrating Stakeholder Needs & Requirements. Robbinsville, NJ: The Distance Consulting Company, 2000.
- Poplawska J., Labib A., Reed D., Ishizaka A. Stakeholder profile definition and salience measurement with fuzzy logic and visual analytics applied to corporate social responsibility case study. Journal of Cleaner Production. 2015. Vol. 105, Pp. 103—115. DOI: 10.1016/j.jclepro.2014.10.095
- Post J.E., Preston L., Sachs S. Redefining the Corporation: Stakeholder Management and Organizational Wealth. Stanford University Press, California. 2002. 376 p.
- Practical overview of the linkages between ISO 26000:2010, Guidance on social responsibility and OECD Guidelines for Multinational Enterprises. 2017. 32 p. [Online]. URL: http://iso26000.info/wp-content/uploads/2017/02/ISO-26000_and_OECD_Guidelines_MNE_PPO_v1.pdf (дата звернення: 20.01.2022).
- Skachkov A., Skachkova I. Theoretical and methodical toolkit for managing the stakeholders of a project. Innovative technologies and scientific solutions for industries, 2018. № 1 (3). Pp. 48—53.
- Solodukhin K. Modified Fuzzy Model for Selecting Stakeholder Engagement Strategies of the Company Using Generalized Criterion. International science and technology conference "Earth science". IOP Conf. Series: Earth and Environmental Science 272, 2019, 032125. DOI: 10.1088/1755-1315/272/3/032125
- Zadeh L.A.. Fuzzy Sets as a Basis for a Theory of Possibility. Fuzzy Sets and Systems, 1978. Vol. (1). Pp. 89—100.
- 10 key principles of stakeholder engagement. URL: <https://www.apm.org.uk/resources/find-a-resource/stakeholder-engagement/key-principles/> (дата звернення: 18.01.2022).

References:

1. Androsiuk, Iu. (2020), "Development of the concept of introduction of ecological polymeric materials of new generation — sulfur polymers in key branches of economy", 2nd International scientific and practical conference. Potere della ragione Editore, Rome, Italy, pp. 566—572, available at: <https://sci-conf.com.ua/ii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-european-scientific-discussions-26-28-dekabr-2020-goda-rim-italiya-arhiv/> (Accessed 20 Jan 2022).
2. Androsiuk, Iu. (2021), "Stages of realization of the project of introduction of ecological polymeric materials of new generation — sulfur polymers in key branches of economy of Ukraine", *Priorytety finansovo-ekonomichnoho upravlinnia: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Priorities of financial and economic management: materials of the International scientific-practical conference], Skhidnoievropejs'kyj tsentr naukovykh doslidzhen', Odesa, Ukraine, pp. 85—89.
3. Baiura, D.O. and Shul'ha, M.H. (2018), "Methodological approaches to assessing the impact of stakeholders and levels of corporate social responsibility", *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky*, vol. 2, pp. 9—20.
4. Herasymenko, Yu.V. (2019), "Identification of stakeholders of enterprises and assessment of their impact: theoretical aspect", *Visnyk ZhDTU*, vol. 1 (87), pp. 9—16.
5. Mission of Ukraine to the European Union (2021), "A European Green Deal", available at: <https://ukraine.eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobitnictvo/klimat-yevropejska-zelena-ugoda> (Accessed 18 Jan 2022)
6. Krik, T., Forstejter, M., Monagan, F. and Silanpa, M. (2005), "Stakeholder Engagement: A Practical Guide to Stakeholder Engagement", available at: http://www.urbanecomomics.ru/sites/default/files/2528_import.pdf (Accessed 20 Jan 2022).
7. Levchenko, N.M. (2019), *Stejkkholder-analiz iak instrument efektyvnoho upravlinnia proektamy v umovakh intehratsii Ukrainy do ievropejs'koho ta svitovoho biznes-prostoru. Innovatsijni mekhanizmy upravlinnia korporatyvnymi intehratsijnymi protsesamy pidpriemstv* [Stakeholder analysis as a tool for effective project management in the context of Ukraine's integration into the European and global business space. Innovative mechanisms for managing corporate integration processes of enterprises], ZNTU, Zaporizhzhia, Ukraine.
8. Smachylo, V.V., Kolmakova, O.M. and Kolomiets', Yu.V. (2017), "Procedure of analysis of stakeholders of the enterprise", *Ekonomika i suspil'stvo*, vol. 12, pp. 348—353.
9. Cipes, G.L. and Shadaeva, N.M. (2015), "Project Stakeholder Relationship Management: From Simple to Complex (Part 1)". *Upravlenie proektami i programmami*, vol. 2, pp. 138—156.
10. AccountAbility (2015), "AA1000 Stakeholder Engagement Standard", available at: https://www.accountability.org/wp-content/uploads/2016/10/AA1000SES_2015.pdf (Accessed 21 Jan 2022).
11. Project Management Institute (2013), *A guide to the project management body of knowledge (PMBOK® guide: Approved American National Standard AN-SI/PMI 08-001-2012, Fifth edition*, Project Management Institute, USA.
12. Elsaid, A., Salem, R. and Abdul-Kader, H. (2017), "A Dynamic Stakeholder Classification and Prioritization Based on Hybrid Rough-fuzzy Method", *Journal of Software Engineering*, vol. 11 (2), pp. 143—159. DOI: 10.3923/jse.2017.143.159
13. Freeman, R.E. (2010), *Strategic management: a stakeholder approach*, Cambridge University Press, Cambridge, UK.
14. C40 (2022), "Global Green New Deal", available at: <https://www.c40.org/what-we-do/building-a-movement/global-green-new-deal/> (Accessed 21 Jan 2022).
15. ISO (2021), "Guidance on social responsibility ISO 26000:2010", available at: <https://www.iso.org/standard/42546.html> (дата звернення: 20.01.2022).
16. Hester, P. (2015), "Analyzing Stakeholders Using Fuzzy Cognitive Mapping", *Procedia Computer Science*, vol. 61, pp. 92—97.
17. Kochan, T.A. and Rubinstein, C.A. (2000), "Toward a Stakeholder theory of the firm: the Saturn partnership", *Organization Science*, vol. 11 (4), pp. 367—386.
18. Mitchell, R.K., Agle, B.R. and Wood, D.J. (1997), "Toward a theory of stakeholder identification and salience: defining the principle of who and what really counts", *The Academy of Management Review*, vol. 22 (4), pp. 853—886.
19. Nickols, F. (2000), *The Accountability Scorecard: A Framework for Reconciling & Integrating Stakeholder Needs & Requirements*, The Distance Consulting Company Robbinsville, NJ, USA.
20. Poplawska, J., Labib, A., Reed, D. and Ishizaka, A. (2015), "Stakeholder profile definition and salience measurement with fuzzy logic and visual analytics applied to corporate social responsibility case study", *Journal of Cleaner Production*, vol. 105, 2015, pp. 103—115. DOI: 10.1016/j.jclepro.2014.10.095
21. Post, J.E., Preston, L. and Sachs, S. (2002), *Redefining the Corporation: Stakeholder Management and Organizational Wealth*, Stanford University Press, California, USA.
22. ISO 26000 and OECD MNE Guidelines. ISO 26000 Post Publication Organization (2017), "Practical overview of the linkages between ISO 26000:2010, Guidance on social responsibility and OECD Guidelines for Multinational Enterprises", available at: http://iso26000.info/wp-content/uploads/2017/02/ISO-26000_and_OECD_Guidelines_MNE_PPO_v1.pdf (Accessed 20 Jan 2022).
23. Skachkov, A. and Skachkova, I. (2018), "Theoretical and methodical toolkit for managing the stakeholders of a project", *Innovative technologies and scientific solutions for industries*, vol. 1 (3), pp. 48—53.
24. Solodukhin, K. (2019), "Modified Fuzzy Model for Selecting Stakeholder Engagement Strategies of the Company Using Generalized Criterion", *International science and technology conference "Earth science"*. IOP Conf. Series: Earth and Environmental Science 272, 032125. DOI: 10.1088/1755-1315/272/3/032125
25. Zadeh, L.A. (1978), "Fuzzy Sets as a Basis for a Theory of Possibility", *Fuzzy Sets and Systems*, vol. 1 (1), pp. 89—100.
26. AMP association for project management (2021), "10 key principles of stakeholder engagement", available at: <https://www.apm.org.uk/resources/find-a-resource/stakeholder-engagement/key-principles/> (Accessed 18 Jan 2022).

Стаття надійшла до редакції 22.01.2022 р.

Р. В. Пікус,
к. е. н., професор, професор кафедри страхування, банківської справи та фінансово-менеджменту,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0002-1951-148X
О. С. Лялькін,
студент освітньої програми "Фінанси і кредит",
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0002-9240-3952

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.3.41

ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ СТРАХОВОЇ КОМПАНІЇ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

R. Pikus,
PhD in Economics, Professor, Professor of the Department of Insurance, Banking and Risk Management, Taras
Shevchenko National University of Kyiv
O. Lialkin,
Student, Taras Shevchenko National University of Kyiv

INSURANCE COMPANY INVESTMENT STRATEGY FORMATION IN THE CONDITIONS OF MODERN CHALLENGES

У статті визначено сутність та завдання інвестиційної діяльності страхової компанії в умовах сучасних викликів. Основними завданнями інвестиційної діяльності страховиків є отримання додаткових грошових надходжень, оптимізація структури пасивів, формування комерційної привабливості продуктів, пов'язаних із накопичувальним страхуванням, стимулювання розвитку економіки та стабілізація ринків фінансових послуг. Визначено та охарактеризовано джерела інвестиційної діяльності страховиків. Інвестиційними ресурсами страхових компаній виступають власні (статутний капітал, нерозподілений прибуток) та залучені (страхові резерви) кошти. Досліджуються теоретичні засади формування інвестиційних стратегій страхової компанії, висвітлено їх зміст та охарактеризовано різновиди. Інвестиційні стратегії страховиків за ознаками ризику (доходності) та типових напрямів розміщення коштів поділяються на консервативну, помірно консервативну та агресивну. Проаналізовано особливості державного регулювання інвестиційної діяльності страховиків в Україні та Європейському Союзі. Державне регулювання інвестиційної діяльності страховиків України ґрунтується на імперативному встановленні лімітів розміщення страхових резервів у визначені активи. Перспективним для впровадження в Україні є ризик-орієнтований підхід, який представлений європейською системою регулювання, що передбачає більшу економічну свободу для страховика.

The article defines the essence and objectives of the investment activities of the insurance company in today's challenging economic conditions. The sources of insurers investment activity are identified and characterized. Theoretical basis for insurance company investment strategy formation is investigated. Investment strategy maintenance is covered and the varieties are characterized. Peculiarities of state regulation of insurers investment activity in Ukraine and the European Union are analyzed. Prospective ways to optimize the investment activities of insurers in Ukraine in the face of modern challenges have been identified.

The main objectives of insurers' investment activities at the microeconomic level are to generate additional cash inflows, optimize the structure of liabilities, create commercial attractiveness of products related to savings insurance, and at the macro level – stimulate economic development and stabilize financial markets.

Investment resources of insurance companies are own (equity capital, retained earnings) and attracted (insurance reserves) funds. The use of the latter type of investment sources is limited and regulated by government agencies to ensure that insurers meet their obligations to policyholders.

Insurers' investment strategies are divided into conservative, moderately conservative and aggressive according to risk (profitability) and typical areas of investment. Systematic application of the latter, in particular during economic crisis, is not appropriate given the negative consequences of its implementation in the history of the global financial market.

An insurer's investment strategy depends on its specialization: insurers who carry out life insurance, have long-term liabilities and are able to more accurately assess the probability and timing of insurance payments, are more sizable investors.

State regulation of insurers' investment activity in Ukraine is based on the imperative establishment of limits on the placement of insurance reserves in certain types of assets. This approach is not effective because it does not take into account the individual characteristics of the insurer and does not adapt to specific conditions of economic development. Promising for implementation in Ukraine is a risk-oriented approach, which is represented by the European regulatory system, which provides greater economic freedom for the insurer.

Ключові слова: страхова компанія, інвестиційна стратегія страхової компанії, технічні резерви, резерви зі страхування життя, стратегія управління активами і пасивами

Key words: insurance companies; investment strategies of insurance companies; asset and liability management strategies; technical reserves; life insurance reserves.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах розвитку ринкових відносин особливої ваги набуває інвестиційна діяльність страхових компаній. Складність економічної ситуації в світі, жорстка економія фінансових ресурсів обумовлюють зміни щодо використання грошових коштів, які акумульовані страховими компаніями, з метою підвищення якісного рівня страхового бізнесу. Пандемія коронавірусної хвороби COVID-19 зумовила впровадження більшістю країн світу карантинних обмежень, що загалом негативно позначилось на розвитку як реального, так і фінансового секторів економіки. Зокрема, в страховому сегменті ринку фінансових послуг зниження попиту на страхові продукти призвело до зменшення грошових надходжень від операційної діяльності страхових компаній. Окрім цього, в Україні відчутна гостра проблема функціонування загальнообов'язкового солідарного рівня пенсійної системи, що надає імпульс до розвитку добровільного пенсійного страхування.

В умовах таких суттєвих викликів, з одного боку, ключовим фактором, який гарантує платоспроможність страхових компаній та збереження їх конкурентних позицій на ринку, є ефективне управління грошовими потоками. Одним із найбільш надійних методів формування грошових надходжень для страховика, окрім ведення власне страхової справи, виступає інвестиційна

діяльність. Більше того, за рахунок ефективного розміщення коштів страховика здатні гарантувати привабливі для страхувальників виплати, зокрема за договорами страхування життя і додаткової пенсії. З іншого боку, страхові компанії, як фінансово-кредитні інститути, що накопичують фінансові ресурси, можуть інвестувати їх частину на стимулювання розвитку економіки.

Реалізація інвестиційної функції страховика безпосередньо пов'язана з формуванням його інвестиційної стратегії, яка визначає можливості та обмеження з якими можуть зіткнутися страхові компанії в процесі інвестиційної діяльності. Актуальність проблеми вибору ефективної інвестиційної стратегії страховика важко переоцінити в умовах сучасних викликів: загострення економічної ситуації в країні, дисбалансу на фінансовому ринку тощо.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Зміст інвестиційної діяльності страхових компаній, її проблематика висвітлено в наукових працях Базилевича В., Василенко А., Внукової Н., Вовчак О., Ткаченко Н., Ткаченко А. та інших відомих українських вчених.

Суттєвий внесок у дослідження особливостей формування інвестиційної стратегії страховика, її регулю-

вання зроблено Базилевичем В. В його роботах зазначено, що основним джерелом прибутку страховика поряд із безпосередньо страховою діяльністю є інвестиційна діяльність за рахунок сформованих страхових резервів.

Особлива увага щодо інвестиційної діяльності страхової компанії, як об'єкта державного регулювання, приділена в наукових працях Василенко А.

Вагомість інвестиційної діяльності страхової компанії зазначена і в роботах Ткаченко Н. Особливості формування інвестиційних стратегій страховиків, що здійснюють страхування життя, в умовах економічних дисбалансів розкрито в роботах Ткаченко А.

Різні аспекти особливостей інвестиційної діяльності страхової компанії, управління нею на макроекономічному і мікроекономічному рівнях висвітлено також і в працях зарубіжних вчених.

Теоретичні аспекти інвестиційної діяльності страхової компанії досліджено в роботах Балабанова І., Дж.К.Ван Хорна, Жукова Е., Забеліна О. Особливості розробки інвестиційних стратегій досліджено Орланюк-Малицькою Л., Норткотт Д. Особлива увага на практичних аспектах інвестиційної діяльності страховика приділена в роботах Юлдашева Р. Принципи організації та управління інвестиційною діяльністю страхової організації досліджено в працях Янова В. Шарп У. присвятив свої дослідження проблематиці портфельного інвестування.

Водночас необхідно відзначити, що в умовах сучасних викликів (дефіцит ресурсів, складність ситуації на фінансовому ринку та в суспільстві), потребує подальшого наукового опрацювання проблематика формування ефективної інвестиційної стратегії страхової компанії.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є узагальнення теоретичних основ та розробка практичних рекомендацій щодо напрямів вдосконалення інвестиційної діяльності страховиків в умовах сучасних кризових явищ в економіці України.

Для досягнення поставленої мети в статті вирішуються такі завдання:

- 1) визначити сутність та завдання інвестиційної діяльності страхової компанії;
- 2) охарактеризувати джерела інвестиційної діяльності страховиків;
- 3) висвітлити та охарактеризувати види інвестиційних стратегій страховиків;
- 4) проаналізувати особливості державного регулювання інвестиційної діяльності страховиків в Україні та Європейському Союзі;
- 5) сформулювати пропозиції щодо формування інвестиційної стратегії страхової компанії в умовах сучасних викликів

Розв'язання поставлених завдань зумовило використання наступних методів дослідження: діалектичний та метод критичного аналізу для поглиблення економічного змісту поняття "інвестиційна діяльність страхових компаній", системний для розкриття ролі страхових компаній у створенні джерел інвестиційних ресурсів в країні, системно-структурний і системно-порівняльний методи — для розкриття сутності джерел інвестиційної діяль-

Таблиця 1. Типи інвестиційних стратегій страхових компаній

Тип стратегії	Прибутковість та ризик	Типові напрями розміщення коштів
Агресивна	Значна прибутковість і високі ризики (коефіцієнт варіації вище 25%)	Звичайні акції середніх та новостворених підприємств, спекулятивні операції на фондовому ринку
Помірно консервативна	Середня дохідність із збалансованими ризиками (коефіцієнт варіації портфелю від 5 до 25%)	Облігації з фіксованим доходом та акції великих і середніх, із задовільним фінансовим станом, емітентів, менша частка – державні цінні папери та депозити
Консервативна	Прибутковість є низькою, а ризики інвестування майже відсутні (менше 5%)	Державні цінні папери, депозити в банках, банківські метали, цінні папери великих міжнародних корпорацій

Джерело: складено авторами на основі [4, с. 126—127].

ності страхових компаній; методи аналізу і синтезу — для виявлення факторів, що впливають на інвестиційний потенціал страхової компанії; методи економіко-статистичного аналізу — при дослідженні сучасних тенденцій інвестиційної діяльності страхових компаній; метод наукового узагальнення — для виявлення основних проблем інвестиційної діяльності страхових компаній вітчизняного страхового ринку та формулювання пріоритетних напрямів їх подолання.

Інформаційну базу дослідження становили нормативно-правові акти з питань регулювання інвестиційної діяльності страхових компаній в Україні та Європейському Союзі, відповідні наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Поняття інвестиційної діяльності варто розкрити, застосовуючи положення нормативних актів. Суть інвестицій висвітлена у частині 1 статті 1 Закону України "Про інвестиції та інвестиційну діяльність": інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) та/або досягається соціальний та екологічний ефект [2].

Питання формулювання завдань інвестиційної діяльності страхових компаній постійно перебуває і продовжує залишатись у центрі уваги науковців. Шейко Ю.О. зазначає, що ефекти інвестицій страховиків проявляються як на мікроекономічному, так і на макроекономічному рівнях [8, с. 107]. Ключовою функцією інвестиційної діяльності на рівні окремої страхової компанії є оптимізація структури її пасивів в бік зростання частки власного капіталу за рахунок збільшення нерозподіленого прибутку та, як наслідок, зменшення частки зобов'язань. Це обумовлено тим, що фінансові ресурси, залучені на кредитному або фондовому ринках, на противагу отриманих надходжень від інвестиційної діяльності, необхідно обслуговувати, періодично виплачуючи відсоткові відрахування. Окрім цього, заслуговує на увагу позиція Баландюк Р.Р. та Квасовського О.Р., що

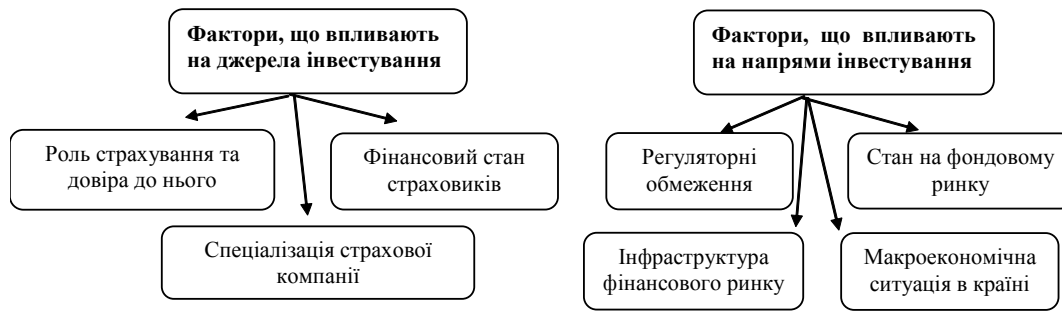

Рис. 1. Фактори, що формують характер інвестиційної стратегії страховика

частина отриманого нерозподіленого прибутку від інвестиційної діяльності може бути направлена в резервний капітал страхової компанії для фінансування витрат [1, с. 40].

Влучним є твердження Doron Nissim, що доходи від інвестиційної діяльності дозволяють ризиковим страховикам (Property & Casualty insurance) збільшувати власні витрати, що виявляється у зменшенні вартості страхових продуктів [9, с. 4]. Особливістю інвестиційної діяльності страховиків, що спеціалізуються на страхуванні життя можна вважати, що програми накопичувального страхування життя дозволяють страхувальнику отримувати, окрім гарантованого державою, додатковий інвестиційний дохід, що формує комерційну привабливість таких страхових продуктів. Заслуговує на увагу твердження Нестерової Д.С., що ефективна інвестиційна діяльність страховиків сприяє зростанню якості обслуговування клієнтів та розширенню клієнтської мережі [4, с. 22].

Розкриваючи завдання інвестиційної діяльності на макрорівні, слід зазначити (Linda Fache Rousov та Margherita Giuzio), що страхові компанії, традиційно розглядаються як стабілізатори ринків фінансових послуг, які проводять довгострокове інвестування та утримують у своїх портфелях фінансові активи до строку їх погашення, не зважаючи на коливання цін, діючи контрициклічно [13, с. 5]. Окрім цього, такі страховики вва-

жаються потужними інвесторами в реальний сектор економіки держави.

Вдалу характеристику інвестиційних ресурсів страховиків визначили Рекуненко І.І. та Чорна С.В. Вони зазначили, що джерела інвестиційної діяльності розподіляються на власні (статутний капітал, прибуток, цільове фінансування тощо) та залучені кошти (сформовані страхові резерви за рахунок надходжень страхових платежів) [5, с. 2]. Враховуючи, що в умовах економічної нестабільності не всі страховики здатні отримати позитивний фінансовий результат, а по-друге, навіть якщо такий наявний, нерозподілений прибуток має значну кількість цільових напрямів використання, зокрема, виплата дивідендів акціонерам, збільшення розміру резервного капіталу тощо, найбільшу питому вагу у структурі джерел інвестиційної діяльності страхових компаній займають саме залучені кошти у формі страхових резервів.

Ризикові страховики формують технічні резерви за портфелем угод певного виду страхування за рахунок страхових премій, а компанії, що спеціалізуються на страхуванні життя — математичні резерви за окремим договором зі страхувальником (персоніфіковано) за рахунок страхових внесків.

З огляду на те, що ризиковий страховик повинен мати достатній рівень ліквідності, щоб здійснювати страхові виплати за настанням страхового випадку, а внески страхувальників за угодами накопичувального страхування життя є їх активами, розміщення страхових резервів, на відміну від власних коштів, є обмеженим та чітко регламентується фінансовими регуляторами.

Розрізняють такі типи інвестиційних стратегій страховика, які можна виокремити за ознаками прибутковості і ризику та типових напрямів розміщення коштів (табл. 1).

Страховики обирають той чи інший тип інвестиційної стратегії залежно від факторів, які представлено на рисунку 1.

Зауважимо, що консервативні стратегії можуть проводитися страховиками в усіх можливих варіантах впливу даних факторів, у той час як застосування агресивної стратегії інвестування є доцільним лише за глибокого розвитку ринку фінансових послуг в державі, стабільною макроекономічною ситуацією та відсутністю на цей чинних регуляторних обмежень.

Особливої уваги потребує розуміння змісту інвестиційних стратегій страхових компаній

Таблиця 2. Спеціалізація страховика та характер його інвестиційної діяльності

Критерій	Страхування життя	Ризикове страхування
Строк інвестування	Враховуючи те, що угоди страхування життя укладаються щонайменше на 10 років, інвестиційна діяльність СК має довгостроковий характер	Враховуючи те, що угоди страхування іншого, ніж страхування життя щонайбільше на 1 рік, інвестиційна діяльність ризикових СК має короткостроковий характер
Розмір інвестицій	Обсяг страхових внесків, що накопичуються впродовж довгострокового терміну, істотний, отже, обсяги інвестицій значні	Мінімальні обсяги страхових сум для укладення договору є нижчими, ніж у страхуванні життя, що робить розмір інвестицій невисоким
Прибутковість та ліквідність	Ліквідність менш важлива, аніж прибутковість (при накопичувальному страхуванні життя час та розмір страхових виплат, як правило, передбачений)	Ліквідність є імперативом (необхідна потреба у коштах для виплати страхових відшкодувань, розмір та час яких заздалегідь не визначений), а прибутковість нижча

Джерело: складено авторами на основі [7, с. 2].

Таблиця 3. Нормативи ризиковості розміщення страхових резервів страховими компаніями в Україні

Групи активів відповідно до частини 20 статті 31 Закону України «Про страхування»	Страхові компанії, що спеціалізуються на страхуванні життя	Страхові компанії, що спеціалізуються на ризиковому страхуванні
1. Банківські вклади (депозити), у т. ч. в іноземній валюті	≤70% страхових резервів (при цьому в кожному банку ≤20% страхових резервів)	
2. Грошові кошти на поточних рахунках та банківські вклади на вимогу	≤20% страхових резервів	≤30% страхових резервів
3. Нерухоме майно	≤20% страхових резервів (при цьому в один об'єкт ≤10% страхових резервів)	
4. Цінні папери		
4.1. Акції українських емітентів	≤10% страхових резервів (при цьому в один об'єкт ≤3% страхових резервів)	
4.2. Облігації підприємств українських емітентів	≤40% страхових резервів (при цьому в 1 об'єкт ≤10%)	≤30% страхових резервів (при цьому в 1 об'єкт ≤10%)
4.3. Акції, облігації іноземних емітентів та цінні папери іноземних держав	≤20% страхових резервів	≤10% страхових резервів
4.4. Облігації місцевих позик	≤10% страхових резервів	
4.5. Іпотечні облігації, емітентом яких є фінансові установи, переважним власником яких є держава	≤20% страхових резервів	
4.6. Облігації міжнародних фінансових організацій	≤50% страхових резервів	≤40% страхових резервів
5. Державні облігації України	≤95% страхових резервів	≤80% страхових резервів
6. Довгострокове фінансування (кредитування) житлового будівництва	≤10% страхових резервів зі страхування життя	-
7. Інвестиції в економіку України за напрямками, визначеними КМУ	≤10% страхових резервів (при цьому в окремий об'єкт інвестування ≤10% страхових резервів)	
8. Банківські метали	≤15% страхових резервів	
9. Кредити страхувальникам – фізичним особам	≤20% страхових резервів зі страхування життя	-

Джерело: складено авторами на основі [3; 6].

різних спеціалізацій. Зв'язок спеціалізації страховика і характеру його інвестиційної діяльності розкритий в таблиці 2.

Якщо для ризикового страховика, з урахуванням його специфіки фінансового менеджменту, інвестиції можуть бути лише короткостроковими і високоліквідними, то для страховика, що здійснює страхування життя — довгостроковими і високоприбутковими.

Таким чином, страхові компанії, що спеціалізуються на страхуванні життя, є більш потужними інвесторами, бо мають значні інвестиційні ресурси та достатній строк інвестування.

Об'єктивна необхідність державного регулювання інвестиційної діяльності страхових компаній зумовлена тим, що страхові резерви, як основний інвестиційний ресурс, є зобов'язаннями, а не активами страховиків, і їх самовільне використання здатне призвести до потенційних невиконань страхових відшкодувань страхувальникам.

Передусім розкриємо основні засади державного регулювання інвестиційної діяльності страховиків в Україні. Відповідно до частини 20 статті 31 Закону України "Про страхування" кошти страхових резервів повинні розміщуватися з урахуванням безпечності, прибутковості, ліквідності, диверсифікованості [3]. Окрім цього, спеціальним нормативним актом, який регулює цей вид діяльності страховиків, є "Положення про обов'язкові критерії і нормативи достатності капіталу та платоспроможності, ліквідності, прибутковості, якості активів та ризиковості операцій страховика" (далі — Положення), затверджене Розпорядженням Нацкомфінпослуг № 850 від 7 червня 2018 року. Основним для

нашого дослідження є норматив ризиковості операцій, який згідно із пунктом 2 Розділу V Положення передбачає встановлення лімітів розміщення страхових резервів залежно від спеціалізації (табл. 3).

В Україні регулятор встановлює директивно, у які активи та в яких частках від страхових резервів страховик має право інвестувати страхові резерви. Очевидними недоліками такого підходу є: 1) неврахування розміру страхової компанії, її ступеня розвитку та якості інвестиційного менеджменту; 2) застарілість (ліміти розроблені більше 15 років тому), байдужість до швидкоплинних умов зовнішнього середовища; 3) не представлені як прийнятні активи нетрадиційні фінансові інструменти (зокрема, деривативи).

Окрім цього, для формування рекомендацій щодо розвитку української регуляторної політики в умовах загальної гармонізації законодавства України та ЄС проаналізуємо механізм державного регулювання інвестиційної діяльності страхових компаній в країнах Європейського Союзу.

Країни-учасники ЄС керуються Директивою Solvency II, яка покликана гарантувати забезпечення платоспроможності страховиків. Її головною особливістю є визначення вимог до обсягу капіталу на основі ризикорієнтованого підходу (risk-based approach), ключовими з яких є:

1) MCR (Minimal Capital Requirement) — мінімальна вимога до капіталу страховика, недотримання якої несумісне із продовженням страхової справи і потребує втручання регулятора (regulatory action);

2) SCR (Solvency Capital Requirement) — вимога до капіталу страховика, дотримання якої гарантує

Таблиця 4. Компоненти ринкового ризику за Директивою Solvency II

№	Суб-компонент ринкового ризику (Risk sub-modules)	Сутність	Розмір плати за ризик (SCR)
1	Equity risk	Ризик інвестицій в акціонерний капітал	1) 39% * від ринкової вартості вкладень I типу; 2) 49% від ринкової вартості вкладень II типу; 3) 30% ± 0,7% від ринкової вартості вкладень в об'єкти інфраструктури; 4) 22% від ринкової вартості інвестицій, визначених регулятором як стратегічні
2	Property risk	Ризик інвестицій в нерухомість	25% від ринкової вартості нерухомості
3	Currency risk	Ризик зміни валютного курсу	25% від варіації від величини зміни обмінного курсу валют
4	Interest rate risk	Ризик зміни процентної ставки	Розраховуються за спеціальними, визначеними регулятором формулами
5	Spread risk	Ризик низької ліквідності облігацій через зниження її ставки (внаслідок низького спреда між доходністю такої облігації та державними ЦП)	
6	Concentration risk	Ризик дефолту внаслідок утримання цінних паперів емітентів з низьким рейтингом	

* SA — Symmetrical Adjustment. Встановлюється регулятором залежно від кон'юнктури фондового ринку, застосовується для реалізації контрциклічної функції інвестиційної діяльності страховиків (наприклад, у разі падіння фондового ринку плата за ризик інвестицій в акції зменшується).

Джерело: складено автором на основі [11; 17, с. 14 — 15].

ймовірність виконання ним зобов'язань впродовж року на рівні 99,5% (за моделлю VaR — "Value-At-Risk") [12, с. 2].

Зауважимо, що саме SCR стосується інвестиційної діяльності страховика, зокрема, і розраховується за декількома моделями, основною з яких є так звана Стандартна формула (Standard formula):

$$SCR = BSCR + Adj + SCR_{oper},$$

де BSCR — базова SCR, Adj — Коригування (Adjustments), SCR_{oper} — плата за операційний ризик [16, с. 1].

У свою чергу BSCR представлена визначеними складниками ризиків (Life underwriting risk, Non-Life underwriting risk, Market risk, Health risk, Default risk, Intangible risk), основним з яких для нашого дослідження є ринковий (market risk) [17, с. 11].

Охарактеризуємо його суб-компоненти, що встановлені Solvency II (табл. 4).

Зауважимо, що SCR за ризиками інвестицій в акції (equity risk) розраховується, враховуючи кореляцію між інвестиціями різних типів [14, с. 20]:

$$SCR_{equity} = (SCR_{Type 1}^2 + (SCR_{Type 2} + SCR_{infrast})^2 + 2 * 0,75 * SCR_{Type 1} * (SCR_{Type 2} + SCR_{infrast}))^{\frac{1}{2}}.$$

Зауваження: Під вкладеннями I типу маютья увазі акції, що допущені до лістингу на визначених регулятором біржах [14, с. 14]. Вкладеннями II типу є інвестиції в акції, які не відповідають цій вимозі.

У свою чергу загальний розмір SCR за ринковий ризик обчислюється як сума премій за відповідними компонентами ризиків і включається до складу базової

SCR (BSCR). Однак ринковий ризик корелює із іншими ризиками (що було продемонстровано у теоретичному розділі роботи, у контексті катастрофічного взаємозв'язку інвестиційного та страхового ризиків). Саме тому Solvency II передбачає розрахунок BSCR таким чином [15, с. 2368]:

$$BSCR = \sqrt{\sum_{i,j} Corr_{i,j} * SCR_i * SCR_j} + SCR_{intangible}$$

Розрахунок здійснюється шляхом складання кореляційної матриці, у якій розраховується зв'язок взаємно між кожним із компонентів ризиків, за винятком ризику за нематеріальними активами.

Таким чином, Solvency II орієнтує страховиків на проведення інвестиційної діяльності шляхом дотримання принципу "prudent person rule": страховик сам визначає, у яких пропорціях інвестувати в ті чи інші об'єкти. Чим більш ризикованою є інвестиційна політика страховика, тим більший обсяг його SCR, однак, завжди має виконуватись правило [17, с. 4 — 5]:

$$SCR_{ratio} = \frac{EOF (Eligible Own Funds)}{SCR} > 100\%$$

де EOF — власний капітал страховика.

Проаналізувавши механізм державного регулювання інвестиційної діяльності страхових компаній в ЄС, зазначимо, що він вирішує вищезазначені проблеми українського підходу і є перспективним для впровадження. Однак варто враховувати, що обчислення всіх складових всіх компонентів ризиків є доволі складним, що потребує висококваліфікованих кадрів. Окрім цього, держава має встановити гарантії достовірного та неупе-

редженого розрахунку вимог до капіталу страховиків для забезпечення їх платоспроможності.

ВИСНОВКИ

Інвестиційна діяльність страхових компаній — це процес їх участі в інвестиційних процесах шляхом розміщення коштів — джерел інвестиційної діяльності з метою отримання прибутку, оптимізації пасивів та залучення клієнтської бази. Більш потужними інвесторами є страховики, що здійснюють страхування життя, які мають значні інвестиційні ресурси та здійснюють довгострокове інвестування, виконуючи стабілізуючу функцію на ринку фінансових послуг

Державне регулювання інвестиційної діяльності в Україні базується на імперативному встановленні регулятором прийнятних активів та лімітів розміщень страхових резервів в кожен із них. Досліджена в умовах інтеграції України та ЄС європейська регуляторна політика заснована на ризик-орієнтованому підході: страховик вільний в виборі активів та розмірах вкладень, однак, для того щоб залишатись платоспроможним, він повинен мати необхідний обсяг капіталу, який безпосередньо залежить від ризикованості обраної ним інвестиційної стратегії. Така система є перспективною для впровадження в Україні, адже вона враховує індивідуальні особливості діяльності страхової компанії та адаптована до волатильних умов зовнішнього середовища.

Література:

1. Баландук Р.Р., Квасовський О.Р. Управління інвестиційною діяльністю страхових компаній: магістерська робота. Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль, 2017 р. URL: http://dSPACE.wunu.edu.ua/bitstream/316497/18055/1/Magisterska_Balanduk%20%281%29.pdf
2. Про інвестиції та інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text> (дата звернення: 08.12.2021).
3. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 25.12.2021).
4. Нестерова Д.С. Формування інвестиційної стратегії страхових компаній в Україні: дис. к-та екон. наук: 08.00.08 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2015. 227 с. URL: http://scc.univ.kiev.ua/upload/iblock/270/dis_Nesterova%20D.S..pdf
5. Рекуненко І.І. Особливості інвестиційної діяльності страхових компаній. Економіка і суспільство. 2017. № 8. С. 666—672. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/54231>
6. Про обов'язкові критерії і нормативи достатності капіталу та платоспроможності, ліквідності, прибутковості, якості активів та ризиковості операцій страховика: Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 7 червня 2018 року. № 850. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0782-18#Text> (дата звернення: 25.12.2021).

7. Федоренко М.С. Інвестиційна діяльність страхових компаній в Україні. Економіка і суспільство. 2013. № 9. С. 21—23. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/9_2013/7.pdf

8. Шейко Ю.О. Пріоритети інвестиційної діяльності страхових компаній в Україні. Економічний форум 2/2020. 2020 р. С. 106—112. URL: <http://lutsk-ntu.com.ua/sites/default/files/files12/ekonomichniy-forum-2-2020-peretvoreno.pdf>

9. Analysis and valuation of insurance companies Doron Nissim; Ernst & Young Professor of Accounting and Finance, Columbia Business School. <http://www.columbia.edu/~dn75/Analysis%20and%20Valuation%20of%20Insurance%20Companies%20-%20Final.pdf>

10. Carlos Cantu & Paolo Cavallino & Fiorella De Fiore & James Yetman, 2021. "A global database on central banks' monetary responses to Covid-19," BIS Working Papers 934, Bank for International Settlements. URL: <https://www.bis.org/publ/work934.htm>

11. Commission Delegated Regulation (EU) 2019/981 of 8 March 2019 amending Delegated Regulation (EU) 2015/35 supplementing Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019R0981>

12. Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32009L0138>

13. Fache Rousova, Linda and Giuzio, Margherita, Insurers' Investment Strategies: Pro— or Countercyclical? (July, 2019). ECB Working Paper No. 2299. URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwp/2299~1d060f6979.en.pdf>

14. Natixis Asset Management — Fixed Income (2016) Solvency II Capital Requirements for Debt Instruments. Impact of Solvency II on the debt market. URL: <http://www.nam.natixis.com/Content/Documents/Publications/Research%20paper/SII%20Debt%20Instruments%20Final.pdf>

15. Poufinas T. and Tsitsika P. An Assessment of the Market Risk Solvency Capital Requirement Simplifications for Insurance Undertakings. Theoretical Economics Letters. 2018. 8. Pp. 2363—2387. URL: https://www.scirp.org/pdf/TEL_2018081416114453.pdf

16. Solvency Capital Requirement — A Look Behind the Curtain. URL: <https://www.actuaries.org.uk/system/files/documents/pdf/c1vlietbrown.pdf>

17. Solvency II — General Insurance. Institute and faculty of actuaries. 2016. URL: https://www.actuaries.org.uk/system/files/field/document/landF-SA3_SolvencyII-2016.pdf

References:

1. Balandiuk, R.R. and Kvasovs'kyj, O.R. (2017), "Investment management of insurance companies: master's thesis", Ternopil's'kyj natsional'nyj ekonomichnyj universytet, available at: http://dSPACE.wunu.edu.ua/bitstream/316497/18055/1/Magisterska_Balanduk%20%281%29.pdf (Accessed 15 Jan 2022).

2. Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "On Investment Activity", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text> (Accessed 15 Jan 2022).

3. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine "On Insurance", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 15 Jan 2022).

4. Nesterova, D.S. (2015), "Formation of investment strategy of insurance companies in Ukraine", Ph.D. Thesis, Economy, Kyivs'kyj natsional'nyj universytet imeni Tarasa Shevchenka. Kyiv, Ukraine, available at: http://scc.univ.-kiev.ua/upload/iblock/270/dis_Nesterova%20D.S..pdf (Accessed 15 Jan 2022).

5. Rekenenko, I.I. (2017), "Features of investment activities of insurance companies", *Ekonomika i suspil'stvo*, vol. 8, pp. 666—672, available at: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/54231> (Accessed 15 Jan 2022).

6. National Commission for State Regulation of Financial Services Markets (2018), "On mandatory criteria and standards of capital adequacy and solvency, liquidity, profitability, asset quality and riskiness of the insurer's operations", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0782-18#Text> (Accessed 15 Jan 2022).

7. Fedorenko, M.S. (2013), "Investments insurance companies in Ukraine", available at: http://www.invest-plan.com.ua/pdf/9_2013/7.pdf (Accessed 15 Jan 2022).

8. Shejko, Yu.О. (2020), "Priorities of investment activity of insurance companies in Ukraine", *Ekonomichnyj forum*, vol. 2, pp. 106—112, available at: <http://luts-ntu.com.ua/sites/default/files/files12/ekonomichnyj-forum-2-2020-peretvoreno.pdf> (Accessed 15 Jan 2022).

9. Columbia Business School (2010), "Analysis and valuation of insurance companies", available at: <http://www.columbia.edu/~dn75/Analysis%20and%20Valuation%20of%20Insurance%20Companies%20-%20Final.pdf> (Accessed 15 Jan 2022).

10. Cantu, C. Cavallino, P. De Fiore, F. and Yetman, J. (2021), "A global database on central banks' monetary responses to Covid-19", BIS Working Papers 934, Bank for International Settlements, available at: <https://www.bis.org/publ/work934.htm> (Accessed 15 Jan 2022).

11. European Commission (2019), "Commission Delegated Regulation (EU) 2019/981 of 8 March 2019 amending Delegated Regulation (EU) 2015/35 supplementing Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II)", available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019R0981> (Accessed 15 Jan 2022).

12. European Parliament and of the Council (2009), "Directive 2009/138/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II)", available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32009L0138> (Accessed 15 Jan 2022).

13. Fache Rousova, L. and Giuzio, M. (2019), "Insurers' Investment Strategies: Pro- or Countercyclical?", ECB Working Paper, vol. 2299, available at: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecb.wp2299~1d060f6-979.en.pdf> (Accessed 15 Jan 2022).

14. Natixis Asset Management — Fixed Income (2016), "Solvency II Capital Requirements for Debt Instruments. Impact of Solvency II on the debt market", available at: <http://www.nam.natixis.com/Content/Documents/Publications/Research%20paper/SII%20Debt%20Instruments%20Final.pdf> (Accessed 15 Jan 2022).

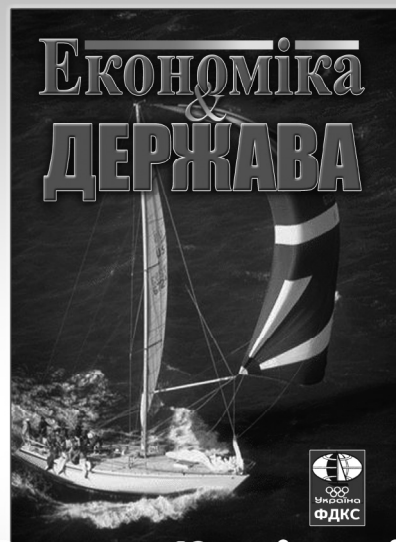
15. Poufinas, T. and Tsitsika, P. (2018), "An Assessment of the Market Risk Solvency Capital Requirement Simplifications for Insurance Undertakings", *Theoretical Economics Letters*, vol. 8, pp. 2363—2387, available at: https://www.scirp.org/pdf/TEL_2018081416-114453.pdf (Accessed 15 Jan 2022).

16. van Vliet, A. and Brown, A. (2012), "Solvency Capital Requirement — A Look Behind the Curtain", available at: <https://www.actuaries.org.uk/system/files/documents/pdf/c1vlietbrown.pdf> (Accessed 15 Jan 2022).

17. Institute and Faculty of Actuaries (2016), "Solvency II — General Insurance. Institute and faculty of actuaries", available at: https://www.actuaries.org.uk/system/files/field/document/landF_SA3_SolvencyII-2016.pdf (Accessed 15 Jan 2022).

Стаття надійшла до редакції 23.01.2022 р.

**Науково-практичний журнал
«ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»**

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

наукове фахове видання України

З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ

(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності – **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 331.108

Л. Д. Водянка,
к. е. н., доцент кафедри бізнесу та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID ID: 0000-0001-8153-2532

Д. А. Суховецька,
дослідниця, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID ID: 0000-0003-1668-856X

А. А. Занюк,
дослідниця, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID ID: 0000-0003-0896-5483

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.3.49

ПОНЯТТЯ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ТА ЙОГО ПРОФІЛАКТИКА

L. Vodianka,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Business
and Human Resource Management, Chernivtsi Yuriy Fedkovich National University
D. Sukhovetska,
Researcher, Chernivtsi Yuriy Fedkovich National University
A. Zanyuk,
Researcher, Chernivtsi Yuriy Fedkovich National University

THE CONCEPT OF EMOTIONAL BURNOUT AND ITS PREVENTION

Мета цієї статті полягає в розкритті актуальної проблеми сьогодення, а саме: синдрому емоційного вигорання (далі СЕВ), який в подальшому стає причиною виникнення стресів та депресії. Автори досліднили, що приблизно 64% працюючих українців страждають від СЕВ. 42% опитуваних впевнені, що саме працівники закладів освіти постійно перебувають в умовах емоційного вигорання, саме тому в цій статті особливу увагу приділено дослідженню проблеми СЕВ викладачів вищих навчальних закладів. У статті розглянуто особливості емоційного вигорання та його впливу на людину. Визначено сутність поняття емоційного вигорання. Крім цього, в статті робиться спроба визначити соціально-психологічні та індивідуально-особистісні чинники, що суттєво впливають на виникнення та розвиток емоційного вигорання на роботі, а також визначаються можливі шляхи психологічної профілактики цього феномену. Слід зазначити, що було проведено опитування серед працівників вищих навчальних закладів, за результатами якого ми визначили основні проблеми, які виникають в їх роботі та часто є причинами емоційного вигорання, а саме можливі непорозуміння з студентами, колегами та керівниками. Також було проаналізовано робочий графік викладачів та їхнє розумове навантаження, яке також є причиною професійного вигорання. Представлено аналіз досліджень синдрому емоційного вигорання, який показав, що основні зусилля психологів було спрямовано на виявлення факторів, що викликають синдром. Більше того, на основі досліджень різних психологів стоїть завдання визначити причини появи СЕВ та навчитися впізнавати основні симптоми СЕВ за допомогою різних психологічних методів та тестів. Окрім цього, за результатами опитування українців, у статті представлено різні методи профілактики СЕВ, які є дієвими та корисними для людей, та описано, які з цих методів схвалюють та застосовують у своїй практиці психологи.

The purpose of this article is to reveal the current problem of today, namely: emotional burnout syndrome, which later becomes the cause of stress and depression. The authors investigated that approximately 64 percent of working Ukrainian people suffer from emotional burnout syndrome. 42 percent of respondents believe that employees of educational institutions are constantly in a state of emotional burnout, which is why this article focuses on the study of the problem of: emotional burnout syndrome in teachers of higher education. The article considers the features of emotional burnout and its impact on humans. The essence of the concept of emotional burnout is determined. Beside this, the article attempts to identify socio-psychological and individual-personal factors that significantly affect the emergence and development of emotional burnout at work, as well as identifies

possible ways of psychological prevention of this phenomenon. It should be noted that a survey was conducted among employees of higher education institutions, based on which we identified the main problems that arise in their work and are often the causes of emotional burnout, namely possible misunderstandings with students, colleagues and management. Researchers also analyzed teachers' work schedules and mental workloads, which are also causes of burnout. An analysis of studies of emotional burnout syndrome is presented, which showed that the main efforts of psychologists were aimed at identifying the factors that cause the syndrome, therefore, the main factors that destroy the personality were identified in this article. Moreover, based on the research of various psychologists, the task is to determine the causes of: emotional burnout syndrome and learn to recognize the main symptoms of: emotional burnout syndrome with the help of various psychological methods and tests. In addition, according to a survey of Ukrainian people, the article presents various methods of emotional burnout syndrome prevention that are effective and useful for people, and describes which of these methods are approved and used in their practice by world psychologists.

Ключові слова: синдром емоційного вигорання, СЕВ у викладачів, причини появи СЕВ, симптоми СЕВ, методи профілактики СЕВ.

Key words: emotional burnout syndrome, EBS in teachers, causes of EBS, symptoms of EBS, methods of EBS prevention.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасному світі величезна кількість професій схильна до нервово-психічних навантажень. Люди перебувають у постійному стресовому стані, їм важко керувати собою та власними емоціями, через це з'являється злість та агресія. Часу на відпочинок, як правило, немає. І допомогти зрозуміти, що ж із ними відбувається ніхто не може. Не у всіх сферах діяльності є психологи, і не кожна людина розуміє, що вона зіткнулася з проблемою емоційного вигорання. Особливо часто синдром емоційного вигорання зустрічається у тих людей, чия робота здійснюється шляхом взаємодії "людина — людина".

Синдром професійного вигорання, на думку психологів, є несприятливою реакцією людини на робочі стреси.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Багато психологів досліджували проблему емоційного вигорання. Певна група вчених вивчали проблеми емоційного вигорання у лікарів, інша у педагогів. Різні дослідники проводили різні опитування та аналізи цієї проблеми, розглядаючи різні аспекти проблеми емоційного вигорання. Слід зазначити, що ці аспекти змінюються в залежності від професії, тому не всі дослідження є ефективними для всіх верств населення.

Якщо говорити саме про дослідження проблеми емоційного вигорання у працівників освіти, можна привести в приклад дисертацію Психологічні особливості емоційного вигорання педагогів Юрія Жогна [12], який вивчав цю проблему у педагогів. У своїй дисертації автор представив теоретичне узагальнення та запропону-

вано нове вирішення наукової проблеми емоційного вигорання педагогів, це дозволило розширити та поглибити уявлення про шляхи його профілактики.

Автор довів, що переживання емоційного вигорання як інтегральне психічне утворення процесуально-діяльнісної природи відображає специфічну внутрішню психічну активність. У результаті емпіричного дослідження встановлено, що домінуюча цільова детермінанта для кожної окремої групи вчителів має декілька додаткових детермінант: переживання емоційного вигорання педагога, що уподібнене переживанню критичних ситуацій "стрес" — 26, 2% від загальної кількості вибірки та "фрустрація" — 18,2%, додатково мають ознаки конфлікту та травми; переживання емоційного вигорання педагога за типом критичної ситуації "криза" має ознаки стресу, фрустрації та конфлікту.

Окрім цього, в дисертації було емпірично виділено 6 модальних типів переживання педагогами емоційного вигорання, які в свою чергу визначаються якісно-кількісними сполученнями психологічних характеристик його компонентів: цільової детермінації та задачної системи. Виокремлено 5 моноmodalних (стресовий, фрустраційний, конфліктний, кризовий, травматичний) та один поліmodalний типи переживання емоційного вигорання педагога. Для представників кожного з виділених типів переживання емоційного вигорання розроблено та запроваджено психопрофілактичну програму, яка складається з діагностичного, мотиваційного, операційного та рефлексивного блоків, які запобігають повторному виникненню емоційного вигорання.

Це дослідження не охоплює всіх аспектів проблеми емоційного вигорання педагогів, і отримані результати є передумовою для подальших досліджень у зазначеній темі.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

У цій статті ми вивчимо причини, розвиток емоційного вигорання працівників та особливості психопрофілактичної роботи, спрямованої на профілактику емоційного вигорання. Актуальність цього питання пояс-

нюється лише тим, що емоційне вигоряння для людини це одна з найбільших перешкод шляху її професіоналізму.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У 1974 р. американський психіатр Х.Дж. Фрейденберг ввів поняття "синдром емоційного вигоряння". Це поняття походить від терміна "burnout", який перекладається як "згоряння" або "вигоряння" [6].

Х.Дж. Фрейденберг вивів цей термін для характеристики психологічного стану людей, їх деморалізації, розчарування та крайньої втоми, які він спостерігав у працівників психіатричних установ, що перебувають в інтенсивному та тісному спілкуванні з клієнтами (пацієнтами) в емоційно перевантаженій атмосфері під час надання професійної допомоги [6].

Всі люди різні, з різним характером, тому по-різному сприймають інформацію, по-різному переживають ті чи інші події. До прикладу, можна порівняти людей із музичними струнами. Струни бувають тонкі, бувають товстіші. Тонкі струни рвуться набагато частіше і швидше, ніж товсті. Так само й люди. Ті, що "тонші", тобто чутливі, романтичні, сприйнятливіші, рвуться швидше, тобто піддаються стресам та депресії, які потім переростають у синдром емоційного вигоряння. Усі перелічені якості більше властиві жінкам, ніж чоловікам, тому частіше синдрому емоційного вигоряння схильна жіноча половина суспільства.

Згідно з даними Міжнародного кадрового порталу, від емоційного виснаження на роботі страждають 64% українців. На питання "Представники яких професій найбільше схильні до емоційного вигоряння?" були такі відповіді: 42% українців переконані, що саме працівники закладів освіти найчастіше перебувають в умовах емоційного перевантаження; 26% опитуваних вважають, що це медичні працівники; 20—25% вважають, що найбільш вразливими є працівники банків, фінансових установ, продавці та соціальні працівники. Результати цього опитування підтверджують, що саме представники соціально-економічних професій, тобто чий тип роботи "людина — людина", є більш схильними до СЕВ [11].

Розглянемо, як саме працівники вищих навчальних закладів справляються з СЕВ. Всім відомо, що більшість освітян, працівників школи та університетів — це жінки. Робота викладача дуже енерговитратна, складна і має велике значення в житті кожної людини. Вся робота викладача спрямована на результат. Його завдання — навчити та зробити так, щоб все незрозуміле стало зрозумілим. Для досягнення потрібних результатів, освітяни витрачають величезну кількість часу на своїх студентів; їхня нервова система, психіка перебувають у постійному, активному та безперервному робочому стані. Крім емоційних витрат, так само йдуть і фізичні сили. Викладачі завжди чекають і мріють про високу оцінку їхньої праці, тобто вони чекають на емоційну віддачу, наповнену позитивною енергією, від студентів та керівництва. Коли емоційна віддача від студентів іде негативна, це сприяє негативним діям із боку батьків. У такому разі викладач починає наповнюватися негатив-

ними емоціями, вони накопичуються, заважають йому повністю віддаватися своїй роботі. Тут же підключається адміністрація університету, і вона теж вимагає результативної діяльності викладача, засвоєння знань студентами, це ще більше тисне на викладача, і він знову ж таки наповнюється негативними емоціями.

У цій ситуації викладач, щоб позбутися негативних емоцій, починає придушувати їх. Саме тоді виникає відчуття безглуздості роботи, тому що поставлені цілі не досягаються. Тоді викладач починає задумуватися навіть працювати, кому потрібна його робота. В результаті цього людина починає негативно сприймати й ставитися до своєї роботи та професії.

Як розпізнати синдром емоційного вигоряння? Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблематики, показав, що виділяють п'ять ключових груп симптомів, характерних для синдрому вигоряння. А саме фізичні, емоційні, поведінкові, соціальні та інтелектуальні симптоми [5].

До фізичних симптомів належить: безсоння і втома, яка з'являється одразу після пробудження. Також сюди відносять виснаження, зменшення або збільшення ваги, недостатній сон, поганий загальний стан здоров'я (у тому числі за відчуттями), задишку, нудоту, запаморочення, надмірну пітливість, виразки, нариви та серцеві хвороби тощо.

До емоційних симптомів належать: недоліки емоцій (песимізм або ж цинізм), черствість в роботі та особистому житті, байдужість і втома, відчуття безпорадності та тривоги, безнадійність, дратівливість, агресивність, напруженість, посилення ірраціонального занепокоєння, нездатність, душевні страждання, втрата ідеалів або професійних перспектив, поява почуття самотності, негативні відчуття відносно речей, які раніше приносили задоволення, негативні відчуття відносно роботи та навчання, відсутність мотивації, негативне сприйняття реальності.

До поведінкових симптомів належать: робочий час, який складає більше 45 годин на тиждень, під час якого з'являється втома та бажання перерватися, відпочити; байдужість до їжі; виправдання вживання тютюну, алкоголю, ліків, нещасні випадки (наприклад, травми, падіння, аварії тощо), імпульсивна емоційна поведінка.

До соціальних симптомів: відсутність часу чи енергії для соціальної активності; зменшення активності та інтересу до дозвілля, хобі; соціальні контакти обмежуються роботою; мізерні взаємини з іншими, як удома, так і на роботі; відчуття ізоляції, нерозуміння інших; відчуття нестачі підтримки із боку сім'ї, друзів, колег; небажання спілкуватися із людьми, з'являється бажання "зникнути", щоб ніхто не чіпав деякий час.

До інтелектуальних симптомів відносять: зменшення інтересу до нових теорій та ідей у роботі, збільшення нудьги, туги, апатії, смаку та інтересу до життя, збільшення переваги стандартним шаблонам, рутині, ніж творчому підходу, цинізм чи байдужість до нововведень, малу участь або взагалі відмова від участі в розвиваючих експериментах (тренінгах, освіті), формальне виконання роботи.

СЕВ непомітно підкрадається і стає несподіванкою для кожного з нас. Коли викладачу не вдається досягти результату, він не здається, він йде вперед. Йому не

страшні проблеми. Він починає ще більше і глибше занурюватися у свою роботу. Витрачає величезну кількість часу на досягнення своїх професійних цілей. Через це забуває про себе та своє здоров'я, відпочинок. Він цілком і повністю поглинений роботою. На цьому етапі вже можна бити на сполох. Це і є початок СЕВ, коли людина повністю поглинена роботою, відмовляється від потреб, з нею не пов'язаних, забуває про власні потреби.

Крім того, узагальнюючи теоретичні основи проблем СЕВ, можна виділити чотири основних стадії синдрому професійного вигорання [10]:

Перший етап: виникає зацікавленість роботою, людина починає проявляти ініціативність, з'являється бажання робити все й одразу.

Наступний етап проявляється у тому, що з'являється втома, хронічний стрес, дратівливість, безсоння, тривожність, страхи про майбутнє та тяжіння до шкідливої їжі та звичок.

Третій етап: з'являється виснаження, при схильності до депресії, потім проявляється і сама депресія, при схильності до психосоматики — фізичні хвороби оборотних стадій, провали в пам'яті, погіршення концентрації уваги та зменшення ефективності роботи.

При останньому етапі виникає професійна деформація, відчуття безглуздості роботи, ненависть до роботи, співробітників та клієнтів, погіршення усіх сфер, у тому числі відносин з друзями й родиною.

Усім зрозуміло, що запобігти СЕВ набагато легше, ніж лікувати. Тому потрібно починати діяти якомога раніше. Перед тим, як починати свою профілактичну роботу, необхідно розібратися в причинах, що викликають СЕВ.

Вже було зазначено що, на Міжнародному кадровому порталі було проведено опитування на тему СЕВ. У представників різних професій запитали про можливі причини емоційного вигорання. Третина опитаних (22%) кажуть, що депресія у них з'явилася внаслідок монотонної та нецікавої роботи, в якій відсутній кар'єрний ріст. Серед головних причин вигорання 20% українці назвали — надмірну завантаженість, через яку виникає страх не встигнути впоратися з усіма обов'язками, інші 18% опитування зазначили відсутність часу на відпочинок, що в свою чергу призводить до емоційної та фізичної перевтоми, 16% працівників вказали, що головною причиною виникнення СЕВ є відсутність задоволення від роботи, відсутність мотивації і низька зарплатня [11].

Психолог В.В. Бойко виділяє дві основні причини: зовнішні, тобто організаційні фактори, які включають умови роботи та соціально-психологічні умови діяльності, та внутрішні фактори, тобто індивідуально-психологічні особливості [3, с. 87].

Хронічну напружену психоемоційну діяльність, де-стабілізує організації діяльності, підвищену відповідальність за функції та операції, що виконуються, неблагополучну психологічну атмосферу професійної діяльності, а також психологічно важкий контингент, з яким має діло професіонал у сфері спілкування — усе це відносять до зовнішніх факторів.

До внутрішніх факторів, які зумовлюють емоційне вигорання у свою чергу можна віднести: відсутність задовільної оплати праці, робочі конфлікти, нездорова

атмосфера, тиск чи ізоляція у колективі, схильність до емоційної ригідності, інтенсивну інтеріоризацію (сприйняття та переживання) обставин професійної діяльності, слабку мотивацію емоційної віддачі у професійній діяльності, а також моральні дефекти.

Як впоратися з СЕВ? На вже відомому нам порталі, опублікували і результати того, як люди справляються з синдромом емоційного вигорання. 47% респондентів переконані, що зайняття улюбленою справою є найкращим способом для боротьби з СЕВ. 40% українців вважають, що тільки зміна роботи зможе допомогти позбутися синдрому емоційного вигорання. Інша частина опитуваних, які складають 30% переконані, що саме здоровий сон допоможе позбутися перевтоми та дискомфорту і знову почуватися здоровим. Кожен четвертий респондент думає, що ефективним методом боротьби з СЕВ є відпустка, а саме довготривалий відпочинок. На противагу їм 24% респондентів вважають, що на відпочинок не слід витрачати багато часу, достатньо провести вихідні у спокійній обстановці, без думок про роботу [9].

Давайте розглянемо, які з цих методів профілактики є дієвими, і які з них психологи радять спробувати при СЕВ [7].

1. Так, як емоційне вигорання — це передусім інтелектуальне, емоційне, соціальне і фізичне виснаження, психологи радять взяти перерву. Відпочинок потрібен всім, навіть якщо ви обожаєте свою роботу і щоранку прокидаєтеся з думками про неї. Повноцінна активна відпустка цілком може допомогти відпочити та набратися необхідної енергії.

2. Піклування про себе. Люди бувають дратівливі та несприйнятливі до хороших порад. Тому краще, якщо ви самостійно знайдете дієвий спосіб позбутися стресу на робочому місці за 5 хвилин. Для кожної людини існує різний спосіб. Це може бути: медитація або чашечка чаю чи кави. Когось заспокоює читання улюбленої книги, інших — улюблена композиція. Важливо, щоб ви прислухалися до власних відчуттів.

3. Займайтеся улюбленою справою: будучи на роботі ви весь час завантажені і можете почати страждати від СЕВ. Задня уникнення цього синдрому, почніть займатися приємним для вас. Щоб уникнути емоційного вигорання потрібно не лише уникати стресових ситуацій, а й уміти відновлювати свої сили та заряджатися енергією після важкого робочого дня або тижня.

4. Потрібно бути уважним. Коли людина перебуває у стресовому стані, головною проблемою є не сам факт переживання, а брак усвідомлення, що саме відбувається навколо неї і що стало причиною цього неспокою. З "холодною головою" у вас з'явиться час на роздуми та вирішення проблем.

5. Слідкуйте за сном: Якщо, ви порушите звичний вам і вашому тілу режим, ви будете почуватися виснаженим. Для вашого фізичного і емоційного здоров'я, просто необхідно давати своєму тілу та голові відпочивати. Здоровий сон — це запорука здорового тіла, тому відпочивайте щонайменше 7—8 годин.

6. Займайтеся спортом: Так, як одна з причин емоційного вигорання полягає у відсутності регулярних фізичних навантажень, потрібно займатися спортом. Не обов'язково відвідувати спортзал. Якщо у вас недо-

статньо часу, можете займатися спортом вдома, це може бути 5-ти хвилинна зарядка. Також фізичне навантаження може бути пов'язаним з вашим хобі, це може бути їзда на велосипеді, або прогулянка з сім'єю та друзями тощо. Так, як наше тіло звикає до будь-якої звички протягом 21 дня, тому займаючись стільки часу ваше тіло звикне і саме почне підганяти вас швидко закінчити роботу та зайнятися спортом.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Якщо ж ці методи профілактики вам не допомагають, тоді слід звернутися до фахівця, так як причини, що лежать в основі людського вигорання іноді досить важко зрозуміти без допомоги психолога. Не потрібно боятися звернутися по допомогу — це не є невдачею. Терапія — це спосіб саме підтримки вашого здорового духу. І потрібно пам'ятати, що емоційне вигорання є не лише ознакою стресу на робочому місці, а й можлива причина нових психологічних потреб.

Узагальнюючи вищесказане, можна зробити висновок, що СЕВ впливає на ефективність професійної діяльності викладачів. Від психологічного благополуччя викладача залежить як його діяльність, так й атмосфера у групі, відповідно, і ефективність навчальної діяльності студентів. Отже, вирішуючи проблему СЕВ саме викладачів ми можемо підвищити як продуктивність професійної діяльності викладача, і навчальної діяльності студента.

Підбиваючи підсумки, варто зазначити, що для того щоб уникнути зіткнення з проблемою емоційного вигорання, необхідно пам'ятати про своє здоров'я та вчасно реагувати на первинні прояви синдрому.

Література:

1. Водянка Л.Д., Тодорук С.І., Карп А.Г. Тайм-менеджмент як техніка планування робочого часу персоналу. *Економіка та держава*. 2020. № 7. С. 119—123.
2. Водянка Л.Д., Скуляк В.М., Сторцун К.М., Чуса Г.І. Трансформація трудового законодавства України в умовах коронакризи. *Економіка та держава*. 2021. № 6. С. 78—81.
3. Бойко В.В. Енергія емоцій у спілкуванні: погляд на себе та на інших. Тула, 1996. 154 с.
4. Синдром емоційного вигорання за Фрейденбергом. URL: https://psy-practice.com/publications/rabota-obshchestvo/sindrom_emotsiynogo_vigorannyasev/ (дата звернення 09.12.21).
5. Коцан І.Я., Ложкін Г.В., Мушкевич М.І. Психологія здоров'я людини. Луцьк: Вежа, 2011, 315 с.
6. Фрейденбергер Х. Дж. Емоційне вигорання. *Журнал соціальних питань*. 1974. №30. С. 159—165.
7. Маслач К. Професійне вигорання: як люди справляються. *Журнал Управління персоналом*. 2001. № 17. С. 31—35.
8. Емоційне вигорання чи втома?. URL: <https://ohoronapraci.kiev.ua/article/medicina-praci/emocijne-vigoranna-ci-vtoma> (дата звернення 09.12.21).
9. Емоційне вигорання: симптоми, профілактика та лікування. URL: <https://ehokor.com.ua/psihologiya/emotsiynne-vigorannya-na-roboti/> (дата звернення 09.01.22).

10. Емоційне вигорання на роботі. URL: <https://suspilne.media/7544-emocijne-vigoranna-na-roboti-8-sposobiv-vporatisa-z-sindromom/> (дата звернення 11.01.22).

11. Більше половини українців відчувають емоційне вигорання: URL: <https://grc.ua/> (дата звернення 19.12.21).

12. Жогно Ю.П. Психологічні особливості емоційного вигорання педагогів: дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07 / Південноукраїнський національний університет імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2009. 249 с.

References:

1. Vodianka, L., Todoruk, S. and Karp, A. (2020), "Time management as a personnel work planning technique", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 7, pp. 119—123.
 2. Vodianka, L., Skuliak, V., Stortsun, K. and Chusa, H. (2021), "Transformation of labor legislation of Ukraine in the conditions of coronacrisis", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 6, pp. 78—81.
 3. Bojko V. V. (1996), *Enerhiia emotsij u spilkuванні: pohliad na sebe ta na inshykh* [The energy of emotions in communication: a view of yourself and others], Filin, Tula, Russian.
 4. Website Psy-practice.com (2015), "Freidenberg's emotional burnout syndrome", available at: https://psy-practice.com/publications/rabota-obshchestvo/sindrom_emotsiynogo_vigorannyasev/ (Accessed 09 December 2021).
 5. Kotsan, I., Lozhkin, G. and Mushkevych M. (2011), *Psykhohohiia zdorov'ia liudyny* [Psychology of human health], Vezha, Lutsk, Ukraine.
 6. Freudenberger, H. (1974), "Staffburn-out", *Journal of Social Issues*. vol. 30, pp. 159—165.
 7. Maslach, K. (2001), "Professional burnout: how people cope", *Journal of Personnel Management*, vol. 17, pp. 31—35.
 8. *Naukovo vyrobnychyj zhurnal "Okhorona pratsi"* (2021), "Emotional burnout or fatigue?", available at: <https://ohoronapraci.kiev.ua/article/medicina-praci/emocijne-vigoranna-ci-vtoma> (Accessed 09 December 2021).
 9. The official site of Echocor Medical Center (2008), "Emotional burnout: symptoms, prevention and treatment", available at: <https://ehokor.com.ua/psihologiya/emotsiynne-vigorannya-na-roboti/> (Accessed 09 January 2022).
 10. *Suspil'ne movlennia Ukrainy* (2020), "Emotional burnout at work", available at: <https://suspilne.media/7544-emocijne-vigoranna-na-roboti-8-sposobiv-vporatisa-z-sindromom/> (Accessed 11 January 2022).
 11. International personnel portal (2016), "More than half of Ukrainians experience emotional burnout", available at: <https://grc.ua/article/20397> (Accessed 19 December 2021).
 12. Zhogno, Y. (2009), "Psychological features of emotional burnout of teachers", Abstract of Phd. dissertation, Pedagogical and age psychology, KD Ushinsky South Ukrainian National Pedagogical University, Odessa, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 26.01.2022 р.*

Т. Ю. Прымак,

к. ф.-м. н., доцент кафедри туристичного та готельного бізнесу,

Національний університет харчових технологій, м. Київ

ORCID ID: 0000-0003-0682-8717

Я. П. Тиш,

студентка магістратури факультету готельно-ресторанного та туристичного бізнесу,

Національний університет харчових технологій, м. Київ

ORCID ID: 0000-0001-8022-0676

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.3.54

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ МІСТА ЖИТОМИР

Т. Прымак,

PhD in Physico-Mathematical Sciences, Associate Professor of the Department of Tourism and Hotel Business, National University of Food Technologies, Kyiv

Ya. Tysh,

Master's student of the Department of Hotel-Restaurant and Tourism Business, National University of Food Technologies, Kyiv

EVALUATION OF EFFICIENCY OF ZHYTOMYR TOURISM INFRASTRUCTURE

У статті досліджується структура туристичної інфраструктури на прикладі міста Житомир. Визначено, що місто не є мономістом, володіє туристичними ресурсами і має потенціал для розвитку туризму. Аналіз туристичної інфраструктури показав її недосконалість та обмежений ресурс, хоча треба зазначити, місто має хорошу транспортну доступність. Туристичні ресурси разом з туристичною інфраструктурою залучені українськими туроператорами при формуванні туристичного продукту, але попит на них невеликий, що підтверджує відсутність міста в рейтингах туристичних дестинацій України. Ситуація ускладнюється низьким рівнем інформованості жителів міста про його туристичний потенціал. Попри наявність у місті музею космонавтики, давньої історії міста та інших чинників, мешканці Житомира не вважають своє місто унікальним. Запропоновано застосувати кластерний підхід до удосконалення туристичної інфраструктури, а також напрями підвищення ефективності її використання, зокрема, шляхом розробки туристичної навігації та мобільного туристичного додатку.

The article examines the structure of tourist infrastructure on the example of the city of Zhytomyr. It is determined that the town is not a mono-city, it has tourist resources and the potential for tourism development. At the same time, the availability of tourist resources does not guarantee the development of tourism in the destination. The town is able to benefit from the existing tourist potential only together with the created tourist infrastructure. The analysis of the tourist infrastructure showed its imperfection and limited resources. However, in general, the majority of accommodation facilities are located close to Zhytomyr tourist locations, which increases their attractiveness to potential tourists. Also, the town has good transport accessibility. For organized tourists, the most attractive locations are the Museum of Astronautics. S. Korolyova; Gagarin Park; Castle Hill Park. Tourist resources together with the tourist infrastructure are involved by Ukrainian tour operators in the formation of the tourism product. But the demand for resources is not big, and the lack of the town in the rankings of tourist destinations in Ukraine confirms this. The situation is complicated by the low level of awareness of city residents about its tourism potential. Despite the presence of a museum of cosmonautics, ancient history of the city and other factors, the residents of Zhytomyr do not consider that their town is unique. Local authorities are working to address this issue through the Zhytomyr Regional Tourist Information Center, established to promote and to realize the tourism potential of Zhytomyr Region. But in order to create a favorable business environment for tourism development in the destination, to attract investment and create a positive image, it is necessary to create an

effective regulatory policy to optimize the activities of regional tourism authorities. It is proposed to create a tourist cluster in the town of Zhytomyr for the systematic solution of the tasks. Also, the way of improving the efficiency of tourist infrastructure using is the improvement of tourist navigation and the development of a mobile tourist application. This will simplify the search for interesting objects and show attractive tourist places in Zhytomyr to the citizens.

Ключові слова: туристична інфраструктура, туристичні ресурси, готель, транспортна інфраструктура, кластер.

Key words: tourism infrastructure, tourism resources, hotel, transport infrastructure, cluster.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Пропорційна залежність ролі туристичного бізнесу у соціально-економічному зростанні сучасного суспільства не викликає сумніву. Зважаючи на це, навіть у тих країнах, де він ще не посів домінуючого місця в структурі дозвілля, а це стосується і сьогоденної України, туризм привертає до себе увагу як та ланка економічної діяльності, котра здатна забезпечити значний і суттєвий господарський, фінансовий та соціальний ефект. Саме з цієї причини досить актуальним у науковому плані є дослідження феномена інфраструктури туризму, його соціально-економічних чинників, з метою з'ясування шляхів та способів подальшого розвитку та удосконалення індустрії туризму, збагачення її соціокультурного змісту та досягнення високого рівня соціально-економічної ефективності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням розвитку туристичної інфраструктури на різних територіях приділяють увагу у своїх роботах такі вітчизняні автори: Герасименко В.Г., Рутинський М.Й., Собкевич О.Д., Сонько С.П. [1—4] та інші. Проте структура туристичної інфраструктури, її вплив на розвиток туризму диференціюється залежно від туристичної дестинації, що доводить актуальність дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в оцінюванні туристично інфраструктури міста Житомир та визначенні перспектив її розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Житомир — обласний адміністративний, економічний та культурний центр, місто обласного значення. Житомир не є мономістом, в якому економіка залежить від одного підприємства, або підприємств однієї галузі. Відтак є резерви для створення нових робочих місць / посад на підприємствах різних видів економічної діяльності і в перспективі позиціонування як "розумне місто", завдяки: розвитку економіки, зокрема її третинного сектору — сфери послуг; ефективному менеджменту; інвестиціям у людський капітал; запровадженню креативної індустрії [5].

Оскільки туристична інфраструктура міста ґрунтується на туристичних ресурсах, і саме наявність останніх є стимулюючим чинником її формування та постійного удосконалення, то варто оцінити природні

та історико-культурні ресурси міста Житомир. До складу природно-заповідного фонду Житомира входять такі найбільш атрактивні об'єкти: парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення ім. Ю. Гагаріна; геологічна пам'ятка природи місцевого значення Скеля "Голова Чацького", геологічна пам'ятка природи місцевого значення Скеля "Чотири брати". Щодо історико-культурної спадщини, то місто Житомир внесено до Державного реєстру історичних міст України. На території міста розташовані численні пам'ятки культурної спадщини, з яких 11 пам'яток національного значення та 168 пам'яток місцевого значення. Туристичні об'єкти та атрактори Житомира мають привабливість для туристів, оскільки деякі з них відзначаються рідкісними колекціями та характеризуються унікальністю.

Серед нових туристичних об'єктів міста варто визначити Приватний музей старовинного інструменту "Ремісничий двір" (вул. Богдана Хмельницького, 42). "Ремісничий Двір" — історичний музей старовинного інструменту, який існує вже більше 20-ти років, аналогів якому ще немає в Україні. У спеціальних павільйонах та облаштованих музейних зонах "Ремісничого двору" можна не лише оглянути кілька тисяч експонатів, але й дізнатися про історію кожного з них, сферу його використання і потримати в руках інструмент минулого чи навіть позаминулого сторіччя [6].

Також варто загадати про Gnatyuk Art Center (вул. Велика Бердичівська, 24) — це найбільший арт-простір Житомира, площа якого — 550 м². Саме тут все частіше проводяться наймасштабніші творчі вечори, виставки, відбуваються презентації та зустрічі однодумців з усієї області. Дуже важливим є те, що практично на всі ці події вхід є абсолютно вільним, і потрапити на будь-який захід може кожен охочий [7].

Таким чином, місто Житомир має туристичні ресурси, достатні для залучення потенційних туристів. Водночас наявність туристичних ресурсів не гарантує розвиток туризму в дестинації. Тільки разом зі створеною туристичною інфраструктурою місто спроможне отримати ефект від наявного туристичного потенціалу. Відповідно, зробимо аналіз туристичної інфраструктури, перш за все, закладів розміщення і харчування туристів. Оцінюючи просторове розташування готелів та готельних комплексів, слід відзначити таке: 4 готелі розташовані в центральній частині міста (готелі "Reikartz Житомир", "Україна", "Гайки", "Гостинний двір"; 2 готелі ("Домашній", "Королівська бочка") неподалік

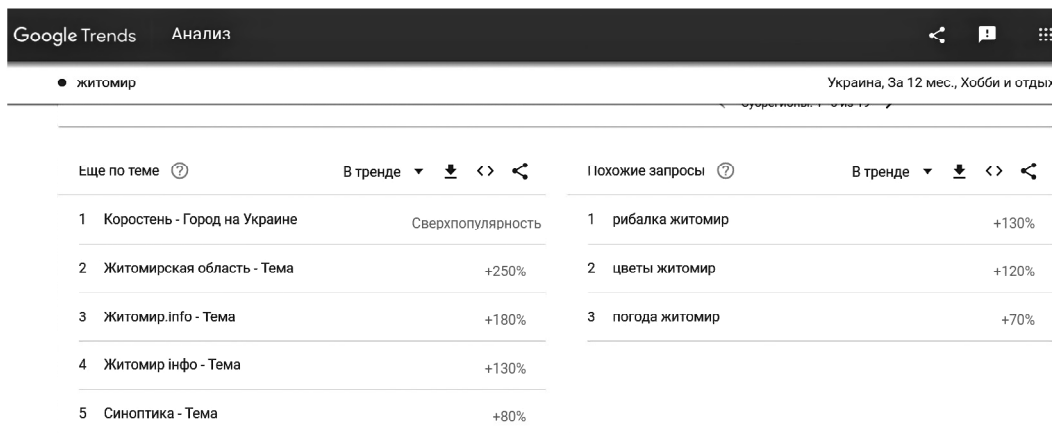

Рис. 1. Найбільш популярні пошукові запити про Житомир в Google

Джерело: результати в Google Trends.

р. Тетерів у південно-західній та південно-східній частинах міста відповідно; 3 готелі знаходяться на перетині транспортних артерій міста: просп. Незалежності та вул. Перемоги; 2 готелі розташовані на півночі ("Хвиля", "Золоте руно"); 1 готель ("Петроград") знаходиться на північному сході; 4 готелі знаходяться в сусідніх з Житомиром населених пунктах [5]. Готелі міста Житомир можна розбити на дві групи. Перша група розташована у центрі міста, орієнтується на туристів, для яких є дуже важливим транспортна доступність і конкурують один з одним. Друга група розташована на межі території міста і орієнтована на інший тип туриста. В цілому більшість закладів розміщення туристів розміщено близько до визначних місць міста Житомир, що підвищує їх привабливість для потенційних туристів. Готельна база є різноманітною, але ємність готельного господарства не відповідає перспективам розвитку туризму в м. Житомир.

Наступним кроком є дослідження закладів ресторанного господарства. В місті Житомир нараховується 32 заклади ресторанного господарства, представлені ресторанами, кафе, їдальнями. Для визначення кращих з них на думку споживачів, звернемося до сайту TripAdvisor [8]. Згідно із сайтом, 5 найкращих ресторанів, на думку споживачів, відповідно виглядає таким чином: 1. Lila Hinkalna. 2. Pleasantville BBQ PUB. 3. Фа-милия. 4. Varenichna Zhitomirski Stravi. 5. Кафе Львовская Мастерская шоколада. Серед вказаних у списку ресторанів переважає українська, європейська та японська кухні.

Важливою складовою туристичної інфраструктури є транспортна доступність. Житомир — великий транспортний вузол України, головною особливістю якого є безпосередня близькість до міста Києва: відстань до столиці залізницею складає 165 км, автомобільними шляхами — 131 км (близько 1 год 35 хв їзди). Він знаходиться на важливому історичному шляху з Києва на захід — Брест-Литовському. Тепер це дорога європейського значення Київ — Варшава. Крізь місто також проходить дорога Мінськ — Ізмаїл. Одна з найважливіших конкурентних переваг Житомира полягає у тому, що він розташований на лінії майбутнього III пан'європейського автомобільного транспортного коридору, який повинен поєднати п'ять країн — Іспанію, Францію, Німеччину, Польщу та Україну [5].

Треба зазначити, що наразі Управління транспорту та зв'язку м. Житомир виконує 2 цільові програми. "Програма розвитку міського електротранспорту" передбачає оновлення трамвайної та тролейбусної інфраструктури, придбання тролейбусів. Місто стало першим в Україні і навіть одним із перших у Європі, де в муніципальному транспорті запровадили валідатори і термінали для безготівкового розрахунку за квитки. Міський транспорт обладнали GPS-трекерами. На сучасних зупинках з'явилися табло з інформацією про час прибуття комунальних автобусів і тролейбусів. Приватних перевізників також зобов'язали встановити GPS-трекери [9].

Таким чином, у місті створена певна туристична інфраструктура. Висновки про ефективність її використання туристами можна зробити завдяки оцінці її залучення в туристичну діяльність. Якщо розглядати рівень залучення туристичних ресурсів та відповідно туристичної інфраструктури Житомира в організованій туризм, то результати дослідження туроператорів України показали, що місто присутнє в їхніх туристичних маршрутах. Згадування Житомир можна знайти на офіційних сайтах провідних туроператорів України, які спеціалізуються на внутрішній туризм: "Kraina UA", "Відвідай", "Anga Travel" [10]. Найчастіше туроператори України включають Житомир як один з пунктів маршруту, хоча менеджери туроператора "ТамТур" розробили програму туру, орієнтовану тільки на відвідування міста Житомир [11].

Якщо аналізувати неорганізований туризм, то згідно з даними, отриманими завдяки Google Trend, пошук про Житомир як туристичне місто не є в трендах (рис. 1).

Водночас туризм у Житомирі насправді є. З п'ятниці та протягом уїк-енду у місті спостерігається велика кількість автовок з київськими номерами. Кияни та інші іногородні зупиняються в житомирських ресторанах (у тому числі й замських, де є невеликі готелі), щоб відсвяткувати день народження, зустрітися з друзями, відпочити на природі та заощадити. Співвідношення ціна-якість цілком влаштовує киян.

Якщо аналізувати атрактивність туристичних об'єктів, то, на думку користувачів TripAdvisor, найпопулярніші розваги для дітей у місті Житомир це: музей космонавтики ім. С. Корольова; Гагаринський парк; парк Замкової гори. Також, на думку користувачів TripAdvisor,

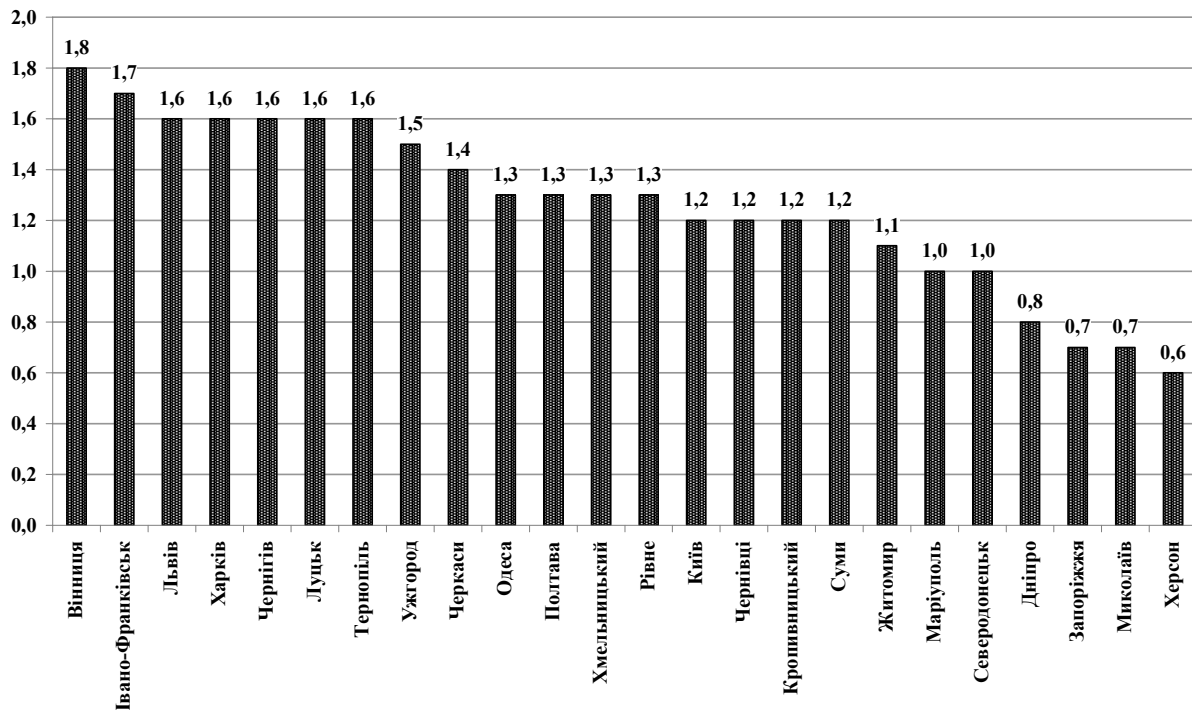

Рис. 2. Емоційне сприйняття краси обласних центрів місцевими жителями

Джерело: [13].

найкращі пам'ятки Житомира це: музей космонавтики ім. С. Корольова, Гагаринський парк, Спасо-Преображенський собор, Житомирський музей природи, парк Замкової гори. Музей космонавтики є лідером за рейтингом та кількістю вподобань серед користувачів Google Maps, найкращими розвагами на відкритому повітрі є Гагаринський парк, парк Замкової гори, скалодром, контактний зоопарк МультиЗоо [12]. Останні інфраструктурні об'єкти активно залучають не тільки місцевих жителів, але й туристів.

Важливим індикатором розвитку інфраструктури міста і багатства туристичного потенціалу є думка місцевих мешканців міста Житомир. Вони є головними амбасадорами розвитку міського туризму. Це пов'язано з тим, що в неорганізованому туризмі наразі надається перевага саме екскурсійним подорожам, на які спрямований туристичний потенціал міста. Для неорганізованих туристів основним джерелом інформації є місцеві мешканці. В цьому аспекті важливим є результати всеукраїнського муніципального опитування у 24 обласних центрах України, проведеного Міжнародним республіканським інститутом (MPI) в Україні спільно з Соціологічною групою "Рейтинг" у період з 12 травня по 3 червня 2021 року. Опитування проводились шляхом особистих інтерв'ю у будинках 19 196 постійних жителів України віком від 18 років і старше [13]. Згідно з результатами цього дослідження видно, що, наприклад, мешканці в переважній більшості не вважають Житомир красивим містом (рис. 2).

Більш того, згідно з рисунком 3, попри наявність в місті музею космонавтики, давньої історії міста та інших чинників, мешканці Житомира не вважають своє місто унікальним.

Отримані результати опитування доводять наявність проблем в інформаційному підкріпленні туристичних ресурсів. Тобто Житомир залучений в туристичну діяль-

ність, що доводять програми турів українських туроператорів. Також місто відвідують неорганізовані індивідуальні туристи, але не так масово, як відомі туристичні центри України, що дозволяє стверджувати про потенціал розвитку туризму в місті. Однак треба проводити активну інформаційну кампанію по корегуванню іміджа міста.

Наразі місцева влада робить деякі кроки в цьому напрямі. В місті діє Житомирський обласний інформаційний туристичний центр, створений для сприяння та реалізації туристичного потенціалу Житомирщини, який є основною ланкою між усіма групами інтересів: учасниками розбудови туристичної інфраструктури, обласною владою, громадою та відвідувачами міста. З метою популяризації міста Житомир місцевою владою зроблено ребрендинг логотипу міста. В результаті відкритого збору ініціатив "Місто, яким бачиш його ти" Житомир у 2021 р. отримав власний логотип. Варіант, поданий рекламною агенцією "Doris Advertising", прийняли як офіційний. Це графічний знак, геометрія якого базується на суміщенні форм літери Ж та широко розповсюдженого елемента поліського орнаменту [14]. Поява у Житомира логотипа стане додатковим стимулом до підвищення його візуальної культури та основою для розвитку сильного бренду міста. Вже зараз адміністрація міста активно впроваджує логотип міста в логотипи установ.

Попри позитивні тенденції розвитку сфери туризму та індустрії гостинності, сильні сторони та можливості Житомирської міської територіальної громади, конкурентоспроможність її туристичного продукту залишається низькою, що зумовлює недостатню кількість туристів (зокрема, в міжсезоння), малий розмір надходжень від галузі до бюджету Житомирської міської територіальної громади та інвестицій у галузь. Причиною ж є неформованість туристичного продукту та його недостат-

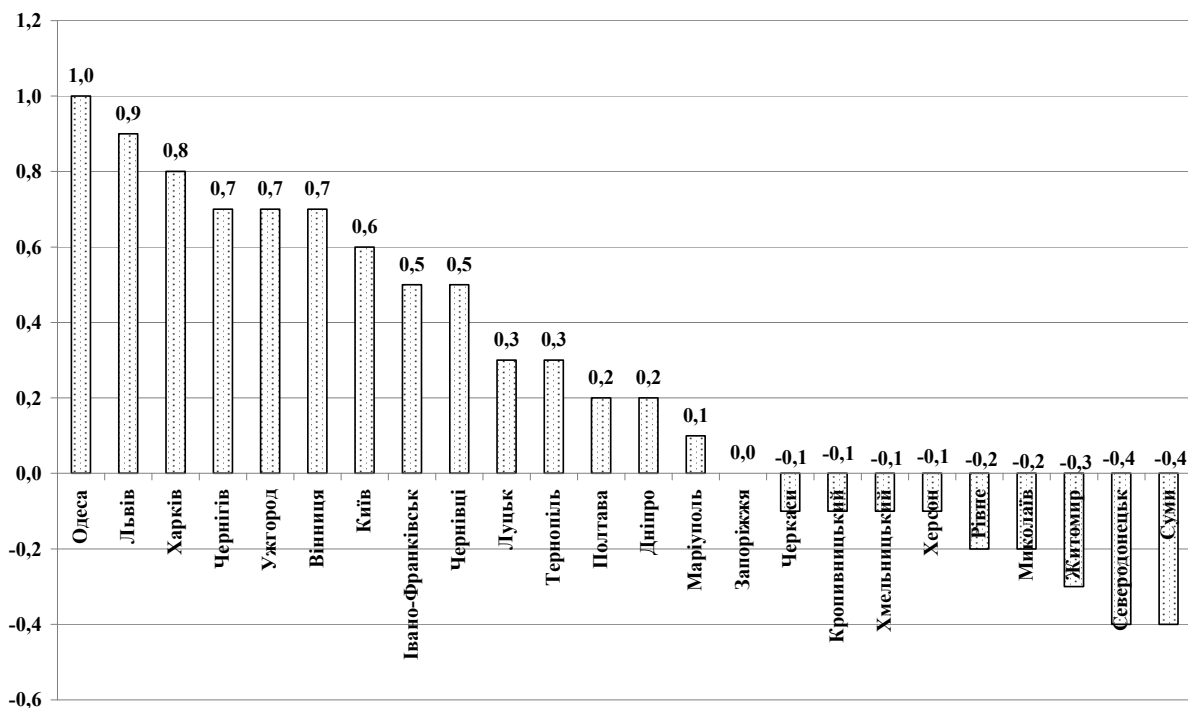

Рис. 3. Емоційне сприйняття унікальності обласних центрів місцевими жителями

Джерело: [13].

ня промоція, відсутні або неналежного стану елементи туристичної інфраструктури, рівень сервісу, забезпеченість кадрами та координації дій влади, бізнесу та громадських організацій.

Одною з можливостей для системного вирішення поставлених задач є пропозиція створити туристичний кластер у місті Житомир. Світовий довід свідчить, що кластерний підхід організації туристичної діяльності в регіоні сприяє створенню та просуванню конкурентоспроможного туристичного продукту на національному та міжнародному рівнях, підвищує та стимулює продуктивність роботи промисловості та інших суміжних із туризмом сфер, створюючи умови для залучення інноваційних технологій для виробництва конкурентоспроможних товарів і послуг туристичного призначення, а також має здатність стимулювати ефективну співпрацю між державним та приватним сектором на основі державно-приватного партнерства.

Деякі з цих напрямів можна реалізувати в найближчий перспективі. Першим заходом пропонується створення системи туристичної навігації у місті, в т.ч. організація виготовлення та встановлення туристичних вказівників (туристичних стовпів-показчиків, показчиків різних напрямків, туристичних картосхем, дошок туристичної інформації, інформаційних білбордів та сітілайтів, інші). Це спростить пошук цікавих об'єктів та покаже містянам привабливі туристичні місця в Житомирі. Наступною пропозицією є створення туристичних візиток. Всі в Україні знають про житомирське морозиво, житомирські шкарпетки, житомирську горілку. Можна це використовувати у просуванні міста.

Проблемою залишається низький рівень поінформованості про існуючий туристичний потенціал міста. Навіть місцеві мешканці не відчувають унікальності свого міста. Цю проблему можна частково вирішити шляхом використання новітніх інформаційних технологій.

Більшість туристів, які відвідують місто, — неорганізовані, тобто не використовують послуги туристичних операторів. Джерелом інформації для них виступають різні джерела. Більш того, при пошуку інформації про туристичні можливості міста вони часто не знаходять цікаву потрібну інформацію і тому роблять вибір на користь інших дестинацій. Важливо, щоб інформація була зібрана в одному місці, викладена цікаво, послідовно. Така ситуація спонукає до розробки мобільного додатку, який би акумулював всю необхідну інформацію і забезпечував комфортний доступ до неї. Для роботи додатку необхідно розробити серверну частину, на якій будуть розміщуватись всі локації з геомітками та реалізовано наступні практичні інструменти для туристів: інструмент побудови маршруту; додавання нових локацій та відгуків про них користувачем або адміністратором через веб сайт; додавання нових геоміток з новими заходами, що проводяться; інструмент, який пропонує різні маршрути користувачу, в залежності від типу транспорту та вільного часу; систему рейтингу відвідування локацій.

ВИСНОВКИ

Таким чином, Житомир є одним з міст України, яке має туристичну привабливість, у місті створено туристичну інфраструктуру, але рівень її не відповідає перспективам розвитку туризму. Так, наприклад, готельна база хоча і є різноманітною, але ємність готельного господарства відповідає тільки сучасному стану розвитку туризму в м. Житомир. Якщо розглядати рівень залучення туристичних ресурсів та відповідно туристичної інфраструктури міста Житомир в організований туризм, то результат дослідження туроператорів України показав, що Житомир присутній в деяких їхніх туристичних маршрутах. Водночас туристичний потенціал наразі не є конкурентоспроможним. Місто Житомир відсутнє у

рейтингу туристичних міст України, а результати опитування серед мешканців міста показують, що вони не обізнані про туристичний потенціал міста. Для створення сприятливого бізнес-середовища розвитку туризму у регіоні, залучення інвестицій та формування його позитивного іміджу необхідна ефективна регуляторна політика щодо оптимізації діяльності регіональних органів управління туризмом, створення відповідних дорадчих органів, громадських інститутів, туристичних кластерів для реалізації інвестиційних проєктів і просування туристичних можливостей дестинацій.

Література:

1. Герасименко В.Г. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону: монографія. Одеса: ОНЕУ, 2016. 262 с.
2. Рутинський М.Й., Стецюк О.В. Туристичний комплекс Карпатського регіону України: монографія. Чернівці: Книги — XXI, 2015. 440 с.
3. Собкевич О.Д., Ємельянова О. Реалізація потенціалу транспортної інфраструктури України в стратегії посткризового економічного розвитку. К.: НІСД, 2016. 37 с.
4. Сосько С.П., Скринько М.М. Інфраструктура в умовах транзитивної економіки: монографія. Харків: Екограф, 2015. 256 с.
5. Житомир: паспорт міста 2020. URL: <https://2030.zhitomir.ua/upload/iblock/62b/62b30d796a58156de27825cd186b0da2.pdf> (дата звернення: 18.01.2022).
6. Приватний музей старовинного інструменту "Ремісничий двір". URL: <http://tic.zt.ua/shcho-podyvytyts/mystetsko-kulturni-zaklady/zhytomyrskiyi-raion-mystetsko-kulturni/93-pryvatnyi-muzei-starovynnoho-instrumentu-remisnychy-dvir> (дата звернення: 18.01.2022).
7. Gnatyuk Art Center. URL: <http://tic.zt.ua/shcho-podyvytyts/mystetsko-kulturni-zaklady/zhytomyrskiyi-raion-mystetsko-kulturni/83-gnatyuk-art-center> (дата звернення: 18.01.2022).
8. Ресторани Житомира. URL: https://www.tripadvisor.ru/Restaurants-g298050-Zhytomyr_Zhytomyr_Oblast.html (дата звернення: 18.01.2022).
9. Транспортна еволюція Житомира: досвід для інших міст. URL: <https://cutt.ly/AU3JJTV> (дата звернення: 18.01.2022).
10. Тури в Житомир. URL: <https://anga.ua/city/zhitomir.html> (дата звернення: 18.01.2022).
11. Автобусний тур "Житомирські скарби". URL: <https://tamtour.com.ua/tur-do-zhytomyra> (дата звернення: 18.01.2022).
12. Розваги в Житомирі. URL: https://www.tripadvisor.ru/Attractions-g298050-Activities-c56-Zhytomyr_Zhytomyr_Oblast.html (дата звернення: 18.01.2022).
13. Сьоме всеукраїнське муніципальне опитування: мешканці міст задоволені місцевим самоврядуванням. URL: <https://iri.org.ua/survey/some-vseukrayinske-munitsypalne-opytuvannya-meshkantsi-mist-zadovoleni-mistsevym> (дата звернення: 18.01.2022).
14. У Житомира з'явився офіційний логотип. URL: <https://inspired.com.ua/creative/zhytomyr-logo/> (дата звернення: 18.01.2022).

References:

1. Herasymenko, V. H. (2016) Otsinka turystychno-rekreatsijnoho potentsialu rehionu: monohrafiia [Assessment of tourist and recreational potential of the region: monograph], ONEU, Odesa, Ukraine.
 2. Rutyn's'kyj, M. J. and Stetsiuk, O. V. (2015), Turystrychnyj kompleks Karpats'koho rehionu Ukrainy: Monohrafiia [Tourist complex of the Carpathian region of Ukraine: Monograph], Knyhy — XXI, Chernivtsi, Ukraine.
 3. Sobkevych, O.D. Yemelianova O. (2016), Realizatsiia potentsialu transportnoi infrastruktury Ukrainy v stratehii postkryzovoho ekonomichnoho rozvytku [Realization of the potential of the transport infrastructure of Ukraine in the strategy of post-crisis economic development], NISD, Kyiv, Ukraine.
 4. Son'ko, S. P. and Skryn'ko, M. M. (2015), Infrastruktura v umovakh tranzytivnoi ekonomiky: monohrafiia [Infrastructure in a transitive economy: monograph], Ekohraf, Kharkiv, Ukraine.
 5. The Official Site of Project "Integrated Urban Development in Ukraine" (2022), "Zhytomyr: passport of the town 2020", available at: <https://2030.zhitomir.ua/upload/iblock/62b/62b30d796a58156de27825cd186b0da2.pdf> (Accessed 18 January 2022).
 6. The official site of Zhytomyr Regional Tourist Information Center (2022), "Private Museum of Ancient Instruments "Craft Yard"", available at: <http://tic.zt.ua/shcho-podyvytyts/mystetsko-kulturni-zaklady/zhytomyrskiyi-raion-mystetsko-kulturni/93-pryvatnyi-muzei-starovynnoho-instrumentu-remisnychy-dvir>. (Accessed 18 January 2022).
 7. The official site of Zhytomyr Regional Tourist Information Center (2022), "Gnatyuk Art Center", available at: <http://tic.zt.ua/shcho-podyvytyts/mystetsko-kulturni-zaklady/zhytomyrskiyi-raion-mystetsko-kulturni/83-gnatyuk-art-center> (Accessed 18 January 2022).
 8. TripAdvisor (2022), "Restaurants in Zhytomyr", available at: https://www.tripadvisor.ru/Restaurants-g298050-Zhytomyr_Zhytomyr_Oblast.html (Accessed 18 January 2022).
 9. Deutsche Welle Ukraine (2019), "Transport evolution of Zhytomyr: experience for other cities", available at: <https://cutt.ly/AU3JJTV> (Accessed 18 January 2022).
 10. The official site of Anga Travel (2021), "Tours in Zhytomyr", available at: <https://anga.ua/city/zhitomir.html> (Accessed 18 January 2022).
 11. The official site of Tamtour (2021), "Zhytomyr Treasures" Bus Tour, available at: <https://tamtour.com.ua/tur-do-zhytomyra> (Accessed 18 January 2022).
 12. TripAdvisor (2022), "Entertainment in Zhytomyr", available at: https://www.tripadvisor.ru/Attractions-g298050-Activities-c56-Zhytomyr_Zhytomyr_Oblast.html (Accessed 18 January 2022).
 13. The official site of International Republican Institute (2021), "Seventh All-Ukrainian Municipal Survey: City Residents Satisfied with Local Self-Government", available at: <https://iri.org.ua/survey/some-vseukrayinske-munitsypalne-opytuvannya-meshkantsi-mist-zadovoleni-mistsevym> (Accessed 18 January 2022).
 14. Inspired Media (2021), "Zhytomyr has an official logo", available at: <https://inspired.com.ua/creative/zhytomyr-logo/> (Accessed 18 January 2022).
- Стаття надійшла до редакції 25.01.2022 р.*

Ю. А. Швед,
директор відділу консультування з питань корпоративних угод RSM Canada, Калгарі,
здобувач освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю
051 "Економіка", Київський національний торговельно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0002-6977-2709

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.3.60

ФУНКЦІЇ РАДИ ДИРЕКТОРІВ ТА НАГЛЯДОВОЇ РАДИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ КОРПОРАТИВНИХ УГОД ЗІ ЗЛИТТЯ ТА ПОГЛИНАННЯ

Yu. Shved,
Transaction Advisory Services Director, RSM Canada, Calgary, Candidate for a degree,
Department of Economics and Competition Policy, Kyiv National University of Trade and Economics

AUTHORITY OF THE BOARDS OF DIRECTORS AND THE SUPERVISORY BOARDS IN MERGERS AND ACQUISITIONS

У статті наведено огляд основних трендів у сучасній світовій економіці, які визначають збільшення ролі незалежних наглядових рад як інструменту контролю дотримання інтересів акціонерів і консультаційної підтримки діяльності керівництва підприємства, у тому числі при проведенні угод зі злиття і поглинання. Підкреслено різницю у підходах до формування одно- та дворівневих рад директорів із незалежними директорами та окремих рад директорів і наглядових рад, відповідно, у різних країнах світу, та наведено приклад досліджень, які підтверджують позитивний вплив незалежності рад директорів на оцінку ринком вартості компанії після оголошення угод про придбання інших підприємств. Окрім того, узагальнено кращі практики щодо розподілу обов'язків між керівництвом підприємства та незалежними радами директорів у процесі здійснення угод зі злиттів та поглинань. Окреслено основні напрями подальших досліджень з цієї тематики.

The article provides an overview of the key trends in the modern world economy, which determine the increasing role of independent supervisory boards as a monitoring tool for compliance with shareholder interests and a mean of advisory support to the companies' management, in mergers and acquisitions in particular. This is driven by a few factors including increase of the number of the listed companies and number of investment instruments available to the general public and professional investors. Other drivers include economy digitalization, going speed and complexity of the technology processes which require broad industry and country expertise not always available for the management, and this the area where the experience of supervisory board members may be of help, especially in the sectors or 'new economy' and highly specialized industries. Also, impact of Environmental, Social and Governance considerations on the mergers and acquisitions worldwide is highlighted, as well as its importance in driving requirements for ESG reporting, which is a relatively new economic category, but already a critical component of the modern business environment, and introduction of independent supervisory boards (or non-executive members of the boards of directors) which contribute into the businesses' compliance with the ESG requirements. The differences in approaches to the formation of one- and two-tier boards of directors with independent

directors and individual boards of directors and supervisory boards, respectively, in different countries are highlighted together with an overview of the origins of these differences, in particular two tier model rooted in the business practices of Netherlands in XVII century and legislatively formalized for the first time in Germany in mid-XIX century; examples of research confirming the positive impact of board independence on the companies' market valuation are provided. An overview of the key documents summarizing best practices in corporate governance (those developed by OECD inter alia) is provided. In addition, best practices on the split of responsibilities between the companies' management and independent boards of directors during mergers and acquisitions execution are summarized based on the recommendations of CPA Canada. The key directions of further research on this topic are outlined.

Ключові слова: корпоративне управління, рада директорів, наглядова рада, корпоративні злиття та поглинання, незалежні / невиконавчі директори.

Key words: corporate governance, board of directors, supervisory board, mergers and acquisitions, independent / non-executive directors.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Значення наглядової ради для дотримання інтересів акціонерів та інших стейкхолдерів підприємств зростає в усьому світі як результат дії декількох факторів. Передусім з кожним роком збільшується кількість публічних підприємств і росте різноманіття інвестиційних інструментів, які у свою чергу стимулюють економічних агентів до виходу на ринок інвестицій, розкриття інформації про їх роботу, а також формування відділів для роботи з інвесторами та незалежних наглядових рад для підкреслення транспарентності своєї діяльності і опосередковано — забезпечення вищої капіталізації бізнесу.

Окрім того, поглиблення цифровізації економіки, пришвидшення та ускладнення виробничих процесів, необхідність швидкого реагування на нові економічні та технологічні виклики та прийняття нестандартних рішень із стратегічного управління вимагає глибокої, а часом і унікальної експертизи, яка потребує досвіду роботи в різних секторах, країнах, знайомства з широким набором управлінських методів, що не обов'язково входить до компетенції керівництва підприємства, особливо у секторах "нової економіки" і вузькоспеціалізованих галузях; відповідно, ради директорів та / чи наглядові ради, які складаються з таких експертів, можуть забезпечити як таку консультативну підтримку менеджменту, так і дотримання інтересів акціонерів, їх захисту від рішень, які можуть мати характер швидкого реагування на існуючі виклики і не мати стратегічної виваженості, а в результаті призвести до негативних наслідків у майбутньому.

Нарешті, фактори ESG (Environmental, Social, and Governance) набувають все більшого значення при прийнятті економічних рішень, у тому числі й рішень про інвестування. Наприклад, формуються інвестиційні фонди, які фокусуються на інвестиціях виключно у галузі і компанії, які дотримуються високих міжнародних стандартів ESG (наприклад, узагальнених Sustainability

Accounting Standards Board чи Global Reporting Initiative) [1]; індустрія звітування та аудиту дотримання ESG стандартів сформувалася лише на початку XXI ст., але вже довела свою важливість як обов'язковий елемент сучасної економіки. Це створює новий імпульс для розвитку інституту наглядових рад як інструменту впровадження таких стандартів.

Усі вказані обставини є не тільки факторами росту важливості ролі наглядових рад загалом, але і їх функцій у царині здійснення компаніями не тільки органічного, але і неорганічного зростання, тобто розробки і реалізації інвестиційної стратегії, концентрації капіталу, проведення угод зі злиття та поглинання інших бізнесів, чи дивестиції непрофільних та низькоприбуткових напрямів. Наглядові ради покликані забезпечити дотримання інтересів акціонерів в цій важливій сфері, а оскільки кількість, складність і швидкість таких угод постійно зростає, з'являється і необхідність у постійному пероосмісленні і дослідженні відповідних функцій, їх балансування зі сферою відповідальності керівництва підприємства, оцінки ефективності роботи наглядових рад, а також і розробки нових механізмів і підходів до їх ефективного залучення як у розробку і затвердження стратегій неорганічного зростання, так і виконання конкретних угод.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання впливу принципів корпоративного управління на результати роботи і зокрема підвищення конкурентоспроможності корпорацій, а також і відповідного впливу діяльності незалежних рад директорів та наглядових рад вивчаються в роботах ряду українських та іноземних дослідників: М. Дженсена, В. Меклінга [2], Ю. Уманціва [3; 4], Т. Момот [5], А. Котова, Л. Мозгової, В. Іванієнко [6]. Спроби оцінки впливу рівня незалежності керівництва та рад директорів на капіталізацію компаній після оголошення придбань інших

Рис. 1. Розподіл обов'язків керівництва підприємства та ради директорів за етапами процесу злиттів та поглинань

Джерело: [14].

підприємств роблять Р. Масуліс [7] та А. Чадам [8]. Окрім того, зважаючи на велике практичне значення такої проблематики, міжнародні консалтингові фірми приділяють велику увагу розробці рекомендацій щодо впровадження ефективних механізмів діяльності наглядових рад (наприклад огляд компанії Protiviti [9]). Слід однак відмітити, що більшість таких робіт робить акцент або на вивченні окремих аспектів впливу структури рад директорів / наглядових рад на оцінку вартості підприємства після придбання інших підприємств, або на аналізі ефективності структури таких рад, не проводячи комплексний аналіз розподілу обов'язків рад директорів з керівництвом підприємства з такого спеціалізованого питання, як злиття і поглинання.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вивчення функціоналу наглядових рад щодо процесів злиття та поглинання та напрямків його вдосконалення потребує міждисциплінарного підходу, з фокусом на правових та економічних аспектах, задля вироблення оптимального балансу достатності такого функціоналу для підтримки управлінської команди і його ефективності з точки зору дотримання інтересів акціонерів. Ця стаття є спробою окреслення кращих практик рекомендованих міжнародними та регіональними фаховими організаціями щодо підходів до розподілу обов'язків наглядової ради і керівництва підприємств, визначення методів оцінки ефективності роботи наглядових рад, а також напрямів подальшого дослідження з цієї проблематики.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Світова практика регулювання функцій рад директорів та наглядових рад великою мірою залежить від системи права, яка існує в тій чи іншій країні. Найбільш помітною організаційною різницею між двома моделями, характерними (в основному) для країн з континентальною та англосаксонською системами права, є кількість рівнів рад директорів. Підкреслимо, що це досить умовний поділ, і системи права можуть і не мати вирішального значення в цьому питанні і, наприклад, законодавство деяких країн дозволяє вибирати між двома моделями, неважливо чи в країні існує континентальна або англосаксонська система права.

Однак загалом для першої більш поширеною є система з двома рівнями, де чітко розмежовуються ради директорів (тобто такі, які приймають управлінські рішення) і наглядової ради (тобто такі, які покликані наглядати за роботою підприємства і тією ж радою директорів, і захищати інтереси акціонерів передусім). Така система зародилася у Нідерландах у XVII ст., а законодавчо була зафіксована вперше в Німеччині в середині XIX сторіччя [10].

Для англосаксонської системи більш характерна однорівнева модель, тобто рада директорів займається досить широким колом питань, однак фокусується на питаннях стратегії, причому складається як з виконавчих директорів (executive directors), тобто тих, хто приймає управлінські рішення, і невиконавчих директорів (non-executive directors), тобто тих, хто за дворівневої системи входили би до наглядової ради.

Така різниця має важливе організаційне значення, і надалі ми будемо її враховувати, де це буде доречно, однак загалом це дослідження сфокусоване на розрізненні обов'язків керівництва підприємства, яке приймає рішення щодо переважної більшості питань роботи підприємства, і радою, яка складається з директорів, які покликані представляти інтереси акціонерів і залучаються до прийняття, як правило, рішень більш високого рівня, які можуть вплинути на такі інтереси (неважливо при цьому, як така рада структурована і називається).

У 1999 р. ОЕСР опублікувала Принципи корпоративного управління, які з того часу (зокрема в оновленій версії 2015 р. [11]) є основою розробки як рекомендацій органів державного управління у цій сфері (наприклад, затверджені Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку України [12]), так і корпоративних принципів, які розробляються компаніями в усьому світі. Інший документ, розроблений ОЕСР, Керівні принципи щодо корпоративного врядування на підприємствах державної форми власності [13], містить рекомендації щодо відповідних підходів до роботи наглядових рад на таких підприємствах з урахуванням їх особливостей роботи, розкриття інформації та оцінки досягнутих результатів.

Сфера корпоративних злиттів і поглинань, здебільшого, досить побіжно згадується в таких документах і у принципах корпоративного управління окремих підприємств — як правило, одним рядком на зразок "затвердження рішення про укладення угоди з придбання чи продажу корпоративних прав інших підприємств". Однак за таким коротким формулюванням стоїть великий обсяг роботи із вивчення умов пропонованої транзакції, їх відповідності стратегічним цілям і інтересам підприємства, яка вимагає глибокої підготовки членів рад директорів та наглядових рад.

Тому варто розглянути ті кращі практики, які розробляються не державними органами чи міжнародними організаціями, а різноманітними фаховими галузевими організаціями на різних ринках, і деталізують таку роботу. Найбільш детальним документом з цього питання є Керівні принципи для рад директорів щодо нагляду за злиттями і поглинаннями (Overseeing Mergers and Acquisitions. A framework for boards of directors) опубліковані CPA Canada (Асоціація сертифікованих бухгалтерів Канади) у 2016 р. [14]. Він деталізує розподіл обов'язків між радами директорів (зауважимо, що мова йде і про тих її членів, які за дворівневої системи входили би до наглядової ради) і керівництвом підприємства за різними етапами угоди зі злиття і поглинання. Нижче ми схематично узагальнили основні характеристики такого розподілу згідно з пропонованими кращими практиками.

Наукові дослідження та практичні рекомендації (наприклад, [9]) виділяють ряд ключових обов'язків і завдань рад директорів / наглядових рад у питаннях злиттів і поглинань:

1. Нагляд за розробкою і виконанням стратегії злиттів та поглинань, її узгодження із стратегією розвитку підприємства.

2. Визначення необхідності і рівня залучення ради директорів у процес виконання тієї чи іншої транзакції.

3. Забезпечення ефективності процесу злиттів та поглинань, у тому числі підтвердження достатності компетенції керівників відповідних напрямів.

4. Тестування очікуваного ефекту синергії, який передбачає керівництво підприємства.

5. Стимулювання керівництва до виконання достатньо детального передінвестиційного дослідження.

6. Тестування і затвердження плану інтеграції і контроль за процесом інтеграції.

7. Контроль за вдосконаленням функції злиттів та поглинань та процесу виконання угод.

Зауважимо, що за кожним з цих напрямом співвідношення рівня залучення і відповідальності між радою директорів (виконавчими директорами) і наглядовою радою (невиконавчими директорами) буде різним — від, наприклад, повністю чи майже повністю царини ради директорів у питаннях залучення у процес виконання конкретної угоди, у т.ч. передінвестиційного дослідження, чи контролю за виконанням плану інтеграції до визначальної ролі наглядової ради у затвердженні стратегії злиттів та поглинань.

Окрім того, зважаючи на ріст активізму акціонерів, складності угод, а також високого відсотку угод, результат яких не приносить очікуваного синергетичного ефекту і не виправдовує очікування акціонерів, а отже і зростання вимог до наглядових рад щодо удосконалення контролю за виконанням угод, збільшується і відповідальність членів рад директорів [15], а часом і наглядових рад, і відповідно росте їх зацікавлення у глибокому вивченні як загальних питань стратегії злиттів та поглинань підприємства, так і обставин окремих угод. Тобто для будь-якого підприємства, яке на певному етапі свого розвитку обирає неорганічний ріст як засіб концентрації своєї частки на ринку і відповідно спосіб покращення фінансових результатів, неминуче відбувається процес глибшого залучення у т.ч. і членів наглядових рад у процесі злиття і поглинання, експертного аналізу пропонованих умов угоди, а іноді і окремі етапи переговорів (наприклад, для консультаційної підтримки керівництва підприємства). Оскільки ми торкнулися питання відповідальності за результати угод, доречно буде розглянути проблему оцінки ефективності відповідної роботи з точки зору довгострокової перспективи роботи підприємства.

Вибір критерію оцінки диктується рядом факторів і у тому числі залежить від доступності інформації. Наприклад, дослідження, проведене на основі даних публічних компаній США [8], для цього використовує інформацію про зміну ціни акції компанії після оголошення угоди про придбання інших компаній (точніше аналізує аномальний приріст чи падіння ціни акції після такої події). Тобто робиться припущення, що ринок об'єктивно оцінює інформацію про угоду і відображає її у зміні оцінки акцій (період аналізу — 2008—2017 рр.). За результатами аналізу, фактор незалежності ради директорів, яка у випадку США є однорівневою, у т.ч. неможливість її заміни протягом визначеного періоду часу, загалом корелює із позитивною зміною вартості компанії після оголошення угоди. Додатково відзначається, що такий позитивний вплив є тим більше значимим на фоні того, що для капіталізація більшості

корпорацій включених до бази дослідження падала після оголошення угод.

Інше дослідження [16], проведене з використанням подібної методики на основі даних про європейські компанії за 1987—2016 рр., виявило статистично помітний (тобто більше 5%) позитивний вплив дворівневої моделі (тобто наявності і ради директорів, і наглядової ради) при оцінці ринком факту оголошення угоди про придбання інших компаній.

Автори обох досліджень використовують у своїх дослідженнях елементи підходу, використаного в більш ранній роботі [7], яка фокусувалася на дещо іншому аспекті ефективності корпоративного управління — дослідженні взаємозв'язку рівня захисту корпорацій від потенційних поглинань конкурентами (antitakeover provisions / АТР) і зміною оцінки вартості корпорації у довгостроковій перспективі. Автори роблять висновок, що сильний рівень захисту корпорацій (перекладуючи — впевненість керівництва підприємства у захищеності своїх робочих місць) корелює із гіршими результатами оцінки вартості підприємства. Іншими словами, хоча і з деяким зауваженнями, за умови меншої залежності керівництва підприємства від акціонерів і від ради директорів (наприклад, високий рівень АТР, як правило, означає в однорівневій моделі, що генеральний директор є одночасно і головою ради директорів), ринок нижче оцінює вартість компанії після виконання угоди зі злиття чи поглинання. Підсумовуючи, автори усіх трьох досліджень доходять приблизно одного й того ж висновку про наявність незалежних членів ради директорів чи окремої наглядової ради, або більш узагальнено — наявності контролю з боку таких органів за діяльністю керівництва, позитивно впливає на оцінку вартості компанії ринком.

ВИСНОВКИ ТА НАПРЯМИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Зі зростанням інвестиційної активності, актуалізації комплексності питань і кількості угод зі злиття і поглинання, які здійснюють корпорації, росте і інтерес до значимості незалежних наглядових рад як інструменту нагляду за дотриманням інтересів акціонерів і консультативного органу, який підтримує діяльність керівництва підприємства з цих питань. Ми показали, що ряд досліджень підтверджує наявність позитивного зв'язку між наявністю незалежних рад директорів / наглядових рад і оцінкою вартості підприємства, що доводить необхідність розвитку і посилення такого інституту, зокрема і в умовах діяльності українських підприємств у тому числі для підвищення і транспарентності їх роботи, і конкурентоспроможності на глобальних ринках. Ми лише побіжно торкнулися основних принципів і кращих практик розподілу обов'язків між керівництвом підприємства і наглядовими радами, і зокрема між виконавчими і виконавчими директорами за однорівневої моделі ради директорів; це питання потребує подальшого вивчення. До того ж, наш огляд стосувався питань діяльності рад директорів на стороні підприємств, які придбавають інші бізнеси, розгляд їх діяльності на стороні об'єктів придбання, а також питань оцінки такої роботи заслуговують окремої уваги.

Література:

1. Shved Yu. ESG considerations in mergers and acquisitions. Proceedings of the III International Conference European dimensions of sustainable development: Ministry of Education and Science of Ukraine, National Erasmus+ Office in Ukraine, National University of Food Technologies, Kyiv, 11 June 2021. Kyiv, 2021. Pp. 22—23.
2. Jensen M., Meckling W. Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure. Journal of Financial Economics. 1976. Vol. 3. Pp. 305—360.
3. Уманців Ю.М. Теоретичний дискурс розвитку корпорацій у XXI ст. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2021. № 3. С. 33—51.
4. Уманців Ю.М. Корпоративні структури у глобальному конкурентному просторі. Київ: ННЦ ІАЕ, 2012. 408 с.
5. Момот Т.В. Вартісно-орієнтоване корпоративне управління: від теорії до практичного впровадження. Харків: ХНАМГ, 2006. 380 с.
6. Котов А.М., Мозгова Л.О., Іванієнко В.В. Удосконалення принципів формування та функціонування наглядових рад в системі економічної безпеки підприємства. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2016. № 53. С. 82—86.
7. Masulis R.W., Wang C., Xie F. Corporate governance and acquirer returns. Journal of Finance. 2007. Vol. 62. Pp. 1851—1889.
8. Chadam A. Does the Structure of the Board of Directors Improve M&A Performance? International Journal of Synergy and Research. 2018. Vol. 7. Pp. 15—31.
9. 10 key to effective board oversight of M&A. URL: <https://www.protiviti.com/CA-en/insights/bpro92> (дата звернення: 22.01.2022).
10. Gevurtz F. The Historical and Political Origins of the Corporate Board of Directors. Hofstra Law Review. 2004. Vol. 33. Iss. 1, Article 3.
11. The G20/OECD Principles of Corporate Governance. URL: <https://www.oecd.org/corporate/principles-corporate-governance/> (дата звернення: 22.01.2022).
12. Про затвердження Принципів корпоративного управління: Рішення НЦКПФР від 22.07.2014 № 955. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr955863-14#Text> (дата звернення: 22.01.2022).
13. Керівні принципи ОЕСР щодо корпоративного врядування на підприємствах державної форми власності. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/governance/2015_9789264312906-uk#page1 (дата звернення: 22.01.2022).
14. Caldwell J., Smith K. Overseeing Mergers and Acquisitions. A framework for boards of directors. CPA Canada. 2016. URL: <https://www.cpacanada.ca/en/business-and-accounting-resources/strategy-risk-and-governance/strategy-development-and-implementation/publications/overseeing-mergers-and-acquisitions-directors-framework> (дата звернення: 22.01.2022).
15. Gregory H. The Board's Role in M&A transactions. Practical Law Journal. May 2014. URL: <https://www.sidley.com/-/media/files/newsinsights/publications/2014/05/the-boards-role-in-ma-transactions/files/view-article/fileattachment/the-boards-role-in-ma-transactions--may-2014.pdf?la=en> (дата звернення: 22.01.2022).

16. The effect of board structure on M&A performance of acquiring companies: A study investigating the change of Corporate Governance landscape in the European Union. URL: <https://scripties.uba.uva.nl/download?fid=657853> (дата звернення: 22.01.2022).

References:

1. Shved, Yu. (2021), "ESG considerations in mergers and acquisitions", Proceedings of the III International Conference European dimensions of sustainable development, Ministry of Education and Science of Ukraine, National Erasmus+ Office in Ukraine, National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine, pp. 22—23.

2. Jensen, M. and Meckling, W. (1976), "Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure", Journal of Financial Economics, vol. 3, pp. 305—360.

3. Umantsiv, Yu. M. (2021), "Theoretical discourse of corporations development in XXI century", Visnyk Kyivs'koho natsional'noho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu, vol. 3, pp. 33—51.

4. Umantsiv, Yu. M. (2012), Korporatyvni struktury u hlobal'nomu konkurentnomu prostori [Corporate structures in the global competition environment], NNTs IAE Kyiv, Ukraine.

5. Momot, T.V. (2016), Vartisno-oriientovane korporatyvne upravlinnia: vid teorii do praktychnoho vprovadzhennia [Value driven corporate governance: from theory to practical implementation], KhNAMH, Kharkiv, Ukraine.

6. Kotov, A.M., Mozgova, L.O. and Ivaniienko, V.V. (2016), "Enhancement of the principles of formation and activities of supervisory boards as a part of the business economic security", Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti, vol. 53, pp. 82—86.

7. Masulis, R., Wang, C. and Xie, F. (2007), "Corporate governance and acquirer returns", Journal of Finance, Vol. 62, pp. 1851—1889.

8. Chadam, A. (2018), "Does the Structure of the Board of Directors Improve M&A Performance?", International Journal of Synergy and Research, vol. 7, pp. 15—31.

9. The official site of Protiviti Inc. (2017), "10 key to effective board oversight of M&A", available at: <https://www.protiviti.com/CA-en/insights/bpro92> (Accessed 22 January 2022).

10. Gevurtz, F. (2004), "The Historical and Political Origins of the Corporate Board of Directors", Hofstra Law Review, vol. 33, Iss. 1, Article 3.

11. The official site of OECD (2015), "The G20/OECD Principles of Corporate Governance", available at: <https://www.oecd.org/corporate/principles-corporate-governance/> (Accessed 22 January 2022).

12. National Commission on Securities and Stock Exchange (2014), "Decision of the National Commission on Securities and Stock Exchange "On approval of The Corporate Governance Principles", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr955863-14#Text> (Accessed 22 January 2022).

13. The official site of OECD (2015), "OECD Guidelines on Corporate Governance of State-Owned Enterprises", available at: <https://read.oecd-ilibrary.org/governance/>

2015_9789264312906-uk#page1 (Accessed 22 January 2022).

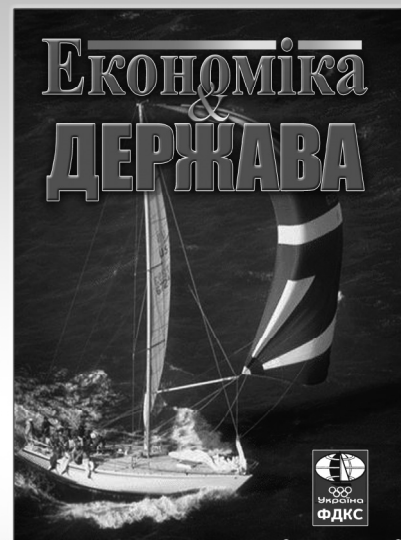
14. Caldwell, J. and Smith, K. (2016), "Overseeing Mergers and Acquisitions. A framework for boards of directors Chartered Professional Accountants of Canada", CPA Canada, available at: <https://www.cpacanada.ca/en/business-and-accounting-resources/strategy-risk-and-governance/strategy-development-and-implementation/publications/overseeing-mergers-and-acquisitions-directors-framework> (Accessed 22 January 2022).

15. Gregory, H. (2014), "The Board's Role in M&A Transactions", Practical Law Journal, available at: <https://www.sidley.com/-/media/files/newsinsights/publications/2014/05/the-boards-role-in-ma-transactions/files/view-article/fileattachment/the-boards-role-in-ma-transactions--may-2014.pdf?la=en> (Accessed 22 January 2022).

16. The official site of University of Amsterdam (2017), "The effect of board structure on M&A performance of acquiring companies: A study investigating the change of Corporate Governance landscape in the European Union", available at: <https://scripties.uba.uva.nl/download?fid=657853> (Accessed 22 January 2022).

Стаття надійшла до редакції 25.01.2022 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

наукове фахове видання України

3 ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ

(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності – **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

З. В. Гбур,
 д. держ. упр., професор,
 професор кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування,
 Національний університет охорони здоров'я України імені П. А. Шупика
 ORCID ID: 0000-0003-4536-2438

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.3.66

ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ В МОРСЬКІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Z. Hbur,
 Doctor of Sciences in Public Administration, Full Professor, Professor of the Department of Healthcare
 Management and Public Administration, Shupyk National Healthcare University of Ukraine Kyiv, Ukraine

CHALLENGES AND THREATS IN UKRAINE'S MARITIME SECURITY

У статті досліджуються особливості сучасних викликів та загроз у морській безпеці України та шляхи їх вирішення й усунення в майбутній перспективі як один із важливих елементів у забезпеченні національної безпеки України. Проаналізовано національні інтереси України, які базуються на застосування ресурсів Чорного, Азовського та інших регіонів Світового океану з метою розвитку транспорту та зв'язку на Чорному та Азовському морях та на інших частинах Світового океану з урахуванням транспортних коридорів, розвитку морського енергетичного потенціалу та розвитку морського відпочинку та туризму, включаючи оновлення круїзного туризму. Встановлено, що одним із головних чинників для розбудови безпеки та стабільності в Європі та Азії є Чорноморський регіон. Проаналізовано інтереси України щодо співпраці з Туреччиною у сферах безпеки, економіки, енергетики та у гуманітарній сфері. Встановлено, що до основних загроз морській безпеці України належать зростання міжнародної напруженості, спричинене провокаційною військовою активністю України в акваторії Азовського та Чорного морів, Керченської протоки; потенційне розширення євроатлантичного співтовариства за рахунок держав Азовсько-Чорноморського регіону; міжнародний тероризм та нелегальна міграція, пов'язані з близькістю, з одного боку ЄС, а з іншого — проблемних територій Близького Сходу; міжнародна організована злочинність; екологічні загрози, однаково актуальні як Азовського моря, так і Чорного моря. Встановлено, що до основних викликів морській безпеці України належать милітаризація Чорноморського регіону та неконтрольований видобуток українською стороною рибних ресурсів Чорного та Азовського морів й браконьєрство. Визначено першочергові завдання, які повинна імплементувати країна, для подолання сучасних викликів та загроз у морській безпеці, як-от: захист територіального суверенітету в територіальному морі та у повітряному просторі над ними; захист суверенних прав України у її виключній економічній зоні та континентальному шельфі та безпечне судноплавство, рибальство, польоти літаків, проведення наукових досліджень та інших видів діяльності.

The paper studies the features of current challenges and threats to Ukraine's maritime security and ways to address and eliminate them in the future as one of the important elements in ensuring Ukraine's national security. The national interests of Ukraine based on the use of resources of the Black, Azov and other regions of the World Ocean for the development of transport and communications in the Black and Azov Seas and other parts of the World are analyzed, taking into account transport corridors, marine energy potential and maritime recreation. and tourism, including cruise tourism upgrades. It has been established that one of the main factors for building security and stability in Europe and Asia is the Black Sea region. Ukraine's interests in cooperation with Turkey in the fields of security, economy, energy and humanitarian spheres were analyzed. It is established that the main threats to Ukraine's maritime security include the growth of international tensions caused by provocative military activity of Ukraine in the waters of the Azov and Black Seas, the Kerch Strait; potential enlargement of the Euro-Atlantic community at the expense of the states of the Azov-

Black Sea region; international terrorism and illegal migration related to the proximity of the EU on the one hand and the problem areas of the Middle East on the other; international organized crime; environmental threats that are equally relevant to both the Sea of Azov and the Black Sea. It has been established that the main challenges to Ukraine's maritime security include the militarization of the Black Sea region and the uncontrolled extraction of fish resources by the Ukrainian side of the Black and Azov Seas and poaching. The priorities that the country should implement to overcome current challenges and threats to maritime security have been identified, such as: protection of territorial sovereignty in the territorial sea and in the airspace above them; protection of Ukraine's sovereign rights in its exclusive economic zone and continental shelf and safe navigation, fishing, aircraft flights, research and other activities.

*Ключові слова: морська безпека, виклики, загрози, Україна, Чорноморський регіон.
Key words: maritime security, challenges, threats, Ukraine, Black Sea region.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За останні два десятиліття в басейні Чорного моря сформувалася нова архітектура регіональних систем. У ці дні Чорноморський басейн, а також Чорноморський регіон перетворюються на арену світових геополітичних конфліктів. Чорноморські країни визначили свої національні інтереси в умовах нової геополітичної ситуації. Сьогодні положення держави у світовій економіці багато в чому визначається можливостями використання ресурсів Світового океану. Морська економіка будь-якої держави була і залишається однією з найважливіших складових економічного зростання та національної безпеки.

Конвенція ООН з морського права (1982 р.), що стала результатом багаторічної договірної практики держав, конфронтації та співпраці, визнає необхідність врахування потреб як прибережних, так і тих держав, що не мають виходу до моря. Навіть країни, що не мають виходу до моря, мають свої морські інтереси і активно розвивають свою морську політику. Україна, навпаки, за останні роки втратила більшу частину свого морського потенціалу. Оновлення морського господарства та відновлення морського комплексу стало одним із найважливіших національних інтересів України. На жаль, протягом багатьох років цій проблемі не приділяли належної уваги. Так звана "морська історична пам'ять", "морський ген", розуміння важливості цього питання в суспільстві було відсутнє.

На сучасному етапі пріоритетними напрямками державотворчих процесів в Україні є відновлення прав прибережної держави у Чорноморсько-Азовському регіоні, оновленні та підвищенні ефективності морської політики, розробка законодавства стосовно внутрішні водні шляхи та режим судноплавства ними та розвитку морського транспортного потенціалу. Підписання у 2014 році між Україною та ЄС Угоди про асоціацію з ЄС спричинило проведення значної чисельності організаційних та нормотворчих робіт у морській діяльності та імплементації відповідного правового забезпечення. Поточні та потенційні військові конфлікти між регіональними державами Чорноморського регіону становлять основні загрози регіональній стабільності та безпеці всього європейського континенту, тому актуальним є дослідження викликів та загроз у морській безпеці України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Тематику сучасних викликів та загроз у морській безпеці України досліджує незначна кількість науковців. Зокрема, наукові праці А.О. Филипенка, Б. Буркінсько-го, В.В. Баришнікова, Г. Язгана, Є. Ахмедова, К.Е. Степанова, М. Воротнюка, О.В. Онопка, О.В. Снігіра, присвячені аналізу деяких аспектів та особливостей вирішення викликів та загроз в морській безпеці України.

МЕТА РОБОТИ

Метою роботи є дослідження сучасних викликів та загроз в морській безпеці України та шляхи їх вирішення та усунення в майбутній перспективі. Для досягнення мети визначено наступні завдання: визначити національні інтереси України в морській сфері; проаналізувати інтереси України щодо співпраці з Туреччиною у певних сферах; описати виклики та загрози сучасній морській безпеці України. При проведенні дослідження було використано загальнонаукові й спеціальні методи дослідження, зокрема аналіз і синтез, порівняння, узагальнення, системно-структурний аналіз.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Морська доктрина України на період до 2035 року [1] була розроблена у 2009 році Міністерством транспорту та зв'язку України та НАН України. У відповідності до Морської доктрини України, морська діяльність відіграє особливу роль в економіці України через наступні чинники: географічне положення України, протяжність прибережної зони, рівень розвитку національної економіки, економічні зв'язки з іншими державами.

Українське Причорномор'я відіграє важливу роль у реалізації національних інтересів України, який за розмірами, економічним та науково-технічним потенціалом являється один із найважливіших регіонів України. Україна успадкувала досить добре розвинений морський комплекс, до складу якого увійшли морський і річковий транспорт, суднобудівна та судноремонтна сфера, машинобудування, газова і нафтова промисловість, морська рекреаційна і туристична промисловість, рибальство та інші галузі й підгалузі.

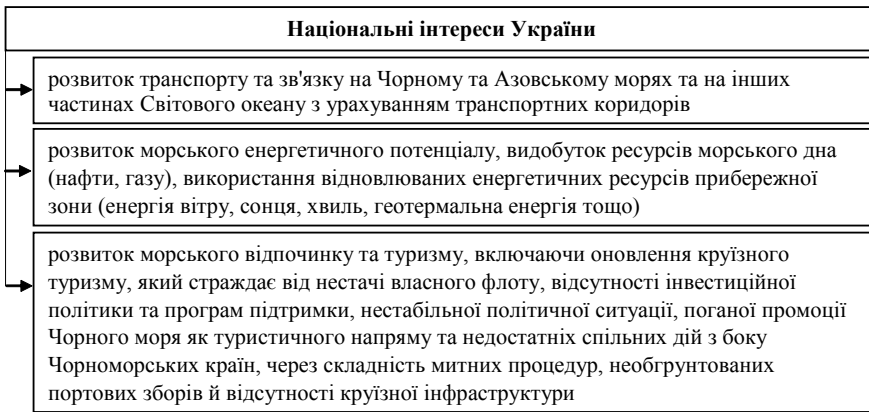

Рис. 1. Національні інтереси України

Джерело: сформовано на основі джерела: [3].

За останні 20 років морський комплекс України зазнав кардинальних змін, а кризові деформації в усіх морських галузях серйозно похитнули позиції України в Чорноморсько-Азовському басейні та інших частинах Світового океану. Ці події призвели до витіснення України з міжнародного сектору морської діяльності, зокрема морського транспорту, рибальства, відпочинку та туризму [2].

Національні інтереси України включають використання ресурсів Чорного, Азовського та інших регіонів Світового океану з метою побудови ефективної та безпечної морської економіки та сприяння економічному зростанню (див. рис. 1).

Крім того, національні інтереси України в економічній сфері мають передбачати подальшу інтеграцію Українського Чорноморського регіону в міжрегіональні економічні системи та програми Чорноморське економічне співробітництво (ОЧЕС), Організація демократії та економічного розвитку (ГУАМ), Транспортний коридор Європа — Кавказ — Азія (TRASECA) та інтенсифікація економічних відносин з ЄС.

Геополітичний вимір національних інтересів України в Чорноморсько-Азовському басейні включає захист територіальної цілісності; створення системи сталого стратегічного, політичного та економічного співробітництва; вирішення енергетичних проблем у Чорноморському регіоні; активізація співпраці з ОЧЕС та європейська інтеграція України.

Прибережні території України мають різноманітні природні ресурси, у тому числі унікальні, які є важливою складовою розвитку прибережної економіки та національної економіки в цілому. У екологічній сфері національними інтересами України визначається охорона морського середовища та морського біорізноманіття Чорного та Азовського морів [4], а також приморських лиманів та розвиток системи ефективного управління стосовно використання природних ресурсів, охорони навколишнього середовища та екологізації морської діяльності [3].

Одним із головних чинників для розбудови безпеки та стабільності в Європі та Азії є Чорноморський регіон. Окрім численних проблем у регіоні, етнічні конфлікти, поточні процеси державотворення, наявність величезних природних ресурсів, стратегічних транспортно-енергетичних коридорів означають, що регіон є надзвичайно важливою та чутливою територією. Жорсткі про-

блеми безпеки все ще залишаються основною проблемою в регіоні, незалежно від того, чи спричинені вони етнічними, релігійними чи будь-якими іншими відмінностями між народами та державами, чи проблемами кордону.

Багато досліджень стверджують, що деякі з держав регіону все ще слабкі та неорганізовані, а їх слабкість робить регіон одним із глобальних гарячих точок для таких загроз, як тероризм, розповсюдження зброї масового знищення та незаконний обіг наркотиків, зброї та людей. Таким чином, слабкі держа-

ви можуть вплинути на безпеку інших регіональних суб'єктів та сусідніх держав Європейського Союзу.

У деяких державах регіону спостерігається тенденція віддавати перевагу авторитаризму та проявляти військову могутність, що посилює вже існуюче сприйняття загроз і негативно впливає на регіональну безпеку. Безпека Чорноморського регіону була на порядку денному ЄС з моменту членства Румунії та Болгарії в 2007 році. У 2008 році ЄС створив "Чорноморську синергію" (BSS) [5] як регіональну ініціативу з метою розвитку співпраці в регіоні в певних сферах, як-от: енергетика, транспорт та навколишнє середовище.

Вірменія, Азербайджан, Грузія, Молдова та Україна є частиною "Східного партнерства", що є іншою ініціативою, одночасно започаткованою з "Black Sea Synergy" як частиною ширшої політики "Європейської політики сусідства" [6]. Країни реалізують проекти та заходи, розроблені під егідою Чорноморської синергії, на добровільних засадах, на регіональному рівні та через різні види взаємодії (транскордонні, місцеві органи влади, громадянське суспільство, міждержавні організації тощо). Більш міцні зв'язки з іншими ініціативами, політиками та стратегіями ЄС відображаються як специфічні для Чорноморської синергії, зокрема зі Стратегією ЄС для Дунайського регіону [7], Інтегрованою морською політикою [8], та Стратегією морської безпеки ЄС [9].

17 червня 2019 року Рада Європи ухвалила висновки стосовно участі ЄС у Чорноморському регіональному співробітництві [10]. Рада Європи підтверджує свою давню відданість сприянню процвітанню, стабільності та стійкості в Чорноморському регіоні. Рада Європи наголошує на зростаючому стратегічному значенні Чорноморського регіону для ЄС та закликає до посилення участі ЄС у регіональному співробітництві, в основі якого лежить ініціатива Чорноморська синергія. Рада Європи також підкреслює важливість використання нових можливостей для економічного розвитку, стійкості та зв'язку в регіоні та за його межами.

Рада Європи як і раніше стурбована проблемами безпеки в районі Чорного моря. У цьому контексті Рада Європи наголошує, що повага до міжнародного права, включаючи принципи незалежності, суверенітету та територіальної цілісності, Конвенції ООН з морського права, включаючи свободу судноплавства, а також політичних рішень ЄС та її невизнання політики стосовно не-

законної анексії Криму, є основоположними для підходу ЄС до регіонального співробітництва в Чорноморських районах [10].

У цьому сенсі двосторонні відносини між Україною та Туреччиною стають все більш стратегічними з огляду на її особливу роль у регіоні та роль, що доповнює політику ЄС у регіоні [11, с. 74]. З точки зору регіонального співробітництва, Україна позиціонується ЄС як одна з ключових країн Східної Європи. Оскільки Україна відіграє ключову роль у рамках ініціативи ЄС "Східне партнерство", яка розглядається як подальший етап інтеграції ЄС та країн Східної Європи.

Модель відносин між ЄС та Україною слугує прикладом для інших країн Чорноморського регіону, а саме: Азербайджану, Грузії та Молдови (Політика Європейського Союзу щодо України). Однак Чорноморська синергія залишається декларативною, оскільки не дає чіткого пояснення політичної позиції ЄС стосовно чорноморських питань, тому вимагає конкретних дій зі сторони ЄС, щоб запобігти реальним загрозам.

У нинішній ситуації Україна може досягти своєї стратегічної мети тільки через співпрацю в рамках регіональних асоціацій різного плану. Особливу увагу слід приділити енергетичній безпеці, питанням вирішення заморожених питань та розв'язання існуючих конфліктів. Багато дослідників зазначають про необхідність активізувати обговорення питання безпеки інфраструктури транзиту енергії, особливо в умовах нестабільності з метою визначення формату міжнародного співробітництва у цій сфері [12].

Різка зміна геополітичної ситуації в регіоні у 2014 році призвела до перегляду політики України щодо співпраці з Туреччиною. Після втрати Криму, конфлікту на сході України та загострення безпекової ситуації в Чорноморському регіоні, в результаті чого Туреччина зайняла перше місце у зовнішньополітичних пріоритетах України. Зближення з Україною є однією зі складових повернення Туреччини до її проєвропейського курсу. На рисунку 2, відображені інтереси України щодо співпраці з Туреччиною у певних сферах.

Більше того, інші дослідження свідчать про те, що Україна має наполягати на тіснішій участі ЄС та більшої участі НАТО в процесі забезпечення регіональної безпеки — інфраструктури в часи нестабільності, навігації та танкерного судноплавства. Україна також має виступити з ініціативою координації регіональних зусиль у рамках транзитної діяльності східних сусідів ЄС відповідно до нещодавно оголошених пропозицій стосовно наступного етапу співробітництва в рамках Чорноморської синергії та власних ініціатив України щодо створення простору транзиту енергії [12, с. 200].

Щодо стратегічних відносин у сфері безпеки протягом 2015—2016 років вже відбулася низка важливих зустрічей, зокрема перша офіційна зустріч Президента України П. Порошенка та Президента Туреччини Р.Т. Ердогана у березні 2015 року та наступна, у березні 2016 р. Окрім підтримки територіальної цілісності України, вони підкреслили значний потенціал Туреччини у

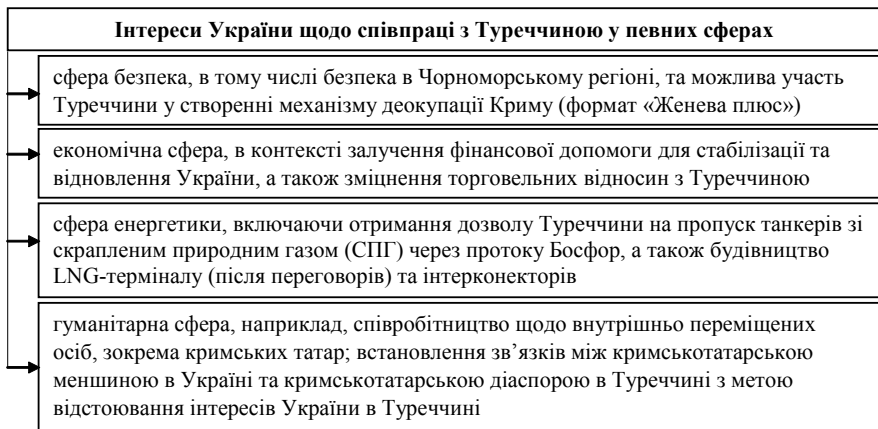

Рис. 2. Інтереси України щодо співпраці з Туреччиною у певних сферах

Джерело: сформовано на основі джерела: [13].

сприянні стабілізації ситуації в Україні та відзначили перспективу залучення будівельних компаній Туреччини до відбудови спустошених регіонів України. Розширення зони відповідальності Туреччини пояснюється не тільки бажанням забезпечити свою безпеку, а й спроєктувати її самоусвідомлення як глобальної сили, а також протистояння з Російською Федерацією — створити абсолютно новий формат системної безпеки у регіоні, який Україна має узгодити зі своїми інтересами та політикою.

Безпека Чорноморського регіону, також важлива для зовнішньої політики Туреччини, проте сторони не підписували жодних правових документів у сфері Чорноморської безпеки та не реалізовували жодних конкретних програм з даного питання [14]. У березні 2016 року П. Порошенко та Р.Т. Ердоган підписали спільну Декларацію про поглиблення стратегічного партнерства між Україною та Туреччиною, Протокол про співпрацю між РНБО та Секретаріатом Агентства національної безпеки і оборони в Туреччині. Міністр закордонних справ Туреччини М. Чавушоглу зазначив, що Туреччина планує в найближчі роки надати спеціальну допомогу Збройним силам України, і зазначив, що військово-технічний сектор обох країн продовжує рухатися до синергії та підпише певні юридичні угоди про спільну розробку деяких збройних систем [15].

За результатами 9-го засідання Стратегічної ради високого рівня між Туреччиною та Україною президенти двох держав у Стамбулі 10 квітня 2021 року, ухвалили: збільшити спільні зусилля для поглиблення співпраці та координації у різних сферах; підтримка територіальної цілісності та суверенітету України в її міжнародно визнаних кордонах; координація заходів, скерованих на відновлення територіальної цілісності України; підтримати формування "Кримської платформи" як нового формату для розв'язання проблем незаконної та нелегітимної анексії Криму Російською Федерацією, зміцнювати співпрацю та солідарність у боротьбі з тероризмом, сепаратизмом та екстремізмом у всіх їх формах та проявах тощо [16].

Національні інтереси України в Чорноморському регіоні у військово-оборонному аспекті включають насамперед: ефективну реалізацію оборонної стратегії на південних кордонах на основі розвитку військово-морських сил збройних сил України; запобігання військовим конфліктам в регіоні; участь у системах колективної без-

Загрози:

– зростання міжнародної напруженості, спричинене провокаційною військовою активністю України в акваторії Азовського та Чорного морів, Керченської протоки;
 – потенційне розширення євроатлантичного співтовариства за рахунок держав Азовсько-Чорноморського регіону (Грузія, Молдова, Україна);
 – міжнародний тероризм та нелегальна міграція, пов'язані з близькістю, з одного боку ЄС, а з іншого – проблемних територій Близького Сходу;
 – міжнародна організована злочинність (нарко- і работоргівля, контрабанда);
 – екологічні загрози, однаково актуальні як Азовського моря, чия акваторія забруднюється промисловими підприємствами Маріуполя, Таганрога і Ростова, так і Чорного моря, яке страждає від забруднення побутовим сміттям, нафтопродуктами, токсичними речовинами і стічними водами

Виклики:

– мілітаризація Чорноморського регіону (нарощування Україною військової могутності, розміщення додаткових сил та засобів Морської охорони, періодична присутність у Чорному морі кораблів нечорноморських держав – насамперед, США та Великої Британії);
 – неконтрольований видобуток українською стороною рибних ресурсів Чорного та Азовського морів, браконьєрство

Морська безпека України

Першочергові завдання, які повинні імплементувати країна:

- 1) захист територіального суверенітету в територіальному морі та у повітряному просторі над ними;
- 2) захист суверенних прав України у її виключній економічній зоні та континентальному шельфі;
- 3) безпечне судноплавство, рибальство, польоти літаків, проведення наукових досліджень та інших видів діяльності

Рис. 3. Виклики та загрози в морській безпеці України

Джерело: сформовано на основі джерела: [3].

пеки в басейні Чорного та Азовського морів. Серед найважливіших інтересів України в Чорноморсько-Азовському басейні має бути вирішення викликів та загроз, які породжені анексією Криму (див. рис. 3) [3].

Після анексії Криму Одеська область починає відігравати нову роль в українському Причорномор'ї, яка повинна стати "регіоном зростання" та європейської співпраці. Пріоритетними для Одеської області будуть такі напрями:

- посилення транзитно-транспортного потенціалу шляхом реалізації інфраструктурних проєктів та розвитку логістики;
- спеціальні економічні зони (для експортно-імпортової діяльності в портах Одеської області — Чорноморськ, Южний, Рені);
- активізація транскордонного співробітництва через євро регіон Нижнього Дунаю;
- просування Одеси як дестинації на міжнародному туристичному ринку та розвиток Одеси як центру морського туризму;
- підвищення енергетичної безпеки регіону шляхом розвитку альтернативної енергетики, у тому числі відновлюваних джерел енергії морського середовища [3].

Отже, одним із важливих стратегічних інтересів України є забезпечення стабільності та морської безпеки в Чорноморсько-Азовському регіоні, який став ареною геополітичних та гео економічних протиріч в умовах тенденцій економічного розвитку регіону, транскордонних та міжнародних проблем.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

На основі проведеного дослідження можна дійти висновку, що до довгострокових інтересів України в Чор-

номорсько-Азовському басейні належать насамперед розвиток її значного ресурсного потенціалу (транспортних, рекреаційних, біологічних, мінеральних та енергетичних ресурсів), захист економічної та екологічної безпеки в басейні. Одним із важливих стратегічних інтересів України є подолання викликів та загроз в морській безпеці України, які можна вирішити на основі стратегічного партнерства між країнами Чорноморського регіону, в якому має переважати повага до суверенітету та рівноправності сусідніх держав, невтручання у внутрішні справи, рівноправні партнерські відносини відповідно до міжнародного права тощо.

Практичне значення проведеного дослідження полягає в тому, що висновки та рекомендації, розроблені автором та запропоновані в статті, можуть бути використані для подолання сучасних викликів та загроз в морській безпеці України. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці новітніх підходів для вирішення та

розв'язання викликів та загроз в морській безпеці України та усунення їх появи в майбутній перспективі.

Література:

1. Про затвердження Морської доктрини України на період до 2035 року: Постанова КМУ від 7 жовтня 2009 р. № 1307 // Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.12.2021).
2. Филипенко А.О. Щодо стратегічних пріоритетів морської реалізації потенціалу України / А.О. Филипенко, В.В. Баришникова, К.Е. Степанова. Одеса: Регіон. Філіал Нац-го інституту стратегічних досліджень, 2012.
3. Burkinskyi B., Stepanova K. National Maritime Interests of Ukraine in the Black Sea-Azov Basin. Economics. Ecology. Socium, 2017. № 1. С. 12—23.
4. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів: Закон України від 08.07.2011 № 3677. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3677-17#Text> (дата звернення: 12.12.2021).
5. European Union External Action. Black Sea Synergy. 2019. URL: https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/black-sea-synergy/346/black-sea-synergy_en (дата звернення: 12.12.2021).
6. European Union External Action. European Neighbourhood Policy (ENP). 2021. URL: https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/european-neighbourhood-policy-enp/330/european-neighbourhood-policy-enp_en (дата звернення: 12.12.2021).
7. European Commission. The EU strategy for the Danube region. 2011. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52010DC0715> (дата звернення: 12.12.2021).

8. European Parliament. Integrated Maritime Policy of the European Union. 2019. URL: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/121/integrated-maritime-policy-of-the-european-union> (дата звернення: 12.12.2021).

9. European Commission. The EU Maritime Security Strategy Action Plan 2020 Implementation report. 2020. URL: file:///C:/Users/111/Downloads/eumss-factsheet-swd-2020-252_en.pdf (дата звернення: 12.12.2021).

10. Council of the European Union. Council Conclusions on the EU's engagement to the Black Sea regional cooperation. 2019. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/39779/st10219-en19.pdf> (дата звернення: 12.12.2021).

11. Yazgan H. Black Sea Synergy: Success or Failure for the European Union? *Marmara University Journal of Political Science*, Cilt 5, Ozel Sayi, Nisan, 2017. Pp. 67—78. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/301433> (дата звернення: 12.12.2021).

12. Снігір О.В. Відносини України та ЄС у контексті формування безпекового сегмента чорноморської політики Євросоюзу. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 3 (8). С. 192—201.

13. Akhmedova E. The importance of the Black Sea security cooperation between the Republic of Turkey and Ukraine and the European Union Black Sea synergy security system. *Актуальні проблеми політики*. 2020. № 64 (2019). С. 168—179.

14. Vorotnyuk M. Foreign Policy Audit: Ukraine — Turkey. Discussion paper. Institute of World Policy. Kyiv. 2016. 32 p.

15. Посольство України в Турецькій Республіці. Україна та Туреччина поглиблюватимуть стратегічне партнерство задля безпеки в Чорноморському регіоні — підсумки зустрічі президентів. 2016. URL: <https://turkey.mfa.gov.ua/news/45522-ukrajina-ta-turechchina-pogliblyuvatimuty-strategichne-partnerstvo-zadlya-bezpeki-v-chornomorsykomu-regioni-pidsumki-zustrichi-prezidentiv> (дата звернення: 12.12.2021).

16. President of Ukraine. Joint Declaration of the 9th meeting of the High-Level Strategic Council between Ukraine and the Republic of Turkey. 2021. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/spilna-deklaraciya-devyatogo-zasidannya-strategichnoyi-radi-67909> (дата звернення: 12.12.2021).

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2009), Resolution "On approval of the Maritime Doctrine of Ukraine for the period up to 2035", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-%D0%BF#Text> (Accessed 12 Dec 2021).

2. Fylypenko, A.O. Baryshnykova, V.V. and Stepanova, K.E. (2012), Schodo stratehichnykh priorytetiv mors'koi realizatsii potentsialu Ukrainy [Regarding strategic priorities of maritime realization of Ukraine's potential], *Rehion. Filial Nats-ho instytutu stratehichnykh doslidzhen'*, Odesa, Ukraine.

3. Burkiyskiy, B. and Stepanova, K. (2017), "National Maritime Interests of Ukraine in the Black Sea-Azov Basin", *Economics. Ecology. Socium*, vol. 1, pp. 12—23.

4. Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Law of Ukraine "On Fishery, Industrial Fishing and Protection of Water

Bioresources", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3677-17#Text> (Accessed 12 Dec 2021).

5. European Union External Action (2019), "Black Sea Synergy", available at: https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/black-sea-synergy/346/black-sea-synergy_en (Accessed 12 Dec 2021).

6. European Union External Action (2021), "European Neighbourhood Policy", available at: https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/european-neighbourhood-policy-enp/330/european-neighbourhood-policy-enp_en (Accessed 12 Dec 2021).

7. European Commission (2011), "The EU strategy for the Danube region", available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52010DC0715> (Accessed 12 Dec 2021).

8. European Parliament (2019), "Integrated Maritime Policy of the European Union", available at: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/121/integrated-maritime-policy-of-the-european-union> (Accessed 12 Dec 2021).

9. European Commission (2020), "The EU Maritime Security Strategy Action Plan 2020 Implementation report", available at: file:///C:/Users/111/Downloads/eumss-factsheet-swd-2020-252_en.pdf (Accessed 12 Dec 2021).

10. Council of the European Union (2019), "Council Conclusions on the EU's engagement to the Black Sea regional cooperation", available at: <https://www.consilium.europa.eu/media/39779/st10219-en19.pdf> (Accessed 12 Dec 2021).

11. Yazgan, H. (2017), "Black Sea Synergy: Success or Failure for the European Union?", *Marmara University Journal of Political Science*, vol. 5, pp. 67—78, available at: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/301433> (Accessed 12 Dec 2021).

12. Snyhir, O. V. (2008), "Relations between Ukraine and the EU in the context of the formation of the security segment of the Black Sea policy of the European Union", *Stratehichni priorytety*, vol. 3 (8), pp. 192—201.

13. Akhmedova, E. (2020), "The importance of the Black Sea security cooperation between the Republic of Turkey and Ukraine and the European Union Black Sea synergy security system", *Aktual'ni problemy polityky*, vol. 64, pp. 168—179.

14. Vorotnyuk, M. (2016), Foreign Policy Audit: Ukraine — Turkey. Discussion paper, Institute of World Policy, Kyiv, Ukraine.

15. Embassy of Ukraine in the Republic of Turkey (2016), "Ukraine and Turkey to enhance strategic partnership for security in the Black Sea region - aftermath of the Presidents' meeting", available at: <https://turkey.mfa.gov.ua/news/45522-ukrajina-ta-turechchina-pogliblyuvatimuty-strategichne-partnerstvo-zadlya-bezpeki-v-chornomorsykomu-regioni-pidsumki-zustrichi-prezidentiv> (Accessed 12 Dec 2021).

16. President of Ukraine (2021), "Joint Declaration of the 9th meeting of the High-Level Strategic Council between Ukraine and the Republic of Turkey", available at: <https://www.president.gov.ua/en/news/spilna-deklaraciya-devyatogo-zasidannya-strategichnoyi-radi-67909> (Accessed 12 Dec 2021).

Стаття надійшла до редакції 26.01.2022 р.

Д. Г. Гавриченко,
к. мед. н., завідувач кафедри анестезіології, інтенсивної терапії та медицини болю,
Одеський медичний інститут Міжнародного гуманітарного університету
ORCID ID: 0000-0003-1595-4467

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.3.72

ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНИ

D. Havrychenko,
PhD in Medical Sciences, Head of the Department of Anesthesiology, Intensive Care
and Pain Medicine, Odesa Medical Institute of the International Humanitarian University

TRANSFORMATIONS OF THE HEALTHCARE SYSTEM IN THE CONDITIONS OF DECENTRALIZATION OF UKRAINE

Статтю присвячено дослідженню поточних трансформацій у сфері охорони здоров'я в умовах децентралізації України для впровадження подальших механізмів реформування цієї галузі. Метою статті є визначення основних напрямів трансформації системи охорони здоров'я в умовах децентралізації України для подальшого удосконалення та розвитку сфери охорони здоров'я. У статті доведено, що рівень забезпечення організаційних, фінансових, інформаційних, кадрових, технічних, технологічних та інших ресурсних потреб системи охорони здоров'я не є рівномірним за регіонами, особливо на сучасному етапі трансформації галузі. Тому визначено проблеми системи трансформації системи охорони здоров'я на регіональному рівні, а також виявлено напрями змін, які відбуваються у сфері охорони здоров'я в умовах децентралізації. Обґрунтовано необхідність створення госпітальних округів та проведення перепрофілювання закладів вторинної медичної допомоги — як головних процесів трансформацій у сфері охорони здоров'я на регіональному та місцеву рівнях. Визначено мета та принципи трансформації госпітальної мережі закладів охорони здоров'я в Україні, а також напрями— взаємодії зацікавлених сторін у формуванні ефективних громад щодо розвитку ефективних госпітальних округів. У висновках визначено основні напрями трансформації системи охорони здоров'я в умовах децентралізації України для подальшого удосконалення та розвитку сфери охорони здоров'я.

The article is devoted to the study of current transformations in the field of health care in the conditions of decentralization of Ukraine for the implementation of further mechanisms for reforming this sector. The purpose of the article is to determine the main directions of transformation of the health care system in the conditions of decentralization of Ukraine for further improvement and development of the health care sphere. The article proves that the level of organizational, financial, informational, personnel, technical, technological and other resource needs of the health care system is not uniform by region, especially at the current stage of transformation of the industry. Therefore, the problems of the health care system transformation system at the regional level are identified, as well as the directions of changes in the health care sector in the context of decentralization (transition of powers to the community level, the need for community cooperation for common goals, exclusion of budget revenues and powers of the district budget). The need to create hospital districts and restructure secondary health care facilities as the main processes of transformation in the field of health care at the regional and local levels is substantiated. The purpose and principles of transformation of the hospital network of health care institutions in Ukraine (availability, safety and quality of medical care, decentralization of less complex medical services, differentiation of services depending on the complexity of cases and risk management, concentration of more specialized

medical care) and directions interaction of stakeholders in the formation of effective communities for the development of effective hospital districts. The conclusions identify the main directions of transformation of the health care system in the context of decentralization of Ukraine (introduction of key performance indicators for heads of health care institutions; formation of an effective system for monitoring the provision of medical services under the medical guarantee program; provision of emergency medical care, specialized medical care, improvement of the electronic health care system, at all levels, development of hospital districts) for further improvement and development of the health care sector.

*Ключові слова: трансформація, охорона здоров'я, децентралізація, госпітальний округ, медична допомога.
Key words: transformation, health care, decentralization, hospital care, medical care.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Реформування вітчизняної системи охорони здоров'я на сучасному етапі будується на кардинальних змінах організаційно-економічних принципів управління на всіх рівнях (державному, регіональному, місцевому) відповідно до ринкових умов та європейських стандартів. Трансформації відбуваються у всіх процесах та механізмах державного управління у сфері охорони здоров'я: фінансування системи охорони здоров'я, механізм маршрутизації пацієнтів, система екстреної медичної допомоги за міжнародними стандартами, діджиталізація галузі, система трансплантації, системи громадського здоров'я, система оцінювання медичних технологій, медичної освіти на всіх рівнях відповідно до європейських стандартів, міжнародна класифікація функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я, електронний документообіг; система професійного ліцензування для лікарів та лікарське самоврядування, гармонізація законодавства України в сфері охорони здоров'я з європейськими нормами. Всі ці процеси потребують реформатування управлінських принципів та публічних механізмів для досягнення ефективних трансформацій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вітчизняні науковці Андріяш В. [1], Малікіної О. [1], Олійник Д. [2] за останні п'ять років дослідили міжнародний досвід трансформацій у сфері охорони здоров'я. Наукові праці Лойко В. [3], Орлової Н. [3; 4], Ткачової Н. [5], Чечель А. [3] присвячені реформуванню різних механізмів публічного управління в умовах децентралізації. Але процес децентралізації в Україні виявив ризики та проблеми впровадження нових механізмів реформування в системі охорони здоров'я, тому тема дослідження потребує подальших доробок.

МЕТОЮ СТАТТІ

Метою статті є визначення основних напрямів трансформації системи охорони здоров'я в умовах децентралізації України для подальшого удосконалення та розвитку сфери охорони здоров'я.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Складність і водночас масштабність реформи охорони здоров'я полягає в тому, що вона здійснювалася паралельно з процесами децентралізації, а у 2020 році

Україна, як і весь світ, увійшла в пандемію COVID-19. Також спостерігається неоднорідність організаційно-правових форм функціонування державних та комунальних закладів охорони здоров'я, що призводить до розбалансованості функціонування галузі, неефективного державного управління у сфері охорони здоров'я та ускладнень у плануванні діяльності на всіх рівнях національної системи охорони здоров'я. Не забезпечуються достатні передумови для отримання населенням своєчасної, ефективної, доступної та безпечної медичної допомоги відповідно до гарантій, визначених Конституцією України.

Рівень забезпечення організаційних, фінансових, інформаційних, кадрових, технічних, технологічних та інших ресурсних потреб системи охорони здоров'я також є недостатнім для задоволення потреб населення у рівному його доступі до своєчасної, якісної та безпечної медичної допомоги, особливо на рівні регіонів. До того ж кадрове забезпечення системи охорони здоров'я характеризується відсутністю послідовної стратегії забезпечення галузі спеціалістами необхідного профілю, що спричиняє відтік із галузі високопрофесійних фахівців та молодих спеціалістів [6].

З 1 січня 2021 року внаслідок реформи децентралізації змінився адміністративний устрій, метою якої стало створення й розвиток повноцінного середовища для мешканців, що не можливо без медичної складової. Одним із пріоритетів для новостворених об'єднаних територіальних громад став розвиток медичної інфраструктури в регіоні. Представниками міжрегіональних департаментів Національна служба здоров'я України (НСЗУ) впродовж 2020—2021 років проведено зустрічі з представниками місцевої влади у регіонах, надано консультації щодо можливостей розвитку окремих медичних закладів, формування ефективної мережі, а також новел законодавства у вказаній сфері. Експерти пропонували низку варіантів, використовуючи досвід успішних закладів, розуміння механізмів трансформації системи охорони здоров'я, враховуючи принцип універсального охоплення медичними послугами. Саме оплата послуг за Програмою медичних гарантій є основним джерелом коштів для медичного закладу. Частина фінансування з державного бюджету в рази більша, ніж лікарні потребують від місцевого самоврядування. Проте за органом місцевого самоврядування як власником закладів залишається обов'язок утримувати заклади,

Рис. 1. Ключові зміни для охорони здоров'я в умовах децентралізації

оплачувати комунальні послуги, підтримувати матеріальну базу. Оснащені та потужні лікарні згодом починають заробляти самі, але до цього місцева громада має спочатку інвестувати в розвиток закладу. Адже лікарня, у якій є фахівці та обладнання, зможе укласти договір з НСЗУ на більшу кількість пакетів послуг і, відповідно, отримати більше фінансування. Зі свого боку НСЗУ гарантує, що оплата за надані послуги буде сталою, якщо заклад відповідає вимогам і уклав договір з НСЗУ. Як результат, заклад отримує постійне фінансування і може витратити кошти на забезпечення ліками та доплати медичному персоналу.

Напрями змін, які відбуваються у сфері охорони здоров'я визначено на рисунку 1.

Треба зазначити, що реорганізація мережі закладів охорони здоров'я, що надають вторинну медичну допомогу передбачає поетапну структурну перебудову регіональної системи охорони здоров'я шляхом оптимізації мережі закладів охорони здоров'я (їх підрозділів) і включає:

створення госпітальних округів, які об'єднують заклади декількох районів або міст і районів. Чисельність населення, що обслуговується закладами госпітального округу, визначається залежно від щільності та характеру розселення населення, з урахуванням стану транспортних комунікацій у межах від 100 тис. до 500 тис. осіб;

проведення перепрофілювання закладів вторинної медичної допомоги, які входять до складу госпітального округу з урахуванням їх матеріально-технічного та кадрового потенціалу, профілю діяльності та структу-

ри медичних послуг, у заклади, що надають допомогу різної інтенсивності.

Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо невідкладних заходів у сфері охорони здоров'я" від 31.12.2020 року вносить низку змін, зокрема запроваджує нове поняття: "госпітальний округ" — "це сукупність закладів охорони здоров'я та фізичних осіб-підприємців, які зареєстровані в установленому законом порядку та одержали ліцензію на право провадження господарської діяльності з медичної практики, що забезпечують медичне обслуговування населення відповідної території" [7]. У межах госпітального округу визначаються опорні заклади охорони здоров'я (рис. 2).

На сьогодні діє такий порядок: на території однієї області створюється один госпітальний округ (відбулася певного роду "централізація" госпітальних округів). Це було зроблено для того, щоб забезпечити на регіональному рівні розвиток закладів охорони здоров'я, мережі закладів відповідно до потреб населення, а також для того, щоб створити ефективні, дієві маршрути пацієнтів, зокрема і в зв'язку з тим, які договори про медичне обслуговування населення мають заклади. Динаміка процесу розвитку госпітальних округів різна в різних регіонах. Так, вже затверджено перелік опорних закладів охорони здоров'я у госпітальних округах на період до 2023 року.

Органи місцевого самоврядування здійснюють планування розвитку мережі закладів охорони здоров'я комунальної форми власності, приймають рішення про створення, припинення, реорганізацію чи перепрофілю-

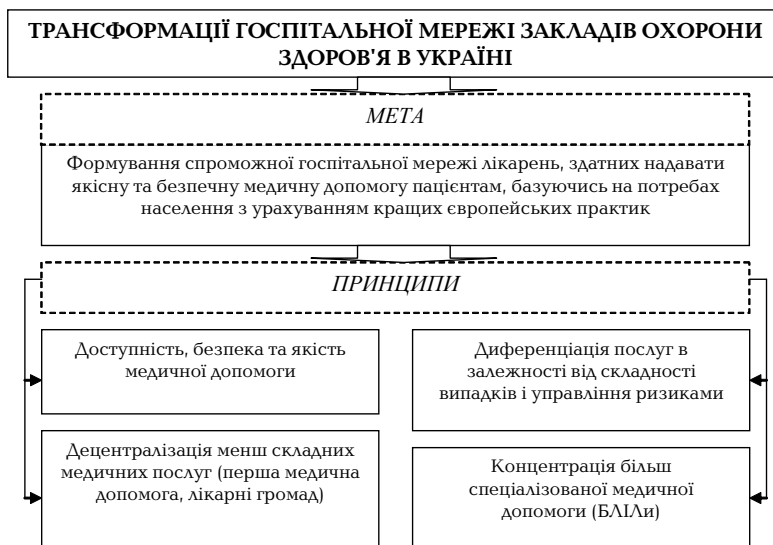

Рис. 2. Мета та принципи трансформації госпітальної мережі закладів охорони здоров'я в Україні

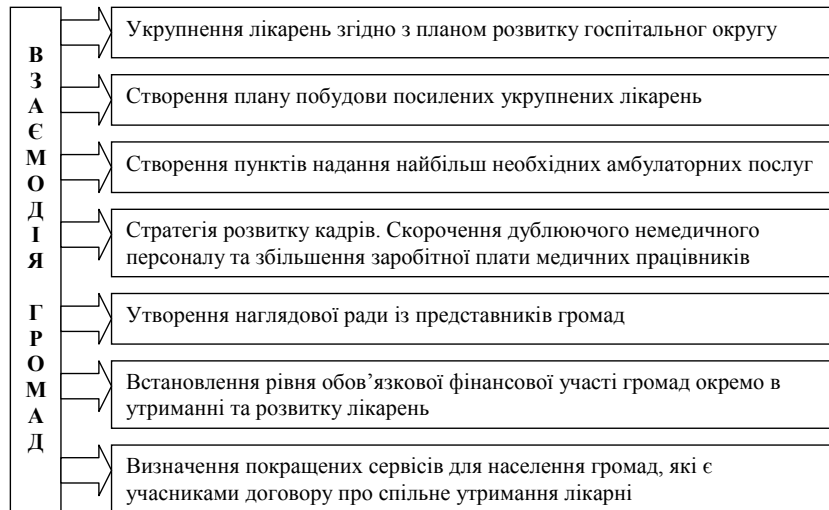

Рис. 3. Взаємодія громад: ключові домовленості

вання закладів охорони здоров'я самостійно з урахуванням плану розвитку госпітального округу. Створенням і функціонуванням госпітальних округів опікується Міністерство охорони здоров'я України. У НСЗУ — інші чітко визначені повноваження.

Перепрофілювання закладів вторинної медичної допомоги передбачає створення різних видів профільних лікарень, консультативно-діагностичних центрів — у складі багатопрофільних лікарень інтенсивного лікування та лікарень для проведення планового стаціонарного лікування або на базі самостійних міських поліклінік та хоспісів [8].

Реорганізацією системи надання швидкої допомоги передбачено створення в області Центру екстреної медичної допомоги та медицини катастроф, до складу якого входять станції швидкої допомоги із розрахунку — одна на госпітальний округ, з мережею підстанцій, що дозволить забезпечити доїзд до пацієнта у межах десяти хвилин у місті та двадцяти хвилин у сільській місцевості.

На третинному рівні надання медичної допомоги (високоспеціалізована) реформуванням передбачено, що такий вид допомоги надаватиметься обласними лікарнями, центрами високоспеціалізованої медичної допомоги та клініками науково-дослідних інститутів. З метою підвищення якості медичної допомоги та ефективності використання потенціалу обласних лікарень та вищих медичних навчальних закладів IV рівня акредитації на базі обласних клінічних лікарень можуть утворюватися університетські клініки.

На рівні регіонів з другого півріччя 2021 року працюють Центри контролю та профілактики хвороб (ЦКПХ), що створені в усіх областях України та м. Києві. Вказані центри повністю відповідальні за власний регіон — від моніторингу показників до прогнозування, виявлення надзвичайних ситуацій, спалахів та реагування на них. ЦКПХ взаємодіє з усіма установами області, які працюють у сфері громадського здоров'я — управліннями департаментів охорони здоров'я обласних державних адміністрацій, управліннями освіти, департаментами захисту довкілля й екології, управліннями Державної служби України з надзвичайних ситуацій та інше [9].

Кожна громада повинна визначитися зі своїми функціями щодо розвитку ефективних госпітальних округів

та з можливостями та очікуваннями стейкхолдерів на містах (рис. 3).

Прикладом нормативних документів, яка розробляється та затверджується безпосередньо на рівні регіонів у сфері охорони здоров'я можуть бути: стратегії розвитку галузі охорони здоров'я областей на визначений строк; комплексні обласні програми області (регіону); галузеві програми області (регіону); обласні цільові соціальні програми.

ВИСНОВКИ

Таким чином, можна зазначити основні напрями подальшої трансформації системи охорони здоров'я в умовах децентралізації України: запровадження ключових показників ефективності для керівників закладів охорони здоров'я державної та комунальної форм власності; формування ефективної системи моніторингу надання медичних послуг за програмою медичних гарантій; створення умов для можливості застосування міжрегіональних клінічних маршрутів пацієнта при наданні екстреної медичної допомоги; опрацювання питання щодо доцільності об'єднання вторинної (спеціалізованої) і третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги в один вид — спеціалізована медична допомога; удосконалення електронної системи охорони здоров'я, на всіх рівнях; розвиток госпітальних округів.

Також треба зазначити, що реформування системи охорони здоров'я неможливе без фінансово-економічної перебудови на усіх рівнях за умов фінансуванні закладів охорони здоров'я враховувати їх ефективність та якість надання медичних послуг, що реалізуються; оптимізації кількості закладів охорони здоров'я в регіонах, що дозволить оптимізувати витрати фінансових ресурсів для надання медичної допомоги усіх рівнів.

Література:

1. Андріяш В.І., Малікіна О.А., Полякова О.А. Міжнародний досвід фінансування реформ у сфері охорони здоров'я. Public Administration and Regional Development. 2019. № 5. С. 474—492.
2. Олійник Д.І. Економізація ринку цифрових медичних послуг: впровадження міжнародного досвіду стандартизації. Національний інститут стратегічних дослід-

жень. 2020. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-09/cyfmedposlugu.pdf> (дата звернення: 21.01.2022).

3. Orlova N., Loiko V., Stoyka A., Chechel A., Chernyshov O. Financial support of the decentralization process in Ukraine. 36th International Business Information Management Conference, Granada, 4—3 November 2020, pp. 7274—7283.

4. Орлова Н.С. Механізми державного управління у реформуванні системи охорони здоров'я. Публічне адміністрування та національна безпека. 2019. №6. DOI: <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2019-6-5377>

5. Ткачова Н.М. Напрями реформування державної політики в сфері охорони здоров'я. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 8. С.83—86.

6. Про стан національної системи охорони здоров'я та невідкладні заходи щодо забезпечення громадян України медичною допомогою: рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0052-525-21#Text> (дата звернення: 21.01.2022).

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо невідкладних заходів у сфері охорони здоров'я: Закон України від 20 грудня 2019 року № 421-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/421-20#Text> (дата звернення: 21.01.2022).

8. Завдання та шляхи реалізації реформи системи охорони здоров'я. URL: <https://uozter.gov.ua/ua/363-zavdannya-ta-shlyahi-realizacii-reformuvannya-galuzi> (дата звернення: 21.01.2022).

9. З 1 липня в Україні запрацюють центри контролю та профілактики хвороб. URL: <https://www.phc.org.ua/news/z-1-lipnya-v-ukraini-zapracyuyut-centri-kontrolyu-ta-profilaktiki-khvorob> (дата звернення: 21.01.2022).

References:

1. Andriash, V.I., Malikina, O.A. and Poliakova, O.A. (2019), "International experience in financing health care reforms", Public Administration and Regional Development, vol. 5, pp. 474—492.

2. Olijnyk, D. I. (2020), "Economization of the digital medical services market: introduction of international experience of standardization", Natsional'nyy instytut stratehichnykh doslidzhen', [Online], available at: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-09/cyfmedposlugu.pdf> (Accessed 21 January 2021).

3. Orlova, N., Loiko, V., Stoyka, A., Chechel, A. and Chernyshov, O. (2020), "Financial support of the decentralization process in Ukraine", 36th International Business Information Management Conference, Granada, Spain, 4—3 November 2020, pp. 7274—7283.

4. Orlova, N. S. (2019), "Public administration mechanisms in health care reform", Publichne administruvannia ta natsional'na bezpeka, [Online], vol.6, available at: <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2019-6-5377> (Accessed 21 January 2021).

5. Tkachova, N. M. (2018), "Directions of reforming state policy in the field of health care", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 8, pp. 83—86.

6. National Security and Defense Council of Ukraine (2021), "Decisions of the National Security and Defense

Council of Ukraine "On the state of the national health care system and urgent measures to provide citizens of Ukraine with medical care", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0052525-21#Text> (Accessed 21 January 2021).

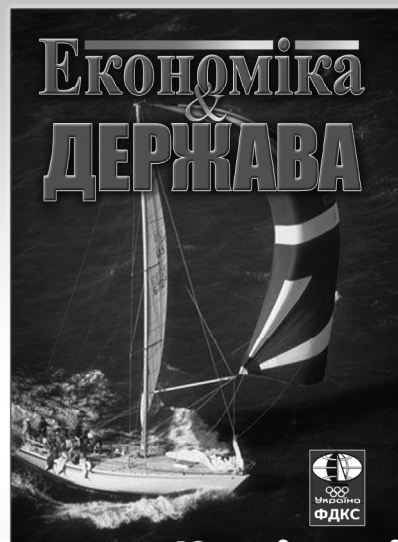
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2019), The Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning Urgent Measures in the Sphere of Health Care", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/421-20#Text> (Accessed 21 January 2021).

8. The official site of Department of Health of the Ternopil Regional State Administration (2021), "Tasks and ways to implement the reform of the health care system", available at: <https://uozter.gov.ua/ua/363-zavdannya-ta-shlyahi-realizacii-reformuvannya-galuzi> (Accessed 21 January 2021).

9. The official site of Center for Public Health of the Ministry of Health of Ukraine (2021), "From July 1, the Centers for Disease Control and Prevention will open in Ukraine", available at: <https://www.phc.org.ua/news/z-1-lipnya-v-ukraini-zapracyuyut-centri-kontrolyu-ta-profilaktiki-khvorob> (Accessed 21 January 2021).

Стаття надійшла до редакції 28.01.2022 р.

**Науково-практичний журнал
«ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»**

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

наукове фахове видання України

З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ

(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності – **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

І. П. Динник,
к. держ. упр., асистент кафедри публічного управління та адміністрування,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ
ORCID ID: 0000-0003-2474-7371

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.3.77

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРЕФЕКТА В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

I. Dynyk,
PhD in Public Administration, Assistant of the Department of Public Administration,
Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

ESTABLISHMENT OF THE INSTITUTE OF PREFECT IN UKRAINE: CURRENT STATE AND DEVELOPMENT TRENDS

У статті з'ясовано особливості та ключові завдання інституту префекта в умовах проведення реформи децентралізації влади в сучасній Україні.

У статті викладено погляди на запровадження інституту префекта та певні особливості практичного іноземного досвіду його існування на прикладі таких країн, як Франція, Італія, Німеччина.

Наголошення зроблено на вивченні основної ролі префекта та етапів його запровадження в Україні, що пропонуються існуючими законопроектами.

Зазначено, що важливим принципом діяльності інституту префекта є нагляд за законністю ухвалених рішень і попередження можливих їх негативних наслідків. Слідкувати за дотриманням місцевими органами влади норм Конституції, виконанням ними законодавства України.

Проаналізовано, що основні засади створення інституту префектів та реформування системи адміністративно-територіального устрою в Україні передбачені в проєкті Закону "Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)" (№ 2598 від 13.12.2019 року, внесений до Верховної Ради Президентом України) [4].

Обґрунтовано думку про те, що інститут префекта — це представництво влади, яке задає стратегічний напрям і має функцію нагляду. Територіальна громада вибирає своїх представників, які самі створюють ради, які потім сформулюють виконавчий комітет, а сам префект виконує функцію контролю та нагляду, щоб все виконувалось у рамках стратегії розвитку держави.

The article clarifies the features and key tasks of the institution of the prefect in the context of the reform of decentralization of power in modern Ukraine.

The article presents views on the introduction of the institution of prefect and certain features of practical foreign experience of its existence on the example of countries such as France, Italy, Germany.

Emphasis is placed on the study of the main role of the prefect and the stages of its implementation in Ukraine, which are proposed by existing bills.

It is noted that an important principle of the prefect's institution is to monitor the legality of decisions and prevent their possible negative consequences. Monitor the observance by local authorities of the norms of the Constitution and their implementation of the legislation of Ukraine.

It is analyzed that the main principles of creating the institute of prefects and reforming the system of administrative-territorial organization in Ukraine are provided in the draft Law "On Amendments to the Constitution of Ukraine (on decentralization of power)" (№ 2598 of 13. 12. 2019, submitted to the Verkhovna Rada by the President of Ukraine) [4].

The opinion that the institution of the prefect is a representative office of the government, which sets the strategic direction and has a supervisory function, is substantiated. The territorial community elects its representatives, who create the councils themselves, which then formulate the executive committee, and the prefect himself performs the function of control and supervision, so that everything is done within the framework of the state development strategy.

Ключові слова: префект, реформа, децентралізація, влада, територіальна громада, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, функції.

Key words: prefect, reform, decentralization, power, territorial community, state authorities, local self-government bodies, functions.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Станом на сьогодні в Україні органами місцевого самоврядування приймається багато рішень щодо вирішення питань забезпечення життя та розвитку територіальних громад та активно впроваджується децентралізація державної влади.

Головною метою цих змін є наділення органів місцевого самоврядування максимальним обсягом автономії, створивши при цьому дієві та надійні важелі впливу та контролю з боку держави за їх діяльністю, дотриманням Конституції та законодавства України. Саме тому для пошуку найбільш ефективної моделі управління на місцях доцільно звернути увагу на досвід зарубіжних країн щодо здійснення влади на місцях [1, с. 62].

У світі сформувалися моделі місцевого самоврядування, притаманні для різних країн з огляду на особливості їх історичного розвитку, правову систему й особливості державного ладу. Проблема пошуку найбільш дієвої моделі місцевого самоврядування є актуальним питанням для теорії державного управління, обумовлена якісними перетвореннями українського законодавства у цій сфері [1, с. 63].

Серед ключових аспектів реформи децентралізації влади є запровадження в українське законодавство інституту префекта, що прогнозує створення самостійної та незалежної від місцевих органів влади посади префекта, який буде здійснювати контроль та нагляд на закріпленій за ним території.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ

Вивченню питань становлення й функціонування місцевого самоврядування та реформі децентралізації влади в Україні, у т. ч. формування об'єднаних територіальних громад (далі — ОТГ), розкрито в працях багатьох вітчизняних вчених, зокрема: О. Батанова, Г. Борща, В. Вакулєнка, Н. Гончарука, Ю. Дехтяренка, В. Куйбіди, І. Лопушинського, М. Могилова. Питання запровад-

ження інституту префекта досліджували такі науковці, як В. Авер'янов, В. Воротін, М. Драгомерецька, В. Заблоцький, В. Кубійда, О. Марцеляк, А. Ткачук та інші [2].

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в дослідженні особливостей запровадження інституту префекта в Україні, визначенні його функцій, повноважень та тенденцій розвитку. Досягнення цієї мети зумовлює вирішення таких дослідницьких завдань як: з'ясувати ключову роль інституту префекта в сучасній Україні в умовах проведення реформи децентралізації влади та подальші перспективи його розвитку; дослідити функції префекта та механізми їх реалізації в Україні, що пропонуються вже існуючими законопроектами; розглянути історичні витоки інституту префекта та деякі ключові аспекти зарубіжного досвіду його реалізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Реформа децентралізації змінила адміністративну карту України. Укрупнилися громади, утворилися нові райони. Місцеві органи влади отримали широкі повноваження практично в усіх сферах життєдіяльності країни: в економіці, суспільно-політичному житті, соціальній сфері [3].

Інститут префектурного типу як організаційно-правова складова існує в багатьох європейських країнах — Італії, Польщі, Франції, Румунії та інших. Після завершення реформи децентралізації він стане необхідним і в Україні. Перше і найголовніше — префект є рівновіддаленим від політичних сил державним службовцем (на відміну від польської моделі, де з воєводами через їх політичні преференції часто виникають колізії) [3]. Друге — префект не змінюється зі зміною президента або уряду і є незалежним від місцевих політичних еліт. Третє — префект призначається на конкурсних засадах терміном не більше трьох років з-поміж претендентів так званого кадрового резерву [3].

Головна функція префекта — наглядати за законністю ухвалених рішень і попереджати можливі їх негативні наслідки. Слідкувати за дотриманням місцевими органами влади норм Конституції, виконанням ними законодавства України. На практиці, основною роботою префекта буде надання консультацій ОМС та узгодження підготовлених рішень. При цьому в нього не буде повноважень для оцінки доцільності та ефективності рішень місцевих органів влади [3]. Це прерогатива місцевих депутатів. Префект розглядатиме ці рішення виключно з точки зору відповідності Конституції та українським законам [3].

Традиції префектури в європейських країнах формувались чи не з часів Стародавнього Риму. Передусім як компроміс між державою і місцевим самоврядуванням. В Україні ж існує радянське сприйняття державного управління на місцях, крізь призму якого всі маніпуляції навколо префектів і формуються. Зрештою, реформа децентралізації покликана розв'язати цей стереотип [3].

Створення інституту префектів та реформування системи адміністративно-територіального устрою в Україні передбачені в проєкті Закону "Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)" (№ 2598 від 13.12.2019 року, внесений до Верховної Ради Президентом України), який станом на сьогодні відкликано з розгляду згідно інформації офіційного вебсайту Верховної Ради України [4].

Відповідно до вищезазначеного законопроєкту систему адміністративно-територіального устрою України складатимуть адміністративно-територіальні одиниці: громади, округи, області, Автономна Республіка Крим (стаття 133). Громада є первинною одиницею в системі адміністративно-територіального устрою України. Декілька суміжних громад становлять округ. Громада є юридичною особою (стаття 140) [4]. Законопроєктом визначається, що представниками держави в округах і областях, у місті Києві є префекти (стаття 118). Правовий статус префектів визначається виключно законами України. Спрямовує та координує роботу префектів Кабмін. Фактично префект та його офіс замінять собою місцеві державні адміністрації [4].

Префект буде державним службовцем і у своїх повноваженнях підзвітний та підконтрольний Президенту України та Кабінетові Міністрів України. Законопроєктом передбачені такі повноваження префекта на певній території (стаття 119) [4]:

— здійснення адміністративного нагляду за додержанням Конституції і законів України органами місцевого самоврядування;

— координація діяльності територіальних органів центральних органів виконавчої влади та здійснення адміністративного нагляду за додержанням ними Конституції та законів України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України;

— спрямування і координація діяльності територіальних органів центральних органів виконавчої влади, забезпечення їх взаємодії з органами місцевого самоврядування в умовах воєнного або надзвичайного стану, надзвичайної екологічної ситуації;

— внесення Президенту України подання про зупинення дії ухваленого радою, головою громади, окруж-

ною, обласною радою акта, що не відповідає Конституції України та створює загрозу порушення державного суверенітету, територіальної цілісності чи загрозу національній безпеці;

— здійснення інших повноважень, визначених законами України [4].

Важливо зауважити, що аналіз наукових праць вітчизняних дослідників показав, що серед них є багато вчених, які негативно відносяться до запровадження в нашій державі даної інституції.

У цьому контексті слухним є твердження І.В. Хорта, який вважає, що "мова йде не про заміну повноважень прокуратури шляхом надання їй префекту, а про більш конкретне виокремлення наглядової функції аж до виокремлення її як окремого інституту" [5, с. 33].

С.Й. Вовканич вважає, що у процесі створення нових інститутів виникають нові механізми для прогресу людини зокрема та нації загалом та зазначає, що "під інституціоналізацією розуміємо процес закріплення у формальних інституціях (організаціях) норм і правил поведінки, устояних у неформальних інститутах, які стимулюють інтелектуально-інноваційний розвиток людини, громади, нації чи в іншій номінації — регіону, держави, де дії місцевої влади — суголосні стратегіям загальноукраїнського поступу до здобутків цивілізаційного людства" [6, с. 19].

Зарубіжний досвід показує нам, що інститут наглядача держави на певній території існує в більшості європейських демократичних країн.

Франція має успішний досвід побудови інституту префекта, на який орієнтуються чимало країн світу. Інститут префектів у цій країні було запроваджено за часів Наполеона Бонапарта з метою встановлення державного контролю на місцях. До 1892 року префекти мали занадто сильні повноваження, зокрема, право вето та скасовувати акти органів місцевого самоврядування своїм рішенням без звернення до суду [7, с. 567]. Сьогодні префект у Франції — це державний службовець, який наділений наглядовими та контрольними функціями, а для скасування актів органів місцевого самоврядування він повинен звертатися до суду [8, с. 208].

Італія має ідентичну французькій систему префектури, яку було впроваджено в 1802 році. Тоді префект сприймався як виконавець особа обраної регіональної влади. У 1889 році італійське законодавство розділило такі поняття, як "держава" і "регіональна адміністрація". Після Другої Світової війни в країні обговорювалося питання відмови від інституту префектури, проте нині їх іменують як "prefetti", вони є представниками уряду і головами "префектури — територіального відділення уряду" [9, с. 12].

У Німеччині функціонує проміжний інститут префекта, що покликаний забезпечувати контроль над додержанням законів місцевим самоврядуванням, територіальні підрозділи органів влади федеральних земель не мають впливу на префекта [10, с. 368—370].

Узагальнюючи зарубіжний практичний досвід стає зрозумілим та очевидним, що посада префекта має носити не політичний характер та здійснювати головну контролюючу функцію та чітко визначеній території, за яку відповідальність буде нести сам префект.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Обґрунтовано думку про те, що інститут префекта — це представництво влади, яке задає стратегічний напрям і має функцію нагляду. Територіальна громада вибирає своїх представників, які самі створюють ради, які потім сформулюють виконавчий комітет, а сам префект виконує функцію контролю та нагляду, щоб все виконувалось у рамках стратегії розвитку держави.

Запровадження інституту префекта допоможе забезпечити законність та унітарність нашої держави, її територіальну цілісність та єдність, дотримання законодавства органами місцевого управління.

Література:

1. Луценко А.П. Впровадження інституту префекта в Україні: практика та досвід зарубіжних країн. Молодий вчений. 2019. № 12 (76). С. 61—64.

2. Нікітенко Л.О., Бочкар'ов О.О. Інститут префекта та реформа децентралізації влади. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 6. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2021/11.pdf (Дата звернення: 20.01.2022).

3. Чернишов О. Не контролери, а координатори. Навіщо Україні потрібні префекти. НВ. 4 серпня 2021. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/decentralizaciya-yaka-funkciya-prefektiv-novini-ukrajini-50175625.html> (Дата звернення: 20.01.2022).

4. Проект Закону про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади): Проект закону / Президент України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67644 (Дата звернення: 20.01.2022).

5. Лялюк О.Ю., Петренко І.В. Зарубіжний досвід запровадження інституту префекта та його значення для України. Проблеми законності. 2020. № 148. С. 26—35.

6. Вовканич С.Й. Префекти в системі децентралізації влади: новий інститут, модерна інституція (організація) чи розвиток в Україні неоінституціоналізму? Регіональна економіка. 2016. № 2. С. 18—33.

7. Le represent territorial de l'Etat et le fait regional dans les Etats europeens. Revue publique. 2010. № 135. Pp. 567—582.

8. Бакуменко В.Д. Державно-управлінські рішення: навч. посіб. Київ: ВПЦ АМУ, 2012. 344 с.

9. Шелептицька І.П. Досвід становлення системи місцевого самоврядування в Республіці Італія та його адаптація для України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2009. 20 с.

10. Впровадження організаційно-правових механізмів державного економічного управління: європейський досвід для України / В.Є. Воротін та ін. Financial and credit activity: problems of theory and practice. 2018. № 3 (26). С. 368—376.

References:

1. Lutsenko, A.P. (2019), "Implementation of the institute of prefect in Ukraine: practice and experience of foreign countries", *Molodyj vchenyj*, vol. 12 (76), pp. 61—64.

2. Nikitenko, L.O. and Bochkar'ov, O.O. (2021), "Prefect Institute and decentralization reform", *Yurydychnyj*

naukovyj elektronnyj zhurnal, [Online], vol. 6, available at: http://www.lsej.org.ua/6_2021/11.pdf (Accessed 20 Jan 2022).

3. Chernyshov, O. (2021), "Not controllers, but coordinators. Why Ukraine needs prefects", *NV*, available at: <https://nv.ua/ukr/opinion/decentralizaciya-yaka-funkciya-prefektiv-novini-ukrajini-50175625.htm> (Accessed 20 Jan 2022).

4. Verkhovna Rada of Ukraine (2019), "Draft Law on Amendments to the Constitution of Ukraine (on decentralization of power)", available at: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67644 (Accessed 20 Jan 2022).

5. Lialiuik, O.Yu. and Petrenko, I.V. (2020), "Foreign experience in introducing the institution of prefect and its significance for Ukraine", *Problemy zakonnosti*, vol. 148, pp. 26—35.

6. Vovkanych, S.J. (2016), "Prefects in the system of decentralization of power: a new institution, a modern institution (organization) or the development of neo-institutionalism in Ukraine?", *Rehional'na ekonomika*, vol. 2, pp. 18—33.

7. Revue publique (2010), "Le represent territorial de l'Etat et le fait regional dans les Etats europeens", *Revue publique*, vol. 135, pp. 567—582.

8. Bakumenko, V.D. (2012), *Derzhavno-upravlins'ki ri-shennia [Public administration decisions]*, VOC AUC, Kyiv, Ukraine.

9. Sheleptyts'ka, I.P. (2009), "Experience of formation of the system of local self-government in the Republic of Italy and its adaptation for Ukraine", Ph.D. Thesis, Local Government, Academy of Municipal Administration, Kyiv, Ukraine.

10. Vorotin, V.Ye. (2018), "Implementation of organizational and legal mechanisms of state economic management: European experience for Ukraine", *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, vol. 3 (26), pp. 368—376.

Стаття надійшла до редакції 20.01.2022 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ** (Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73

С. П. Кошова,
к. держ. упр., доцент, доцент кафедри управління охороною здоров'я та публічного
адміністрування, Національний університет охорони здоров'я України імені П. А. Шупика
ORCID ID: 0000-0002-7637-4311

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.3.81

РОЗВИТОК КОСМІЧНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

S. Koshova,
PhD in Public Administration, Associate Professor of the Department of Healthcare Management
and Public Administration, Shupyk National Healthcare University of Ukraine Kyiv, Ukraine

SPACE INDUSTRY DEVELOPMENT IN UKRAINE

У статті досліджується сучасний стан, тенденції та перспективи розвитку вітчизняної космічної галузі. Доведено, що космічна діяльність є частиною економічної діяльності та пов'язана зі створенням і експлуатацією космічних систем різного призначення, включаючи науково-технічні, організаційні та економічні аспекти. Нині актуальним питанням є подальший розвиток космічної галузі, оскільки вона займає пріоритетне місце в економіці кожної країни, забезпечує престижну позицію держави на міжнародному ринку космічних технологій та є двигуном для наукових досліджень та передових технологій. Визначено основні тенденції, що притаманні розвитку світової космічної галузі, а саме: приватизація космосу, комерціалізація космічної діяльності та процеси інтернаціоналізації. Доведено, що головними питаннями подальшого розвитку вітчизняної космічної галузі є: формування ефективної державної космічної політики та розбудова структури управління підприємствами цього стратегічного сектору. На сучасному етапі космічна діяльність та її науково-виробнича база вже стали природно функціонуючою галуззю глобальної економіки, що підпорядковується універсальним закономірностям та тенденціям розвитку. В свою чергу світовий космічний ринок є крупним сегментом світового ринку високих технологій, який швидко розвивається. В статті проаналізовано основні результати космічної галузі України. Визначено, що останнім часом вітчизняна космічна галузь взяла курс на міжнародну співпрацю, оскільки саме міжнародна співпраця приведе Україну до реалізації майбутніх програм та проєктів. Розглянуто ключові заходи розвитку участі приватного сектору в вітчизняній космічній галузі, визначено його основні функції. Важливим фактором забезпечення національної безпеки є космічна галузь, яка сприяє вирішенню низки науково-технічних та соціально-економічних проблем, а також відіграє значну роль у забезпеченні інноваційного розвитку й завоюванні міжнародного престижу. Вибір пріоритетних напрямів та поєднання наукового, матеріального й фінансового потенціалу є важливою умовою забезпечення ефективного науково-технічного прогресу космічної галузі України. Головним інструментом, що сприятиме розвитку космічної галузі України та сприятливо вплине на довгостроковий економічний розвиток України є підтримка з боку держави, зокрема, вдосконалення державного регулювання космічної галузі.

The article examines the current state, trends and prospects for the development of the domestic space industry. It has been proven that space activities are part of economic activities and are related to the creation and operation of space systems for various purposes, including scientific, technical, organizational and economic aspects. Currently, the topical issue is the further development of the space industry, as it ranks high in the economy of each country, provides a prestigious position of the state in the international space technology market and is the engine for research and advanced technologies. The main tendencies inherent in the development of the world space industry are

identified, namely: privatization of space, commercialization of space activities and processes of internationalization. It is proved that the main issues of further development of the domestic space industry are: the formation of an effective state space policy and the development of the management structure of enterprises in this strategic sector. At the present stage, space activities and their research and production base have already become a naturally functioning branch of the global economy, subject to universal laws and trends. In turn, the global space market is a major segment of the global high-tech market, which is developing rapidly. The main results of the space industry of Ukraine are analyzed in the article. It is determined that recently the domestic space industry has set a course for international cooperation, as it is international cooperation that will lead Ukraine to the implementation of future programs and projects. The key measures for the development of private sector participation in the domestic space industry are considered, its main functions are identified. An important factor in ensuring national security is the space industry, which contributes to solving a number of scientific, technical and socio-economic problems, as well as plays a significant role in ensuring innovative development and gaining international prestige. The choice of priority areas and the combination of scientific, material and financial potential is an important condition for ensuring effective scientific and technological progress of the space industry of Ukraine. The main tool that will promote the development of the space industry of Ukraine and have a positive impact on the long-term economic development of Ukraine is the support of the state, in particular, the improvement of state regulation of the space industry.

*Ключові слова: космічна галузь, державне регулювання, космічна діяльність, національна безпека.
Key words: space industry, state regulation, space activity, national security.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Перспективи розвитку космічної галузі є актуальним питанням на даний час, оскільки дана галузь відноситься до важливих секторів високотехнологічного ринку. Розвиток космічної галузі займає пріоритетне місце в економіці кожної держави, досягнення в цьому секторі забезпечують лідерські позиції на міжнародному ринку космічних технологій, а також додають певну вагу в питанні освоєння космічного простору. В рамках реалізації міжнародних космічних проєктів дана галузь відіграє ключову роль.

Першочерговим джерелом інновацій в сучасному світі є наука та технології, які сприяють продуктивності та економічному зростанню. Протягом останніх десятиліть космічна галузь представляє собою двигун для наукових досліджень та передових технологій, що застосовуються в інших секторах діяльності людини. При цьому космічний сектор глобальної економіки демонструє динамічний та стабільний розвиток, що пов'язано з процесами потужного трансферу космічних технологій з військової сфери в суспільну, та розвитком на цій основі цілого комплексу комерційних послуг, пов'язаних з космічною індустрією та розробками. Так, наприклад, прогноз погоди, глобальне телемовлення та комунікація неможливі сьогодні без індустрії створення супутників. Зараз людство є свідком зрушень технологічної парадигми не тільки в космічній галузі, а й в суміжних з нею сферах. Наслідком такої еволюції є функціонування космічного туризму, широкосмугові покриття мережею та приватні космічні компанії. Все це в цілому сприяє комерціалізації космічної галузі та стрімкому зростанню космічної промисловості, розробці та реалізації космічної продукції, технологій та послуг, що в свою чергу дає потужний імпульс посилен-

ню галузевої конкуренції на різних рівнях: глобальному, міжрегіональному, міждержавному та національному.

На сучасному етапі космічна діяльність та її науково-виробнича база вже стали природно функціонуючою галуззю глобальної економіки, що підпорядковується універсальним закономірностям та тенденціям розвитку.

У свою чергу світовий космічний ринок є крупним сегментом світового ринку високих технологій, який швидко розвивається. Як відомо, одним з ключових двигунів сучасного економічного прогресу є інноваційні технології в галузі інформаційно-комунікаційного програмного забезпечення, цифрових систем та зв'язку. Такі розробки беруть свій початок у різних сферах космічної індустрії та впливають на різні галузі сучасної життєдіяльності. В кожній країні космічна галузь є однією з найбільш конкурентоспроможних та провідних в економіці, до її складу входить ціла низка високотехнологічних підприємств, які представляють державу на світовому ринку.

Космічні технології гарантують технологічні, військові, наукові, політичні та економічні переваги, дають можливість здійснювати дистанційне зондування Землі, дозволяють попереджати надзвичайні ситуації, підвищують ефективність розвідки та видобутку природних ресурсів, впровадження інноваційних практик в сільське господарство, забезпечують зв'язок та навігацію, охорону навколишнього середовища та моніторинг зміни клімату [1, с. 263]. Тому, беззаперечно, постійне дослідження та прогнозування розвитку космічної галузі є актуальним та важливим питанням для забезпечення ефективного розвитку цього високотехнологічного сегменту, який в глобалізаційних умовах здатен забезпе-

чити передумови для довгострокового стратегічного зростання та технологічного лідерства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемним питанням розвитку та державного регулювання космічної галузі в Україні присвячено праці вітчизняних вчених, зокрема, Ю. Алексєєва, М. Бендикова, В. Горбуліна, О. Дегтярьова, О. Джур, С. Конюхова, Н. Мешко, В. Присяжного, І. Сазонеця, Л. Сороки, А. Черкасова, Ю. Шемшученко та інших. Проте, попри значну кількість наукових праць, на сучасному етапі залишається багато невирішених проблем у питаннях фінансового забезпечення вітчизняної космічної галузі та пошуку перспективних напрямів покращення її розвитку, що обумовлює актуальність та потребує подальшого дослідження й систематизації.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є висвітлення сучасного стану вітчизняної космічної галузі та визначення перспективних напрямів її розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Нині розвиток світового космічного ринку охопив практично всі регіони світу. Вступ в космічну діяльність нових держав, розробка нових космічних програм, а в результаті й посилення конкуренції, стимулюють розвиток даної галузі, підвищуючи її комерційний потенціал, розвиваючи нові технології та відкриваючи нові сфери її застосування.

Сьогодні світовий ринок космічних послуг оцінюється в сотні мільярдів доларів США. Прибуток приносить не тільки космічний туризм, а й пускові послуги, інформаційні пакети, пілотовані польоти, різні експерименти та інше. Таким чином, космічна індустрія перетворилась на велику комерційно привабливу складову світової еко-

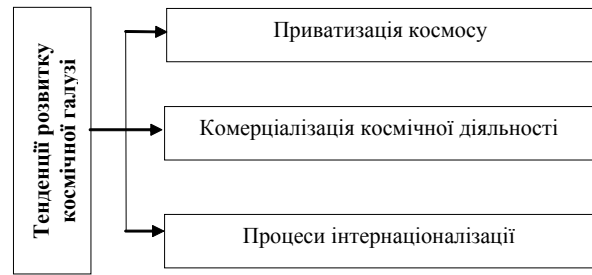

Рис. 1. Тенденції розвитку космічної галузі

Джерело: [14, с. 41].

номіки, яка забезпечує зайнятість більше мільйону людей по всьому світу. Космос та бізнес вже стали невід'ємною частиною один одного. Участь у космічній діяльності визначає престиж держави, її могутність [10, с. 64]. Основна проблема пов'язана з необхідністю великих капіталовкладень у цю галузь. Вона потребує значних витрат, а також певного рівня технологічного розвитку країни. Це ускладнює вихід слаборозвинутих країн на ринок космічних товарів та послуг, у той час як високорозвинені країни все далі йдуть у своєму розвитку [14, с. 40]. На рисунку 1 зображено основні тенденції розвитку, характерні для космічної галузі.

Реалії функціонування космічної галузі характеризуються динамічною зміною внутрішніх та зовнішніх умов. Держави світу тією чи іншою мірою хочуть зайняти нішу в світовій космічній галузі, оскільки на даний час цей ринок швидко розвивається. Обсяг світового космічного ринку до 2027 року досягне 32,4 млрд дол США. В останні 15 років все більшу роль на цьому ринку відіграють приватні гравці: частка державних інвестицій складає лише 25% та продовжує знижуватися [7].

29 лютого 1992 року розпочалося становлення вітчизняної космічної діяльності, зокрема, в цей день Президент України Л. Кравчук своїм указом створив

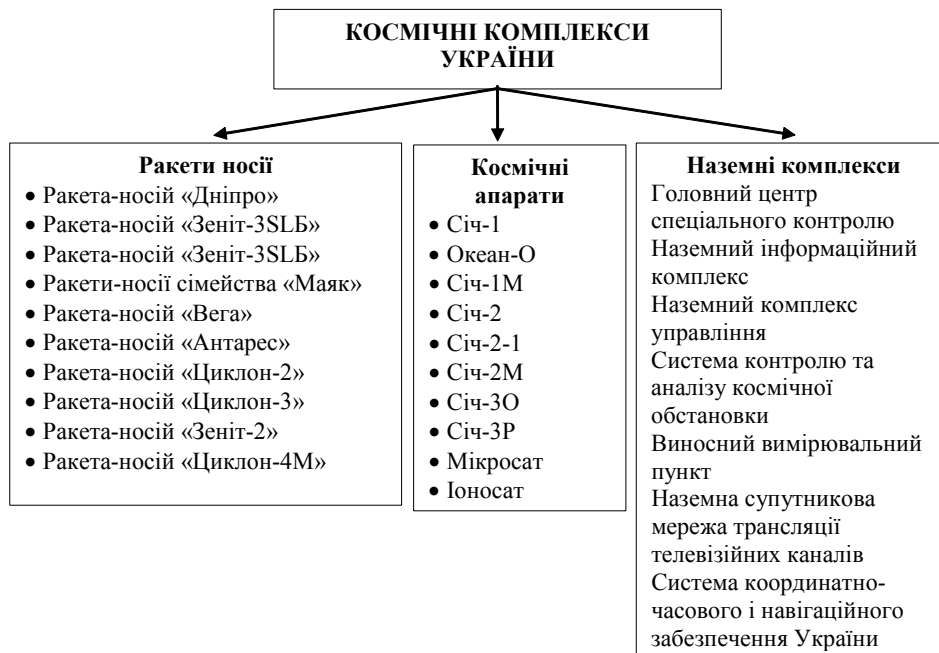

Рис. 2. Структура космічного комплексу України

Джерело: [5; 16].

Національне космічне агентство України. В 2010 році його перейменували у Державне космічне агентство України [5].

Вітчизняні вчені відігравали суттєву роль у реалізації радянської космічної програми і на даний час не дивлячись на певні виклики вони продовжують проєктувати та запускати супутники, пілотовані кораблі, орбітальні станції. Це підтверджує і той факт, що Україна входить до 13 країн поважного "клубу космічних держав".

Головними питаннями розвитку космічного сектору є:

- формування державної космічної політики;
- пошук векторів збереження та розвитку космічної галузі;
- розбудова структури управління підприємствами даного сектору.

Нині вітчизняна космічна галузь об'єднала біля 24 великих підприємств (підприємства-розробники та незалежні науково-дослідні лабораторії), провідними серед яких є стратегічно важливе підприємство космічної галузі ДП "Конструкторське бюро "Південне" ім. М.К. Янгеля" та ДП ВО "Південний машинобудівний завод імені О.М. Макарова".

З метою вирішення поставлених завдань Державному космічному агентству України було надано статус центрального органу виконавчої влади [12]. Структуру космічного комплексу України зображено на рисунку 2.

Державне регулювання космічної галузі здійснюється відповідно до Закону України "Про космічну діяльність" та Закону України "Про державну підтримку космічної діяльності", а також постановами Кабінету Міністрів України та указами Президента України [6].

Закон України "Про космічну діяльність" [6] визначає термінологію та основні поняття космічної галузі. Згідно із законом, космічна діяльність — це наукові космічні дослідження, використання космічного простору, розробка, виробництво, ремонт та технічне обслуговування об'єктів космічної діяльності (у тому числі їх агрегатів та складових частин), а також їх випробування, експлуатація, забезпечення та управління запуском та поверненням космічних апаратів, їх складових частин з космічного простору на землю [16].

Законом України "Про космічну діяльність" передбачено, що космічна діяльність здійснюється відповідно до Загальнодержавної цільової науково-технічної програми України, яку розробляє та затверджує Верховна рада України терміном на п'ять років. Протягом 1994 до 2017 року в Україні було прийнято чотири космічні програми, які, на жаль, через нестачу фінансування (на 30—35%) не були реалізовані повною мірою [15].

Ключовим напрямом вітчизняної космічної галузі є модернізація та створення зразків ракетно-космічної техніки, що дозволяє об'єднати інноваційні технології для створення ракетно-космічної техніки та зменшити бюджетне навантаження за рахунок комерційних пускових послуг.

Важливу роль у розвитку космічної галузі України відіграє державна політика. Саме економічно ефективні державні заходи створюють підґрунтя для технологічного прогресу та формування кон'юнктури ринку кос-

мічних послуг. До причин суттєвого державного впливу в космічній галузі слід віднести такі чинники [16]:

- стратегічна важливість галузі (космічна інфраструктура держави, забезпечення державних, соціальних та економічних потреб, можливість розвитку галузі та підтримка за рахунок внутрішніх ресурсів);
- вплив на геополітичний аспект присутності країни на світовій арені;
- високий обсяг фінансування;
- формування бази інноваційних науково-дослідних та провідних дослідницько-конструкторських розробок;
- розвиток міжнародної співпраці на державному рівні;
- формування сприятливої законодавчої бази та інвестиційного клімату [2, с. 4].

Останнім часом вітчизняна космічна галузь взяла курс на міжнародну співпрацю, об'єднавши свої зусилля з Європейським космічним агентством та NASA. На даний час Україна взаємодіє з 30 країнами світу, уклала міжнародні угоди з 28 державами та приймає участь у 12 міжнародних космічних організаціях, що підтверджується даними географії експорту продукції [13].

Саме міжнародна співпраця приведе Україну до реалізації майбутніх програм та проєктів. Так, наприклад, у 2021 році в Канаді спільно з Державним космічним агентством України розпочалось будівництво космічного пускового майданчику. Цим проєктом, який реалізовуватиме канадська компанія Maritime Launch Services Ltd (MLS), передбачено створення комерційного космодрому для ракети-носія "Циклон-4М" розробки та виробництва українських ДП "КБ "Південне" та ДП ВО "Південний машинобудівний завод" [16].

Україна та Китай у рамках виконання Програми українсько-китайського співробітництва у космічній сфері на 2021—2025 роки поглиблюють своє співробітництво в космічній галузі та розширюють спектр взаємовигідних проєктів.

У 2021 році Україною було підписано угоди про співпрацю з Польщею, ОАЕ, Туреччиною, Індією та Японією. Дані угоди передбачають об'єднання зусиль країн щодо реалізації спільних дослідницьких проєктів в галузі космосу. В Україні в жовтні 2021 року проводився тематичний тиждень "Ехро2020: Space Week". Зокрема, в рамках платформи "UA Space Focus" були обговорені актуальні та важливі теми освоєння космосу, а також продемонстровано потенційні перспективні проєкти в космічній галузі. На цій виставці було представлено спільний проєкт Великобританії та України "Місія на Місяць-2022" компанії "Spacebit", що розробляє космічні технології робототехніки для місячних та планетарних місій [5; 16].

У вересні 2021 року на засіданні Кабінету Міністрів України було схвалено проєкт Закону України "Про затвердження Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України на 2021—2025 роки" [11].

У рамках цієї Програми орієнтовний обсяг коштів становить 40,78 млрд грн (у тому числі 15,76 млрд грн з державного бюджету), подальше її прийняття сприятиме системному та послідовному розвитку української космічної галузі (створення ракетно-космічної техніки,

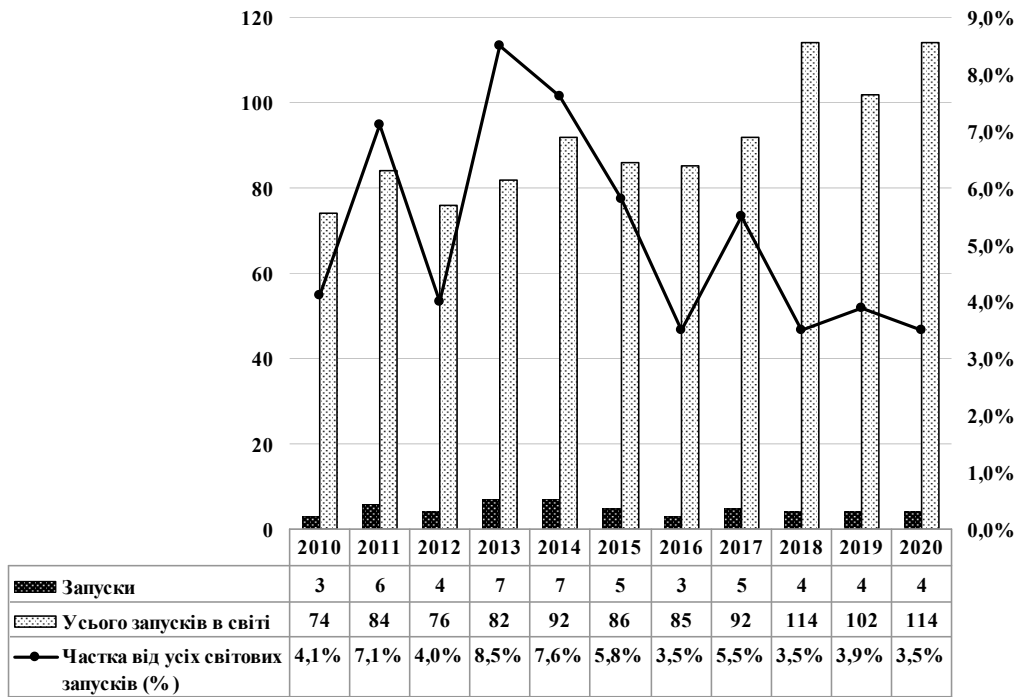

Рис. 3. Запуски ракет-носіїв українського виробництва у 2010–2020 рр.

Джерело: [5; 16].

проведення наукових досліджень в космічній діяльності). На думку фахівців вітчизняної космічної галузі, дана Програма є початковим кроком до порятунку високотехнологічного сектору українського машинобудування.

Вітчизняні підприємства космічної галузі як створюють власні ракети-носії, так і беруть участь у створенні ракет-носіїв різних країн світу. З 2013 року у галузі спостерігається посткризовий спад, про що свідчать дані

рисунок 3, де зображено статистику запуску ракет-носіїв українського виробництва у 2010–2020 рр.

Позитивним є те, що за роки незалежності за участю вітчизняних підприємств космічної галузі було запущено на орбіту 154 ракети-носії. А негативними наслідками в цій галузі є відсутність достатнього фінансування та науково-технічної програми космічної галузі. Так, у 2020 році за даними Державного космічного агентства України відбувся спад виробництва та

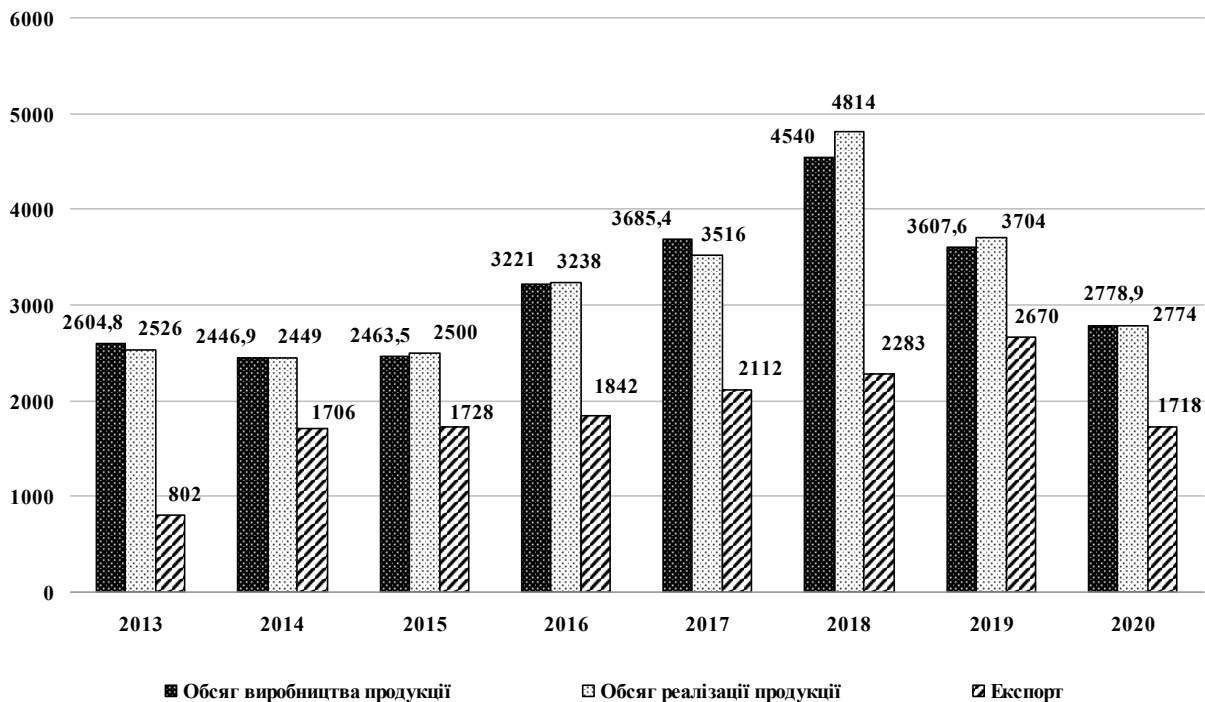

Рис. 4. Результати господарської діяльності підприємств космічної галузі України за 2013–2020 рр., млн грн

Джерело: [13; 16].

обсягу реалізації продукції, що викликані поширенням пандемії COVID-19, відсутністю замовлень на ракетні двигуни, перенесенням термінів виготовлення спеціальних засобів зв'язку для Збройних сил України та передчасним розірванням угод з приватними замовниками [8; 16].

Результати діяльності підприємств космічної галузі України за 2013—2020 рр. зображено на рисунку 4.

У зв'язку зі зростаючим інтересом до корисного використання космічного простору та формування ринку надання космічних послуг — держава та приватні організації зацікавлені у пошуку найбільш економічно ефективних рішень для реалізації поставлених завдань, перелік яких охоплює широку гаму напрямів — від дослідження космосу та космічних об'єктів до запуску супутників.

Останні кілька років актуальними є питання щодо перспектив розвитку космічної галузі як на національному, так і в світових масштабах. Окрім невизначеності провідних космічних держав у впровадженні космічних стратегій та схваленні великих космічних проєктів, в космічній галузі прослідковується нова тенденція — у ній збільшується присутність приватного сектору та підприємництва [4, с. 122].

У 2020 році Кабінет Міністрів України зняв обмеження для приватних підприємств здійснювати космічну діяльність, що дасть можливість приватним компаніям здійснювати запуск космічних апаратів і ракет-носіїв [3]. Приватним компаніям слід адаптувати свою діяльність під національні економічні потреби, оскільки саме в рамках державних замовлень start-up отримують можливість підтримувати рентабельність своєї діяльності [16].

З метою розвитку приватної космічної галузі, використовуючи світовий досвід, можна запропонувати наступні заходи розвитку участі приватного сектору в космічній галузі:

- активна інтеграція зусиль державних та приватних компаній для ефективного досягнення загальних результатів;

- вдосконалення нормативно-правової бази для формування інфраструктури та реалізації запусків з комерційною та державною метою приватними компаніями;

- формування сприятливого інвестиційного клімату, який можна створити шляхом привабливих мотивів для потенційного інвестора;

- комерціалізація перспективних розробок шляхом створення start-up-акселератора та центру трансферу технологій;

- розвиток на державному рівні міжнародної співпраці, налагоджування зв'язків з партнерами, які зацікавлені в розвитку аерокосмічного сектору за інноваційними та перспективними напрямками [16].

Основною тенденцією останніх років є саме комерціалізація в освоєнні космосу. Приватні компанії є однією з форм участі в здійсненні процесу комерціалізації космічної діяльності. Разом з комерціалізацією, на думку експертів, у космічну галузь приходить конкуренція на ринкових засадах, оскільки саме приватні компанії орієнтовані на комерційний успіх, наділені реально дію-

чими стимулами зробити продукцію конкурентоспроможною.

Приватний бізнес трансформує космічну діяльність, роблячи її стандартизованою та доступною як для державних структур, так і для приватних осіб з потенціалом її перетворення в послугу, наближену за характером до послуги масового споживача. Розвиток приватної космічної промисловості дає можливість державі сфокусуватись на вирішенні нових складних завдань, які сприяють науково-технічному прогресу.

ВИСНОВКИ

Важливим фактором забезпечення національної безпеки є космічна галузь, яка сприяє вирішенню низки науково-технічних та соціально-економічних проблем, а також відіграє значну роль у забезпеченні інноваційного розвитку й завоюванні міжнародного престижу. Вибір пріоритетних напрямів та поєднання наукового, матеріального й фінансового потенціалу є важливою умовою забезпечення ефективного науково-технічного прогресу космічної галузі України.

Ключовим інструментом розвитку вітчизняної космічної галузі є державна підтримка. З метою забезпечення розвитку галузі стратегічно важливим є збільшення обсягу фінансування та підвищення його ефективності, що сприятиме розвитку космічних технологій та сприятливо вплине на довгостроковий економічний розвиток України. Таке завдання вимагає виважених та стратегічних рішень в напрямку удосконалення державного регулювання космічної галузі.

Література:

1. Архипова Т.В. Мировые тренды в космической сфере и перспективы устойчивого развития космической отрасли. Вестник Алтайской академии экономики и права. 2020. № 10. С. 263—268.

2. Атаманенко Б.А., Федонюк Р.В. Міжнародне співробітництво як інструмент участі в глобальних космічних проєктах. Космічна наука і технологія. 2014. № 3. С. 3—13.

3. Бізнес Ілона Маска по-українськи або як розпочати бізнес у сфері космічної діяльності в Україні (2020). URL: <https://jurimex.ua/ua/publication/biznes-ilona-maski-poukrainski-abo-yak-rozpochati-biznes-u-sferi-kosmichnoi-diyalnosti-v-uk> (дата звернення: 10.12.2021).

4. Бухун Ю.В. Шляхи формування механізму інвестиційного забезпечення відтворювальних процесів в космічній галузі. Економічний вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". 2015. № 12. С. 121—128.

5. Державне космічне агентство України (2021). URL: <https://www.nkau.gov.ua/> (дата звернення: 10.12.2021).

6. Джур О.Є. Державне регулювання підприємств космічної галузі України: нові реалії та виклики. Ефективна економіка. 2015. № 1. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/efek_2015_1_43%20\(5\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/efek_2015_1_43%20(5).pdf) (дата звернення: 10.12.2021).

7. Звездная экономика: кто зарабатывает на космосе в мире (2021). URL: <https://trends.rbc.ru/trends/industry/609e90409a794700dab35d24https://>

trends.rbc.ru/trends/industry/609e90409a794700dab-35d24 (дата звернення: 10.12.2021).

8. Компанії Держкосмосу отримали понад 800 мільйонів збитків (2021). URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/05/17/673924/> (дата звернення: 10.12.2021).

9. Макарова Д.Ю. Развитие частного бизнеса в ракетно-космической отрасли: тенденции и перспективы. Экономический анализ: теория и практика. 2015. № 25. С. 57—69.

10. Нямецук Г.В. Особливості трансформації економічного потенціалу підприємств космічної галузі України при здійсненні міжнародного науково-технічного співробітництва. Вісник Дніпропетровського університету. 2011. № 10/2. С. 63—70.

11. Про затвердження Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України на 2021—2025 роки (2021). URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JI06130A.html (дата звернення: 10.12.2021).

12. Про затвердження положень про структурні підрозділи управління координації космічної діяльності департаменту стратегічного розвитку сектору оборони та безпеки: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 13.08.2019 р. № 1384. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1384731-19#Text> (дата звернення: 10.12.2021).

13. Публічний звіт Голови Державного космічного агентства України за 2020 рік (2021). URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2020/kosmos-zvit-2020.pdf> (дата звернення: 10.12.2021).

14. Семак Е.А., Головенчик Г.Г., Мардович В.Г. Космическая отрасль на современном этапе развития мировой экономики. Новости науки и технологий. 2017. № 3 (42). С. 37—45.

15. Уряд схвалив концепцію космічної програми України на 5 років (2021). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3170189-urad-shvaliv-koncepciu-kosmicnoi-programi-ukraini-na-5-rokiv.html> (дата звернення: 10.12.2021).

16. Гбур З.В., Кошова С.П. Перспективи розвитку космічної галузі в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 24. С. 70—77.

References:

1. Arhipova, T. V. (2020), "World trends in the space sector and prospects for sustainable development of the space industry", *Vestnik Altajskoj akademii ekonomiki i prava*, vol. 10, pp. 263—268.

2. Atamanenko, B. A. and Fedoniuk, R. V. (2014), "International cooperation as a tool of participation in global space projects", *Kosm. nauka tehnol.*, vol. 20 (3), pp. 3—13.

3. Jurimex (2020), "Ilon Mask's business in Ukrainian or how to start a business in the field of space activities in Ukraine", available at: <https://jurimex.ua/ua/publication/biznes-ilona-maski-poukrainski-abo-yak-rozpochati-biznes-u-sferi-kosmicnoi-diyalnosti-v-uk> (Accessed 10 December 2021).

4. Bukhun, Yu.V. (2015), "Ways of forming of the mechanism of investment provision of reproduction

processes in space industry", *Economic Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"*, vol. 12, pp. 121—128.

5. State Space Agency of Ukraine (2021), available at: <https://www.nkau.gov.ua/> (Accessed 10 December 2021).

6. Dzhur, O. Ie. (2015), "State regulation of space industry enterprises in Ukraine: new realities and challenges", *Efektivna ekonomika*, vol. 1, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3748> (Accessed 10 December 2021).

7. RBK Trends (2021), "Star economy: Who makes money in space in the world?", available at: <https://trends.rbc.ru/trends/industry/609e90409a794700dab35d24> (Accessed 10 December 2021).

8. Economic truth (2021), "State space companies suffered more than 800 million in losses", available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/05/17/673924/> (Accessed 10 December 2021).

9. Makarova, D. Yu. (2015), "Development of private business in the rocket and space industry: trends and prospects", *Ekonomicheskij analiz: teoriya i praktika*, vol. 25, pp. 57—69.

10. Nyameshchuk, G. V. (2011), "Features of the transformation of the economic potential of the space industry of Ukraine in the implementation of international scientific and technical cooperation", *Visnik Dnipropetrovskogo universitetu*, vol. 10/2, pp. 63—70.

11. Liga Zakon (2021), "About the statement of the National target scientific and technical space program of Ukraine for 2021—2025", available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JI06130A.html (Accessed 10 December 2021).

12. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2019), "On approval of regulations on structural units of the Department for Coordination of Space Activities of the Department of Strategic Development of the Defense and Security Sector", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1384731-19#Text> (Accessed 10 December 2021).

13. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), "Public report of the Chairman of the State Space Agency of Ukraine for 2020", available at: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2020/kosmos-zvit-2020.pdf> (Accessed 10 December 2021).

14. Semak, E. A., Golovenchik, G. G. and Mardovich, V. G. (2017), "Space industry at the present stage of development of the world economy", *Novosti nauki i tehnologij*, vol. 3 (42), pp. 37—45.

15. Ukrinform (2021), "The government has approved the concept of Ukraine's space program for 5 years", available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3170189-urad-shvaliv-koncepciu-kosmicnoi-programi-ukraini-na-5-rokiv.html> (Accessed 10 December 2021).

16. Hbur, Z. and Koshova, S. (2021), "Prospects of space industry development in Ukraine", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 24, pp. 70—77.

Стаття надійшла до редакції 26.01.2022 р.

С. А. Чукут,

д. держ. упр., професор, професор кафедри теорії та практики управління, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", м. Київ

ORCID ID: 0000-0001-9829-0218

Л. О. Шумська,

студентка 3 курсу факультету соціології і права, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", м. Київ

ORCID ID: 0000-0002-4256-8054

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.3.88

ЗАПРОВАДЖЕННЯ РОЗУМНИХ ЕНЕРГОСИСТЕМ ЯК СКЛАДОВОЇ РОЗУМНОГО МІСТА З ВИКОРИСТАННЯМ ВЕЛИКИХ ДАНИХ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ

S. Chukut,

Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Theory and Practice of Management, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

L. Shumska,

Student of the Department of Sociology and Law, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

INTRODUCING SMART GRID AS PART OF A SMART CITY USING BIG DATA: CURRENT CHALLENGES AND TRENDS

У статті проаналізовано концептуальні основи розумного міста, великих даних, розумних енергосистем та їхній взаємозв'язок. Розумне місто розглядається як місто, яке має на меті сприяти досягненню цілей сталого розвитку за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, насамперед з використанням технологій інтернет речей, аналітики даних та штучного інтелекту для задоволення існуючих та виникаючих потреб громадян, заохочуючи заходи участі та громадянську участь. Досліджено роль великих даних у цих процесах. Розкрито сутність розумних енергосистем як складової розумного міста. Виокремлено основні підходи щодо запровадження розумних енергосистем у розумному місті. Проаналізовано досвід розробки відповідних управлінських стратегій із використанням великих даних в Канаді, Данії та Південній Кореї. Зокрема, досліджено канадську "Ініціативу розумного вимірювання" (Smart Metering Initiative, SMI), датський проєкт ринку електроенергії з гнучким споживанням для приватних домогосподарств — EcoGrid 2.0 та південнокорейський проєкт розумної енергосистеми — "Випробувальний полігон на острові Чеджу". Проаналізовано стан розвитку системи розумного вимірювання спожитої електроенергії в містах України. Встановлено, що вона запроваджується не урядовими ініціативами, а приватними — компаніями-постачальниками електроенергії. Зазначено, що в Україні не існує єдиного нормативно-правового підходу до визначення таких понять, як "розумна енергосистема" або "розумні лічильники". Також на законодавчому рівні відсутня затверджена стратегія або план до переходу на розумні системи вимірювання спожитої енергії. В статті виокремлено ризики та загрози, які гальмують розвиток розумних енергосистем. Звертається найбільше уваги на ті, що пов'язані зі захистом приватності споживачів та їх безпекою внаслідок посилення кібератак. Розроблено практичні рекомендації щодо застосування кращого зарубіжного досвіду в управлінні розумними енергосистемами, а також запропоновані шляхи уникнення кібернетичних загроз в Україні.

The article analyzes the conceptual foundations of a smart city, big data, smart grids and their relationship. The essence of a smart grid as a component of a smart city is revealed. The theoretical foundations of a smart city, which is considered to be a city that aims to promote sustainable development through modern information and communication technologies, primarily using Internet of Things technologies, data analytics and artificial intelligence to meet existing and emerging needs of citizens, encouraging activities participation and civic participation. The role of big data in these processes has been studied. Features of big data according to "five conditions" are specified. The main approaches to the use of a smart grid in a smart city are highlighted. Smart grid systems have been identified as upgraded grid systems that use information and communication

technologies to automate the collection of available data, such as information on and actions of suppliers and consumers, to add new metrics to the system. The experience of developing management strategies using big data in Canada, Denmark and South Korea is analyzed. In particular, the Canadian Smart Metering Initiative (SMI), the Danish EcoGrid 2.0, a flexible electricity consumption project for private households, and the South Korean Smart Grid Test Project, Jeju, were studied. The state of development of the system of smart metering of consumed electricity in the cities of Ukraine is analyzed. It has been established that it is not implemented by government initiatives, but by private ones — by electricity supply companies. It is noted that in Ukraine there is no single legal approach to the definition of such concepts as "smart grids" or "smart meters". Also at the legislative level there is no approved strategy or plan for the transition to smart energy metering systems. Risks and threats that hinder the development of smart energy systems have been identified. Of these, most attention is paid to those related to the protection of consumer privacy and security due to increased cyberattacks. It is proposed to use the US experience to prevent cyber threats in smart power systems. Practical recommendations for the application of the best foreign experience in the management of smart grid have been developed, as well as ways to avoid cyber threats in Ukraine have been proposed.

Ключові слова: розумні міста, великі дані, розумні енергосистеми, управління містом, захист приватності, кіберзагрози.

Key words: words: smart cities, big data, smart grid, city management, protection of privacy, cyber threats.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Очікується, що до 2050 року майже 70% світового населення проживатиме в містах [1]. Сьогодні те, як ми живемо, працюємо та подорожуємо в містах значно відрізняється від досвіду попередніх поколінь, а отже, потребує більш поглибленого дослідження. Водночас розвиток міст несе в собі не лише створення нових благ, послуг та можливостей, але й серйозні екологічні загрози. За оцінками експертів, міста продукують 75% парникових викидів у всьому світі, переважно через будівлі та транспорт [2]. Окреме занепокоєння викликають ризики, викликані нераціональним використанням енергії містами. Попри велику увагу до застосування технологій Інтернету речей для розумного паркування та керування трафіком, за даними дослідницької компанії IDC [3] розумні енергосистеми залучають найбільшу частку інвестицій у розумні міста. Це зумовлено тим, що: по-перше, застосування розумних енергосистем дозволить користувачам контролювати точне споживання електроенергії в режимі реального часу, надаючи динамічну інформацію про ціноутворення; по-друге, застосовуючи концепцію розумних енергосистем, споживачі, маючи інформацію щодо їхнього внеску у викиди вуглецю, зможуть приймати більш розумні рішення [4]; по-третє, підвищення енергоефективності в належним чином організованих містах є прямим шляхом досягнення амбітних екологічних цілей [5].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням концепції розумного міста займалися Кюріале М. [5], Коен Б. [7], О'Лірі М., Цаджа Дж. [9], Караглю А. [10] та інші; великі дані вивчали Кіані С., Сіміч М. [14], Вучетич М. [14], Станкович М.С. [14], Ботельо Б. [11], Родріго О.Е., Хан З., Анджум А., Кітчин Р., Додж М. та інші; розумні енергосистеми в управлінні розумним містом досліджували Кан Т. [24], Енсафіс-орр Г., Хамуоші М., Егеліоглу Ф., Пархем, К. [4], Аллен, М. [16]; Прейс А. [16], Ікбаль М. [16], Уіттл, Е. Дж. [16], Гольдштейн П., Фарманбар М. [4], Арільд О. [4], Ронг С. [4] та інші вчені. Переважно в цих дослідженнях акцентується увага на перевагах розвитку розумних міст з

використанням великих даних, а також позитивній динаміці розгортання розумних енергосистем. Однак поза увагою дослідників залишилися потенційні та реальні загрози, які супроводжують ці процеси. Особливо це стосується енергетичних систем, які належать до критичної інфраструктури України. Як зазначено в Кодексі, системи передачі: "критична інфраструктура — сукупність об'єктів системи передачі або її частини, що входять до складу об'єднаної енергетичної системи України, та є необхідними для забезпечення життєво важливих для суспільства функцій, охорони здоров'я, безпеки та добробуту населення, виведення з ладу або руйнування яких матиме суттєвий вплив на національну безпеку та оборону, навколишнє природне середовище та може призвести до значних фінансових збитків і людських жертв" [6]. Саме цим зумовлено вибір теми нашого дослідження — запровадження розумних енергосистем як складової розумного міста з використанням великих даних, а також виокремлення потенційних загроз та викликів, які супроводжують цей процес.

МЕТОЮ СТАТТІ

Метою статті є дослідити сучасні виклики та тенденції запровадження розумних енергосистем як складової розумного міста з використанням великих даних.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Перш ніж перейти до визначення поняття "розумне місто" потрібно зауважити, що в науковому колі помітне широке варіювання в розумінні цього терміну. Це зумовлено тим, що явище "розумне місто" відносно нове, тому трактується по-різному в залежності від особливостей міста. Таким чином, міста, що називають себе розумними містами, можуть істотно відрізнятися одне від одного в залежності від їхнього демографічного складу, політичної та економічної ситуації, історії та культури.

На нашу думку, розумні міста — це міста, які мають на меті сприяти досягненню цілей сталого розвитку за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, насамперед з використанням технологій інтер-

нет речей, аналітики даних та штучного інтелекту для задоволення існуючих та виникаючих потреб громадян, заохочуючи заходи участі та громадянську участь. Розвиток розумних міст є складним завданням, яке передбачає різноманітні питання, включаючи такі питання, як екологічний та інфраструктурний дизайн, реалізацію концепцій 30-ти або 15-ти хвилинного міста, активне залучення стейкхолдерів, насамперед місцевих жителів, до всіх новацій, які заплановані або відбуваються в місті тощо. Слід відзначити, що хоча багато різних зацікавлених сторін беруть участь у процесі перетворення міста на розумне місто, але кінцевим бенефіціаром є (або повинен бути) кожен житель цього міста.

Сучасні розумні міста залежать від збору та аналізу різноманітних даних, насамперед великих даних. Використання належним чином великих даних сприяє покращенню міських систем, насамперед таких як транспорт, інфраструктура та міський розвиток. Розумні міста об'єднують ці різні рівні застосування великих даних, щоб дати нове розуміння взаємодії між людьми та їх оточенням, а також впливати на те, як міські системи використовуються в реальному світі. Як зазначає Б. Ботельо, великі дані — це комбінація структурованих, напівструктурованих і неструктурованих даних, зібраних організаціями, які можна видобувати для отримання інформації та використовувати в проєктах машинного навчання, прогнозного моделювання та інших передових аналітичних процесах [11]. Великі дані тісно пов'язані з класичною моделлю "п'яти умов", запропонованою О.Е. Родріго, які розкривають основні характеристики великих даних [12]:

- обсяг (Volume) — обсяг даних відповідає за кількість накопиченої інформації, що є настільки великою, що традиційні способи обробки з нею вже не працюють;

- швидкість (Velocity) — ця характеристика описує стрімку швидкість, з якою дані збираються у світі, іноді, ця характеристика навіть важливіша за обсяг, тому що мати обмежену кількість критичної інформації в момент часу може стати значно важливіше, ніж велику кількість інформації, яку ти не можеш використати;

- достовірність (Veracity) — цей компонент відповідає за якість даних, адже недостатньо поставити датчики і розпочати збір даних;

- різноманітність (Variety) — місто може отримати дані з багатьох пристроїв, лічильників у різному форматі — структурованому і неструктурованому;

- мінливість (Variability) — якщо дані будуть невідповідними, це ускладнить процес їх аналізу та обробки.

Федеральна комісія з регулювання енергетики США розглядає розумну енергосистему — як оновлену систему електромережі, яка використовує інформаційні та комунікаційні технології для автоматизованого збору доступних даних, таких як інформація про поведінку постачальників і споживачів, і дії з ними, щоб додати в систему нові показники [14]. Такий підхід до управління енергоресурсами може втілюватися передусім в установці та експлуатації приладів, що автоматизовано збирають метричні дані спожитої енергії у домівках або на підприємствах, тим самим дозволяючи підвищити надійність, якість та швидкість процесу комунікації між спо-

живачем (громадянином) та компанією постачальником. На нашу думку, до наведеного вище визначення розумних мереж слід додати не лише збір нових показників, а насамперед — використання отриманих показників (даних) для прийняття ефективних управлінських рішень щодо належної експлуатації та керування електромережами.

Технології розумних мереж мають численні переваги для розумних міст, які впроваджують їх самостійно або у співпраці з комунальними підприємствами. Це зумовлено тим, що розумна енергосистема — це набагато більше, ніж просто розумні вимірювання, вона також включає в себе інші складові: розподільні лінії та підстанції (автоматизація підстанцій, цифрові підстанції); технології та механізми для запобігання відключенню електроенергії та забезпечення якості електроенергії; інтеграцію енергії з різних джерел з підвищеним акцентом на "зелену енергію"; розумне виробництво електроенергії; автоматизацію енергосистеми; мікрогенерацію, за допомогою якої організації можуть виробляти власну енергію та постачати його в центральну мережу; кращі та додаткові можливості зберігання електроенергії; способи підвищення безпеки та проєктування більш сучасних і стабільних електричних мереж у країнах і регіонах, де старі мережі потребують заміни.

Отже, до переваг розумних енергосистем можна віднести: полегшення підключення та роботи генераторів будь-яких розмірів і технологій; можливість споживачів брати участь в оптимізації роботи системи; надання споживачам більше інформації та варіантів того, як вони можуть використовувати своє підключення; значне зменшення впливу на навколишнє середовище всієї системи електропостачання; підтримання/покращення існуючого високого рівня надійності, якості та безпеки постачання; удосконалення послуг.

Для кращого розуміння сучасних тенденцій розвитку розумних енергосистем проаналізуємо відповідний досвід розробки управлінських стратегій із використанням великих даних у Канаді, Данії та Південній Кореї.

Насамперед, слід відзначити ініціативу уряду Онтаріо (Канада) — Ініціативу розумного вимірювання (Smart Metering Initiative), яка покликана частково створити культуру збереження та підтримати управління попитом шляхом розгортання розумних лічильників у масштабах провінції [17]. Серед суб'єктів, що були залучені до ініціативи: Міністерство енергетики Канади відповідало за розробку та впровадження політик, а також законодавчих та нормативних змін, надання вказівок та прийняття рішень з питань політики протягом усього проєкту, підтримка зв'язку з усіма видами діяльності робочої групи та відстежування їх; Енергетична рада Онтаріо — за перегляд та затвердження витрат, пов'язаних з розумними лічильниками, регулювання Незалежного оператора електроенергетичної системи як об'єкту інтелектуального вимірювання, надання рекомендацій дистриб'юторським компаніям з питань відшкодування витрат, встановлення та перегляд тарифів за час проєкту, збір інформації про хід виконання; Незалежний оператор електроенергетичної системи — за розробку, експлуатацію та керування центральним сховищем даних лічильників (центр обробки даних провінційний), сприяння інтеграції дистриб'юторських

компаній з провінційним центром обробки даних, збір, перевірка, оцінка та редагування даних інтелектуальних лічильників для отримання даних розрахунків для дистрибуторських компаній; 73 дистрибуторських компанії, власники систем розумного вимірювання — за придбання, встановлення, експлуатація та обслуговування розумних лічильників і пов'язаних систем, збереження відповідальності за виставлення рахунків платникам тарифів і обслуговування клієнтів, доступ до даних із централізованого провінційного центру обробки даних [18]. Було запропоновано модель тарифів під назвою "time-of-use" або "тариф за час використання", згідно з якою тарифи на електроенергію найвищі вдень, але знижуються вночі, у вихідні та святкові дні.

Очікувалося, що комбінація розумних лічильників і ціноутворення за цим принципом стимулюватиме економію електроенергії та зменшуватиме попит у часи пік, надаючи платникам податків інформацію та стимули для управління їх використанням електроенергії шляхом: 1) переміщення споживання з пікових годин до непікових (наприклад, запуск посудомийної машини або сушарки на ніч, а не вдень); 2) зменшення споживання в часи пік (наприклад, установка кондиціонера на кілька градусів теплішою в літні дні) [19]. Майже 5 мільйонів розумних лічильників було встановлено в Онтаріо, що надало значні переваги споживачам та місцевим дистрибуторським компаніям. Розумні лічильники відстежують та фіксують споживання електроенергії щогодини. Більшість жителів Онтаріо отримують доступ через інтернет до даних про споживання електроенергії, які зібрані з їхніх розумних лічильників. Це допомагає їм краще зрозуміти своє споживання енергії, а також дізнатися нові способи як її використовувати більш ефективно [19].

Інший підхід до розвитку розумних енергосистем можна простежити в Данії, в якій понад 50% енергії в електричній мережі надходить з відновлюваних джерел, та має один із найвищих показників у світі [20]. Тому в Данії був реалізований проєкт розумної енергосистеми з метою розподілу енергії з усіх видів відновлюваних джерел. Однією з причин започаткування проєкту EcoGrid 2.0 був перехід від викопного палива до зеленої енергетичної системи, що зробило електричну систему Данії залежною від певних факторів — зелені джерела енергії не завжди доступні, коли вони потрібні. EcoGrid 2.0 — це проєкт ринку електроенергії з гнучким споживанням для приватних домогосподарств, що був реалізований в Данії протягом 3,5 років (завершився у червні 2019 року), в якому 800 будинків на острові Бронхольм були оснащені розумним лічильником та автоматизованими пристроями [21].

Гнучкість є основним компонентом проєкту. Вона означає, що клієнт або пристрій, підключений до системи живлення, змінює свою поведінку, щоб задовольнити потреби системи електроенергії. Наприклад, тепловий насос, який зупиняється через перевантаження лінії електропередачі, електромобіль, який адаптує свої схеми зарядки, щоб збалансувати коливання рівня енергії вітру або сонячної енергії, або клієнт, який вирішив використовувати свою сушильну машину пізніше, ніж планувалося [22]. Робиться це задля того, щоб зберегти баланс у ті дні, коли енергії потрібно більше або нава-

ки менше. Як зазначають організатори проєкту, важливим ризиком була необхідність забезпечити комфорт мешканцям, зробити експеримент "невидимим". Через це їм доводилося бути обережними з тим, наскільки сильно вони регулюють показники теплових насосів [22]. Для реалізації цієї ідеї проєктом було передбачено створення так званого "агрегатора" — своєрідний місток між споживачем та енергосистемою [22]. Серед інших гравців проєкту: оператори системи передачі, сторони, відповідальні за баланс, оператори системи розподілу — це "покупці гнучкості", в той час як "агрегатори" — його продавці. Отже, схема роботи агрегаторів полягала в тому, щоб керувати тепловими насосами та опалювальними панелями в домівках споживачів — непомітно зменшувати інтенсивність їх роботи, коли в цьому була необхідність.

Загалом, було використано під час реалізації проєкту два типи регулювання енергії [23]: 1) планова регуляція — послуги, які активуються в договірний момент і надаються протягом контрактного періоду (наприклад, зниження навантаження на 100 кВт активовано о 18:00 і надається протягом 1 години); 2) регуляція за умовами — послуги, які укладені на певний період часу, але активуються на вимогу покупця (наприклад, резервація можливості активувати зниження навантаження на 100 кВт протягом 1 години в період з 18:00 до 24:00 у зимовий сезон).

Такий підхід забезпечив гнучкість процесу і дозволив мешканцям, учасникам експерименту, вносити своє бачення в перебіг проєкту та бути активно залученим до його реалізації. Також він корисний тим, що кожен мешканець має особистий графік та потреби, а тому, вносячи свої побажання (потреби), допомагає зробити проєкт більш точним та результативним.

Певним чином, цілі цього проєкту схожі з проєктом Онтаріо — зробити користування електроприладами більш гнучким та адаптованим, залучити громадян до процесу, показати їм, як влаштована енергосистема в місті та яким є їхній вклад, зокрема негативний (говорячи про екологічні наслідки, викиди CO₂). Слід відзначити, що вдалось це як першому, так і другому проєкту доволі успішно.

У Південній Кореї розвитком технології розумних енергосистем займаються вже тривалий час. Ще у 2005 році уряд Кореї заснував Electric Power IT Task Force (Робочу групу з інформаційних технологій в електроенергетиці), що включала галузевих експертів та політиків у галузі енергетики та ІТ. Основною метою Робочої групи була розробка детального плану розвитку національної електромережі шляхом застосування інформаційних технологій в енергетичній інфраструктурі країни [24]. Розумна енергосистема розглядалася як мережа енергетичної системи наступного покоління, яка інтегрує інформаційні технології в існуючу енергетичну мережу для оптимізації енергоефективності через двосторонній обмін інформацією про електроенергію між постачальниками та споживачами у режимі реального часу [25]. Досить успішним проєктом розумної енергосистеми в Південній Кореї є будівництво у 2011 році Випробувального полігону розумної енергосистеми на острові Чеджу, найбільшому острові країни [26]. Це був випробувальний проєкт, реалізацією якого займалось

Міністерство економіки та знань Кореї, 168 приватних компаній, а також 6000 домогосподарств. Мета проєкту полягала в тому, щоб навчитись використовувати дані, зібрані за допомогою розумних лічильників, для скорочення зайвої витрати електроенергії та підвищення ефективності. Реалізація проєкту відбувалася в два етапи. Спочатку, передбачалось будівництво об'єктів та інфраструктури для розумних енергетичних систем. Після, проходило безпосереднє тестування, а також розширення експорту технологій. Відповідно до Національної дорожньої карти розумних енергосистем Кореї [25], проєкт включав п'ять ключових сфер та діяльність: розумну енергосистему, розумне розташування, розумний транспорт, розумні поновлювані джерела енергії, розумну електричну мережу та розумні електричні послуги. Ключовими сферами діяльності розробники проєкту називають: реагування на попит; управління енергією в будинку та торгівля енергією. Реагування на попит — це процес взаємодії комунальних служб та споживачів енергії, в результаті якого в пікові години споживання скорочується, а громадяни винагороджуються певними стимулами, такими як знижки. Управління енергією ж передбачає моніторинг та контроль споживання енергії в режимі реального часу для громадян. Нарешті, торгівля електроенергією надала споживачам можливість вибору тарифів на електроенергію, дозволила їм продавати відновлювану енергію назад у мережу та запровадити систему ціноутворення в режимі реального часу по всій країні [25].

Наразі в Україні не існує єдиного підходу до визначення таких понять як "розумна енергосистема" або "розумні лічильники". Поруч з цим, на законодавчому рівні не існує затвердженої стратегії або плану до переходу на розумні системи вимірювання спожитої енергії. Особливо важливим розвиток цих технологій здається з огляду на євроінтеграційні процеси, що відбуваються в Україні. У 2014 році була підписана Угода про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом, внаслідок чого Україна зобов'язана враховувати європейські практики в різних галузях економіки. Зважаючи на значний успішний досвід впровадження технології розумних енергосистем в ЄС, сьогодні нашим урядовцям варто звернути особливу увагу на розкриття потенціалу розумних енергосистем і в Україні також.

Втім, за добровільною згодою громадян в українських будинках поступово встановлюються розумні лічильники. Компанія ДТЕК встановила понад 500 000 тисяч розумних лічильників в Україні, до кінця 2021 року планувала встановити ще понад 300 000 таких пристроїв [27]. Інша компанія — АТ "Прикарпаття-обленерго" — робить те ж саме за кошти громадян — встановлено 30 000 лічильників на рік [28]. Основним, хоча не єдиним, аргументом на користь встановлення розумних лічильників для споживачів в Україні є потенційна фінансова вигода, пов'язана з їх користуванням. Наприклад, розумні лічильники надають можливість клієнтам користуватися перевагами нічного тарифу на електроенергію, меншим за тариф денний (він є дешевшим на 50%) [28]. Користування розумними лічильниками автоматизує процес збору показників: мешканцям більше не потрібно заходити на сайт, шукати чат-бот, телефонувати або навіть їздити, щоб передати дані про

спожиту енергію. Це значно економить час та підвищує якість надання послуг для населення.

Також при використанні великих даних у розвитку розумних міст важливо усвідомлювати потенційні небезпеки та загрози, які можуть виникнути, а саме керований даними характер багатьох розумних міст, зокрема збирання особистої інформації про звички, спосіб життя та відстеження їх повсякденної поведінки — викликає серйозне занепокоєння щодо приватності та захисту персональних даних. Якщо такі дані збираються, зберігаються та обробляються сторонніми операторами, громадяни втрачають контроль над своїми особистими даними.

Окрім того, значним викликом є кібератаки, кількість яких зростає з кожним роком. Серед найбільш вразливих об'єктів цих атак розумні енергосистеми посідають чільне місце. В цьому контексті слід пригадати події, які відбулися 14 серпня 2003 року, коли постраждали 50 мільйонів людей, у тому числі жителі Нью-Йорка, Клівленда та Детройта, а також Торонто та Оттави. Хоча енергокомпанії змогли відновити деякі роботи всього за дві години, в інших місцях електроенергія залишалася відключеною більше доби. Відключення зупинило роботу поїздів і ліфтів, а також порушило роботу всього — від стільникового телефонного зв'язку до роботи в лікарнях, до руху в аеропортах. Тільки в Нью-Йорку вартість відключення електроенергії склала понад 500 мільйонів доларів [29]. Хоча в звіті Управління електроенергетики "Blackout 2003: Остаточний звіт про відключення електроенергії від 14 серпня 2003 року у США та Канаді: причини та рекомендації" [30] не встановлено прямий зв'язок з кібератакою, однак було зазначено, що потенційний ризик цього є значним, а також відзначені вразливості систем електропостачання до кібернетичних загроз, насамперед використання системи наглядного контролю та збору даних, які розроблялися і запроваджувалися з 1980-х років та планувалися виключно для ізолюваної роботи. Слід відзначити, що ці системи є надзвичайно поширеними в світі, зокрема і в Україні.

Як зазначають Роб Кітчин та Мартін Додж [31], у період з 2010 по 2014 рік Міністерство енергетики США, яке здійснює нагляд за енергосистемою, регулює виробництво електроенергії та управляє арсеналом ядерної зброї, задокументувало 1131 кібератаку, з яких 159 були успішними. Це зумовлено тим, що всі основні міські послуги, включаючи електромережу, водопостачання та управління дорожнім рухом, мають за основу системи наглядного контролю та збору даних (SCADA), які використовуються для контролю функцій та матеріальних потоків. Ці системи вимірюють, як працює інфраструктура в режимі реального часу, і дозволяють або автоматизованим, або людським операторам, змінювати налаштування. Низка цих систем були скомпрометовані хакерами, які змінюють те, як інфраструктура працює або викликає відмову в обслуговуванні.

В Україні розпочинаючи з 2015 року кількість кібератак на енергетичні мережі зростає — найбільш відома з них найперша атака, яка відбулася в грудні 2015 року та призвела до того, що на західній Україні [32] залишилися протягом 6 годин без світла та тепла 225 000 людей. Хакери також саботували електророз-

подільне обладнання, ускладнюючи спроби відновити електроенергію. Однак, як зазначають експерти: "системи управління в Україні були на диво більш безпечними, ніж деякі в США, оскільки вони були добре сегментовані від бізнес-мереж центрів управління з надійними брендмауерами. Але зрештою вони все ще були недостатньо захищеними — працівники, які віддалено входили в мережу SCADA, мережу контролю та збору даних, яка контролювала мережу, не повинні були використовувати двофакторну аутентифікацію, що дозволяло зловмисникам захопити їхні облікові дані та отримати важливий доступ до систем, які контролювали зловмисники" [32]. Наступна відома атака відбулася 17—18 грудня 2016 року, під час якої робочі станції та системи наглядового контролю та збору даних (SCADA), пов'язані з підстанцією 330 кіловат "Північ", зазнали впливу зовнішніх джерел [32]. Остання найбільш відома атака відбулася 14 січня 2022 року, однак інформація щодо втручання хакерів в енергетичну систему України наразі відсутня.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Підсумовуючи проаналізовані нами зарубіжні практики, слід відзначити, що спільним у цих проєктах є ключова роль громадян та їх активне залучення до розвитку розумних енергосистем. Встановлено, що недостатнім є закупівля дорогавартісного обладнання чи розробка складних аналітичних процесів, якщо не відбувається робота з населенням, не надаються зрозумілі інструменти для управління розумними енергосистемами. Масове встановлення розумних лічильників не принесе користі, якщо громадяни не почнуть корегувати свою поведінку на основі отриманих від лічильників даних. Запровадження розумних енергосистем в управлінні розумним містом вимагає від влади прийняття відповідних рішень. Необхідно розробити нормативно-правове забезпечення для регулювання розвитку розумної енергосистеми, зокрема як частини інфраструктури міста з урахуванням потреб та безпеки їх жителів. Розвиток технології повинен відбуватись із можливістю під'єднання до управління системою з доступних та добре відомих для споживачів різноманітних гаджетів (смартфони, ноутбуки, планшети тощо), що суттєво спростить та оптимізує процес збору, обробки та аналізу даних. Це дозволить громадянам стати більш свідомими та гнучкими в управлінні використаною електроенергією, а також також матиме суттєвий вплив на досягнення амбітних екологічних цілей. Для успішної реалізації вищезазначених завдань, держава повинна підтримувати комунікацію та консультування із компаніями-постачальниками послуг надання електроенергії, а також з іншими стейкхолдерами, які б забезпечили безперебійне технічне обслуговування онлайн-платформ, застосунків, лічильників тощо.

Окрім того потребує розробки та запровадження низка заходів, пов'язана з вразливістю розумних енергосистем кібернетичним загрозам. На нашу думку, слід прислухатися до порад Д. Ч. Джонсона, які він висловив у своїй промові на заході Атлантичної ради "Захист сек-

торів енергетики та критичної інфраструктури від кібератак" [33]. Отже, насамперед потрібно усвідомити, що кіберзагроза енергетичній інфраструктурі реальна і зростає. Саме тому на загальнодержавному рівні слід терміново вжити наступні заходи: 1) продовжувати підвищувати обізнаність про загрозу фішингу — підвищення обізнаності про спис-фішинг серед тих, хто використовує систему, може значно знизити рівень успіху цієї форми атаки; 2) досягти та забезпечити резервування — потрібно мати резервні системи, які існують поза Інтернетом на випадок, якщо основна система пошкоджена або, принаймні, план на випадок надзвичайних ситуацій, як надавати послуги, якщо резервування неможливо; 3) слід законодавчо закріпити певні мінімальні стандарти кібербезпеки критичної інфраструктури — більшість критичної інфраструктури країни знаходиться в руках приватного сектора (працюючи з приватним сектором, уряд повинен мати можливість розробити базові, практичні та реалізовані стандарти, багато великих компаній із критичною інфраструктурою далеко пройшли у сфері кібербезпеки власних активів); 4) слід посилити обов'язкове звітування уряду про певні категорії кіберінцидентів у критичній інфраструктурі; 5) слід визнати, що кібератака на трубопровід або електромережу може завдати такої ж фізичної шкоди і страждань, як і стихійне лихо (в США створено Фонд реагування та відновлення кібернетиків, яким для цієї мети керує DHS); 6) слід навчати, набирати та утримувати кібер-працівників, щоб відповідати на поточні загрози у сфері кібербезпеки — заохочувати програми обміну між державним і приватним секторами.

Література:

1. World urbanization prospects. United Nations: Department of economic and social affairs. 2018. URL: <https://population.un.org/wup/Publications/Files/WUP2018-Report.pdf> (дата звернення 20.09.2021).
2. Cities and climate change. URL: <https://www.unep.org/explore-topics/resource-efficiency/what-we-do/cities/cities-and-climate-change> (дата звернення 25.09.2021).
3. New IDC spending guide forecasts \$124 billion will be spent on smart cities initiatives in 2020. URL: <https://www.businesswire.com/news/home/202002-10005215/en/New-IDC-Spending-Guide-Forecasts-124-Billion> (дата звернення 01.12.2021).
4. Farmanbar M., Parham K., Arild O., Rong C. A widespread review of smart grids towards smart cities. *Energies*. 2019. Vol. 12, No 23. URL: <https://www.mdpi.com/1996-1073/12/23/4484/htm> (дата звернення 01.12.2021).
5. Curiale M. From smart grids to smart city. 2014 Saudi Arabia Smart Grid Conference (SASG). 2014. DOI: <https://doi.org/10.1109/SASG.2014.7274280>.
6. Про затвердження Кодексу системи передачі від 14 березня 2018 р. №309. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0309874-18#Text> (дата звернення 24.01.2022).
7. Cohen B. What exactly is a smart city? *Fast Company*. 2012. URL: <https://www.fastcompany.com/1680538/what-exactly-is-a-smart-city> (дата звернення 15.10.2021).

8. O'Leary M. Cities of the future: the importance of making the Twin Cities smart. MINNPOST. URL: <https://www.minnpost.com/community-voices/2017/04/cities-future-importance-making-twin-cities-smart/> (дата звернення 21.10.2021).
9. Czaja J. How to build a smart city. ITProPortal. URL: <https://www.itproportal.com/2016/07/09/how-to-build-a-smart-city/> (дата звернення 01.12.2021).
10. Caragliu A. Smart cities in Europe. Journal of Urban Technology. 2011. Vol. 18, No 2. Pp. 65—82. DOI: <https://doi.org/10.1080/10630732.2011.601117>.
11. Botelho B. Definition: big data. TechTarget. URL: <https://searchdatamanagement.techtarget.com/definition/big-data> (дата звернення 02.12.2021).
12. The five V's of big data. Banco Bilbao Vizcaya Argentaria. 2020. URL: <https://www.bbva.com/en/five-vs-big-data/> (дата звернення 04.12.2021).
13. Simic M., Vucetic M., Stankovic M. S. Big data and development of smart city. Conference: Sinteza 2019. 2019. Pp. 581—588. DOI: <https://doi.org/10.15308/Sinteza-2019-581-588>
14. Assessment of demand response and advanced metering. Federal Energy Regulatory Commission. 2008. URL: <https://www.ferc.gov/sites/default/files/2020-05/12-08-demand-response.pdf> (дата звернення 06.12.2021).
15. Goldstein P. Smart grid technology and solutions for smart cities. StateTech. URL: <https://statetechmagazine.com/article/2020/09/smart-grid-technology-and-solutions-smart-cities-perfcon> (дата звернення 06.12.2021).
16. Allen M., Preis, A., Iqbal, M., Whittle, A.J. Case study: a smart water grid in Singapore. Water Practice & Technology. 2012. Vol. 7, № 4. DOI: <https://doi.org/10.2166/wpt.2012.089>.
17. Smart metering initiative. URL: https://itlaw.fandom.com/wiki/Smart_Metering_Initiative (дата звернення 12.12.2021).
18. Annual report. Office of the Auditor General of Ontario. 2014. URL: https://www.auditor.on.ca/en/content/annualreports/arreports/en14/2014AR_en_web.pdf (дата звернення 12.12.2021).
19. Ontario's power system. URL: <https://www.ieso.ca/en/Learn/Ontario-Power-System/A-Smarter-Grid> (дата звернення 05.12.2021).
20. Europe's smartest grid for renewable energy. URL: <https://investindk.com/set-up-a-business/cleantech/energy-storage-and-smart-grid> (дата звернення 20.11.2021).
21. Information and education of the future electricity consumers: experience from EcoGrid EU on Bornholm. URL: <http://www.eu-ecogrid.net/> (дата звернення 19.11.2021).
22. EcoGrid 2.0 Main results and findings. EcoGrid. 2019. URL: https://www.danskenergi.dk/sites/danskenergi.dk/files/media/dokumenter/2019-09/EcoGrid_MainResults_and_Findings.pdf (дата звернення 19.11.2021).
23. EcoGrid 2.0 demonstrates a market for flexible use of electricity in private homes. URL: http://www.ecogrid.dk/en/home_uk/#om2 (дата звернення 02.11.2021).
24. Kang T. South Korea's experience with smart infrastructure services. 2020. P. 36. DOI: <http://dx.doi.org/10.18235/0002674>
25. Korea's smart grid roadmap 2030: laying the foundation for low carbon, green growth for 2030. URL: <https://www.greentechmedia.com/images/wysiwyg/News/SG-Road-Map.pdf> (дата звернення 23.11.2021).
26. South Korea: Jeju Island smart grid test-bed developing next generation utility networks. URL: https://www.gsma.com/iot/wp-content/uploads/2012/09/cl_jeju_09_121.pdf (дата звернення 20.10.2021).
27. ДТЕК Мережі у 2021 р. збільшать кількість "розумних" лічильників на 15% — до 820 тис. URL: <https://expro.com.ua/novini/dtek-merej-u-2021r-zblshat-klkst-rozumnih-lichilnikv-na-15-do-820-tis> (дата звернення 12.12.2021).
28. Знайомтеся: "розумний лічильник". URL: <https://oe.if.ua/uk/articles/603e326adb9c425afe0312c4> (дата звернення 13.12.2021).
29. New York City Blackout of 2003. URL: <https://www.nytimes.com/topic/subject/new-york-city-blackout-of-2003> (дата звернення 01.01.2022).
30. Final report on the August 14, 2003 blackout in the United States and Canada: causes and recommendations. U.S.-Canada Power System Outage Task Force. 2018. URL: <https://www.energy.gov/sites/default/files/oeprod/DocumentsandMedia/BlackoutFinal-Web.pdf> (дата звернення 01.01.2022).
31. Dodge M., Kitchin R. The challenges of cybersecurity for smart cities. Creating Smart Cities. 2018. DOI: <http://dx.doi.org/10.4324/9781351182409-16>.
32. Inside the cunning, unprecedented hack of Ukraine's power grid. URL: <https://www.wired.com/2016/03/inside-cunning-unprecedented-hack-ukraines-power-grid/> (дата звернення 29.12.21).
33. Johnson J. C. Cyberattacks on our energy infrastructure: the need for a national response to a national security threat. Atlantic Council. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/energysource/cyberattacks-on-our-energy-infrastructure/> (дата звернення 29.12.21).

References:

1. United Nations: Department of economic and social affairs (2018), "World urbanization prospects", available at: <https://population.un.org/wup/Publications/Files/WUP2018-Report.pdf> (Accessed 20 September 2021).
2. United Nations Environment Programme (UNEP) (2020), "Cities and climate change", available at: <https://www.unep.org/explore-topics/resource-efficiency/what-we-do/cities/cities-and-climate-change> (Accessed 25 September 2021).
3. Business Wire (2020), "New IDC spending guide forecasts \$124 billion will be spent on smart cities initiatives in 2020", available at: <https://www.businesswire.com/news/home/20200210005215/en/New-IDC-Spending-Guide-Forecasts-124-Billion> (Accessed 01 December 2021).
4. Farmanbar, M. Parham, K. Arild, O. and Rong, C. (2019), "A widespread review of smart grids towards smart cities", Energies, [Online], vol. 12, available at: <https://www.mdpi.com/1996-1073/12/23/4484/htm> (Accessed 1 December 2021).

5. Curiale, M. (2014), "From smart grids to smart city", 2014 Saudi Arabia Smart Grid Conference (SASG), Jeddah, Saudi Arabia, pp. 1—9.
6. The National Commission for State Regulation of Energy and Public Utilities (2018), "About the approval of the Code of the transmission system", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0309874-18#Text> (Accessed 24 January 2022).
7. Cohen, B. (2012), "What exactly is a smart city?", Fast Company, [Online], available at: <https://www.fastcompany.com/1680538/what-exactly-is-a-smart-city> (Accessed 15 October 2021).
8. O'Leary, M. (2017), "Cities of the future: the importance of making the Twin Cities smart", MINNPOST, [Online], available at: <https://www.minnpost.com/community-voices/2017/04/cities-future-importance-making-twin-cities-smart/> (Accessed 21 October 2021).
9. Czaja, J. (2016), "How to build a smart city", ITPortal, [Online], available at: <https://www.itportal.com/2016/07/09/how-to-build-a-smart-city/> (Accessed 01 January 2021).
10. Caragliu, A. (2011), "Smart cities in Europe", Journal of Urban Technology [Online], vol. 18, available at: https://www.researchgate.net/publication/46433693_Smart_Cities_in_Europe (Accessed 1 December 2021).
11. Botelho, B. (2018), "Definition: big data", TechTarget, [Online], available at: <https://searchdatamanagement.techtarget.com/definition/big-data> (Accessed 02 December 2021).
12. Banco Bilbao Vizcaya Argentaria (BBVA) (2020), "The five V's of big data", available at: <https://www.bbva.com/en/five-vs-big-data/> (Accessed 04 December 2021).
13. Simic, M. Vucetic, M. and Stankovic, M. S. (2019), "Big data and development of smart city", Conference: Sinteza 2019, Singidunum University, Belgrade, Serbia, pp. 581—588. DOI: <https://doi.org/10.15308/Sinteza-2019-581-588>
14. Federal Energy Regulatory Commission (2008), "Assessment of demand response and advanced metering", available at: <https://www.ferc.gov/sites/default/files/2020-05/12-08-demand-response.pdf> (Accessed 06 January 2021).
15. Goldstein, P. (2020), "Smart grid technology and solutions for smart cities", StateTech, [Online], available at: <https://statetechmagazine.com/article/2020/09/smart-grid-technology-and-solutions-smart-cities-perfcon> (Accessed 06 January 2021).
16. Allen, M. Preis, A. Iqbal, M. and Whittle, A.J. (2012), "Case study: a smart water grid in Singapore", Water Practice & Technology, vol. 7. DOI: <https://doi.org/10.2166/wpt.2012.089>.
17. The IT Law Wiki (2012), "Smart metering initiative", available at: https://itlaw.fandom.com/wiki/Smart_Metering_Initiative (Accessed 12 December 2021).
18. Office of the Auditor General of Ontario, (2014), "Annual report", [Online], available at: https://www.auditor.on.ca/en/content/annualreports/arreports/en14/2014AR_en_web.pdf (Accessed 12 January 2021).
19. Independent Electricity System Operator (IESCO) (2017), "Ontario's power system", available at: <https://www.ieso.ca/en/Learn/Ontario-Power-System/A-Smarter-Grid> (Accessed 05 December 2021).
20. The Ministry of Foreign Affairs of Denmark. Invest in Denmark (2020), "Europe's smartest grid for renewable energy", available at: <https://investindk.com/set-up-a-business/cleantech/energy-storage-and-smart-grid> (Accessed 20 November 2021).
21. Eco Grid EU (2010), "Information and education of the future electricity consumers: experience from EcoGrid EU on Bornholm", available at: <http://www.eu-ecogrid.net/> (Accessed 19 November 2021).
22. EcoGrid, (2019), "EcoGrid 2.0 Main results and findings", available at: https://www.danskenergi.dk/sites/danskenergi.dk/files/media/dokumenter/2019-09/EcoGrid_MainResults_and_Findings.pdf (Accessed 19 November 2021).
23. EcoGrid (2017), "EcoGrid 2.0 demonstrates a market for flexible use of electricity in private homes", available at: http://www.ecogrid.dk/en/home_uk/#om2 (Accessed 02 November 2021).
24. Kang, T. (2020), "South Korea's experience with smart infrastructure services", available at: <https://publications.iadb.org/publications/english/document/South-Koreas-Experience-with-Smart-Infrastructure-Services-Smart-Grids.pdf> (Accessed 01 January 2022).
25. Ministry of Knowledge Economy and Korea Smart Grid Institute (2010), "Korea's smart grid roadmap 2030: laying the foundation for low carbon, green growth for 2030", available at: <https://www.greentechmedia.com/images/wysiwyg/News/SG-Road-Map.pdf> (Accessed 23 November 2021).
26. Global System for Mobile Communications (GSMA) (2012), "South Korea: Jeju Island smart grid test-bed developing next generation utility networks", available at: https://www.gsma.com/iot/wp-content/uploads/2012/09/cl_jeju_09_121.pdf (Accessed 20 October 2021).
27. DTEK (2021), available at: <https://expro.com.ua/novini/dtek-mererj-u-2021r-zblshat-klkst-rozumnih-lchilnikv-na-15-do-820-tis> (Accessed 12 December 2022).
28. Prykarpattiaoblenerho (2021), "Meet: "smart meter", available at: <https://oe.if.ua/uk/articles/603e326adb9c425afe0312c4> (Accessed 13 December 2021).
29. The New York Times (2021), "New York City blackout of 2003", available at: <https://www.nytimes.com/topic/subject/new-york-city-blackout-of-2003> (Accessed 1 January 2022).
30. U.S.-Canada Power System Outage Task Force (2004), "Final report on the August 14, 2003 blackout in the United States and Canada: causes and recommendations", available at: <https://www.energy.gov/sites/default/files/oeprod/DocumentsandMedia/BlackoutFinal-Web.pdf> (Accessed 01 January 2022).
31. Dodge, M. and Kitchin, R. (2018), "The challenges of cybersecurity for smart cities", Creating Smart Cities. DOI: <http://dx.doi.org/10.4324/9781351182409-16>
32. Wired (2016), "Inside the cunning, unprecedented hack of Ukraine's power grid", available at: <https://www.wired.com/2016/03/inside-cunning-unprecedented-hack-ukraines-power-grid/> (Accessed 29 December 21).
33. Johnson, J. C. (2021), "Cyberattacks on our energy infrastructure: the need for a national response to a national security threat", available at: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/energysource/cyberattacks-on-our-energy-infrastructure/> (Accessed 29 December 21).

Стаття надійшла до редакції 30.01.2022 р.

К. К. Сухова,
аспірант кафедри публічного управління та адміністрування,
Донецький державний університет управління, м. Маріуполь
ORCID ID: 0000-0003-2168-6200

В. В. Коцуф,
д. і. н., доцент, ректор, Університет Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID ID: 0000-0001-6647-7678

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.3.96

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ З ОРГАНІЗАЦІЇ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

К. Sukhova,
Postgraduate student of the Department of Public Administration,
Donetsk State University of Management, Mariupol, Ukraine
V. Kotsur,
Doctor of Historical Sciences, Associate Professor, Rector,
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

REGULATORY FRAMEWORK FOR THE FORMATION AND IMPLEMENTATION OF THE MECHANISM OF PUBLIC ADMINISTRATION FOR THE ORGANIZATION OF SOCIAL SERVICES IN THE LOCAL COMMUNITY

Розгортання процесу децентралізації влади в Україні поруч із проведенням територіальної реформи кинули виклик діючій системі соціального забезпечення. Критично постало питання взаємодії учасників системи, а також розмежування їх повноважень між різними рівнями влади. Формування нової системи надання соціальних послуг передусім починається із прийняття відповідної законодавчої бази. Відтак на початку 2020 року було прийнято нову редакцію Закону України "Про соціальні послуги", що в сукупності із вищенаведеним формує актуальність даного наукового дослідження.

Для виконання цілей дослідження, нами розглянуто нормативно-правову основу надання соціальних послуг в Україні в розрізі міжнародного та національного законодавства. Визначено сутність соціальної послуги відповідно до новоприйнятого закону, а також наведено напрями її зосередження: соціальні профілактика, підтримка та обслуговування. Проаналізовано перелік базових соціальних послуг, надання яких повинно бути забезпечено повною мірою на всіх рівнях територіальної ієрархії. Досліджено розмежування повноважень між національним, регіональним, районним та місцевим рівнями.

У межах наукового дослідження, визначено сутність надавачів соціальних послуг та особливості віднесення установ та організації до їх переліку. Встановлено, що надавачами можуть бути як представники державного, так і недержавного секторів. Всіх суб'єктів, які відповідальні за надання соціальних послуг віднесено до першого розділу однойменного реєстру, який функціонує у тестовому режимі на сайті Міністерства соціальної політики. У другому розділі реєстру наводиться інформація про отримувачів соціальних послуг.

У заключній частині наукової роботи, визначено етапи надання соціальних послуг на рівні територіальних громад із визначенням особливостей кожного і з них. Окрім того, встановлено законодавчо закріплену обов'язковість наявності у кожній територіальній громаді посади соціального менеджера та фахівця з надання соціальних послуг із чітким розподілом обов'язків кожного із них. За результатами дослідження, сформовано висновки про продовження активної фази перетворень у сфері надання соціальних послуг, ефективність проведення якої ми зможемо оцінити лише по її завершенню.

The development of the process of decentralization of power in Ukraine along with the implementation of territorial reform has challenged the current social security system. The issue of interaction between the participants of the system, as well as the delimitation of their powers between different levels of government has become critical. The formation of a new system of social services, first of all, begins with the adoption of appropriate legislation. Therefore, at the beginning of 2020, a new version of the Law of Ukraine "On Social Services" was adopted, which in combination with the above forms the relevance of this research.

To meet the objectives of the study, we considered the regulatory framework for the provision of social services in Ukraine in terms of international and national legislation. The essence of social service in accordance with the newly adopted law is determined, as well as the directions of its concentration are given: social prevention, support and service. The list of basic social services, the provision of which should be fully ensured at all levels of the territorial hierarchy, is analyzed. The division of powers between the national, regional, district and local levels has been studied.

Within the framework of the research, the essence of social service providers and the peculiarities of including institutions and organizations in their list are determined. It is established that providers can be both representatives of the public and private sectors. All entities responsible for the provision of social services are included in the first section of the register of the same name, which operates in a test mode on the website of the Ministry of Social Policy. The second section of the register provides information on recipients of social services.

In the final part of the scientific work, the stages of providing social services at the level of territorial communities are determined with the definition of the features of each and every one of them. In addition, it is established by law that each territorial community has the position of a social manager and a specialist in the provision of social services with a clear division of responsibilities between each of them. According to the results of the study, conclusions were drawn about the continuation of the active phase of transformation in the field of social services, the effectiveness of which we can assess only after its completion.

Ключові слова: соціальні послуги, нормативно-правова база, етапи надання послуг, територіальна громада, базові послуги, реєстр надавачів, соціальний менеджер.

Key words: social services, legal framework, stages of service provision, territorial community, basic services, register of providers, social manager.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Ключовим ресурсом будь-якої держави є її громадяни. У зв'язку із цим на державу покладається обов'язок надання своїм мешканцям всього спектру необхідної державної підтримки, в різних життєвих обставинах. Одним із видів такої підтримки виступає соціальна, потреба в якій може виникати у зв'язку із такими подіями, як невиліковна хвороба, інвалідність, втрата роботи, недостатня фінансова забезпеченість, побутове насильство, ухилення батьків або інших осіб, на яких законом накладено обов'язок, від виконання своїх батьківських обов'язків, похилий вік, або завдання шкоди через конфлікт або інші обставини. Саме тому виникає потреба розвитку мережі надання соціальних послуг у всіх територіальних громадах, для формування умов безперешкодного доступу громадян до таких послуг.

Протягом останніх декількох років, ми маємо змогу відстежувати активні заходи органів державної та місцевої влади по імплементації засад децентралізації та поширення місцевого самоуправління на території України. Базовим нормативно-правовим актом, яким регулюється весь цей процес виступає Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року. Станом на початок 2022 року проведений аналіз ефективності реалізації даної стратегії дає змогу сформулювати висновки, що незважаючи на її локальну результативність в окремих сферах, значного впливу на покращення якості життя населення та зростання рівня їхнього добробуту впроваджені заходи не мали [1]. Таким чином, у окреслених умовах, виникає додаткова необхідність відстежувати вплив загальної політики держави по децентралізації на успішність та повно-

Міжнародні акти

- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.
- Європейська соціальна хартія (у переглянутій редакції).
- Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми.
- Принципи ООН по відношенню до людей похилого віку, тощо.

Внутрішнє загальне законодавство України

- Сімейний та Цивільний кодекси.
- Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я».
- Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю».
- Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування».
- Закон України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей».
- Постанова Кабінету Міністрів України 01.06.2020 № 586 «Деякі питання захисту дітей в умовах боротьби з наслідками гострої респіраторної хвороби, COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2».
- Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 585 «Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах» (Порядок забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах).

Рис. 1. Структура законодавства у сфері регулювання соціальних послуг

Джерело: розроблено авторами на основі [8; 2].

ту реалізації соціальної політики в територіальних громадах.

Окрім того, актуальність проведення дослідження у регіональному розрізі зумовлюється прийняттям нової редакції Закону України "Про соціальні послуги", яким внесено зміни до звичного порядку їх надання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Перетворення, які відбуваються у соціальній сфері найближчими роками стали фокусом багатьох науковців, журналістів та громадських діячів. Зокрема, Нечосіна О. досліджувала функціонування в Україні сфери соціальних послуг [2], Семигіна Т. досліджувала інновації правового регулювання соціальних послуг у територіальних громадах [3], а Дубич К. розкривав загальні засади функціонування системи надання соціальних послуг в Україні [4]. Окрім того, Міністерством соціальної політики, районними та обласними адміністраціями на систематичній основі випускаються роз'яснення та інструкції щодо отримання тих чи інших соціальних послуг у перехідних умовах [5; 6]. Проте динамічність процесів у сфері дослідження провокує у-

ворення недосліджених питань, які потребують додаткового розкриття.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

З урахуванням вищенаведеного, метою дослідження виступає вивчення нормативно-правової бази формування та практичного впровадження системи соціальних послуг в територіальних громадах України, як джерела забезпечення рівного доступу населення до гарантованих державою набору послуг.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Базовим нормативно-правовим актом, який регулюється процес надання соціальних послуг в Україні виступає прийнятий у новій редакції у 2020 році Закон України "Про соціальні послуги" № 2671-VIII. Окрім

того, до законодавчих актів, за допомогою яких визначається діяльність сфери соціальних послуг відносять (рис. 1).

Отже, на рисунку 1 можемо наочно дослідити структуру законодавства щодо регулювання соціальних послуг. Проте, даний перелік не є вичерпним і може бути значно розширений шляхом включення до нього Законів України, Постанов Кабінету міністрів України, Указів Президента України, наказів Міністерства соціальної політики, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства внутрішніх справ, які регулюють процес надання соціальних послуг у розрізі різних напрямів.

Перш ніж розглянути напрями зосередження соціальних послуг, пропонуємо дослідити етимологію категорії соціальна послуга. Таким чином, відповідно до Закону України "Про соціальні послуги", під соціальними послугами, розуміються заходи, спрямовані на попередження складних життєвих обставин, їх подолання або зменшення негативних наслідків таких обставин для осіб, на яких вони впливають. Всі соціальні послуги поділяються на послуги, які спрямовані на (рис. 2).

Водночас ст. 16 Закону також визначається перелік базових соціальних послуг, до яких відносять [7]:

- денний догляд та догляд вдома;
- проживання із підтримкою;
- соціальна адаптація, інтеграція та реінтеграція;
- забезпечення притулком;
- ургентне втручання;
- консультування та соціальний супровід;
- представництво інтересів та посередництво;
- соціальна профілактика;
- догляд та виховання дітей в наближених до сімейних умовах;
- забезпечення перекладу за допомогою мовою жестів та супровід на час інклюзивної освіти тощо.

соціальну профілактику	• запобігання виникнення складних життєвих обставин
соціальну підтримку	• вжиття заходів для подолання особою (її сім'єю) складних життєвих обставин
соціальне обслуговування	• мінімізація для особи наслідків виникнення складних життєвих ситуацій, підтримка її життєдіяльності та її сім'ї, соціальна адаптація, тощо

Рис. 2. Напрями зосередження соціальних послуг

Джерело: розроблено авторами на основі [8].

Таблиця 1. Загальне розмежування повноважень між центральним та регіональним рівнями

Рівень	Національний рівень	Обласний/регіональний рівень	Районний/місцевий рівень
Уповноважених органів	Міністерство соціальної політики України	Обласні держадміністрації	Районні адміністрації, виконкоми ОМС, у т.ч. ОТГ
Державної політики	Розробка державної політики	Імплементация політики на рівні регіонів	–
Нормативно-правової бази	Прийняття нормативно-правової бази для регулювання соціальної сфери (затвердження державних стандартів)	–	–
Визначення потреб у соціальних послугах	–	Підсумування результатів оцінювання потреби у соціальних послугах	Визначення потреб громадян у соціальних послугах, а також сімей у складних життєвих умовах
Планування та фінансування	–	Розробка планів та джерел фінансування регіональних та локальних програм щодо соціальних послуг	–
Базових соціальних послуг	–	–	Забезпечення отримання населенням базових соціальних послуг
Реєстрів надавачів та отримувачів послуг	Створення реєстру	Ведення реєстру	–
Контроль та моніторинг	Контроль, моніторинг, управління наданням соціальних послуг	Контроль за дотриманням законодавства, забезпечення прав отримувачів соціальних послуг	–
Координація та інформування	Інформаційне забезпечення	Інформування населення щодо соціальних послуг, забезпечення взаємодії всіх надавачів	–
Підвищення кваліфікації соціальних працівників	Організація навчання працівників соціальної сфери	–	–

Джерело: [2].

Протягом тривалого часу, науковці одноголосно стверджують про інтенсифікацію проблем значної диспропорції у рівні та якості життя населення України. Зокрема, це пов'язано із поширенням зовнішніх та внутрішніх міграцій, які провокують переміщення висококваліфікованих трудових ресурсів із регіонів у центри, що ще більше провокує загострення соціальних, екологічних та економічних проблем у віддалених регіонах. Водночас активний етап територіальної реформи, який супроводжується оптимізацією кількості районів в Україні шляхом утворення об'єднаних територіальних громад (ОТГ), супроводжується й передачею повноважень

за надання соціальних послуг з державного на місцевий рівень. Щоб забезпечити повноту надання соціальних послуг у громадах повинні бути створені відповідні структурні підрозділи Територіальних центрів соціального обслуговування. Відповідно до закону, кожна об'єднана територіальна громада повинна забезпечити надання в обов'язковому порядку базових послуг. При цьому кожна послуга повинна відповідати певним соціальним стандартам, затвердженим Міністерством соціальної політики України.

Відповідно до нової редакції Закону України "Про соціальні послуги" повноваження, які передаються на регіональний рівень являються власними повноваженнями громади, для реалізації яких у її структурі повинен бути створений відповідний підрозділ. Про визначні результати поширення мережі надавачів соціальних послуг говорити ще рано, проте є позитивні зрушення. Зокрема, одним із досягнень є поява у режимі тестування на сайт профільного міністерства інформаційної панелі, де наведені основні статистичні дані щодо захисту прав дитини і надання соціальних послуг у громадах.

Загальне розмежування повноважень між центральним та регіональним рівнями пропонуємо відстежити за допомогою таблиці 1.

На практиці, у кожному регіоні функціонують Територіальні центри соціального обслуговування, які ще по іншому називають надавачами соціальних послуг. При цьому до їх переліку можуть бути включені представники як державного, так і недержавного секторів. В умовах неможливості відкриття відповідних центрів надання соціальних послуг у віддалених місцях, вони можуть надаватись і в непрофільних установах. Наприклад, у центрах зайнятості, медичних закладах, освітніх, культурних, тощо. Незалежно від форми власності, всі надавачі працюють в однакових умовах. Це гарантується вітчизняним законодавством про надання соціальних послуг.

Новацією останніх років є формування реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг. Цей реєстр опублікований на офіційному сайті Міністерства соціальної політики України і нині він працює в тестовому режимі [9]. Зазначений реєстр складається із двох розділів: у першому наводиться вся інформація про надавачів послуг, а саме: загальна інформація, перелік соціальних

Рис. 3. Схема визначення потреби у соціальній послугі

Джерело: [5].

послуг, їх зміст, умови отримання та обсяги в яких вони надаються. Другий розділ містить інформацію про отримувачів послуг у розрізі: загальної інформації, результатів оцінки потреб, інформації щодо наданих послуг, а також результати моніторингу та оцінки якості.

Процес надання соціальних послуг в територіальних громадах передбачає проходження таких етапів:

1. Визначення потреби у соціальних послугах серед населення в регіоні. Моніторинг потреб проводиться щорічно, і є основою для прийняття рішення щодо обсягів фінансування соціальних потреб. При цьому для визначення потреби необхідно виконати наступні кроки.

Відповідно до затвердженого Порядку Міністерства соціальної політики, територіальні органи соціального захисту протягом 1 кварталу кожного року проводять акумулювання, узагальнення та аналіз даних про ймовірних (потенційних) та реальних отримувачів соціальних послуг, а також інформацію про надавачів соціальних послуг. Результати проведеного дослідження, слугують основою для подальшого формування пріоритетів соціального замовлення послуг, а також оптимізації бюджетного фінансування соціальної сфери. Окрім того, згідно із проведеним дослідженням формується програма розвитку соціальних послуг у регіонах, із подальшим її передаванням у Міністерство соціальної політики для розробки загальнодержавної соціальної політики.

2. Етап розробки та виконання програм по наданню соціальних послуг ОМС. При цьому програми у регіонах визначають заходи та цільові показники, які враховуються при формуванні бюджетів відповідних рівнів.

3. Фінансування та безпосереднє надання соціальних послуг за рахунок коштів відповідних бюджетів, а також залучення фінансування з інших джерел. До таких джерел відносять платні послуги, грошові кошти підприємств, благодійні внески тощо.

У свою чергу вартість соціальних послуг визначається відповідно до Методичних рекомендацій Міністерства соціальної політики, які затверджені відповідним наказом у 2015 році. При цьому в межах надання соціальних послуг в регіонах виокремлюється таке поняття як соціальне замовлення, яке виступає способом регулювання діяльності щодо надання соціальних послуг за рахунок коштів з бюджету. Іншими словами, соціальне замовлення є механізмом, за яким надавач послуг обирається на конкурсній основі. В подальшому, замовник соціальних послуг на основі результатів аналізу потреб населення у конкретній соціальній послугі розробляє предмет соціального замовлення (обсяг потенційних соціальних послуг та об'єм фінансування), проводить конкурс для обрання кращого надавача, і контролює та оцінює якість та повноту надання послуг. Оплата за соціальні послуги здійснюється шляхом відшкодування надавачу вартості наданої послуги. В свою чергу замовниками соціальних послуг, як правило, виступають органи місцевого самоврядування, у тому числі ОТГ та їх структурні підрозділи.

4. На заключному етапі відбувається моніторинг, контроль та оцінка якості наданих соціальних послуг, яке проводиться на всіх рівнях і передбачає залучення всіх учасників: від надавачів до отримувачів. Норматив-

но-правовим актом, який регулює цей етап є затверджений Постановою Кабінету Міністрів України Порядок проведення моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг [10].

У випадку відсутності у межах територіальної громади необхідних надавачів соціальних послуг, або якщо є можливість наданням соціальної послуги не повною мірою, органом соціального захисту здійснюється визначення надавача соціальних послуг і проводить заходи залучення їх до надання послуги. Окрім того, виділяються додаткові кошти для їх фінансування.

Водночас на законодавчому рівні закріплюється обов'язковість наявності в кожній територіальній громаді соціального менеджера та фахівця, який надає соціальні послуги.

До обов'язків першого відноситься планування, організація, координація та оцінка потреб у соціальних послугах, виконання соціальної роботи та надання соціальних послуг.

З іншого боку, фахівець, який надає соціальні послуги відповідальний за виявлення осіб, сімей, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, здійснює оцінку їх потреб, і на основі цього планує і надає соціальні послуги, а також при потребі представляє інтереси отримувачів таких послуг у відповідних установах та організація. Окрім того, він виступає соціальним помічником сім'ї або окремої особи, і допомагає їй у подоланні складних життєвих обставин. Фахівець відіграє одну із ключових ролей у виявленні випадків ухилення батьків або інших осіб, відповідальних за виховання дітей від виконання своїх обов'язків, встановлення фактів жорстокого поводження з дитиною та проявів насилля у сім'ї, а також зобов'язаний вчасно попередити загрозу життю та здоров'ю дитини, або іншого члена сім'ї із подальшим залученням відповідних установ та організацій для реагування та своєчасного надання допомоги.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Підсумовуючи проведене дослідження, можемо побачити, що нині сфера надання соціальних послуг знає значних перетворень. Передусім це пов'язується із загальною політикою децентралізації влади в країні, а також із територіальною реформою. Таким чином, закономірно виникає необхідність збереження можливості своєчасного та безперешкодного доступу громадян до всіх послуг, які гарантуються державою. В таких умовах очевидною є необхідність внесення змін до діючого законодавства, яким регулюється процес надання соціальних послуг. Відтак було прийнято нову редакцію Закону України "Про соціальні послуги", якою визначаються повноваження, які повинні бути передані на регіональний рівень і які виступають власними повноваженнями громади. Для реалізації цих повноважень, при відсутності відокремленого органу надання соціальних послуг, у структурі територіальних громад або інших державних органів (сфери освіти, охорони здоров'я, культури) повинен бути створений відповідний підрозділ. Це дозволить гарантувати доступ до соціальних послуг всіх громадян, не залежно від їх місця проживання.

Окрім того, вищезгаданим законом визначається перелік базових соціальних послуг, які повинні надаватися на місцевому рівні в обов'язковому порядку. Водночас новацією, яка повинна позитивно вплинути на зростання якості та повноти надання соціальних послуг, є формування реєстру надавачів соціальних послуг, який нині представлений на сайті Міністерства соціальної політики та працює у тестовому режимі.

Для забезпечення повноти дослідження, у межах наукової роботи нами проведено наочне розмежування зобов'язань між центральним та регіональними рівнями. Згідно з інформацією, наведеною в таблиці, на рівень територіальних громад покладено обов'язки по контролю за дотриманням законодавства у сфері соціального захисту населення, розробка планів та програм соціального розвитку, ведення реєстру надавачів соціальних послуг, інформування населення тощо.

Таким чином, можемо впевнено стверджувати, що система надання соціальних послуг в Україні є вдало спланованою та продуманою і повністю відповідає потребам населення. Проте, для повноцінного її впровадження та контролю за результатами потрібен час.

Література:

1. Ємельяненко Л.М., Федулова Л.І. Децентралізація у сфері соціальної політики в регіонах України. Економіка та держава. 2021. № 4. С. 4—8.
2. Нечосіна О. Функціонування системи соціальних послуг в Україні: короткий опис. 2019. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/510/3_Функціонування_системи_соціальних_послуг_в_Україні.pdf (дата звернення 22.01.2022).
3. Семігіна Т. Соціальні послуги у територіальних громадах України: інновації правового регулювання. АПСВТ. 2019. № 4. С. 65—72. DOI: 10.33287/11221.
4. Дубич К. Система надання соціальних послуг України. Державне управління: вдосконалення та розвиток. 2015. № 3. С. 61—64.
5. Міністерство соціальної політики України. Розвиток та забезпечення надання соціальних послуг на рівні громади: роз'яснення для керівників органів місцевого самоврядування відповідно до чинного законодавства. 2020. Вих. № 18314/0/2-20/57. URL: <https://pidgorodne.otg.dp.gov.ua/storage/app/sites/92/uploaded-files/yasnennya-dlya-kerivnikiv-organiv-mistsevogo-samovryaduvannya.pdf> (дата звернення 22.01.2022).
6. Волинська обласна державна адміністрація. Офіційний сайт. Про надання соціальних послуг особам, які потребують допомоги у перехідний період формування територіальних громад та новоутворених районів. 2020. URL: <https://voladm.gov.ua/article/pro-nadannya-socialnih-poslug-osobam-yaki-potrebuyut-dopomogi-u-perehidniy-period-formuvannya-teritorialnih-gromad-i-povoutvorennya-rayoniv/> (дата звернення 23.01.2022).
7. Закон України "Про соціальні послуги" (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 18, ст.73). Верховна Рада України. Офіційний сайт. Нормативні акти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення 23.01.2022).
8. Хмельницька обласна державна адміністрація. Офіційний сайт. Соціальні послуги. 2021. URL: https://www.adm-km.gov.ua/?page_id=99981 (дата звернення 23.01.2022).

www.adm-km.gov.ua/?page_id=99981 (дата звернення 23.01.2022).

9. Міністерство соціальної політики України. Реєстр надавачів соціальних послуг. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/reestr-nadavachiv-socialnih-poslug.html> (дата звернення 23.01.2022).

10. Порядок проведення моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від червня 2020 року №449. Верховна Рада України. Офіційний сайт. Нормативні акти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2020-п#Text> (дата звернення 23.01.2022).

References:

1. Yemel'ianenko, L.M. and Fedulova, L.I. (2021), "Decentralization in the field of social policy in the regions of Ukraine", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 4, pp. 4—8.
2. Nechosina, O. (2019), "Functioning of the system of social services in Ukraine: a short description", available at: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/510/3_Funktsionuvannia_sistemy_sotsialnykh_poslugh_v_Ukraini.pdf (Accessed 22 Jan 2022).
3. Semyhina, T. (2019), "Social services in territorial communities of Ukraine: innovations of legal regulation", *APSVT*, vol. 4, pp. 65—72. DOI: 10.33287/11221.
4. Dubych, K. (2015), "The system of providing social services in Ukraine. Public administration: improvement and development", *Derzhavne upravlinnia: vdoskonalennia ta rozvytok*, vol. 3, pp. 61—64.
5. Ministry of Social Policy of Ukraine (2020), "Development and provision of social services at the community level: clarification for heads of local governments in accordance with current legislation", available at: <https://pidgorodne.otg.dp.gov.ua/storage/app/sites/92/uploaded-files/yasnennya-dlya-kerivnikiv-organiv-mistsevogo-samovryaduvannya.pdf> (Accessed 22 Jan 2022).
6. Volyn Regional State Administration. Official site. (2020), "On the provision of social services to persons in need during the transition period of the formation of territorial communities and newly formed districts", available at: <https://voladm.gov.ua/article/pro-nadannya-socialnih-poslug-osobam-yaki-potrebuyut-dopomogi-u-perehidniy-period-formuvannya-teritorialnih-gromad-i-povoutvorennya-rayoniv/> (Accessed 23 Jan 2022).
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2019), "The Law of Ukraine " About social services ", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (Accessed 23 Jan 2022).
8. Khmelnytsky Regional State Administration. Official site (2021), "Social services", available at: https://www.adm-km.gov.ua/?page_id=99981 (Accessed 23 Jan 2022).
9. Ministry of Social Policy of Ukraine (2022), "Register of social service providers", available at: <https://www.msp.gov.ua/content/reestr-nadavachiv-socialnih-poslug.html> (Accessed 23 Jan 2022).
10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), Resolution "Procedure for monitoring the provision and assessment of the quality of social services", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2020-п#Text> (Accessed 23 Jan 2022).

Стаття надійшла до редакції 28.01.2022 р.

УДК 351.82

*М. Ф. Плотнікова,
к. е. н., доцент кафедри економіки, підприємництва та туризму,
Поліський національний університет, м. Житомир
ORCID ID: 0000-0003-2852-3009*

*В. П. Яковчук,
к. е. н., професор, завідувач кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності
та публічного управління, Поліський національний університет, м. Житомир
ORCID ID: 0000-0003-2147-7994*

*Є. І. Ходаківський,
д. е. н., професор, професор кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності
та публічного управління, Поліський національний університет, м. Житомир
ORCID ID: 0000-0001-8661-2101*

*А. Б. Войтенко,
к. держ. упр., професор кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності
та публічного управління, Поліський національний університет, м. Житомир
ORCID ID: 0000-0001-8661-2101*

*М. С. Колеснікова,
магістр спеціальності "Публічне управління та адміністрування",
Поліський національний університет, м. Житомир
ORCID ID: 0000-0001-6888-7152*

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.3.102

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

*М. Plotnikova,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economy,
Entrepreneurship And Tourism, Polissia National University, Zhytomyr
V. Yakobchuk,
PhD in Economics, Professor, Head of the Department of Economic Theory,
Intellectual Property and Public Administration, Polissya National University, Zhytomyr
Ye. Khodakovsky,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department
of Economic Theory, Intellectual Property and Public Administration, Polissia National University
A. Voytenko,
PhD in Public Administration, Professor of the Department of Economic Theory,
Intellectual Property And Public Administration, Polissia National University, Zhytomyr
M. Kolesnikova,
Master's degree in "Public management and administration", Polissya National University, Zhytomyr*

STATE POLICY OF THE UKRAINE TOURIST POTENTIAL REALIZATION

Для України туристична галузь є однією з найбільш перспективних, оскільки розвиток туризму відіграє важливу роль у вирішенні різних економічних та соціальних проблем. Наприклад, за рахунок туризму виникають нові робочі місця, створюються передумови для покращення платіжного балансу країни та рівня освіти, впроваджуються нові засоби поширення інформації, а формування туристичного потенціалу є чинником консолідації українського суспільства. Пріоритети формування та розвитку туристичного потенціалу України лежать у площині надання якісних культурних послуг та консолідації українського суспільства, у тому числі з позиції збереження та розвитку національної ідентичності, культурної спадщини, культурних цінностей та національна пам'яті; підвищення рівня духовно-національної свідомості та ідентичності українського народу шляхом збереження автентичної матеріальної структури нерухокої культурної спадщини та створення національних культурних атракцій; формування національної інфраструктури даних про об'єкти культурної спадщини та культурні цінності на засадах актуальності, достовірності, повноти, цілісності та доступності відкритих даних; закріплення на законодавчому рівні загальних засад функціонування культурної спадщини на засадах актуальності, достовірності, повноти та цілісності даних; доступності відкритих даних державних інформаційних систем у сфері охорони культурної спадщини, музейної справи та вивезення (тимчасового вивезення); збереження традиційного середовища культури, зокрема шляхом закріплення відповідальності за порушення законодавства, передбачення кри-

мінальної відповідальності за вчинення окремих дій, перерозподілу повноважень із здійснення контролю-наглядової функції у сфері охорони культурної спадщини між органами охорони та утворення Державної інспекції з охорони культурної спадщини, наділеної наглядовими повноваженнями; постійного оновлення переліку пам'ятних місць, пам'ятників природи та архітектури України, які перебувають під охороною держави. Розвиток туризму на рівні державної політики реалізації туристичного потенціалу забезпечується за рахунок його промоції у світі, підвищенні рівня обізнаності цільових аудиторій щодо туристичних можливостей України та споживчих переваг українського національного туристичного продукту, зокрема створення і впровадження офіційного багатомовного порталу про об'єкти культурної спадщини України; розроблення та подання Кабінетові Міністрів України проєкту Державної програми розвитку туризму; проведення міжнародних форумів туризму. Іншими напрямками розвитку туристичного потенціалу на державному рівні є інформаційна політика та безпека, зокрема: популяризація потенціалу України та її бренду на міжнародній арені.

For Ukraine, the tourism industry is one of the most promising, as the development of tourism plays an important role in solving various economic and social problems. For example, tourism creates new jobs, creates preconditions for improving the country's balance of payments and education, introduces new means of disseminating information, and the formation of tourism potential is a factor in consolidating Ukrainian society. Priorities for the formation and development of Ukraine's tourism potential lie in the provision of quality cultural services and consolidation of Ukrainian society, including the preservation and development of national identity, cultural heritage, cultural values and national memory; raising the level of spiritual and national consciousness and identity of the Ukrainian people by preserving the authentic material structure of the immovable cultural heritage and creating national cultural attractions; formation of the national infrastructure of data on cultural heritage sites and cultural values on the basis of relevance, reliability, completeness, integrity and accessibility of open data; consolidation at the legislative level of the general principles of the functioning of cultural heritage on the basis of relevance, reliability, completeness and integrity of data; availability of open data of state information systems in the field of cultural heritage protection, museum affairs and export (temporary export); preservation of the traditional cultural environment, in particular by consolidating liability for violations of the law, criminal liability for certain actions, redistribution of powers to exercise control over the supervisory function in the field of cultural heritage protection and the establishment of the State Inspectorate for Cultural Heritage; — constant updating of the list of monuments, monuments of nature and architecture of Ukraine, which are under state protection. The development of tourism at the level of state policy of tourism potential is ensured by its promotion in the world, raising awareness of target audiences about Ukraine's tourism opportunities and consumer preferences of Ukrainian national tourism product, including the creation and implementation of official multilingual portal on cultural heritage of Ukraine; development and submission to the Cabinet of Ministers of Ukraine of the draft State Program for Tourism Development; holding international tourism forums. Other areas of development of tourism potential at the national level are information policy and security, in particular: promotion of the potential of Ukraine and its brand in the international arena.

Ключові слова: державна політика, пріоритетні напрями, публічне управління, стратегії розвитку, туризм, туристичний потенціал.

Key words: public policy, priority areas, Public Administration, development strategies, tourism, tourism potential.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У період 2011—2021 рр. державна політика України у сфері туризму, реалізовувалася за принципом державно-приватного партнерства з використанням кластерного підходу. Цей механізм застосовувався для підвищення привабливості сфери туризму як об'єкта для приватних інвестицій. На одну гривню бюджетних коштів, які спрямовувалися на створення інженерної та транспортної інфраструктури, припадало приблизно 0,7 грн позабюджетних інвестиційних вкладень, які використовуються для будівництва об'єктів туристської інфраструктури. Механізм комплексного розвитку туризму та відновлення інфраструктури дозволив сформувати центри зростання та регіонального розвитку і забезпечити функціонування міжрегіональних зв'язків у туризмі, активізуючи розвиток малого і середнього бізнесу. Однак мультиплікативний ефект від створення туристично-рекреаційних кластерів важко визначити, у тому

числі через недосконалість статистики туризму, відсутність науково обґрунтованих та апробованих уніфікованих методик розрахунку та оперативного обліку впливу туризму на суміжні галузі економіки та соціальної сфери на регіональному рівні, що визначило актуальність та пріоритетний вектор досліджень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Туристична сфера є досить специфічною. У науковій літературі є ряд дослідницьких робіт суміжних сфер та процесів. По-перше, для розуміння та уточнення власне предмета дослідження значущими є ключові наукові роботи з питань державної політики як публічної політики. До таких, ключових досліджень відносимо праці Н. Беляєвої, О. Борисенка, Р. Гудими, С. Єльченка, Ю. Красина, С. Перегудова з проблем державної, в тому числі "публічної політики", як політики, що проводить-

ся в інтересах "публіки". По-друге, великий інтерес викликає блок робіт з соціальної політики, у тому числі аналіз гострих проблем у сфері туризму як соціальної сфери, виконаних під керівництвом С. Смирнова, дослідження В. Люблінського, Ю. Слободяника, О. Собкевича з соціальної політики Європи, О. Емельянової, В. Лексіна, Р. Лупак, Д. Прейгера, О. Рудьковського — з питань регіональної соціальної політики тощо.

МЕТА СТАТТІ

Мета дослідження передбачає виявлення нових політичних інститутів у туристичній сфері та визначення їх впливу на розвиток турбізнесу в умовах модернізації державної політики.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Туризм як поняття відображає безліч аспектів. Наразі у науковій літературі не склалося його єдиного універсального визначення. Багатоплановість цього явища знайшла відображення в суперечливості різних визначень туризму як одного з видів активного відпочинку, великої економічної системи з різноманітними зв'язками, особливого роду міжособистісної діяльності [1] тощо. Одне з перших визначень туризму було дано австрійським економістом Германом фон Шуллердом у 1910 році. Він визначив його як загальну суму дій, в основному економічної суті, які мають відношення до пересування, проживання, в'їзду іноземців всередині і за межами певної держави, міста або регіону. Хунцикер і Крапф у 1942 р. визначили туризм, як сукупність відносин і подій, які виникають під час приїзду і перебування іноземців, за умови, що проживання не передбачає отримання громадянства і не пов'язане з діяльністю, спрямованою на отримання прибутку [2]. У 1976 р. англійське товариство з туризму дало таке визначення: "Туризм — це тимчасове, короткострокове пересування людей до мети, віддаленої від місць їх звичайного проживання і роботи, а також їх діяльність під час проживання в місцях призначення" [3]. У Гаазькій декларації з туризму (1989) туризм визначається як вид діяльності, який має найважливіше значення для життя людей сучасних суспільств, перетворюючись на важливий формат використання вільного часу, реалізації міжособистісних зв'язків, між культурних, економічних та політичних контактів [4]. Особливий інтерес для нашого дослідження представляє визначення, яке було сформульовано у манільській декларації зі світового туризму, прийнятої Всесвітньою конференцією з туризму, що проходила у Манілі в 1980 р. Туризм розуміється як діяльність, яка має важливе значення у житті народів в силу безпосереднього впливу на соціальну, культурну, освітню та економічну галузі життя держав і їх Міжнародні відносини. Там також йдеться про те, що економічна рентабельність туризму як критерію ефективності державного управління та важелю активізації суспільних процесів держави та цього виду діяльності [5].

Підводячи підсумок аналізу вже існуючих підходів до визначення поняття "туризм" або туристична галузь пропонуємо авторське його бачення. Ми будемо розглядати туризм / туристичну галузь як галузь економіки, яка впливає на соціальний, економічний, культурний розвиток суспільства і внаслідок цього вимагає здійс-

нення державної політики і в свою чергу впливає на неї. Туризм у нашому дослідженні — це один з важливих напрямків соціально-економічної політики держави. Центральним органом управління у сфері туризму є Державне агентство розвитку туризму. Наразі розроблено Стратегію розвитку туризму та курортів до 2026 року, яка затверджена Кабінетом Міністрів України 16.03.2017 р. (№ 168-р). Стратегія розглядає державну політику у сфері туризму як складову частину соціально-економічної та культурної політики України, визначає ставлення держави до туризму, цілі, напрями, форми діяльності органів державної влади і регіонів у сфері туристської діяльності, а також відносини, які виникають під час реалізації прав громадян на відпочинок, свободу пересування та інших прав під час здійсненні подорожей. Основні суб'єкти, які визначають формування туристичного потенціалу України наведено на рисунку 1.

Серед пріоритетних функцій держави у сфері туризму ми виділяємо такі: виконавчу (забезпечення дотримання визначених нормативів у відносинах між суб'єктами та об'єктами туристичної діяльності на основі на владних повноваженнях у вигляді заходів дозволу, заборони, примусу); контролюючу, що здійснюється уповноваженими державними органами та суб'єктами туристичної діяльності з метою захисту прав та інтересів учасників. Законом України "Про туризм" (ст. 6) регулюються механізми реалізації державної політики: визначення і впровадження основних і пріоритетних напрямів державної політики у сфері туризму; визначення єдиної методики класифікації та оцінки туристичних ресурсів в Україні, їх використання та охорони; забезпечення бюджетним фінансуванням програм з розвитку туризму; визначення засад безпеки у туризмі; нормативно-правове відносин у сфері туризму (готельного, туристичного, екскурсійного та інших видів обслуговування); визначення стандартів, сертифікація туристичних послуг, ліцензування в туристичній сфері; видача дозволів на право здійснення туристичного супроводу та встановлення кваліфікаційних вимог до посад фахівців, яким видається дозвіл; встановлення системи статистичного обліку та звітності у сфері туристичного та курортно-рекреаційного комплексів; організація та здійснення державного контролю за дотриманням законодавства у галузі туризму; визначення пріоритетних напрямків та координація наукових досліджень, підготовка фахівців у галузі туризму; участь у розробці та реалізації програм з розвитку міжнародного туризму [6].

Державна політика у сфері туризму (державну політику розглядаємо у широкому сенсі — як цілеспрямовану діяльність органів державної влади щодо вирішення суспільних проблем, досягнення пріоритетних цілей розвитку суспільства чи окремих його сфер) є засобом, який дозволяє державі досягти певних цілей у певній галузі, використовуючи адміністративні, економічні та правові, методи впливу, спираючись на ресурси, які є в її розпорядженні. Існує кілька теоретичних підходів до вивчення державної політики. Основні з цих підходів представлені наступними концепціями: 1) інституціоналізм (розглядає державну політику як наслідок практичних аспектів впливу державних інститутів — президента, парламенту, уряду, бюрократії, судових органів

Рис. 1. Суб'єкти формування туристичного потенціалу України

Джерело: сформовано авторами.

тощо, які використовують певні адміністративні процедури); 2) політична концепція (яка представляє державну політику як наслідок політичної діяльності з фіксованими щаблями та етапами, визначення проблем, постановка цілей, формування політики, легітимація, виконання, оцінка і моніторинг в процесі вирішення суспільних проблем). У нашому дослідженні ми будемо спиратися на обидва підходи: розглядати державну політику в сфері туризму як постійний політичний процес з акцентом на цілях, змісті дій, характеристиках учасників і досягнуті результати, одночасно виявляючи і аналізуючи інститути, які існують і знову створюються в умовах сучасних політичних та соціально-економічних перетворень.

Наразі в Україні настав час політологічного осмислення розвитку туристичної сфери і турбізнесу як об'єкта і суб'єкта політичного процесу і як економічного фактора, як визначає стан розвитку національної та регіональної економіки і визначає вибір відповідних управлінських рішень. У такій якості турбізнес не лише формує політичні способи, методи і засоби розвитку туризму в країні, а й сприяє (хоча і непрямим чином) вирішенню деяких політичних і економічних завдань та функцій держави. Необхідність такого переосмислення обумовлена тим, що вона наразі характеризується потребою пошуку стабілізації економічного і соціального розвитку суспільства, а також формування політичних можливостей участі різних суб'єктів соціальної дії у політичному процесі, турбізнес починає працювати на зміну інституційної структури. У сфері туризму в останнє десятиліття відбуваються істотні зміни, які відображають серйозні процеси соціально-економічних і політичних перетворень. Туризм став привабливою галуззю для підприємництва. Туристичний бізнес в Україні знаходиться на стадії структурної перебудови, інституційного становлення, формування внутрішньогалузевих,

міжгалузевих, міжрегіональних і зовнішньоекономічних зв'язків. Удосконалюється туристична інфраструктура, формується відповідний сегмент ринку праці, створюється нова система державного регулювання туристичної діяльності. Виникають нові підходи до формування державної політики у сфері туризму, сам його розвиток поступово стає пріоритетним національним завданням. Туризм наразі може стати найдинамічнішою сферою економіки і обумовити розвиток і інших сфер — транспорту, зв'язку, сфери послуг тощо. Крім того, розвиток туризму — це величезний ринок нових робочих місць, причина формування нових інституційних структур, прийняття важливих законів, розробки і реалізація нових національних

проектів. Це підкреслює не лише значимість розвитку туристичної галузі для України, але і значущість формування активної державної політики у цій сфері. Туризм включений до переліку основних напрямків структурної перебудови економіки. У ст. 45 Конституції України зазначено, що кожна людина, яка працює, має право на відпочинок. Управління туристичною галуззю на державному рівні має важливе значення не тільки у плані економічного розвитку України, а й є необхідним для її розвитку, адже, туризм як окрема галузь державної економіки потребує владного впливу та контролю з боку органів державної влади всіх рівнів: державному, регіональному та місцевому, а також постійних досліджень з огляду на сучасні події на світовому та національному ринках туристичних послуг [7]. Окрім того, державне управління туристичною сферою є найбільш важливим для безпеки внутрішніх та іноземних туристів, а також працівників туристичної галузі, які надають їм екскурсійно-туристичні послуги, послуги з розміщення, харчування, перевезення та інші.

Наразі зберігається ряд проблем, які стримують реалізацію туристичного потенціалу України. Це, головним чином, відставання темпів модернізації транспортної та інженерної інфраструктури окремих регіонів від темпів зростання туристського інтересу до територій з боку потенційних споживачів. Так, попри значний обсяг незавантаженого номерного фонду колективних засобів розміщення — середньорічний рівень завантаження становить 35%. Негативна ситуація посилюється як криво вираженою сезонністю попиту; знижена туристська активність громадян, у тому числі через низьку цінову доступність і транспортних обмежень, особливо на віддалених територіях, а останні два роки — внаслідок карантинних заходів [8]. За усередненими показниками лише 45% жителів країни в останні 5 років відпочивали у регіоні, відмінному від регіону проживання; низь-

ка впізнаваність туристських брендів, а також недосконалість опрацювання бренд-платформ, у більшості випадків, це позначається як проблема присутності України на зарубіжних туристських ринках [9], однак, на нашу думку, це проблема значуща і для внутрішнього туризму; недостатність достовірної інформації про можливості придбання того чи іншого елемента туристського продукту в режимі самостійного формування туру по регіонах країни (наприклад, національний туристичний портал знаходиться на стадії формування і містить об'ємний зміст туристським об'єктам

з можливістю точкового побудови маршруту прямування, але не надає можливості покупки квитків, запису на екскурсії, не висвітлює особливості громадського транспорту, транспортної доступності в цілому тощо. Таким чином, бачимо низьку розвиненість сервісного супроводу турпродукту, в тому числі на стадії прийняття рішення про його придбання); невідповідність рівня якості, туристських послуг, очікуванням споживачів через недостатню кваліфікацію та професійну адаптацію персоналу об'єктів туристської інфраструктури.

Вищезазначені проблеми, доповнюються також диспропорціями у напрямках масових туристських потоків, що призводить, в одному випадку, до надмірного навантаження на туристську і забезпечує інфраструктуру територій з історично сформованою туристською атрактивністю, а в іншому — до проблем динамічного розвитку молодих дестинацій. Кількісний підхід до ранжування регіонів за рівнем розвитку сфери туризму станом на кінець 2021 р. дозволяє говорити виходячи з наступних значень офіційних статистичних показників: а) чисельність громадян країни, розміщених у спільних місцях розміщення — 16,49 млн осіб, що більше значення за аналогічний період попереднього року на 11,72%; б) чисельність іноземних громадян, розміщених у спільних засобах розміщення — 2,72 млн осіб, що більше значення за аналогічний період попереднього року на 6,39%; в) обсяг платних послуг готелів та аналогічних послуг з надання тимчасового житла — 61,36 млрд грн, що менше значення за аналогічний період докризового року на 8,52% [8].

На нашу думку, внутрішній туризм України не був готовий до пандемії COVID-19, зокрема до збільшення туристичного попиту громадян України на українські туристичні продукти. Саме тому виникла ситуація, коли з'явилась можливість часткової переорієнтації туристичних агентств на внутрішні тури Україною замість закордонних турів. Дослідження діяльності вказаних вище органів державної влади України в туристичній галузі засвідчило необхідність співпраці між ними для успішного формування та реалізації туристичного потенціалу України як чинника консолідації суспільства, а також підтримки туристичної сфери України в умовах світової пандемії COVID-19 та інших сучасних викликів (диджиталізація, глобалізація, євроінтеграційні процеси, збройний конфлікт). За даними ЮНВТО, у 2019 р. Україна мала 25 млн в'їзних туристів і входила до 10 країн Європи за показником відвідуваності. У таблиці 1 наведено туристичні відвідування регіонів України до пандемії COVID-19 за результатами опитування 10 найбільших

Таблиця 1. Популярність регіонів України для відпочинку, %

Регіон	%	Регіон	%	Регіон	%
Одеська	17,4	Полтавська	3,7	Черкаська	1,3
Закарпатська	11,8	Дніпропетровська	3,6	Київ	1,1
Запорізька	7,7	Чернігівська	3,2	Чернівецька	1,1
Київська	7,7	Миколаївська	3,2	Рівненська	1,1
Івано-Франківська	7,4	Вінницька	2,9	Тернопільська	1,1
Львівська	6,7	Волинська	2,1	Кіровоградська	0,8
Дніпропетровська	6,6	Донецька	2,1	Луганська	0,5
Херсонська	6,4	Житомирська	1,6	Важко відповісти	3,2
Черкаська	5,9	Хмельницька	1,6	Не хочу відповідати	0,5
Харківська	4,4	Сумська	1,3	Львівська	8,0

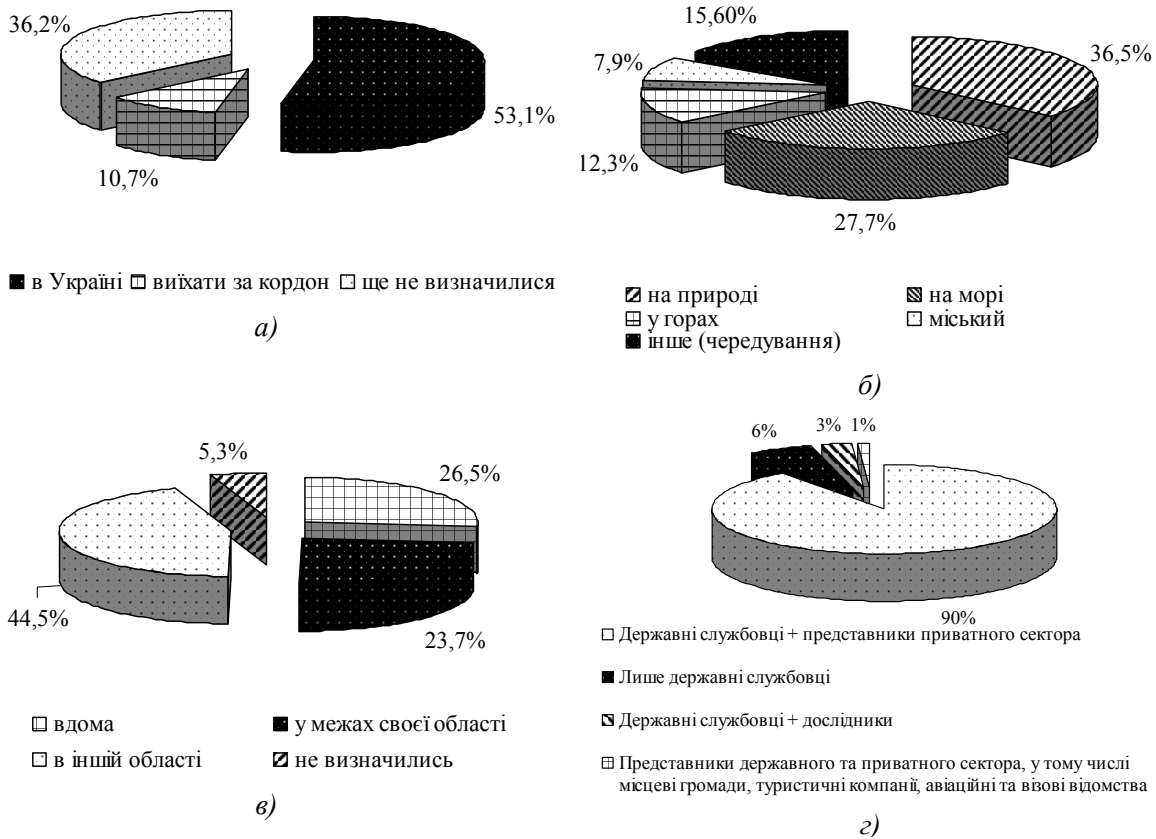
Джерело: сформовано авторами.

туроператорів.

За оцінками постачальників послуг наразі найбільшим попитом користується внутрішній туризм, який поєднує у собі відпочинок на природі (рис. 2). Слід зазначити те що, кожен регіон України має свої унікальні туристичні локації. До кожного регіону можна скласти безліч цікавих туристичних маршрутів. Однак реальні показники відвідуваності, зібрані суми туристичного збору, витрати на розвиток туристичної інфраструктури та промоцію дозволяють визначити регіони-лідери. Лідерами внутрішнього туризму України є "ТОП-7 туристичних напрямків України у 2019 р." (до пандемії COVID-19): Львівська область — лідер екскурсійного туризму; Одеська область — лідер пляжного туризму; Закарпатська область — лідер гастрономічного туризму; Івано-Франківська область — лідер активного відпочинку; Херсонська область — край заповідної природи; Запорізька область — лідер сімейного відпочинку; Тернопільська область — лідер замкового туризму. Найпопулярнішим приморським курортом є Затока, природним заповідником — Асканія Нова, міський маршрут — Києво-Печерська Лавра, Старе місто Львова.

Подолання негативних тенденцій розвитку туристичного потенціалу є процесом тривалим та складним. Основними причинами неефективної реалізації наявного унікального потенціалу України та наявності негативних явищ в туристичній сфері є відсутність цілісної та комплексної системи управління за використанням туристичного потенціалу країни; низький рівень усвідомлення громадянами ролі туристичного потенціалу для консолідації суспільства і значення для соціально-економічного розвитку держави; відсутність сприятливих умов для розвитку індустрії туризму, у тому числі інвестицій у сфері туризму.

Для прискорення розвитку туристичної галузі, необхідно впровадити такі заходи: 1) залучення коштів до туристичного ринку. У країні гостро постає проблема залучення інвестицій: державних, приватних (внутрішніх), або іноземних (зовнішніх). Для туристів з Європи, США українські ландшафтні, природні заповідники є привабливими в поєднанні з пам'ятками архітектури і культурної спадщини; 2) створення актуального туристичного іміджу України та його покращення; 3) розвиток туристичної інфраструктури; 4) реконструювання: а) готелів; б) туристичних баз; в) комплексів; г) мотелів; 5) покращення сервісного обслуговування шляхом навчання персоналу тощо. Наразі серед заходів стимулювання туристичного бізнесу як в Україні, так і світі і, зокрема Європейському Союзу лідируючим є стимулюван-

Примітка: а) де респонденти планують провести відпустку; б) найпопулярніший вид відпочинку; в) планують відпочити наступного разу; г) зацікавлені сторони у забезпеченні планових заходів щодо розвитку туризму.

Рис. 2. Відповіді на питання щодо планів проведення відпочинку, %

ня інвестиційної активності та фінансування грантів відповідних проєктів (рис. 3). На нашу думку, серед найперспективніших напрямів туристичної діяльності є розвиток сільського, зеленого, гастрономічного та історико-культурного видів туризму і, відповідно, створених на їх базі туристичних продуктів. Щодо сільського туризму (часто можна побачити назву "сільський зелений туризм"), то насамперед потрібно констатувати, що він користується особливим попитом серед українських громадян [10], які проживають у містах і хочуть провести свій відпочинок у сільській місцевості.

Поширення пандемії COVID-19 "сприяло" тим обставинам, що велика кількість громадян України знайшла можливість поїхати на відпочинок у сільську місцевість під час карантинних заходів та періоду локдауна (рис. 4). При цьому туристи користувались послугами розміщення в агросадибах або мали власні помешкання у селах, чи відвідували рідних та знайомих, які проживають у сільській місцевості.

Доцільно звернути увагу на сучасний досвід та наукові дослідження, які засвідчують, що прискорений розвиток сільського туризму може відіграти роль катализатора туристичної галузі України, зокрема розвитку сільського туризму в Україні сприяють такі фактори: 1) різноманітні природні та історико-культурні туристичні ресурси в сільських місцевостях України; 2) відносно екологічна незабрудненість сільських місцевостей порівняно з містами України; 3) наявність вільних трудових ресурсів для обслуговування туристів; 4) наявність широкого спектру додаткових туристично-екскурсійних послуг щодо майстер-класів, наприклад, з ви-

готовлення туристичних сувенірів, лозоплетіння (столиця українського лозоплетіння — село Іза Хустського району Закарпатської області), проходження туристичних маршрутів різної складності по гірським масивам, катання на конях тощо.

Водночас констатуємо, що чим вище прихильність темі збоку туриста (бажання побачити і випробувати характеристики об'єкта інтересу у всіх деталях), тим менше розмір ринку. На протилежних позиціях знаходиться невелика група людей з глибокою зацікавленістю темою, якій протилежною є спектр масового ринку, що має велику зацікавленість у туризмі за спеціальними інтересами, або не має інтересу зовсім. Таким чином існуючий діапазон пропонованих турів призначений для двох великих сегментів ринку: 1) особи з глибоким інтересом і прихильністю жорсткому пригодницькому туризму, 2) особи, зацікавлені у історичних та культурних об'єктах.

Викликом для України є реалізація потенціалу центральної частини попиту за допомогою 1) поліпшення продуктів; 2) створення позитивного сприйняття та формування іміджу; 3) підвищення доступності та якості об'єктів і сервісу. Однак цих цілей необхідно досягати без негативного впливу на екологічне і культурну спадщину об'єктів, які залучають відвідувачів. На нашу думку, туристичні маршрути до національних парків, комбіновані з іншими видами туризму (науковий, історичний та ін.) змогли б вирішувати проблему, визначену ЄБРР у "Дорожній карті конкурентоспроможного розвитку сфери туризму в Україні", як "дефіцит різноманітних туристичних продуктів, які могли б підвищити попит іноземних відвідувачів для активації туристичного

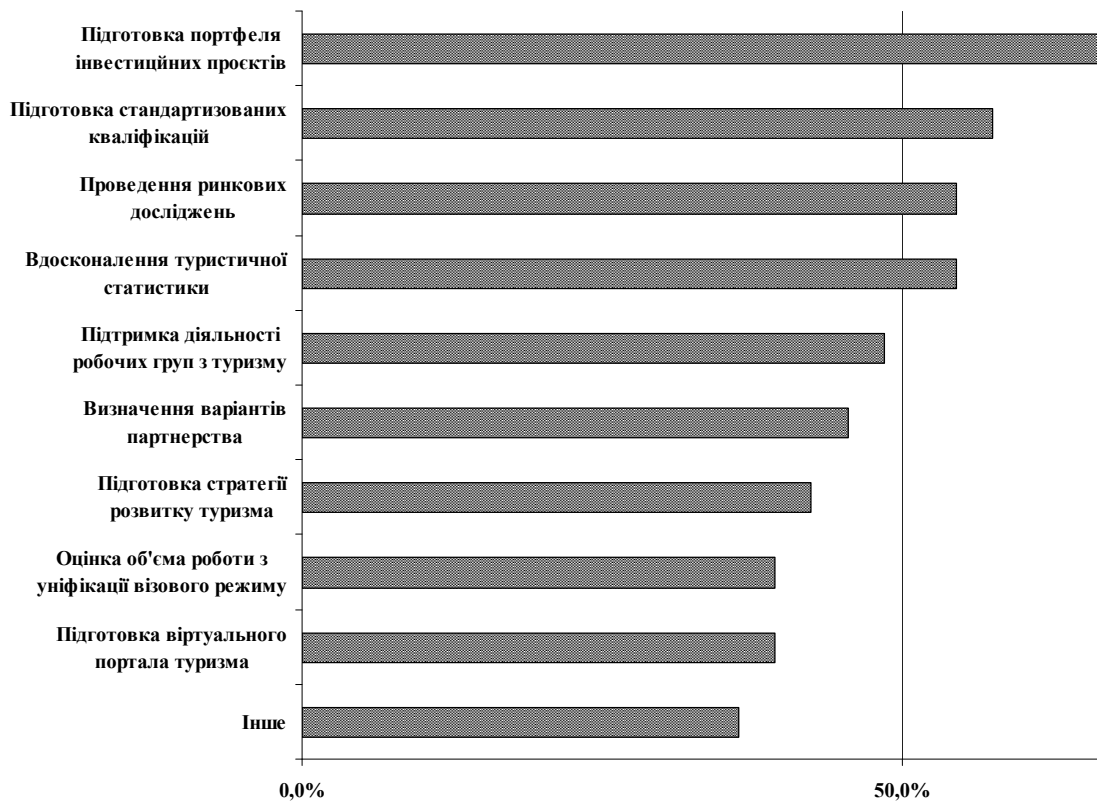

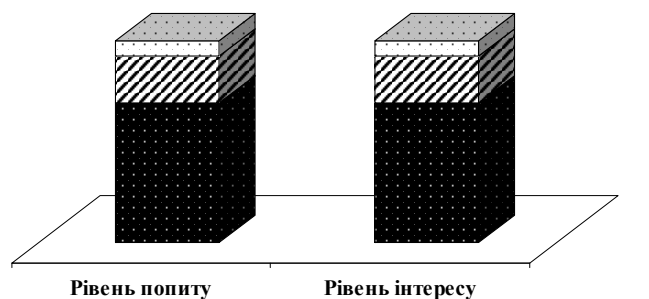
Рис. 3. Напрями грантової підтримки відповідно до пріоритетів країни, %

потенціалу всієї країни, підвищення середньої суми витрат за день перебування та забезпечити бізнес протягом року". Окрім того, сприяння розвитку сільського туризму в Україні на державному рівні відзначено у Постанові КМУ "Про затвердження Національної економічної стратегії... до 2030 року" від 03.03.2021 р. № 179. Вважаємо, що для формування туристичного потенціалу України як чинника консолідації суспільства переваги сільського виду туризму можна спостерігати у таких напрямках: покращення благоустрою сільських територій, зокрема транспортної доступності до туристичних об'єктів; турбота про екологічно чисте довкілля; отримання додаткових коштів до місцевих бюджетів; представлення елементів національної культури у виготовленні різного роду народних промислів тощо за участю відповідних органів державної влади, місцевого самоврядування, бізнесу та мешканців територіальних громад (табл. 2). Окрім того, під час туристичних подорожей туристи з різних областей України та місцеві жителі, які надають туристичні послуги відбувається процес комунікації та консолідації українського суспільства, взаємобагачення національної свідомості як споживачів туристичних послуг, так і надавачів туристичних послуг.

На нашу думку, консолідаційний вплив на суспільство сільського виду туризму можна спостерігати на всіх 3 рівнях: державному, регіональному та місцевому, адже сільський туризм здійснює позитивний вплив і на туристів, і сільських мешканців, сільських громад, регіони і Україну загалом, а також ініціює розвиток інших економічних сфер. Як відомо, селянство виступає носієм української національної ідентичності, культури і свідомості. За допомогою цього виду туризму туристи мають можливість ознайомитись з українською національною культурою, місцевими народними звичая-

ми, промислами, пам'ятками історико-культурної спадщини, придбати продукцію сільських мешканців, тому сільський туризм особливо потребує підтримки державного управління. Наразі центрами сільського зеленого туризму в Україні лишаються Івано-Франківська та Волинська області.

Щодо іншого пріоритетного напрямку розвитку туристичного потенціалу України, а саме гастрономічного туризму, то вважаємо, що необхідно шукати створювати нормативно-правову базу для його забезпечення. Державна підтримка гастрономічного туризму повинна полягати у створенні сприятливих умов для забезпеченні якості послуг, діяльності підприємців та безпеки продукції, що виготовляється, формування відповідного інституційного середовища для розвитку цього пріоритетного напрямку розвитку туристичного потенціалу Ук-

- Спеціальні інтереси щодо природи: жорсткий пригодницький досвід, екотуризм, пізнання природи
- ▨ Загальний інтерес до природи – природа як джерело розваг
- Неспецифічний інтерес до природи

Рис. 4. Модель попиту на природний туризм

Джерело: сформовано авторами.

раїни як чинника консолідації суспільства. Для просування гастрономічного туризму потрібно провести такі заходи: 1) створити гастрономічний календар подій в Україні; 2) заснувати маркування "Домашня кухня", "Екологічна кухня", "Закарпатська кухня" та кухні інших областей України; 3) створити інтерактивну карту підприємств харчування, що представляють інтерес для гастрономічного туризму та рекомендовані для відвідування туристами, де гарантовано страви готуються з

сировини місцевого виробництва, а якість страв та обслуговування варті уваги туристів; 1) створити офіційні сайти таких підприємств, акцентуючи на перевагах та особливостях гастрономічного туризму України та кожної області зокрема; 2) інтегрувати кулінарні школи до туристичного простору України. Запропоновані заходи можуть позитивно позначитись на просуванні гастрономічного туризму в Україні, адже дозволять досягти поставленої мети щодо розвитку туристичного потенціала

Таблиця 2. Проект заходів з активізації туристичного потенціалу України

Вид заходів / Найменування заходів
<i>I. Вдосконалення нормативно-правового регулювання у сфері туризму</i>
Розробка та внесення до Кабінету Міністрів проєкта постанови Президента «Про додаткові заходи по забезпеченню безпеки туризму», який передбачає створення спеціалізованих підрозділів органів внутрішніх справ із забезпечення безпеки туризму у регіонах, які мають найвищий туристичний потенціал, оснащення їх сучасними технічними та транспортними засобами
Удосконалення ведення статистики у сфері туризму за методологією ЮНВТО, яке передбачає у тому числі: забезпечення відкритості статистичних даних у сфері туризму, розміщення на офіційних веб-сайтах ЮНВТО, Державного агентства розвитку туризму та Державного комітету статистики; ведення основних статистичних показників по регіонах країни
Удосконалення державних стандартів на надання готельних та туристичних послуг з урахуванням тенденцій розвитку туризму зарубіжних країн та національних особливостей
Інвентаризація туристичних ресурсів та об'єктів (архітектурних, природних тощо) у розрізі регіонів з визначенням їх станом по категорії «задовільно», «вимагає реставрації (ремонт, реконструкції)», «аварійне (закінутий) стан»
Розробка типових правил надання готельних послуг з урахуванням міжнародної практики
<i>II. Розвиток туристської та супутньої інфраструктури в регіонах</i>
Створення у кожному регіоні не менш 50 сучасних санітарно-гігієнічних вузлів у місцях скупчення туристів та туристських маршрутах на умовах державно-приватного партнерства
Створення інфоюнітів у центральних частинах кожного регіону, туристичних маршрутів, популярних об'єктів серед туристів.
Розробка і реалізація програми розвитку туристичної інфраструктури, у тому числі із залученням технічного сприяння та фінансових засобів міжнародних організацій, що передбачає: покращення стану автомобільних доріг, які забезпечують зв'язок об'єктів туристичного показу, а також створення об'єктів дорожньої та придорожньої інфраструктури, у тому числі санітарно-гігієнічних вузлів з розрахунку на кожні 50 км, кемпінгів, мотелів тощо; удосконалення транспортної логістики, у тому числі створення оптимальної мережі транспортних маршрутів з культурними об'єктами та пам'ятками; покращення стану об'єктів культурної спадщини, формування необхідної інфраструктури навколо цих об'єктів для туристів; розробку ефективного механізму маркетингу та брендування
Розробка та затвердження Генеральної схеми розміщення об'єктів інфраструктури туризму у кожному регіоні для створення сучасного туристичного комплексу, задоволення потреб відвідувачів та мешканців у туристичних послугах
Створення у міжнародних аеропортах та на залізничних вокзалах країни спеціальних місць для здійснення релігійних молитов та омивання
Реалізація заходів зі створення необхідних умов (впровадження «безбар'єрного середовища») для комфортного пересування людей з обмеженими фізичними можливостями на об'єктах культурної спадщини, туристичної інфраструктури
Налагодження міжміського автобусного сполучення за затвердженим графіком, у тому числі із залученням підприємств по туристичних маршрутах
Розробка і внесення Кабінетом Міністрів Концепції розвитку транспортної комунікації, яка передбачає збільшення кількості авіа-, залізничних та автобусних рейсів зі зручним поєднанням між різними видами та маршрутами транспорту
Проведення аналізу нинішнього стану спортивного туризму в країні, розробка та внесення до Кабінету Міністрів Плану заходів щодо затвердження стратегії подальшого розвитку спортивного туризму
Організація охоронних зон державних заповідників з визначенням ділянок для здійснення екологічного туризму, а також проведення зонування національних природних парків з виділенням наступних зон: заповідної зони – зони посиленого режиму, не призначеної для здійснення будь-якої господарської діяльності, у тому числі рекреаційної діяльності; рекреаційної зони – зони для тривалого і короткочасного відпочинку, призначеної для пізнавального туризму та екскурсій зі створенням необхідних умов для відвідування туристами; курортної зони – зони для санаторно-оздоровчого призначення; зони господарського та іншого використання
Розробка і реалізація заходів, спрямованих на розвиток рекреаційного туризму навколо озер Синеvir, Швацьких тощо за підсумками інвентаризації територій і об'єктів, привабливих для розвитку туризму
Будівництво сучасних багатоповерхових стоянок, а також удосконалення транспортної логістики біля міжнародного аеропорту
Організація та проведення міжнародного гастрономічного фестивалю
Організація і проведення спортивного авторалі по екстремальному маршруту за участю місцевих і зарубіжних авто- і мотоспортивних федерацій
Розробка пропозицій щодо розвитку агротуризму, яка включає: залучення до туристичного обігу (бізнес) фермерських господарств, жителів сільської місцевості (переважно з важко доступних, гірських місцевостей); будівництво житлових комплексів за типовими проєктами (в традиційній архітектурі) для фермерів, які мають намір і можливості приймати туристів у межах сільського та етнографічного турів (традиційний побут, ремесла, кулінарія тощо); створення на території фермерських господарств модельних об'єднань у формі агро-етносіл, включених у єдину структуру (сільський туристський кластер), шляхом розширення і диверсифікації їх діяльності та організації дегустацій сільськогосподарської продукції, у тому числі сухофруктів, солодощів, продуктів ремісництва тощо
Розвиток шопінг-туризму шляхом здійснення таких заходів: розробка та внесення до Кабінету Міністрів проєкту Закону «Про внесення змін до Митного кодексу», що передбачає організацію діяльності магазинів безмитної торгівлі («Duty Free») в історичних містах і адміністративних центрах областей; стимулювання створення торгово-розважальних комплексів з організацією у них торгівлі брендовим одягом, косметикою та аксесуарами
Розробка плану заходів з розвитку MICE туризму, що передбачає в тому числі: складання програми проведення заходів міжнародного та місцевого значення з урахуванням фактора сезонності в туризмі під час визначення дати проведення; формування переліку приміщень, готелів, виходячи з доцільності проведення у них "MICE"-заходів

Вид заходів / Найменування заходів
<i>III. Розвиток внутрішнього туризму, що забезпечує стимулювання активності населення і суб'єктів туристської діяльності</i>
Створення Спільної робочої групи в регіонах з числа фахівців податкових, митних органів та Міністерство культури та інформаційної політики, Державного агентства розвитку туризму та доведення до суб'єктів підприємництва інформації про надані пільги та преференції у сфері туризму
Створення циклу телепередач за участю місцевих і зарубіжних діячів культури і мистецтва, що висвітлюють багатий культурно-історичний і туристський потенціал регіонів
Встановлення туристсько-інформаційних показників за єдиною формою на основних об'єктах туристського показу і дорогах, які ведуть до туристичних об'єктів для вільної орієнтації туристів
Організація і проведення конкурсів з визначення кращого туроператора, роботодавця, засобу масової інформації та блогера, що сприяє розвитку внутрішнього туризму, а також мандрівників країною
Здійснення активного просування національного туристського бренду України за кордоном, у тому числі організація випусків передач, що пропагують туристичну привабливість країни на популярних зарубіжних телеканалах, в журналах та інших засобах масової інформації
Розробка: єдиного національного туристського бренду України, а також базуються на ньому туристських брендів регіонів шляхом проведення конкурсу; стратегії просування туристського бренду «Україна» на зовнішніх ринках і затвердження програм маркетингових робіт з просування туристського бренду регіонів для кожної країни; плану заходів щодо співпраці з іноземними компаніями та агентствами з формування позитивного іміджу України та просування туристського потенціалу закордоном
<i>IV. Просування національного туристського продукту на внутрішньому і зовнішньому ринках</i>
Розробка та видання туристських карт України і регіонів, а також розміщення електронної версії туристської карти на туристських порталах і розробка мобільного додатку для різних платформ, що працює в тому числі без доступу в інтернет
Організація випуску на регулярній основі альманаху про Україну з різною туристською тематикою, кожен номер якого у тому числі присвячується окремому регіону країни з описом особливостей і культури його жителів
Створення 3D-моделей пам'яток у популярних туристичних місцях для розміщення в популярних інтернет-ресурсах
Спрощення отримання дозволу на ввезення і використання безпілотних літальних апаратів засобами масової інформації, зарубіжними творчими групами на території республіки для підготовки фото- і відеоматеріалів про історію та туристичний потенціал країни
Опрацювання питання впровадження системи єдиної туристичної візи для туристів, які подорожують в країнах-партнерах
Опрацювання питання впровадження програми «Україна – мій другий дім», яка дає іноземним громадянам можливість отримання візи на тривалий термін
<i>V. Підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації кадрів у сфері туризму</i>
Розробка проєкту нормативно-правового акта, який передбачає: визначення правового статусу гіда, інструктора-провідника, визнання їх діяльності в якості професії і порядок обчислення їх трудового стажу; перегляд класифікатора основних посад службовців і професій робітників у частині вимоги до освіти з наданням права заняття цією діяльністю із середньою спеціальною освітою; організацію проведення онлайн-тестування для видачі кваліфікаційного сертифіката гідам, екскурсоводам-провідникам та працівникам суб'єктів сфери туризму; розширення переліку спеціальностей для підготовки кадрів у сфері туристських послуг, удосконалення навчальних планів системи вищої та середньої спеціальної освіти з підготовки кадрів; присвоєння кваліфікаційної категорії гідам і вдосконалення системи підвищення кваліфікації гідів
Впровадження міжнародної системи сертифікації якості туристичної освіти по системі « <i>Ted Qual</i> » (<i>Tourism Education Quality</i>) ЮНВТО в освітніх закладах

Джерело: сформовано авторами.

лу України як чинника консолідації суспільства, а також збільшать туристичний потік до осередків гастрономічного туризму.

Гастрономічний туризм як в комплексі з іншими видами туризму, так і окремо дає змогу не тільки підвищити інтерес до гастрономії, але й підтримувати його в тривалій перспективі, забезпечуючи стійкий додатковий приплив туристів, який буде сприяти формуванню нового, гастрономічного руху у суспільстві. Також використання особливостей та різновидів гастрономічного туризму робить міста України не тільки популярними, але й конкурентноздатними на ринку туристичних послуг. Це можна пояснити тим фактом, що коли особливості української кухні інших областей будуть відомими українцям із інших областей, то з'явиться додаткова можливість популяризувати інші області і збільшиться туристичний потік гостротуристів і, відповідно, збільшаться обсяги прибутків від туристичної галузі. Тобто відомі в Україні полтавські галушки (і проведення майстер-класів з приготування галушок та єдиний в Україні пам'ятник галушці з 2006 р.) є одним із інструментів популяризації туристичного потенціалу України як чинника консолідації українського суспільства та методом туристичного іміджу областей. На сучасному

етапі визнаним лідером в Україні щодо розвитку гастрономічного туризму є Закарпатська область, у кожному районі якої туристи можуть обрати оригінальні страви на будь-який смак, помітивши при цьому певні особливості закарпатської кухні, що пов'язані з якої представленням у ній великої кількості різноманітних страв етнічних меншин, які проживають у тому чи іншому районі Закарпаття. На нашу думку, важливим вектором розвитку сільського та гастрономічного туризму було б розроблення та затвердження регіональних програм розвитку сільського та гастрономічного видів туризму та загальнодержавної Програми розвитку сільського та гастрономічного видів туризму в Україні.

Наступним пріоритетним напрямом розвитку туристичного потенціалу України, який користується особливою популярністю у внутрішніх туристів, нами визначено історико-культурний туризм. Роль історико-культурного туризму важко переоцінити, адже він сприяє збереженню національної культури, автентичності (наприклад, дерев'яні церкви Закарпаття, які збудовані без жодного гвіздка та віднесені до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО), національної ідентичності, національних цінностей українців тощо. Зокрема доцільно звернути увагу на етнографічні ресурси України. Етно-

графічні ресурси України — це традиційна складова історико-культурного потенціалу. До етнографічних ресурсів ми віднесли ресурсів, які об'єднують елементи національного колориту та неповторної самобутності. До таких ресурсів відносять: традиції, обряди, свята, народні промисли, традиційні житла, одяг, танці тощо. Зокрема, особливу популярність здобула українська вишивка, за специфічними елементами якої можна визначити належність до тієї чи іншої області України, а також інтерес у туристів, як внутрішніх, так і в'їзних, викликають майстер-класи по виготовленню кераміки та ін. Це все сприяє збереженню української національної культури в умовах глобалізації.

Пріоритетні напрями розвитку державної політики у сфері туризму обумовлені наступними завданнями державної політики у сфері туризму: а) формувати сприятливі умови, які забезпечують раціональне використання вільного часу, доступність туристичних послуг для всього населення країни; б) розвивати туристичну індустрію і туризм за рахунок забезпечення зростання доходів населення, створення робочих місць, підвищення якості і рівня життя громадян, що живуть у місцях перебування туристів; в) раціонально використовувати туристські ресурси, включаючи фінанси, які надходять від використання цих ресурсів для їх підтримки, розвитку та охорони; г) охороняти навколишнє середовище, запобігаючи негативному впливу на нього; д) формувати умови для здійснення діяльності, покликаних виховувати, навчати і оздоровлювати громадян; е) формувати свідомість населення, що виражається в гостинності щодо туристів, які приїжджають з інших країн; ж) лібералізувати обмін товарами, послугами, роботами в сфері туризму згідно з міжнародними угодами і договорами з урахуванням інтересів населення і туристської індустрії країни; з) протидіяти використанню туризму з метою експлуатації населення, у тому числі неповнолітнього; і) розвивати міжнародні контакти в сфері туристської діяльності. Як наслідок, пріоритетними напрямками державної політики у сфері туризму виступають підтримка та розвиток: 1) в'їзного, внутрішнього і соціального туризму; 2) підприємництва у сфері туризму і суміжних сферах.

Сам розвиток туристичної сфери диктує виникнення нових форм взаємодії різних соціальних атракторів між державою і турбізнесу з усіма рівнями влади, які стають стійкими політичними, практиками і каналами взаємного впливу. Виникають нові, неформальні типи організацій — громадські об'єднання туристичних компаній, які є інноваційними інститутами, що свідчить про зростання самоорганізації турбізнесу для досягнення його цілей. До подальших сфер підтримки розвитку туризму на національному рівні можна віднести такі: 1) надання підтримки існуючим маршрутам між країнами-сусідами з питань координації з іншими партнерами розвитку регіональних ініціатив; 2) поліпшення туристичної освіти, включаючи підготовку туристичних путівників для усунення мовних бар'єрів; 3) проведення ознайомчих поїздок — як всередині, так і за межами регіонів — для поглибленого вивчення передового досвіду; 4) розвиток інфраструктури туризму; 5) сприяння розвитку сталого туризму та туризму, заснованого на громадах — особливо, у віддалених і сільських районах;

б) підтримка пілотних проєктів; 7) розвиток потенціалу установ, пов'язаних з туризмом — у тому числі, на місцевому рівні, зокрема у межах нових проєктів та економічних коридорів; 8) організація щорічної туристичної конференції та виставки для сприяння співпраці між зацікавленими сторонами з державного та приватного секторів; 9) розробка продуктів знань і досліджень.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Таким чином, державна політика у сфері туризму як спрямована діяльність держави, покликана забезпечити регулювання організації та функціонування туристичної діяльності, забезпечити умови для розвитку туризму та залучення туристів з інших країн. Туристична політика України є частиною її загальної соціально-економічної політики і передбачає розробку принципів основ, цілей, норм, пріоритетів та методів, якими керуються органи державного управління під час здійснення ними адміністративного впливу на розвиток туристичної індустрії та туризму на території країни. Така діяльність спрямована на досягнення таких цілей як забезпечення свободи та права населення країни у сфері туризму за рахунок формування високоефективної, конкурентоспроможної, сучасної туристичної індустрії, покликаної забезпечити задоволення потреб населення у якісних та різноманітних туристичних послугах. Цілями державної політики у сфері туризму також є: а) забезпечення ефективного використання туристичного потенціалу держави; б) поліпшення технічного оснащення об'єктів туризму; в) гармонізація розвитку туристичної сфери з урахуванням природних умов; г) забезпечення зростання рентабельності і надійності туристських мереж, транспортної сфери; д) оптимізація співвідношення цін туристських послуг і досягнутих результатів їх споживання; е) забезпечення дієвого інтенсивного розвитку реклами туристських послуг; ж) реалізація заходів, покликаних заохочувати співпрацю організації, які діють у сфері туризму; і) гнучкість і адаптація до динаміки споживчих смаків тощо.

Розвиток туристичної індустрії не відповідає туристичному потенціалу в Україні, тому особливо потрібною є на сьогодні консолідація зусиль регіонів України та її туристичних підприємств. Варто констатувати, що основні лімітуючі чинники реалізації та формування туристичного потенціалу України такі: 1) недостатній рівень теоретичного осмислення соціально-економічного значення туристичного потенціалу для консолідації суспільства та його економічної ролі як джерела прибутку до державного та місцевих бюджетів; 2) нераціональне використання туристичних ресурсів; 3) недостатнє фінансування з боку держави; 4) невідповідність ціни та якості; 5) незадовільний стан туристичної інфраструктури. Ці та інші лімітуючі чинники туристичної галузі України можна подолати за допомогою належного державного управління. Перспективи наших досліджень є у площині визначення проблем державного управління з позиції динамічного формування туристичного потенціалу в умовах сучасних викликів. Політика формування ринку туристичних послуг має відповідати критеріям економічної та соціальної ефективності, екологічної, безпеки тощо. Тому в подальшому слід дослідити

державне управління соціалізацією, екологізацією та інформатизацією туризму.

В основі державної політики у сфері туризму знаходиться дотримання норм міжнародного права, загальноновизнаних принципів і зобов'язань, ратифікованих міжнародних договорів. Основи реалізації державної політики складають методи державного регулювання туристської діяльності, а також інші методи, передбачені законодавством. Державна політика у сфері туризму включає сукупність заходів, методів і соціально-економічних, правових, зовнішньополітичних, культурних та інших, здійснюваних різними суб'єктами туристської діяльності (органами державного управління, господарюючими суб'єктами тощо), з метою раціонального використання туристських ресурсів і підвищення ефективності функціонування туристичної галузі.

Факторами державної політики розвитку туристської галузі відносять наступні сукупності умов: а) природних (клімат, географічне положення, флора і фауна, рельєф тощо), які визначаються наявністю або відсутністю, раціональним або нераціональним використанням суб'єктами туристської діяльності; б) транспортних (визначають доступність туристських об'єктів для цікавляться осіб); в) соціальних, правових та економічних. Також держава конкурує з іншими країнами і світовими регіонами в межах міжнародного туристського ринку.

Література:

1. Гаврилюк А.М. Туризм — драйвер соціогуманітарного розвитку міста Дніпра: досвід для України. Держава та регіони. Сер. Держ. упр. 2018. № 2. С. 40—44.
2. Туризм XXI століття: реалії, виклики, перспективи: зб. пр. за матеріалами засід. Всеукр. наук. симп., 13—14 трав. 2016 р., Кам'янець-Подільський / ред.: С.Е. Баженова, С.А. Копилов, Л.В. Баженов; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, Нац. спілка краєзнавців України, НАН України, Ін-т історії України. Кам'янець-Подільський: К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2016. 146 с.
3. Марценюк Л.В., Чаркіна Т.Ю. Туризм як засіб розширення життєвого простору людини. Антропол. виміри філос. дослідж.: зб. наук. пр. 2017. Вип. 11. С. 63—70.
4. Plotnikova M. Green tourism development in smart communities. Baltic Journal of Economic Studies, Volume 4 Number 3. Riga: Publishing House "Baltija Publishing". 2018. Pp. 203—210.
5. Плотнікова М.Ф., Присяжнюк О.Ф. Історико-культурні та сучасні тенденції розвитку сільського туризму в родових поселеннях. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. 2018. № 4 (89). С. 112—117.
6. Про туризм. Закон України 324/95-ВР у редакції від 16.10.2020, підстава — 124-ІХ. Верховна Рада України. Законодавство України. Офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 25.01.2022).
7. Конституція України 254к/96-ВР у редакції від 01.01.2020, підстава — 27-ІХ. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 25.01.2022).
8. Державна служба статистики. Офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 25.01.2022).

9. Якобчук В., Захаріна О., Кравець І. Сучасні інноваційно-технічні рішення у сфері управління брендом: технологія брендингу. Наукові перспективи (Naukovi perspektivi). 2021. № 3 (9). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/issue/view/9> (дата звернення 25.01.2022).

10. Плотнікова М.Ф., Мартинчук І.В. Зелений туризм як механізм багатофункціонального розвитку. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2018. № 1 (12). URL: <http://http://easterneurope-ebm.in.ua/12-2018-ukr> (дата звернення 25.01.2022).

References:

1. Havryliuk, A.M. (2018), "Tourism — a driver of socio-humanitarian development of the city of Dnipro: experience for Ukraine", *Derzhava ta rehiony. Ser. Derzh. upr.*, vol. 2, pp. 40—44.
 2. Bazhenova, S.E. Kopylov, S.A. and Bazhenov, L.V. (2016), *Turyzm XXI stolittia: realii, vyklyky, perspektivy* : zb. pr. za materialamy zasid. Vseukr. nauk. symp. [Tourism of the XXI century: realities, challenges, prospects: Coll. etc. on the materials of the ambush. All-Ukrainian Science. symp.], Kam'ianets'-Podil. nats. un-t im. I. Ohienka, Nats. spilka kraieznavsiv Ukrainy, NAN Ukrainy, In-t istorii Ukrainy, Kam'ianets'-Podil's'kyj, Ukraine, 13—14 may.
 3. Martseniuk, L.V. and Charkina, T.Yu. (2017), "Tourism as a means of expanding human living space", *Antropol. vymiry filos. doslidzh.*: zb. nauk. pr., vol. 11, pp. 63—70.
 4. Plotnikova, M. (2018), "Green tourism development in smart communities", *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 4, no. 3, pp. 203—210.
 5. Plotnikova, M.F. and Prysiazhniuk O.F. (2018), "Historical, cultural and modern trends in rural tourism in tribal settlements", *Naukovyj visnyk Poltavs'koho universytetu ekonomiky i torhivli*, vol. 4 (89), pp. 112—117.
 6. Verkhovna Rada of Ukraine (2020), *The Law of Ukraine "On Tourism"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 25 Jan 2022).
 7. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "The Constitution of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 25 Jan 2022).
 8. State Statistics Service of Ukraine (2022), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 25 Jan 2022).
 9. Yakobchuk, V. Zakharina, O. and Kravets', I. (2021), "Modern innovative and technical solutions in the field of brand management: branding technology", *Naukovi perspektivy*, vol. 3 (9), available at: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/issue/view/9> (Accessed 25 Jan 2022).
 10. Plotnikova, M.F. and Martynchuk, I.V. (2018), "Green tourism as a mechanism of multifunctional development", *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, vol. 1 (12), available at: <http://http://easterneurope-ebm.in.ua/12-2018-ukr> (Accessed 25 Jan 2022).
- Стаття надійшла до редакції 31.01.2022 р.*

УДК 351.72: 316.422.44

Цзінпін Лі,
аспірант кафедри теорії та практики управління, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"; відділ міжнародного співробітництва Технологічного університету Цілу (Академія наук провінції Шаньдун), м. Цзинань, КНР

ORCID ID: 0000-0002-9490-1904

Ююфей Цзя,
доктор наук у галузі управління, Технологічний університет Цілу, Інститут дослідження стратегії наукового розвитку (Академія наук провінції Шаньдун), м. Цзинань, КНР

ORCID ID: 0000-0002-3962-6022

А. А. Мельниченко,
к. філос. н., доцент, професор кафедри теорії та практики управління, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

ORCID ID: 0000-0002-3474-8477

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.3.113

УРЯДОВА ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА НАУКОВО-ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ: ПОРІВНЯННЯ ПОЛІТИКИ КИТАЮ ТА ІНШИХ КРАЇН

Jinping Li,
Postgraduate student of the Department of Theory and Practice of Management, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"; Department of International Cooperation, Qilu University of Technology (Shandong Academy of Sciences), Jinan, China

Yongfei Jia,
Doctor of Science in Management, Qilu University of Technology, Institute for Scientific Development Strategy Research (Shandong Academy of Sciences), Jinan, China

A. Melnychenko,
PhD in Philosophy, Associate Professor, Professor of the Department of Theory and Practice of Management National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

GOVERNMENT FINANCIAL SUPPORT FOR RESEARCH AND INNOVATION DEVELOPMENT: A COMPARISON OF CHINESE AND OTHER COUNTRIES' POLICIES

Статтю присвячено проблемам активізації урядової підтримки наукових інновацій в Китаї на основі міжнародного досвіду. Автори акцентують увагу на тому, що наукові інновації є визначальним чинником як для розвитку конкретних держав, так розвитку всього людства. У статті вивчено існуючі тенденції фінансування урядами різних країн наукових інновацій. Для обґрунтування своїх висновків автори аналізують обсяги фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт у різних державах. Проаналізувавши основні інструменти, які використовує сучасний уряд Китаю щодо активізації науково-інноваційної діяльності, визначено недостатність фінансування саме сфери фундаментальних досліджень. На основі аналізу міжнародного досвіду в статті зроблено пропозиції щодо підходів до фінансування наукових інновацій, формування різних політик фінансування, створення інноваційних баз тощо. В статті приділено окрему увагу питанням застосування фінансових інструментів активізації наукових інновацій з боку держави або підприємств. Зокрема, в роботі визначаються ефективними такі інструменти, як інноваційні ваучери, державні закупівлі наукових послуг, гарантії за кредитами, бюджетні дотації та субсидії.

The article is devoted to the problems of intensifying government support for scientific innovation in China based on international experience. The authors emphasize that scientific innovation is a determining factor for the development of individual States and the development of all mankind. The article examines the existing trends in the funding of scientific innovations by governments of different

countries. To substantiate their conclusions, the authors analyze the amount of financing allocated for research and development work in different countries. After analyzing the main tools used by the current Chinese government to intensify research and innovation, the lack of funding for basic research has been identified. Upon examination of current problems and international experience, this article offers proposals as for approaches to funding scientific innovation, making various funding policies, creation of innovation bases, support for key industrial technologies etc. Having reviewed current scientific publications, the authors draw attention to the need to promote the development of research institutes, universities, enterprises by optimizing the allocation of resources; development of scientific laboratories; creation of a system of innovation triangles "industry – universities – research centers"; strengthening the innovative component of qualified personnel training, as well as the legal protection of intellectual property rights.

The article pays special attention to the application of financial instruments by a government and enterprises to intensify scientific innovations. In particular, the paper deals with the effectiveness of the operation of innovation vouchers, the system of public procurement of scientific services, loan guarantees, budget grants and subsidies.

The authors use current statistics, referring to the work of scientists from Ukraine, other post-Soviet countries and Chinese scientists. The conclusions note the fruitfulness of using certain financial instruments, typically practiced in modern China, to intensify scientific and innovative activities in Ukraine.

Ключові слова: інвестиції в НДККР, інноваційний розвиток, наукові інновації, урядова підтримка, сталий розвиток.

Key words: R&D investment, innovative development, scientific innovations, government support, sustainable development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сприяння сталому розвитку суспільства шляхом впровадження наукових інновацій — невідворотній вибір провідних країн світу. Процеси економічної глобалізації стимулюють стрімкий розвиток науки, а наукові інновації стають потужним двигуном, що сприяє розвитку економіки і суспільства загалом. Очевидно, що фінансово-економічні кризи спонукають до нових реформ у сфері науки і промисловості, а країни все більше і більше приділяють увагу впровадженню наукових інновацій з метою розвитку економіки і суспільства шляхом промислової трансформації та модернізації. Враховуючи поступове входження світової економіки в шостий кондратіївський цикл, де ключовими галузями економіки стануть нанотехнології, альтернативна енергетика, глобальні інформаційні мережі, біотехнології, фотоніка і оптоінформатика, Інтернет речей, рециклінг відходів тощо, розвиток таких галузей потребує впровадження суттєвих наукових інновацій, які часто-густо не можуть бути реалізовані без тісної міжнародної наукової співпраці. Така співпраця є не тільки питанням взаємодії наукових чи освітньо-наукових установ, але й елементом державної політики. Адже, як стверджував Голова КНР Сі Цзіньпін у 2017 році, "інновації є найпершою рушійною силою, що веде за собою весь розвиток, а також стратегічною опорою для створення модернізованої системи економіки" [4].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика науково-інноваційного розвитку останнім часом стала одним з ключових напрямків досліджень вітчизняних фахівців у царині державного управління, економіки, менеджменту, соціології науки, наукознавства, національної безпеки, міжнародних відносин тощо. Зокрема, вітчизняний дослідник В. Пилипенко присвятив увагу державній політиці інноваційного розвитку в трансформаційний період. Цікавими для нашого дослідження є праці П. Микитюка, який обгрунтував бюджетні важелі активізації інноваційного процесу в Україні. Також можна виокремити публікації В. Гусєва, який розглядає інноваційну політику як засіб розвитку національної економіки. Крім того, певний дослідницький інтерес викликають публікації науковців пострадянських країн: А. Афонасьєвої, Е. Аширової, Н. Батової, В. Бельського, Т.-А. Дудаєва, П. Каменнова, О. Максимої, Е. Махмудова, З. Мусостова, А. Островського, Л. Тригубович та інших.

Звичайно, відлік науковому осмисленню феномена інновацій прийнято вести з праць Й. Шумпетера. Водночас не менш важливими в загальнометодологічному плані є наукові розвідки в сфері наукових інновацій Р. Нельсона, С. Вінтера, Ц. Гріліхеса та К. Фрімена.

Треба зазначити, що в цьому дослідженні ми використовуємо поняття "наукові інновації", проте позначаємо ним, здебільшого, як сам науково-інноваційний про-

цес, так і його результати. Більше того, ми враховуємо, що дослідник автономного університету Барселони — Т. Штурм у власному дослідженні характеризує "наукові інновації" як суперечливе поняття з точки зору його раціонального осягнення [5].

МЕТА СТАТТІ

Метою нашого дослідження є аналіз особливостей здійснення урядової фінансової підтримки науково-інноваційного розвитку в Китайській народній республіці та порівняння її з іншими країнами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасних умовах функціонування світової спільноти ключовим фактором розвитку національних економік є саме наукові інновації. За переконанням В. Пилипенка "ефективна державна інноваційна політика є набагато сильнішим стимулом для розвитку економіки країни, ніж велика сировинна база чи геополітична позиція" [12, с. 143]. Відтак залишається актуальною низка питань щодо ролі, яку грають уряди при впровадженні інновацій, напрямків використання державного фінансування та форм капіталовкладень у наукову сферу. Загалом відповіді на всі ці питання дозволяють визначити рівень спрямованості урядів на розвиток і підтримку наукових інновацій. Практика розвинених країн засвідчує, що наукові інновації потребують достатньо суттєвих обсягів фінансування, при існуванні доволі високих ризиків. Саме тому традиційно вважається, що тільки держава або великі підприємства мають можливість взяти на себе завдання інвестування і водночас розділяти ризики. У свою чергу малим підприємствам достатньо складно реалізувати наукові інновації через недостатність фінансових та інших ресурсів. Тому уряди повинні компенсувати "збої" ринку і сприяти ефективному розподілу ресурсів. Практика доводить, що державна політика в сфері фінансів та економіки, яка реалізується урядами тих чи інших країн, прямо чи опосередковано впливає на наукові інновації.

Протягом останніх десятиліть у Сполучених Штатах Америки неодноразово оновлювалася інноваційна стратегія, створили і продовжують створювати численні інноваційні центри високотехнологічного виробництва. У свою чергу, у програмі Європейського Союзу "Європа 2020" було передбачено, що обсяг інвестицій у наукові дослідження та розробки мав складати 3% від ВВП ЄС. На виконання зазначеної програми було створено рамкову програму ЄС з науково-технічного та інноваційного розвитку "Горизонт 2020". Один з лідерів ЄС — Німеччина, намагаючись зміцнити свою першість в європейському економічному просторі, створила та почала впроваджувати концепцію "Індустрія 4.0". Водночас окремі східні країни — Японія та Південна Корея також мають комплексні плани з просування інновацій. Зокрема, в Південній Кореї у 2013 році було створено Національну науково-технічну раду (NSTC), яка коригує науково-технічну політику, забезпечує обговорення кадрової політики щодо науково-технічних інновацій, коригує регіональну політику технологічних інновацій та забезпечує обговорення операційного бюджету на дослідження та розробки [3]. Що стосується країни, яка

водночас є сусідом як Китаю, так і України, то в Російській Федерації державна інноваційна політика реалізується шляхом розвитку інфраструктури для підтримки інноваційно-орієнтованого бізнесу. Вона складається з таких компонентів: фондів розвитку малого та середнього бізнесу, соціально-ділових центрів, бізнес-інкубаторів, відповідних агенцій, ліг, асоціацій, центрів підтримки малого та середнього бізнесу, інноваційних центрів та майданчиків, технопарків, торгово-промислової палат, кредитних кооперативів тощо [10, с. 154].

Стосовно Китаю, то протягом попереднього десятиліття з'явилися тенденції зниження так званого демографічного дивіденду, зростання собівартості факторів виробництва, зниження ефективності розподілу ресурсів та ефективності пропозиції факторів, дещо ускладнилося тривале реалізування розвитку суто крупномасштабними інвестиціями в працю, ресурси і капітал. Саме тому перед Китаєм ключовою проблемою постає те, яким чином оптимізувати структуру державного фінансування наукових інновацій і як ефективно використовувати економічну і суспільну користь державного фінансування [1]. Разом з тим ключовими характеристиками китайського підходу до реалізації інноваційного потенціалу і розвитку економіки є: "орієнтація на інтеграцію в глобальну інноваційну сферу; пріоритет державної політики в галузі науки і освіти, створення сприятливих інституційних умов для інноваційного бізнесу; вплив механізмів комуністичної партії у вигляді розробки середньострокових і довгострокових планів в цій галузі (так звані п'ятирічки); ієрархічну систему управління ("підстроювання" державної політики під конкретні соціальні, економічні та географічні умови кожної провінції)" [8].

На початку 21 ст. Китай інвестував менше ресурсів на наукові інновації порівняно з багатьма розвиненими країнами. Співвідношення витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (далі — НДДКР) до ВВП не тільки відображає масштаби науково-технічної діяльності та інтенсивність інвестицій у науку та техніку в країні чи регіоні, а й демонструє потенціал економічного зростання та потенціал сталого розвитку, відображаючи науково-технічний внесок та інновації всього суспільства, що є основним символом всебічної сили та конкурентоспроможності та має сильну міжнародну та внутрішню сумісність.

Беручи до уваги статистичні дані, відзначимо, що Китай протягом останніх років робить значні капіталовкладення в наукові інновації, але у порівнянні з іншими країнами ще існує різниця за обсягом інвестицій. Так, у 2018 році у Німеччині витрати на НДДКР у відсотках від ВВП становлять 3,09%, у Данії — 3,06%, Австрії — 3,17%, у США — 2,84%, в Ізраїлі — 4,9%, а в Китаї — лише 2,19%. Для порівняння, цей же показник в Україні становить 0,47%, а в Росії — 0,99% [13]. В абсолютних цифрах обсяг китайських інвестицій у НДДКР дуже значний, адже загальна сума становить 1,96 трлн юанів (293 млрд доларів США), а у 2020 році цей показник сягнув вже рекордних 2,44 трлн юанів (на 10,2% більше порівняно з 2019 роком) і важливим питанням залишається напрямки використання цих коштів. Згідно зі звітом, опублікованого на сайті Всесвітньої організації інтелектуальної власності, за Глобальним інноваційним індексом Китай протягом останнього часу залишається

єдиною країною із середнім доходом, яка входить до першої тридцятки рейтингу [7]. Автори звіту вказують, що інноваційні можливості Китаю наочно виявляються у багатьох напрямках, включаючи патенти, корисні моделі, торгові марки, промислові зразки та експорт наукоємних товарів. Загалом експертами прогнозується, що до 2030 р. Китай за обсягом витрат за науково-технічні розробки вийде перше місце світі, а його частка у ВВП країни досягне 3 %. До цього моменту Китай також триматиме перше місце у світі за часткою експорту високотехнологічної продукції [11, с. 10].

Китайські експерти вважають, що в Китаї ще існує нестача інвестицій в НДДКР саме на підприємствах. У багатьох країнах витрати в НДДКР на підприємствах вважаються важливими показниками оцінки рівня інноваційних можливостей підприємств. У Китаї на крупних промислових підприємствах витрати на НДДКР від виробничого доходу складають 0,9%, а в інших країнах зазвичай — 2—3%. У Стратегії "Зроблено в Китаї 2025" передбачено, що ця цифра мала досягти 1,26% у 2020 році та 1,68% у 2025 році [14].

Ще донедавна окремі дослідники вважали, що в Китаї нерациональна структура інвестицій в сферу наукових досліджень. Зокрема, витрати на фундаментальні дослідження визначаються експертами як непропорційно малі. Попри те, що за загальним обсягом вкладення капіталу в науку Китай посідає друге місце у всьому світі, у 2019 році витрати Китаю на фундаментальні дослідження досягли 133,6 млрд юанів (близько 20,4 млрд дол. США), що становило всього лише понад 6 % від усіх витрат на НДДКР. Головною проблемою є те, що тільки майже четвертина цих витрат фінансується державою. Тобто, як видно, домінує суттєва перевага інвестування саме у прикладні дослідження. Тому експерти вважають, що Китай має оптимізувати структуру інвестицій в наукові інновації, якнайбільше вкладаючи капітал у фундаментальні дослідження [18].

Серед ключових напрямків удосконалення державної політики у сфері фінансування наукових інновацій можна виділити такі. Передусім уряд Китаю має спеціально підтримувати розвиток фундаментальних досліджень, себто загальнозначущих та ключових загальних технологій, які не реалізуються лише ринковими каналами. Важливо посилювати роль підприємств у інноваційному процесі, шляхом надання податкових пільг, здійснення державних закупівель та інших можливих методів підтримки підприємств для проведення інноваційної діяльності та імплементації науково-дослідних досягнень.

Окремо експерти вважають, що уряду варто розробляти різні політики щодо державного фінансування наукової діяльності. Наприклад, підтримка вже згаданого розвитку фундаментальних досліджень може здійснюватися шляхом субсидування, кредитування, ризикового вкладення, преміювання та використання інших фінансових інструментів [17].

Важливим шляхом може стати поєднання прямого фінансування та опосередкованого фінансування, поєднуючи політику у сфері оподаткування науки і техніки, державних закупівель, підготовки кадрів тощо із залученням національного капіталу на наукові інновації.

Загалом, на думку китайського дослідника Цзен Цзе, уряд у Китаї відіграє важливу роль із залучення

громадських ресурсів, особливо ресурсів підприємств. Тому треба суттєво стимулювати самі підприємства щодо підвищення власних витрат на НДДКР [16].

Уряд КНР спрямовує свою діяльність на підтримку створення інноваційних баз, платформ та мереж, щоб вирішити ключові загальні проблеми технологій. Враховуючи той факт, що у Китаї державне фінансування на інновації є обмеженим, варто докласти великих зусиль для розвитку ключових галузей та проєктів, надаючи фінансування підприємствам. Зокрема, експертами називається необхідність державного фінансування низки провідних міжнародно-конкурентоспроможних компаній шляхом спрямування коштів на комплексну інноваційну мережу та бази, щоб поступово підвищувати рівень наукових інновацій підприємств та зменшити інноваційну собівартість та мінімізувати ризики.

Одним з напрямів діяльності уряду Китаю може бути посилення підтримки науково-інноваційної діяльності малих підприємств. Для цього потрібно розвинути платформу інноваційного обслуговування для малих підприємств, заохочувати їхню інноваційну активність, щоб забезпечити новий двигун для розвитку економіки. Уряд має підтримувати різноманітні банки та публічні органи обслуговування, надавати спеціальне обслуговування малим підприємствам. Зокрема, в публікаціях згадується те, що варто продовжити реалізацію політики "інноваційного ваучера" на підтримку інноваційної діяльності малих підприємств. Йдеться про розробку і емісію урядом так званих інноваційних ваучерів, які використовуються суб'єктами малого підприємництва, як своєрідного цінного паперу для придбання наукових послуг у спеціалізованих організацій, які займаються НДДКР. Як вказують білоруські дослідники з Інституту економіки НАН Білорусі, в Китаї виділення підприємствам інноваційних ваучерів, призначених для вирішення конкретних проблем, пов'язаних із здійсненням суб'єктами малого підприємництва інноваційної діяльності, — один із найбільш затребуваних у реальному секторі економіки методів стимулювання. Ця ініціатива проводиться у КНР з 2012 р. на експериментальному майданчику у м. Суцзянь провінції Цзянсу [6, с. 58].

Актуальним для Уряду Китаю є запозичення міжнародного досвіду державних закупівель, розробка власної політики державних закупівель щодо інновацій. Тобто йдеться про виділення спеціального бюджету на закупівлю інноваційних продуктів у різних підприємств, щоб краще грати роль суб'єкта державного фінансування в науковій інновації.

Наступним інструментом уряду Китаю в активізації фінансування НДДКР є підтримка системи підготовки та залучення талановитих людей на підприємства. Висловлюючись сучасною мовою управлінської науки відзначимо, що перспективним для Китаю є запровадження на рівні державної політики сучасних підходів талант-менеджменту на підприємствах. По-перше, йдеться про залучення різних талановитих вчених усього світу до проведення спільних розробок. По-друге, йдеться про підготовку талановитих людей для потреб розвитку підприємств. По-третє, варто сприяти малим підприємствам у пошуку та залученні досвідчених учених.

Фахівці Ташкентського державного інституту сходознавства Е. Махмудов та Е. Аширова аргументовано вказують, що основний інструментарій стимулювання інноваційного розвитку в Китаї — це бюджетно-подат-

кова політика, що включає: створення преференційних умов фінансування для фірм, які впроваджують інновації (податкові пільги, пільги та гарантії за кредитами, бюджетні дотації та субсидії); фінансування державою частини інноваційного процесу (фінансування НДДКР, безкоштовні інформаційні послуги, гарантування збуту за рахунок державних закупівель) [9, с. 44].

Загалом, підсумовуючи вищевказане, можна погодитися з пропозиціями Сюй Чженьпена та А. Трошина, які вважають, що удосконалення національної інноваційної системи Китаю може бути пов'язане з такими процесами: "сприяння науково-дослідним інститутам, університетам, підприємствам в оптимізації розподілу науково-дослідних сил та ресурсів; посилення фундаментальних досліджень, розробка оригінальних інновацій; активне створення та розвиток національних наукових лабораторій; формування міжнародних науково-технічних інноваційних центрів у Пекіні, Шанхаї, Гуандуні, Гонконгу та районі Макао; створення висококласної платформи обміну національними науково-дослідними роботами та науково-технічною інформацією; інтеграція промисловості, університетів та наукових дослідницьких центрів; підтримка інноваційно активних підприємств, податкові пільги для підприємств, які інвестують у фундаментальні дослідження; створення інноваційних консорціумів, які реалізують великі національні науково-технічні проєкти; посилення інноваційної складової підготовки кваліфікованих кадрів, розвиток нових інженерних знань та професій; підтримка розвитку дослідницьких університетів високого рівня та їхня орієнтація на підготовку кадрів для фундаментальних досліджень; посилення правового захисту прав інтелектуальної власності" [15, с. 34]. З огляду на вищевказане, ми переконані, що першочергової урядової підтримки потребують саме науково-дослідні інститути та наукові лабораторії, університети та науково-виробничі підприємства. Така підтримка може здійснюватися шляхом оптимізації розподілу (але не скорочення) фінансових ресурсів. Перспективним напрямком розвитку наукових інновацій є створення системи інноваційних трикутників "промисловість — університети — науково-дослідницькі центри" на кшталт Research Triangle Park, що функціонує у США. У цьому контексті урядова підтримка може виявлятися у пільговому оподаткуванні підприємств, які є учасниками таких інноваційних трикутників. Звісно ж, ключовим елементом розвитку системи наукових інновацій є кваліфіковані кадри, спроможні здійснювати науково-інноваційну діяльність. У свою чергу це потребує відповідної системи підготовки в університетах на основі гармонійного поєднання освіти, науки та інновацій. Водночас сьогодні ще залишається далекою від досконалості система правового захисту прав інтелектуальної власності на національному та міжнародному рівні.

ВИСНОВКИ

Щоб грати дієву роль у сталому розвитку, державна інноваційна політика повинна бути спрямована на систематичне забезпечення стимулів для проведення проривних наукових досліджень, усунення необґрунтованих бюрократичних обмежень та формування інноваційної культури національного та міжнародного рівня. У цьому контексті пропозиції висловлені в статті для Китаю мо-

жуть бути доречними і для України. Зокрема, в Україні варто зупинити скорочення фінансування науково-дослідницької сфери, яке характерне протягом останніх років. Враховуючи, значну увагу Китаю до науково-інноваційної діяльності, а також унікальність державно-управлінської моделі в КНР, перспективними можуть бути подальші наукові пошуки щодо можливостей застосування окремих інструментів публічного управління у сфері науки та інновацій в українських реаліях.

Література:

1. Cohen L. When Can Government Subsidize Research Joint Ventures? Politics, Economics, and Limits to Technology Policy. *The American Economic Review*. Vol. 84. №. 2. American Economic Association. 1994. Pp. 159—163. URL: <http://www.jstor.org/stable/2117821> (дата звернення: 29.12.2021).
2. Guellec D., Van Pottelsberghe De La Potterie B. The impact of public R&D expenditure on business R&D. *Economics of Innovation and New Technology*. Volume 12. 2003. Issue 3. Pp. 225—243.
3. Kang D., Jang W., Kim Y., Jeon J. Comparing National Innovation System among the USA, Japan, and Finland to Improve Korean Deliberation Organization for National Science and Technology Policy. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*. 2019. Vol. 5 (4). URL: <https://www.mdpi.com/2199-8531/5/4/82/htm#> <https://www.mdpi.com/2199-8531/5/4/82/htm#> (дата звернення 20.12.2021).
4. Xi Jinping. Report at 19th CPC National Congress. 2017. URL: <https://www.mfa.gov.cn/ce/ceil/eng/zt/19thCPCNationalCongress/t1512045.htm> (дата звернення: 28.12.2021).
5. Sturm T. Scientific innovation: A conceptual explication and a dilemma. *Theoria: Revista de Teoria, Historia y Fundamentos de la Ciencia*. 2019. 34. Pp. 321—341. URL: <https://ojs.ehu.es/index.php/THEORIA/article/view/20652/19119> (дата звернення: 23.12.2021)
6. Бельский В., Тригубович Л., Батова Н. Целевые ваучеры как эффективная форма поддержки инновационных предприятий. *Наука и инновации*. 2019. № 3 (193). С. 56—56. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tselevye-vauchery-kak-effektivnaya-forma-podderzhki-innovatsionnyh-predpriyatiy> (дата звернення: 22.12.2021).
7. Глобальный инновационный индекс — 2019 г. К здоровью образу жизни. Всемирная организация интеллектуальной собственности. 2019. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/ru/wipo_pub_gii_2019_keyfindings.pdf (дата звернення: 25.12.2021).
8. Максимова Е.И. Труд и научно-технические инновации в экономике современного Китая. *Восточная аналитика*. 2017. №1—2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/trud-i-nauchno-tehnicheskie-innovatsii-v-ekonomike-sovremennogo-kitaya> (дата звернення: 25.12.2021).
9. Махмудов Э.А., Аширова Э.А. Инновационный Китай. *Экономика и финансы*. 2018. №5. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/innovatsionnyy-kitay> (дата звернення: 22.12.2021).
10. Мусостов З.П., Дудаев Т.-А.М. Государственная поддержка инновационной деятельности. *Экономика и бизнес: теория и практика*. 2020. №12-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/gosudarstvennaya-podderzhka-innovatsionnoy-deyatelnosti>

ka-innovatsionnoy-deyatelnosti-3 (дата звернення: 24.12.2021).

11. Островский А.В., Афоняева А.В., Каменнов П.Б. Перспективы развития науки, техники и инноваций в КНР. Восточная Азия: факты и аналитика. 2019. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/perspektivy-razvitiya-nauki-tehniki-i-innovatsiy-v-knr> (дата звернення: 22.12.2021).

12. Пилипенко В.П. Державна політика інноваційного розвитку в трансформаційний період: дис.... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Київ. 2021. 201 с.

13. Рейтинг стран мира по уровню расходов на НИОКР. Гуманитарный портал: Исследования. Центр гуманитарных технологий. 2006—2021. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/research-and-development-expenditure> (дата звернення: 24.12.2021).

14. Стратегия "Made in China 2025". The State Council of The People's Republic of China. July 7. 2015. URL: <http://www.cittadellascienza.it/cina/wp-content/uploads/2017/02/loT-ONE-Made-in-China-2025.pdf> (дата звернення: 22.12.2021).

15. Сюй Чжэньпэн, Трошин А.С. Инновационный вариант развития экономики Китая. Инновации и инвестиции. 2021. № 3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/innovatsionnyy-variant-razvitiya-ekonomiki-kitaya> (дата звернення: 25.12.2021).

16. 曾洁. 技术创新政策对企业突破性技术创新作用实证研究[D]. 中南大学. 2012.

17. 王春晖 李平. 政府扶持企业技术创新的政策效应分析[J]. 科技进步与对策. 2012. (2): 106—109.

18. 胡永健 周寄中. 政府直接资助企业技术创新绩效案例研究[J]. 科技管理与科技政策. 2009. (03): 35—42.

References:

1. Cohen, L. (1994), "When Can Government Subsidize Research Joint Ventures? Politics, Economics, and Limits to Technology Policy", *The American Economic Review*, vol. 84, pp. 159—163, available at: <http://www.jstor.org/stable/2117821> (Accessed 29 december 2021).

2. Guellec, D. and Van Pottelsberghe De La Potterie, B. (2003), "The impact of public R&D expenditure on business R&D", *Economics of Innovation and New Technology*, volume 12, issue 3, pp. 225—243.

3. Kang, D., Jang, W., Kim, Y. and Jeon, J. (2019), "Comparing National Innovation System among the USA, Japan, and Finland to Improve Korean Deliberation Organization for National Science and Technology Policy", *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, vol. 5, available at: <https://www.mdpi.com/2199-8531/5/4/82/htm#> (Accessed 20 december 2021).

4. Xi, Jinping (2017), "Report at 19th CPC National Congress", available at: <https://www.mfa.gov.cn/ce/ceil/eng/zt/19thCPCNationalCongress/t1512045.htm> (Accessed 28 december 2021).

5. Sturm, T. (2019), "Scientific innovation: A conceptual explication and a dilemma. *Theoria: Revista de Teoria, Historia y Fundamentos de la Ciencia*, vol. 34, pp. 321—341, available at: <https://ojs.ehu.eus/index.php/THEORIA/article/view/20652/19119> (Accessed 23 december 2021).

6. Bel'skij, V., Trigubovich, L. and Batova, N. (2019), "Target vouchers as an effective form of support for innovative enterprises", *Nauka i innovacii*, vol. 3, pp. 56—56, available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/tselevye-vauchery-kak-effektivnaya-forma-podderzhki-innovatsionnyh-predpriyatij> (Accessed 22 december 2021)

7. World Intellectual Property Organization (2019). "Global Innovation Index 2019 Towards a Healthier Lifestyle", available at: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/ru/wipo_pub_gii_2019_keyfindings.pdf (Accessed 25 december 2021).

8. Maksimova, E.I. (2017), "Labor and scientific and technological innovations in the economy of modern China", *Eastern analytics*, vol. 1—2, available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/trud-i-nauchno-tehnicheskie-innovatsii-v-ekonomike-sovremennogo-kitaya> (Accessed 25 december 2021).

9. Makhmudov, E.A. and Ashirova, E.A. (2018), "Innovative China", *Economics and finance*, vol. 5, available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/innovatsionnyy-kitay> (Accessed 22 december 2021).

10. Musostov, Z.R. and Dudayev, T.-A.M. (2020), "State support of innovation activity", *Economics and business: theory and practice*, vol. 12-2, available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/gosudarstvennaya-podderzhka-innovatsionnoy-deyatelnosti-3> (Accessed 24 december 2021).

11. Ostrovsky, A.V., Afonaseva, A.V. and Kamenov, P.B. (2019), "Prospects for the development of science, technology and innovation in China", *East Asia: Facts and Analytics*, vol. 2, available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/perspektivy-razvitiya-nauki-tehniki-i-innovatsiy-v-knr> (Accessed 22 december 2021).

12. Pylypenko, V.P. (2021), "State policy of innovative development in the transformation period", Ph.D. dissertation, Public Administration, Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

13. Center for Humanitarian Technologies (2021), "Ranking of countries in the world in terms of spending on R&D", available at: <https://gtmarket.ru/ratings/research-and-development-expenditure> (Accessed 24 december 2021).

14. The State Council of The People's Republic of China (2015), "Strategy "Made in China 2025", available at: <http://www.cittadellascienza.it/cina/wp-content/uploads/2017/02/loT-ONE-Made-in-China-2025.pdf> (Accessed 22 december 2021).

15. Xu, Zh. and Troshin, A.S. (2021), "An innovative variant of the development of the Chinese economy", *Innovation and investment*, vol. 3, available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/innovatsionnyy-variant-razvitiya-ekonomiki-kitaya> (Accessed 25 december 2021).

16. Zeng, J. (2012), "An empirical study on the effect of technological innovation policy on breakthrough technological innovation of enterprises", Central South University.

17. Wang, Ch. and Li, P. (2012), "Analysis of the policy effect of government support for technological innovation of enterprises", *Technological progress and counter-measures*, vol. 2, pp. 106—109.

18. Hu, Y. and Zhou, J. (2009), "A case study on the technological innovation performance of enterprises directly funded by the government", *Technology Management and Technology Policy*, vol. 03, pp. 35—42.

Стаття надійшла до редакції 31.01.2022 р.

О. С. Теребун,
аспірант кафедри парламентаризму, Навчально-науковий інститут публічного управління
та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0002-5878-4958

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.3.119

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

O. Terebun,
Postgraduate student of the Department of Parliamentarism, Educational and Scientific Institute
of Public Administration and Civil Service of the Taras Shevchenko National University of Kyiv

CONCEPTUALIZING THE INTERACTION BETWEEN CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS AND PUBLIC AUTHORITIES

Статтю присвячено питанню концептуалізації взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів державної влади. Автор аналізує досягнення сучасної теорії громадянського суспільства та державного управління для осмислення природи громадянського суспільства та органів державної влади як інституційного та соціокультурного середовища, де формуються та розвиваються суб'єкти досліджуваної взаємодії. Синтез концептуальних підходів до розуміння громадянського суспільства дозволив розглядати його як поєднання суспільних відносин з низкою іманентних властивостей та незалежних від втручання державної влади самоврядних об'єднань громадян, які активно взаємодіють між собою та органами публічної влади щодо різноманітних питань суспільного життя. Аналізуються основні конституючі ознаки публічної влади, що відображають загально визнаний у вітчизняному державному управлінні традиційний підхід, згідно з яким державна влада існує у двох формах — державній та муніципальній, тобто являє собою цілісну систему органів державної влади та органів місцевого самоврядування. У статті обґрунтовано тезу щодо природи державного управління в сучасних демократичних країнах, що дозволяє трактувати інститути громадянського суспільства через відповідні правові механізми участі громадськості як повноцінні суб'єкти взаємодії з органами державної влади.

The article is devoted to the issue of conceptualization an interaction of civil society institutions and public authorities. The author analyzes the achievements of modern theory of civil society and public administration to comprehend the nature of civil society and public authorities as institutional and socio-cultural environments where subjects of the studied interactions are formed and developed. The synthesis of conceptual approaches to the understanding of civil society allowed to consider it as a combination of social relations with a number of immanent properties and independent from the intervention of state power self-governing associations of citizens, which interact actively

between themselves and the public authorities for various issues of public life. The main constitutive features of public authority, reflecting the generally recognized in the domestic public administration tradition approach, in according to which public authority exists in two forms — state and municipal, i.e. represents an integral system of state authorities and local self-government bodies, are analyzed in paper. The paper substantiates the thesis that the nature of public administration in modern democracies allows to interpret the institutions of civil society through appropriate legal mechanisms of public participation as full subjects of interaction with public authorities.

Ключові слова: держава, інститути громадянського суспільства, органи державної влади, публічне управління, управлінська діяльність.

Key words: state, civil society, public authorities, public administration, management activities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні в умовах розбудови України як правової, демократичної і соціальної держави важко переоцінити роль ефективної взаємодії органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства. Видатні фахівці визнають, що ІГС та органи державної влади є невід'ємними підсистемами для існування демократичної правової держави, адже така держава не може існувати без ІГС, а рівень взаємодії публічної влади з громадським сектором у свою чергу безпосередньо впливає на якість і своєчасність реалізації функцій правової держави. Тому постановка проблеми взаємодії інститутів громадянського суспільства й органів публічної влади вимагає формування цілісного розуміння сучасної теорії громадянського суспільства і державного управління, на предмет осмислення природи громадянського суспільства та публічної влади як інституціональних і соціокультурних середовищ, в яких формуються та розвиваються суб'єкти досліджуваних інтеракцій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання встановлення характеристики та сутності досліджуваної категорії вивчали: Г. Атаманчук, В. Бакуменко, В. Бодров, Р. Войтович, В. Козаков, А. Колодій, С. Кравченко, О. Пухкал, В. Серьогін, С. Телешун та ін. Проте, незважаючи на підвищений інтерес вітчизняних науковців до дослідження взаємодії органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства, перелік розв'язаних питань не є вичерпним, що дає можливість для подальшого дослідження феномену громадського суспільства та процесу його взаємодії з владою на демократичних і гуманістичних засадах.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — аналіз досягнення сучасної теорії громадянського суспільства та державного управління для осмислення природи громадянського суспільства та органів державної влади як інституційного та соціокультурного середовища, де формуються та розвиваються суб'єкти досліджуваної взаємодії.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Постановка проблеми взаємодії інститутів громадянського суспільства й органів публічної влади вимагає від дослідника формування цілісного розуміння сучасної теорії громадянського суспільства і державного управління, на предмет осмислення природи громадянського суспільства та публічної влади як інституціональних і соціокультурних середовищ, в яких формуються та розвиваються суб'єкти досліджуваних інтеракцій.

Громадянське суспільство як соціокультурний феномен має давню історію дослідження. Роботи таких класиків політичної філософії як Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Ш. Монтеск, Г. Гегель, Ш. Токвіль та ін. заклали ідею громадянського суспільства як двох основних та взаємозалежних рис. Це: функціонування окремої від держави сфери суспільних відносин, в якій реалізуються повсякденні інтереси індивідів або їх об'єднань, та взаємодія суспільства і держави. Більшість сучасних дослідників громадянського суспільства схильні тлумачити це поняття переважно у вказаному контексті. Солідне підґрунтя до сучасного розуміння громадянського суспільства, як самостійної від держави сфери взаємин громадян, заклав і французький дослідник А. Токвіль у першій половині XIX ст. Характеризуючи в своїй праці "Демократія в Америці" демократичне суспільство, А. Токвіль докладно акцентує увагу на тому, що саме асоціації вільних громадян формують його основу (хоча він і не використовує термін "громадянське суспільство"). Останні, на переконання автора, створюють необхідне для демократії активне соціальне поле, поширюють дух солідаризму, терпимості та кооперації, а також створюють ситуацію наявності "пильного громадського ока", що постійно слідкує за владою [6, с. 385].

Роботи "класиків" заклали ідею громадянського суспільства як двох основних та взаємозалежних рис. Це: функціонування окремої від держави сфери суспільних відносин, в якій реалізуються повсякденні інтереси індивідів або їх об'єднань, та взаємодія суспіль-

ства і держави. Більшість сучасних дослідників громадянського суспільства схильні тлумачити це поняття переважно у вказаному контексті.

Так, за визначенням американського дослідника Дж. Александера, що набуло найбільшого поширення в науковій літературі з цього питання, "громадянське суспільство" — це сфера (поле діяльності) інституцій, організацій та окремих індивідів, що знаходиться поза рамками сім'ї, держави та ринку, в якій люди об'єднуються на добровільних засадах для поширення спільних інтересів [2, с. 47]. Відомі представники американської політичної науки Дж. Коена й Е. Арато розглядають громадянське суспільство також у подібному ключі, а саме: як сферу соціальної взаємодії між економікою та державою, що складається передусім з індивідуальної сфери (передусім, сім'ї), сфери добровільних об'єднань громадян, суспільних рухів і форм публічної комунікації [3, с. 15].

На взаємовідносинах громадянського суспільства із державою акцентує увагу Роберт Д. Патнам. На його думку, громадянське суспільство характеризується активною й орієнтованою на суспільні цілі позицією громадян, егалітарними політичними відносинами і заснованими на довірі та співпраці суспільними відносинами. Така позиція називається автором "соціальним капіталом". На переконання дослідника, здобуваючи соціальний капітал за рахунок участі в організаціях громадянського суспільства, громадяни надалі можуть використовувати його для зміцнення демократичних принципів в управлінні державою [5, с. 114].

Утім, наразі можна з певністю вважати, що в сучасній теорії громадянського суспільства сформувався ще один — третій — вектор наукових уявлень про даний соціокультурний феномен (він розвивається у рамках структурно-функціонального підходу), за яким останній розуміється як новітній (більш досконалий) етап розвитку суспільства, що може скластися за певних (сприятливих) соціо-політичних умов. Такої позиції дотримуються як зарубіжні вчені, так і відчизняні.

Серед відчизняних фахівців з громадянського суспільств, наприклад, А. Колодій, справедливо зазначає, що саме існування та ступінь розвиненості громадянського суспільства не може не залежати від держави — від політичного режиму, дотримання владою принципів верховенства права. Тобто захищеність конституційних прав громадян є фундаментальною умовою автономності громадянського суспільства і запобіжним чинником проти беззаконного правління [7, с. 9].

Серед зарубіжних вчених, такої позиції дотримується, наприклад, Е. Холл, котрий розглядає сучасне громадянське суспільство як сферу індивідуальних прав, свобод і добровільних асоціацій, що склалася історично, й яка ґрунтується на гарантованій державою неполітичній конкуренції з метою задоволення особистих потреб, інтересів та прав. Такий "зрілий" етап розвитку суспільства, на думку автора, визначається щонайменше п'ятьма базовими характеристиками — наявністю індивідуалізму, приватного життя, ринку, плюралізму та соціальної диференціації [9, с. 1—36].

Отже, синтез вище вказаних підходів, дозволяє нам розглядати громадянське суспільство, по-перше, як

суспільні відносини, що склалися за певних унікальних соціально-політичних і соціокультурних обставинах, характерними ознаками яких є інститут приватної власності, самоорганізація та самоуправління громадян, здійснення контролю суспільством діяльності публічної влади та ряд інших властивостей; по-друге, як сукупність незалежних від втручання державної влади самоврядних (інституціоналізованих або ні) об'єднань, що представляючи інтереси різних груп населення, активно взаємодіють між собою та державою з різних питань суспільного життя. Останні власне і асоціюються із найбільш вживаним у спеціалізованій науковій літературі терміном "інститути громадянського суспільства" (ІГС). Синтез підходів, з нашої точки зору, дає найбільш цілісне розуміння громадянського суспільства та іманентній його властивості (передусім його інституціоналізованих форм) взаємодії з публічною владою.

Аналізуючи взаємодію демократичної правової держави і громадянського суспільства, не можна не відзначити, що якщо ми говоримо про інституціоналізовані форми таких суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин, то останні можуть існувати лише в рамках розвинутого інституційного середовища, котрим є система публічного управління. Попри існування досить широкого спектру тлумачень публічного управління у зарубіжній і вітчизняній політичній науці і науковій галузі державного управління, основним лейтмотивом сутнісного змісту цього поняття є, по-перше, управлінська діяльність влади, що спрямована на узгодження інтересів між носіями легітимної влади і суспільством, а по-друге, характер управлінської діяльності, яка виходячи із назви самого терміну є публічною (сам термін "публічний" віддзеркалює певну якість або характер влади (суспільна, відкрита, народна, комунальна тощо)). У новітньому розумінні концепту публічного управління (врядування) аспект взаємодії держави і громадянського суспільства грає одну з центральних ролей на відміну від традиційного бачення державного управління як "організуючого і регулюючого впливу держави на суспільну життєдіяльність людей з метою її упорядкування, збереження або перетворення, що спирається на її владну силу" [1, с. 33]. Адже в умовах сьогодення категорія "державне управління" набула певних концептуальних змін і головною ознакою формування сучасної демократичної правової держави є ефективна взаємодія інститутів громадянського суспільства та органів та структур влади всіх рівнів.

До основних конституюючих ознак такої влади дослідники відносять: інституційний характер її реалізації, тобто функціонування через відповідні владні інститути, що об'єднані в систему і разом із державними, комунальними організаціями та установами, а також відповідними ресурсами (кадровими, фінансовими та ін.) утворюють державний механізм; загальність, тобто поширеність на всі сфери життєдіяльності суспільства, все населення держави; загальнообов'язковість, тобто безумовність виконання владних рішень для всіх суб'єктів на відповідній території, що в разі потреби досягається шляхом примушування; універсальність, тобто її притаманність усім суспільствам на протязі всієї історії; легі-

тимність, тобто згода людей з правом владних інститутів держави впливати на їх діяльність; функціонування у правових формах (нормотворчій, установчій, правозастосовній, контрольній та інтерпретаційній), тобто діяльність за законодавчо встановленою процедурою й оформлення владних рішень правовими актами; наявність територіальної організації — здійснення на певній території, що обмежується офіційно встановленим державним кордоном; безперервність функціонування, що передбачає за певних обставин утворення тимчасових органів тощо [4; 8].

Вищенаведені ознаки публічної влади віддзеркалюють загальноприйнятий у вітчизняній державно-управлінській традиції підхід, за яким остання існує у двох формах — державній і муніципальній, тобто цілісній системі органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Рішення, які приймають органи публічної влади називаються публічно-владними, позаяк невід'ємно пов'язані із необхідністю постійного узгодження інтересів різних груп асиметричного суспільства, що, до речі, зумовлює формування системи взаємовідносин останніх з інститутами громадянського суспільства.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Підсумовуючи викладене, варто зробити важливу ремарку. Розглядати ІГС та органи публічної влади як рівноправні підсистеми загальної системи управління державою буде некоректно. Попри зростаючу роль неурядових учасників в управлінні державою і місцевими справами, ІГС на відміну від інститутів публічної влади, не можуть бути носіями політичної влади і делегованих державою владних повноважень, не мають безпосередньої можливості застосовувати політико-правові інструментів для забезпечення існування держави та досягнення її цілей. Тим не менш характер здійснення публічного управління в сучасних демократичних державах дозволяє через відповідні правові механізми громадської участі інтерпретувати інститути громадянського суспільства в якості повноцінних суб'єктів взаємодії з публічною владою. Більшо того, ІГС та органи державної влади є невід'ємними підсистемами для існування демократичної правової держави, адже така держава не може існувати без ІГС, а рівень взаємодії публічної влади з громадським сектором у свою чергу безпосередньо впливає на якість і своєчасність реалізації функцій правової держави.

Література:

1. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления: курс лекций, 4-е изд., дополн. Москва: Омега-Л, 2006. 584 с.
2. Александер Дж. После неофункционализма: Деятельность, культура и гражданское общество. Социология на пороге XXI века: новые направления исследований: пер. с англ. Т.В. Дорофеевой. М.: Интеллект, 1998. С. 231—249.
3. Арато Э. Коэн Дж. Гражданское общество и политическая теория. Пер. с англ. / общ. ред. И.И. Мюрберг. М.: Весь мир, 2003. 784 с.

4. Бакуменко В.Д., Кравченко С.О. Державна влада. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / наук.-ред. колегія: Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. Т. 1: Теорія державного управління / наук.-ред. колегія: В.М. Князев (співголова), І.В. Розпутенко (співголова) та ін., К.: НАДУ, 2011. С. 145—146.

5. Патнам Роберт Д. Творення демократії: Традиції громадянської активності в сучасній Італії., К.: Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2001. 302 с.

6. Токвиль Ал. Демократія в Америке / пер. с фр.; предисл. Г.Дж. Ласки; комент. В.Т. Олейника. М.: Весь Мир, 2000. 560 с., с. 385.

7. Колодій А.Ф. Исторична еволюція громадянського суспільства та уявлень про нього (формування ідеалу). Електронний незалежний культурологічний часопис "І". 2001. № 21. С. 6—32, с. 9.

8. Ярмиш О.Н., Серьогін В.О. Державне будівництво місцевого самоврядування в Україні: підруч. Х.: Видво Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. URL: <http://www.vuzlib.su/beta3/html/1/7519/>

9. Hall J. (1995). In Search of Civil Society. Civil Society: Theory, History, Comparison. Cambridge: Polity Press.

References:

1. Atamanchuk, G.V. (2006), *Teoriya gosudarstvennogo upravlenija: kurs lekcij* [Theory of state management: course of lectures], 4th ed, Omega-L, Moscow, Russia.
 2. Aleksander, Dzh. (1998), *Posle neofunkcionalizma: Dejatel'nost', kul'tura i grazhdanskoe obshhestvo. Sociologija na poroge XXI veka: novye napravlenija issledovanij* [After Neofunctionalism: Activity, Culture and Civil Society. Sociology on the Threshold of the 21st Century: New Directions for Research], Intellect, Moscow, Russia, pp. 231—249.
 3. Arato, Je. and Kojen, Dzh. (2003), *Grazhdanskoe obshhestvo i politicheskaja teorija* [Civil Society and Political Theory], Ves' mir, Moscow, Russia.
 4. Bakumenko, V.D. and Kravchenko, S.O. (2011), *Derzhavna vlada. Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia* [State power. Encyclopedia of Public Administration], NADU, Kyiv, Ukraine, pp. 145—146.
 5. Patnam, R. D. (2001), *Tvorennia demokratii: Tradytsii hromadians'koi aktyvnosti v suchasnij Itali* [Creating Democracy: Traditions of Civic Activity in Modern Italy.], Vydavnytstvo Solomii Pavlychko "Osnovy", Kyiv Ukraine.
 6. Tokvil', Al. (2000), *Demokratija v Amerike* [Democracy in America], Ves' Mir, Moscow, Russia.
 7. Kolodij, A.F. (2001), "Historical evolution of civil society and ideas about it (formation of the ideal)", *Elektronnyj nezalezhnyj kul'turolohichnyj chasopys "I"*, vol. 21, pp. 6—32.
 8. Yarmysh, O.N. and Ser'ohin, V.O. (2002), *Derzhavne budivnytstvo mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini* [State building of local self-government in Ukraine], Vydvo Nats. un-tu vnutr. sprav, Kharkiv, Ukraine, available at: <http://www.vuzlib.su/beta3/html/1/7519/> (Accessed 16 Jan 2022).
 9. Hall, J. (1995), *In Search of Civil Society. Civil Society: Theory, History, Comparison*, Polity Press, Cambridge, UK.
- Стаття надійшла до редакції 23.01.2022 р.*

Р. І. Данів,
аспірант, Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України
ORCID ID: 0000-0002-3726-2923

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.3.123

ЗДОБУТКИ У ГАЛУЗІ НАУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОНТРАБАНДИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

R. Daniv,
Postgraduate student, Institute for Personnel Training of the State Employment Service of Ukraine

ACHIEVEMENTS IN THE FIELD OF SCIENTIFIC SUPPORT OF THE DEVELOPMENT
OF MECHANISMS OF PUBLIC GOVERNANCE IN THE FIELD OF PREVENTION
AND COUNTERCOMING OF COUNTER-TRAFFICKING

Автором запропоновано розглядати механізми публічного управління у сфері запобігання та протидії контрабанді як сукупність організаційних, політичних, правових, інформаційних, безпекових та інших заходів держави, спрямованих на реалізацію стратегічних завдань у сфері економічної безпеки щодо забезпечення ефективності запобігання та протидії контрабанді. Розглянуто й охарактеризовано механізми публічного управління у сфері запобігання та протидії контрабанді, зокрема: організаційний, політичний, правовий, інформаційний та безпековий. Зауважено, що впровадження механізмів публічного управління у сфері запобігання та протидії контрабанді, дасть змогу підвищити конкурентоспроможність українських підприємств на внутрішньому ринку і зупинити подальший відтік робочої сили за кордон; зменшити фінансові збитки для державного бюджету та місцевих бюджетів, а також поширення неякісних та небезпечних товарів, які стають причиною інших проблем, не пов'язаних безпосередньо з економікою; покращити контроль на митниці і кордоні; активніше протидіяти корупції на митниці та в прикордонній службі.

The article notes that the need to improve public administration in preventing and combating smuggling is due not only to the interests of domestic producers and reduce financial losses to the state budget and local budgets, but also to actively combat corrupt customs officers and border guards directly involving public officials lower-ranking border districts and oblasts in smuggling schemes used by local criminals. It was stressed that the introduction of effective public administration mechanisms in this area will create favorable conditions for foreign economic activity, maintain a proper balance between customs control and trade facilitation, development and improvement of the national border protection system, including implementation of European standards of border and customs security. reputation of our state in relations with international partners, will increase the image and authority of public authorities whose competence includes issues of combating smuggling, which will protect national interests in the economic sphere. The author proposes to consider the mechanisms of public administration in the field of prevention and

counteraction to smuggling as a set of organizational, political, legal, informational, security and other measures of the state aimed at implementing strategic objectives in the field of economic security to prevent and combat smuggling. Mechanisms of public administration in the field of prevention and counteraction to smuggling are considered and characterized, in particular: organizational, political, legal, informational and security. It is noted that the introduction of public administration mechanisms in the field of preventing and combating smuggling will increase the competitiveness of Ukrainian enterprises in the domestic market and stop further outflow of labor abroad; reduce financial losses for the state budget and local budgets, as well as the spread of low-quality and dangerous goods that cause other problems not directly related to the economy; take measures to encourage participants in foreign economic activity to pay customs duties in good faith; improve customs and border controls; more actively combat corruption at customs and in the border service.

Ключові слова: публічне управління, механізми публічного управління, національна безпека, економічна безпека, запобігання та протидія контрабанді, європейська інтеграція, захист економічних інтересів.

Key words: public administration, public administration mechanisms, National security, economic security, prevention and counteraction to smuggling, European integration, protection of economic interests.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблема контрабанди залишається одним із першочергових завдань держави у справі захисту її економічних інтересів. Контрабанда в Україні набула "терористичних форм" прояву небезпеки для функціонування фінансово-економічної, соціальної та безпекової системи за часів незалежності України, а наслідки контрабанди торкнулися всіх сфер економічної діяльності держави та набули широкомасштабних загроз загальнодержавного значення.

Крім того, особливу небезпеку для держави становлять корупційні дії, вчинені посадовими особами органів державної влади та місцевого самоврядування, митниками і прикордонниками та іншими особами, які мають відповідні повноваження на контрольованих прикордонних територіях.

Тому боротьба з контрабандою на кордоні, як і раніше, залишається одним із першочергових завдань реалізації стратегічного курсу у сфері забезпечення економічної безпеки, що має два взаємопов'язаних напрямки: розвиток і безпека.

Актуальність публікації зумовлена також уведенням у дію постанови Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 р. № 179 "Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року", яка визначає основні шляхи модернізації прикордонної інфраструктури та забезпечення ефективного митного регулювання і боротьби з тіншовими ринками [1].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням забезпечення національної безпеки в економічній сфері, пов'язаним із дослідженням ефективних механізмів боротьби з контрабандною діяльністю, присвячено низку наукових робіт таких вітчизняних і зарубіжних учених: А. Бантишев, М. Богданов, О. Дячкін, О. Козаченко, С. Кравчук, А. Музика, Н. Мірошниченко,

Д. Османова, О. Потушинська, М. Погорецький, А. Припула, Є. Стрельцов, М. Селиванов, Ю. Турчин, Б. Хансен, В. Хома та ін.

Окремі аспекти формування ефективних механізмів боротьби з контрабандою, іншою протиправною діяльністю на кордоні та удосконалення законодавства України у цій сфері була об'єктом наукових досліджень багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема: С. Алексєєва Т. Барабаш, І. Базярука, М. Гуцулюка, Г. Дана, О. Дячкіна, І. Коросташової, Т. Михайліченко, В. Нікіфоренка та ін.

Водночас наукові дослідження, де розглядаються організаційно-управлінські аспекти комплексної проблематики забезпечення реагування на сучасні загрози національній безпеці України в економічній сфері в цілому та функціонування механізмів публічного управління у сфері запобігання та протидії контрабанді в умовах європейської інтеграції, практично відсутні, що зумовлює необхідність у проведенні подальших наукових пошуків із цієї проблематики.

МЕТА СТАТТІ

Мета статі полягає у висвітленні теоретичних здобутків у галузі наукового забезпечення розвитку механізмів публічного управління у сфері запобігання та протидії контрабанді в умовах європейської інтеграції.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Необхідність розвитку механізмів публічного управління у сфері запобігання та протидії контрабанді зумовлена потребою не тільки забезпечення митної безпеки як важливої складової економічної безпеки держави та захисту митних інтересів України, а й водночас запобігання та протидії контрабанді, боротьби з порушеннями митних правил.

Також запровадження дієвих механізмів публічного управління у цій сфері забезпечить імплементацію

європейських стандартів прикордонної та митної безпеки, покращить репутацію нашої держави у відносинах з міжнародними партнерами, підвищить імідж та авторитет органів державної влади, до компетенції яких відносяться питання боротьби з контрабандою, що забезпечить захист національних інтересів в економічній сфері.

Стратегічні підходи до процесу розвитку системи управління державним кордоном України закладені в Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року від 24 липня 2019 р. № 687-р, спрямованої на: оптимізацію контрольних процедур на кордоні із забезпеченням належного рівня безпеки; здійснення вибіркового контролю на основі аналізу й оцінювання ризиків, що забезпечує мінімізацію загроз на державному кордоні; запровадження механізму координації діяльності суб'єктів інтегрованого управління кордонами, що забезпечує їх ефективну співпрацю; запровадження ефективного механізму міжнародного співробітництва у сфері розвитку інтегрованого управління кордонами в Україні; забезпечення ефективної протидії транскордонній злочинності правоохоронними органами тощо [2].

Із цієї нагоди Президент України Володимир Зеленський розглянувши комплекс питань, пов'язаних із викликами та загрозами національній безпеці у сфері захисту державного кордону України, що пов'язані із неналежним облаштуванням прикордонної інфраструктури та утриманням державного кордону ініціював процеси стратегічного (оборонного) планування, які пов'язані із заходами імплементації європейських стандартів прикордонної безпеки, скоординованої діяльності органів державної влади України та сектору безпеки та оборони для системного розвитку інтегрованого управління кордонами, створення сприятливих умов для розвитку транскордонного співробітництва, що відзначено в рішенні Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 р. "Про окремі питання реалізації державної політики у сфері захисту державного кордону", затвердженого Указом Президента України від 18 серпня 2021 року № 367/2021 [3].

Віддаючи належне вітчизняним дослідникам проблематики боротьби з контрабандною діяльністю, слід зауважити, що формування нового термінологічного апарату у галузі знань публічного управління та адміністрування є вкрай невідкладним науковим завданням щодо забезпечення національної безпеки в економічній сфері, що й зумовило актуальність розробки механізмів публічного управління у сфері запобігання та протидії контрабанді.

Розглянемо та охарактеризуємо механізми публічного управління у сфері запобігання та протидії контрабанді докладніше.

Організаційний механізм публічного управління у сфері запобігання та протидії контрабанді має за мету забезпечення ефективності протидії контрабанді та корупції під час митного оформлення товарів на державному кордоні.

Таким чином, організаційний механізм — це система інструментів (методів, засобів, важелів та заходів), що спрямована на посилення ефективності про-

тидії контрабанді та корупції під час митного оформлення товарів, шляхом: організації системної роботи у напрямі протидії порушенням митних правил та боротьби з контрабандою; удосконалення системи забезпечення прикордонної та митної безпеки України з урахуванням міжнародного досвіду провідних держав світу; активізації дипломатичних каналів для посилення спроможності введення обміну інформацією з державами — провідними торговельними партнерами тощо.

Політичний механізм публічного управління у сфері запобігання та протидії контрабанді має за мету запровадження комплексу спеціальних (політичних, дипломатичних та санкційних) заходів, що спрямовані на підвищення ефективності політики національної безпеки, для створення сприятливих внутрішньополітичних та зовнішньополітичних умов для реалізації національних інтересів (захист від зовнішніх та внутрішніх загроз у політичній та економічній сферах), забезпечення реалізації державної політики у сфері боротьби з порушеннями митних правил, дотримання взаємоприйнятого балансу (компромісу) інтересів особи (громадянина), суспільства і держави.

Отже, політичний механізм — це комплекс спеціальних політичних, дипломатичних та санкційних заходів, який спрямований на створення сприятливих внутрішньополітичних та зовнішньополітичних умов для реалізації національних економічних інтересів, залучення міжнародної спільноти й міжнародних безпекових механізмів для протидії контрабандній злочинній діяльності, дотримання взаємоприйнятого балансу (компромісу) інтересів особи (громадянина), суспільства і держави шляхом: подолання безробіття у прикордонних областях; забезпечення політичної підтримки України з боку Сполучених Штатів Америки у сфері розбудови незалежної антикорупційної інфраструктури; моніторингу транскордонної злочинності, взаємодію з іноземними партнерами; проведення спільних операцій з правоохоронними органами суміжних держав та Європейською Агенцією з прикордонної та берегової охорони тощо.

Правовий механізм публічного управління у сфері запобігання та протидії контрабанді має за мету вдосконалення законодавства у сфері національної безпеки, зокрема передбачає впровадження низки принципів змін до чинних нормативно-правових актів спрямованих на підвищення ефективності протидії здійсненню контрабандної діяльності.

Таким чином, правовий механізм — це система законодавчих та нормативно-правових норм державного реагування на поширення та розвиток контрабандної діяльності, регулювання діяльності щодо боротьби з контрабандою, який спрямований на вдосконалення національного законодавства в безпековій та економічній сфері, змін до чинних нормативно-правових актів спрямованих на підвищення ефективності протидії здійсненню контрабандної діяльності шляхом: посилення юридичної відповідальності за приховуванням товарів від митного контролю; надання митним органам права на оперативно-розшукову діяльність і досудове слідство; впровадження інституту фінансової відповідальності юридичних осіб за митні правопорушення,

зменшення межі безмитного ввезення товарів експрес-перевізниками до рівня ЄС, уніфікація ставок ввізного мита; імплементації норм міжнародного права, що надають нові ефективні механізми боротьби з контрабандою; законодавчого врегулювання порядку здійснення огляду транспортних засобів, вантажів, що переміщуються через державний кордон України та перебувають під митним контролем; розроблення Концепції забезпечення ефективності запобігання та протидії контрабанді тощо.

Інформаційний механізм публічного управління у сфері запобігання та протидії контрабанді має за мету автоматизацію процедур задля контролю за правильністю виконання митних документів; здійснює впровадження електронних сервісів для суб'єктів господарювання під час застосування законодавства з питань державної митної справи тощо.

Отже, інформаційний механізм — це комплекс автоматизаційних процедур задля контролю за повнотою та правильністю виконання митних документів; впровадження електронних сервісів для суб'єктів господарювання; впровадження ІТ-системи нового типу з мінімізацією впливу людського фактору, розвиватиме інфраструктуру пунктів пропуску, продовжуватиме кадрову реформу тощо.

Безпековий механізм публічного управління у сфері запобігання та протидії контрабанді має за мету реагування на поточні й прогнозовані загрози в економічній сфері і спрямований на боротьбу з контрабандними схемами.

Таким чином, безпековий механізм — це комплекс спеціальних безпекових заходів, що спрямований на відповідне реагування на поточні й прогнозовані загрози державній безпеці України, пов'язаних з протиправними транскордонними операціями та контрабандною діяльністю, з метою її локалізації (зменшення) та ліквідації, шляхом: розширення повноважень здійснення оперативно-розшукової діяльності митними органами; обладнання усіх митних пунктів спеціальними сканерами; розширення зони впливу митних служб на усі територіальні води України, з правом перевірки всіх суден на предмет достовірності документації на транспортуваний товар; посилення забезпечення прикордонних та митних органів, можливостями технічного характеру; підвищення матеріального забезпечення прикордонників та митників, для зменшення корупційних чинників; створення бази правопорушників митних правил у зоні діяльності митниці тощо.

Отже, нами запропоновано розглядати механізми публічного управління у сфері запобігання та протидії контрабанді як сукупність організаційних, політичних, правових, інформаційних, безпекових та інших заходів держави, спрямованих на реалізацію стратегічних завдань у сфері економічної безпеки щодо забезпечення ефективності запобігання та протидії контрабанді.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що в умовах сучасної суспільно-політичної, соціально-економічної та безпекової ситуації в Україні, зокрема визначальних чинників, які впливають на обстановку, пов'язаної з контрабандною діяльністю та аналізу основних

результатів оперативно-службової діяльності щодо протидії контрабандній діяльності та незаконному переміщенню товарів на контрольованих ділянках державного кордону у 2020—2021 рр., є необхідність удосконалення механізмів публічного управління у сфері запобігання та протидії контрабанді, що дасть змогу: підвищити конкурентоспроможність українських підприємств на внутрішньому ринку і зупинити подальший відтік робочої сили за кордон; зменшити фінансові збитки для державного бюджету та місцевих бюджетів, а також поширення неякісних та небезпечних товарів, які стають причиною інших проблем, не пов'язаних безпосередньо з економікою; уживати заходів щодо спонукання учасників зовнішньоекономічної діяльності до добросовісної сплати митних платежів; покращити контроль на митниці і кордоні; активніше протидіяти корупції на митниці та в прикордонній службі.

Запропоновано й охарактеризовано механізми публічного управління у сфері запобігання та протидії контрабанді, зокрема: організаційний, політичний, правовий, інформаційний та безпековий.

Перспективою подальших розвідок зазначеної проблематики є, на наш погляд, дослідження організаційно-правових механізмів протидії економічним злочинам проти держави шляхом реалізації правоохоронної, аналітичної, економічної, інформаційної та інших функцій, що переходять до Бюро економічної безпеки України.

Література:

1. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-p#Text>
2. Стратегія інтегрованого управління кодонами на період до 2025 року: Розпорядж. Кабінету Міністрів України від 24.07.2019 № 687-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-2019-p#Text>
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року "Про окремі питання реалізації державної політики у сфері захисту державного кордону": Указ Президента України від 18 серпня 2021 року № 367/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/367/2021#n5>

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), Resolution "On approval of the National Economic Strategy for the period up to 2030", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-p#Text> (Accessed 11 January 2022).
2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2019), Resolution "Integrated codon management strategy", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-2019-p#Text> (Accessed 12 January 2022).
3. President of Ukraine (2021), Decree "On some issues of implementation of state policy in the field of state border protection", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/367/2021#n5> (Accessed 12 January 2022).

Стаття надійшла до редакції 23.01.2022 р.